Fiului meu, VLAD ALEXA

ALEX MIHAI STOENESCU
ISTORIA LOVITURILOR DE STAT IU ROMÂNIA
1821-1999
vol.2 Eşecul democraţiei române

Cuprins

Introducere
Capitolul I
DOUĂ GUVERNĂRI DECISIVE:LASCĂR CATARGIU (1871-1876)
ŞI MAREA GUVERNARE LIBERALĂ (1876-1888)
Capitolul II - RĂSCOALA DIN 1888
Capitolulul III - MAREA RĂSCOALĂ DIN 1907
Capitolul IV - O FARSĂ SINISTRĂ: „RESTAURAŢIA" (7-13 IUNIE 1930)
Capitolul V - EVOLUŢIA DREPTEI ROMÂNEŞTI ÎNTRE 1880 ŞI 1930
CINCI DECENII DE NELINIŞTE

Introducere

Am văzut în primul volum că perioada de început a constituirii statului modern român poate fi identificată între 1859 şi 1871, având drept repere limită Unirea şi guvernarea salvatoare a lui Lascăr Catargiu. Extensiile preliminare ale acestei periodizări formale au atins problematica afirmării instituţionale a naţionalităţii prin componenta naţională a mişcării lui Tudor Vladimirescu, precum şi prin meandrele ezitante, dar progresiste, ale revoluţiei din 1848. Nici unul dintre aceste evenimente nu a creat instituţii; ele au fost impuse prin lovitura de stat din 2 mai 1864 şi prin regimul cezarist al lui Alexandru loan Cuza.

Deceniul opt debutează cu primele măsuri sistematice de consolidare a modelului democratic prin opera remarcabilă a guvernării Lascăr Catargiu (1871 - 1876), dar aduce la luciditate şi o serie de tendinţe radicale a căror evoluţie nu era pe deplin oprită. Abia „Marea guvernare liberală" (1876 - 1888) pune bazele statului democratic consolidat. Procesul revoluţionar — aşa cum este el definit prin modificările de structură întinse pe perioade lungi de timp — era deja evident, bine conştientizat de toate forţele politice şi ajunsese cu prelungirile sale reformiste şi educaţionale pînă la nivelul ţărănimii. Ceva fundamental se petrecuse în relaţia ţăranului cu statul său: „statul" venea la el

şi îl informa asupra unor procese politice care urmau să-i schimbe soarta; „statul" îl anunța că face parte dintr-o națiune în care el, țăranul, constituie baza. Eşecurile proceselor revoluționare inițiate de paşoptişti şi bruscate de Alexandru loan Cuza şi-au găsit cauzele în persistența rezistentă a imaginii de stat-agresor pe care o avea noua administrație în ochii țăranului. Abia în momentul în care reformele instituționale — în primul rînd cele educaționale şi funciare — au ajuns la nivelul comunităților rurale şi „statul" a fost identificat drept o putere care încearcă să-i amelioreze condițiile de viață, țăranul a început să creadă într-o relație cu această putere. Fenomenul nu 1-a mai apucat pe Cuza, dar a surprins în plină evoluție şi maturizare forțele politice.

Tipul de relație cu puterea oferit țăranului a fost votul, cu tendința sa de sufraj universal. Aici, aşa cum vom vedea, relația a fost parazitată de la început de felul în care i-a fost pus la dispoziție votul, în această perioadă, pe un interval de numai trei ani, românii au fost supuşi la trei plebiscite înscenate de puterea politică şi evocate savuros de Caragiale prin personajul Farfuridi din O scrisoare pierduta. Nimeni nu poate crede astăzi în veridicitatea acelor plebiscite, în al doilea rînd, problema sufragiului universal a copiat tara genetică a statului român, astfel încît bătălia generoasă a unui Nicolae Bâlcescu sau Mihail Kogălniceanu pentru ca țăranul să înțeleagă dependența statului de el, s-a transformat repede într-un nou tip de agresiune, cea politică. Ideea că țăranul trebuie să conştientizeze puterea pe care o are în mînă, prin simpla votare a unui reprezentant politic, că acesta depinde de votul său şi că guvernarea aleasă are obligația să-şi întoarcă serviciile către cel care a votat stă la baza oricărei democrații sănătoase, în România, încă de la început, votul țăranului a fost smuls. Țăranul a fost nevoit să-1 dea, a fost constrîns să-1 ofere unui anumit candidat sau pedepsit pentru că nu 1-a dat cui trebuia, întregul sistem politic românesc sprijinit pe agresiunea asupra libertății de a alege a denaturat de la început sistemul democratic din România. El a devenit curînd clientelar. De la pragul dintre secole, destinul statului modern român a depins de capacitatea partidelor de a se adapta proceselor complexe pe care le-a presupus trecerea la sistemul democratic şi la economia capitalistă. Fenomenele parazitare prezentate mai sus au fost generate de blocajul conservatorilor într-o concepție tradițională asupra economiei, dar imposibil de pus în practica, anume că România nu poate fi decît o țară agricolă, construită fundamental pe relația armonioasă dintre moşier şi țăran. Liberalii, mai ales gruparea tînârâ condusă de Ionel I.C.Brătianu, priveau situația țăranilor în perspectiva transformării, cel puțin a jumătate dintre ei, în proletari, pe măsura dezvoltării unei industrii autohtone. Ei au fost mai

aproape de proiectul realist şi mai convinşi de necesitatea descongestionării mediului rural românesc de o masă a ţărănimii ameninţată de sărăcie.

Ceea ce se instalase în România după lovitura de stat din 1864 era considerat un sistem democratic bugetar, care nu se sprijinea pe muncă, pe eficienţă şi pe producţie capitalistă, ci pe un dirijism birocratic montat la putere, ca un aparat gata făcut, pentru a gestiona centralizat deficienţele de construcţie ale statului, în realitate, suveranitatea obţinută prin lupta întinsă pe mai multe decenii a avut nevoie de împrumuturi masive din străinătate — mai ales din Franţa şi Germania — cu care s-au finanţat administraţia şi partidele, acoperindu-se prin artificii bugetare lipsa de eficienţă a economiei, fragilitatea bogăţiei care se putuse acumula prin exportul de grîne şi materii prime. Independenţa, suveranitatea şi integritatea teritorială a României erau realităţi incipiente, risipa enormă de resurse materiale şi energii politice împiedicînd, de exemplu, organizarea teritorială a unei armate susţinute logistic de o economie prosperă, după modelul german, astfel încît orice tentativă de presiune să primească o ripostă imediată pe cele două căi în care românii au excelat: o diplomaţie activă şi flexibilă, dublată de vitejia şi spiritul de sacrificiu al militarilor săi. Nu trebuie uitat nici o clipă că, în configuraţia de atunci a României (fără Transilvania şi Basarabia), o armată bine echipată şi instruita, dispusă într-o amplasare teritorială strategică, avea posibilitatea să descurajeze orice agresiune venita prin una din cele trei direcţii strategice, simultan cu o asigurare diplomatică pe altă direcţie strategică. Era, oricum, un cîştig important faţă de situaţia României din trecut, cînd teritoriul său reprezenta doar un coridor de trecere.

Tot ca o consecinţă a erorilor de construcţie, precum şi prin efectul dependenţei financiare de exterior, mă încumet încă de pe acum să afirm că ceea ce numin curent corupţie politică — cu aspectul trivial al „tragerii" banilor şi foloaselor din orice afacere cu statul — a fost un fenomen inevitabil. El este tipic democraţiilor bugetare şi birocratice, iar prevederile constituţionale şi legile aspre împotriva corupţiei au suportat fie blestemul ridicolului, fie pe cel al caducităţii. A lupta contra corupţiei înseamnă a lupta contra unui astfel de stat. Nu îl schimbi din temelii, nu omori corupţia. Mai devreme sau mai tîrziu, cine porneşte lupta împotriva corupţiei, arestînd oameni şi falimentînd instituţii, şfîrşeşte în abuz paradoxal, se blochează într-un loc de unde nu poate merge mai departe, pentru că ar lovi baze fundamentale ale statului, sau se prăbuşeşte în eşec personal.

Problemele cu care se confruntă ţara noastră in anii 2000 nu sunt o noutate, nici măcar nu sunt determinate de celebrul complex al trecerii inedite de la comunism la capitalism. Ele sunt copii fidele şi la fel de insurmontabile ale

fenomenelor prin care România a trecut în multe crize politice, economice şi sociale anterioare perioadei comuniste. Structural, între statul din 1864 şi cel din 2000 nu este nici o diferenţă.

Astăzi, la 130 de ani de la momentul de cumpănă al abdicării domnitorului Carol I şi de la salvarea naţiunii prin guvernul Lascăr Catargiu, avem privilegiul de a putea cerceta cu atenţie actele publice şi secrete ale puterii politice din trecutul nostru şi avem dreptul de a trage concluzii. Aceste concluzii pot avea efecte asupra electoratului şi clasei politice de astăzi, în măsura în care de ambele părţi — cercetător şi cititor — funcţionează clipa de luciditate a desprinderii din fascinaţia pe care continuă să o producă „istoria" despre sistemul democratic implantat artificial în 1864. Numai acel ochi capabil să iasă din peisajul obişnuit al mecanismelor stereotipe oferite de societatea românească va reuşi să înţeleagă faptul că tipul de stat şi modalităţile de implementare a acestuia au fost greşite din start, alese după un model frumos, dar nepotrivit.

Ideea dominantă, pentru care m-am încumetat să analizez crizele României, marcate prin lovituri de stat şi revolte populare, este aceea că o cunoaştere profundă şi necosmetizată a istoriei noastre ar trebui să ne împiedice să repetăm erorile acelor timpuri. Trebuie să înceteze mania găsirii vinovatului în afara ţării, printre duşmani ireductibili. Toate crizele majore care au zguduit statul român îşi au originea în interior. Numărul mare al acestor crize si repetarea lor ciclică sunt o expresie a erorilor de construcţie ale statului. Necorectarea la timp a acestor erori va conduce la repetarea crizelor după acelaşi patent. Cititorul va putea observa uşor că între atitudinea Armatei în tulburările de la Craiova din 1860 şi cea de la Timişoara din 1989, că între numeroasele mişcări de stradă provocate sub acoperire socială, dar urmărind scopuri politice, şi mineriade este o similitudine izbitoare, că mişcarea separatistă de la Iaşi din 1866 şi mişcările etnice de la Tîrgu Mureş din 1990 seamănă în comportamentul forţelor angajate, inclusiv în ce priveşte apariţia noilor servicii de informaţii, că descrierea clasei politice româneşti este aceeaşi în 1907, de exemplu, cu cea de astăzi. Şi de fiecare dată, în fiecare deceniu critic, învăţaţii, ziariştii, oamenii simpli au arătat cu degetul către modele de societate şi de stat din Occident. Pe cit este de clar că aceste modele nu vor fi atinse niciodată, pe atît de necesar este ca România sâ-şi găsească, în sfîrşit, propria formă de civilizaţie moderna. Ea trebuie să asigure întregul confort al bunului trai, relaţia naturală şi directă dintre cetăţean şi stat, securitatea internă şi externa, fără a cumpăra toate aceste avantaje cu preţul deteriorării identităţii naţionale şi culturale, a religiei ortodoxe şi a istoriei sale

eroice. Pînă cînd nu va fi atins acest model propriu, poporul român va râmîne profund naţionalist, agitat şi uşor de păcălit.

Autorul

Capitolul I

DOUĂ GUVERNĂRI DECISIVE

Lascăr Catargiu (1871-1876) şi Marea guvernare liberală (1876-1888)

Moto:

De cîte ori geniul ajunge să aibă cuvînt la neamul în care s-a născut, timpurile moarte se sffrşesc şi încep timpurile vii.

SIMION MEHEDINŢI

Ziua de 11 martie 1871 a fost una din acele date pe care naţiunea le uită, dar care au influenţat destinul ei într-o măsură decisivă. Istoriografia noastră are acest obicei de a hiperboliza anumite date — cum este cea de 24 ianuarie 1859 —, la care s-au luat decizii importante, dar fără efect juridic, nu capitale, şi de a lăsa în uitare — cum este ziua de 11 decembrie 1861, dată la care s-a produs în fapt Unirea — acele aspecte politice şi juridice, pe care, bineînţeles, istoriografia străină nu le uită. Din acest motiv, continuăm să protestăm şi să ne manifestăm indignarea pentru conţinutul unor enciclopedii, al unor lucrări apărute în străinătate, al unor hărţi şi studii care judecă rece, instituţional şi metodic evoluţia statului român, sub permanenta suspiciune a unei atitudini negative faţă de ţara noastră.

Aşa cum am arătat în primul volum, în dimineaţa zilei de 11 martie 1871, la ora 10.00, domnitorul Carol I a convocat la palat fosta Locotenentă domnească (Lascăr Catargiu, Nicolae Golescu şi col. Haralambie) de la care preluase puterea în 1866, şi le-a înmînat membrilor actul de abdicare1. După o oră de insistenţa din partea celor doi oameni politici, Carol acceptă „cu cea mai mare silă"2 să mai reflecteze, cu condiţia ca românii vor fi în stare să prezinte o listă de guvern şi să treacă Bugetul prin Parlament. Adusă în Parlament de Lascăr Catargiu în jurul orei 13.00, chestiunea declanşează o adevărată hărmălaie care nu încetează decît la ora

Gestul s-a produs ca urmare a paralizării guvernului în faţa demonstraţiilor şi atitudinii violente a presei cu ocazia victoriei Germaniei în războiul franco-prusac. Colonelul Haralambie era plecat, astfel că actul de abdicare a fost predat celor doi oameni politici, un conservator şi un liberal-radical. 2 Memoriile regelui Carol I ol României, Ed. SCRIPTA, Bucureşti, 1993, voi. 2, p. 166.

18.00, fără nici o decizie. Mulțimea insurgență adunată pe străzi şi incitată la violență de prezența unor subunități ale armatei hotărăşte să se deplaseze spre palatul domnitorului pentru a-1 răsturna. Prefectul Poliției îl informează pe Carol asupra iminentului asalt al mulțimii şi, în momentul în care i se cere să asigure paza şi siguranța instituției, înaltul funcționar îşi dă demisia, în aceste condiții dramatice, alături de Carol I nu se mai afla decît Lascăr Catargiu.

Guvernarea salvatoare

Cu toate că Lascăr Catargiu a rămas în memoria istoricilor şi a supraviețuitorilor holocaustului comunist cu imaginea unui bătrîn înțelept şi echilibrat, în 1871, cînd a jucat marele său rol istoric, era un bărbat în plină maturitate. Avea 48 de ani şi conducea gruparea conservatoare, fiind el însuşi boier din ramura moldoveana a Cațargiilor şi urmaş politic al lui Barbu Catargiu. Lascăr Catargiu era, alături de Ion C. Brătianu şi Ion Ghica, o autoritate recunoscută şi respectată. Echilibrul său proverbial venea dintr-o anumită luciditate tipică omului politic versat, critic, dar şi responsabil, dublat de un patriotism robust. Caragiale îl vedea astfel: „Sub înfățişarea aceea blajină, nimini, poate, nu ştie cîță tenacitate şi-cîtă energie stau ascunse; îndărătul acelor doi ochi blajini, stă dîrză o voință neîncovoiață; sub chipul acela de răzeş plin de bonomie naivă, e totdeauna deşteaptă la pîndâ cea mai sigură judecată politică, cea mai adîncă dibăcie de om de stat. Toate acestea, pe un fond moral fără cea mai mică imputare"3. Un portret ne-a lăsat şi Nicolae lorga: „Bătrînul greoi şi gîrbov, cu față rotundă roşie şi pârul rar pe care-1 tăia circonflexul unor mustăți paşnice de blînd Bismarck român, avea, după spusa cuiva care 1-a cunoscut bine, marea însuşire decisivă de a asculta liniştit, pe rînd, fără o întrerupere, o tresărire, un gest, şi pe unii şi pe alții dintre aceia care aveau o pregătire de care el însuşi rămăsese cu totul străin, pentru ca, la urmă, cînd, din atîta discuție, nu mai rămăsese nimic şi nu se mai putea înțelege nimic, să indice pe «dumnealui care are dreptate», şi alegerea era oricînd fără greş"4, în istoria României moderne, acest om politic apare în prim-plan numai în situațiile disperate, găsind de fiecare data acele cuvinte convingătoare şi puține, aducătoare de soluții- La momentul de cumpănă al detronării lui Cuza, preia conducerea Locotenentei, pentru ca imediat să dea României prima sa Constituție democratică (1866); în clipa declanşării mişcării separatiste de la Iaşi, Lascăr Catargiu se duce în marele oraş moldovean, al cărui prefect fusese sub Vodă Sturdza, şi nu ezită să aplice forța; mult mai tîrziu, în 1891, pronunță în fața reginei Elisabeta celebra frază de refuz a căsătoriei prințului moştenitor Ferdinand cu Elena Vâcărescu:

„Aiasta se poate, dar atunci Dumnealui rămîne un simplu particuler!", atitudine ce rezolvă o nouă gravă criză dinastică.

Guvernul format de Lascăr Catargiu în acea noapte de mare pericol îl avea pe gen. Christian Teii la Ministerul de Război, pe Gheorghe Costaforu ca ministru de externe, pe Nicolae Kretzulescu la Justiție, iar la Ministerul de Finanțe pe Petre Mavrogheni. Pentru a înțelege ce ar fi însemnat abdicarea lui Carol I în primăvara anului 1871 să facem apel la o analiză pertinență: „Punerea în discuție de către puterile interesate a existenței Unirei. Primejdia mişcărilor separatiste. Tribulațiunile nesfîrşițe prin întreaga Europă în căutarea unui alt principe care să rişte din nou experiența ce o făcuse domnitorul Carol. Pierderea definitivă a unei posibilități de sprijin din partea Germaniei şi certitudinea cîştigării unui nou duşman în dinastia de Hohenzollern, tocmai în momentul în care imperiul german se proclamase la Versailles şi avea să capete o mare influență în politica europeană. Lăsarea țării fără nici un sprijin — Franța învinsă fiind prea ocupata cu refacerea ei proprie, Anglia fiind prea departe şi Italia încă prea slabă — în viitorul conflict ruso-turc ce se desemna ca inevitabil încă de pe acum. Pierderea oricărei continuități şi stabilități înăuntrul țării, unde adolescența noastră constituțională şi înflăcărarea temperamentului latin aveau mai mult ca oricînd nevoie de un punct fix în jurul căruia să se strîngă înăuntru şi de un punct de reazem pe care să se sprijine în afară. Iată ce ar fi însemnat abdicarea domnitorului Carol în martie 1871"5. Va trebui să adăugăm la acest tablou exploziv cel puțin două detalii: pe toată perioada războiului franco-prusac, ministerul de externe francez a manevrat pentru detronarea lui Carol şi readucerea lui Cuza sau alegerea pe Tronul României a colonelului Nicolae Bibescu, declarat peste noapte prinț francez (!), dar rămas în istorie drept complice la asasinarea primului-ministru Barbu Catargiu; în al doilea rînd, aşa cum arăta Nicolae lorga „există în 1870 o înțelegere între Austria şi Turcia pentru ca la cea mai mică mişcare a noastră, mai ales într-un anume sens, cu permisiunea Austriei, Principatele să fie ocupate de turci"6. Toate aceste elemente de pericol, precum şi situația grea financiară a țării, fac din guvernul Lascăr Catargiu o echipă de supraviețuire, în condițiile în care însuşi domnitorul continua să fie pregătit pentru abdicare. El aştepta doar soluționarea scandalului afacerii Strousberg pentru a pleca.

Pe fondul unor dezbateri parlamentare aprinse, în care declarațiile de credință la adresa Constituției, venite din partea guvernului, sunt combătute violent de gruparea liberal-radicală, se produce o modificare a atitudinii domnitorului, în următoarele săptămîni, Carol se convinge că dimensiunea revoltei antidinastice a românilor se reduce la cîteva grupuri turbulențe din

Bucureşti, Ploieşti şi Craiova, agitate de liberalii radicali, şi că populaţia nu se asociază acestei mişcări, fiind mai de grabă loială Tronului şi preocupată de situaţia economică. De fapt, în dedesubturile acestei constatări se afla realitatea că societatea românească nu era pregătită pentru reformele liberale şi reacţiona la ele fie printr-o mare prudenţă, fie prin confuzia de tip Conu Leonida.

Ambiţionat de situaţia grea personală în care se afla, dar şi de faptul că eşecul său se producea simultan cu marea victorie germană în Europa, Carol decide să guverneze metodic: „El şi-a dat seama, în primul loc că, fără ordine severă în interior, nici o realizare serioasă economică nu este posibilă. Pentru introducerea acestei ordini severe în interior îi trebuia un guvern cu nună de fier şi cu mare autoritate în ţară. Guvernul Lascăr Catargiu răspundea în totul acestei aşteptări"7. Este momentul în care domnitorul Carol I admite sistemul politic întemeiat pe partide, în care guvernul organizează alegerile şi le cîştigă, asigurîndu-şi o majoritate parlamentară confortabilă. România revenea practic la sistemul gîndit de Marile Puteri în 1858, care, pentru a asigura stabilitatea ţârii, concepuse un mecanism electoral menit să permită conservatorilor să formeze guvernul şi să domine Parlamentul. „Regele a acceptat, de fapt, modificarea Constituţiei prea liberale de la 1866 — copiată după Constituţia belgiană de la 1831 — sub guvernul Lascâr Catargiu (1871 - 1876), inversînd datele democraţiei parlamentare, în timp ce, în ţările occidentale, Anglia, Franţa, Belgia, şeful statului face alegeri şi numeşte prim-ministru pe reprezentantul partidului care a reuşit să obţină majoritatea electorală, la noi procedura era inversată. Şeful statului îl numea pe primul ministru, care convoca administraţia şi organiza alegeri, obţinînd automat un rezultat favorabil partidului din care făcea parte primul ministru numit de rege"8. De acum încolo, pînă în 1937 şi apoi pînă în 1996, stabilitatea politică va fi asigurată prin sistemul desemnării unui partid care să organizeze alegerile şi să facă tot posibilul, inclusiv abuzuri, pentru a le cîştiga. Astfel au fost posibile trei guvernări de durată şi succesive, de 5, de 12 şi de 8 ani, cele mai lungi din istoria României libere moderne, în secolul al XX-lea, acest sistem a fost cunoscut sub denumirea de rotativa partidelor politice, subiect de batjocură din partea istoriografiei comuniste, dar soluţie unică de supravieţuire a sistemului democratic în România.

Ar fi de lămurit un detaliu al instalării guvernului conservator Lascăr Catargiu. Pus în minoritate în Parlament şi contestat vehement, guvernul Lascăr Catargiu dizolvă ambele Camere la 16 martie 1871, fapt interpretat în epocă de către liberalii radicali ca o lovitură de stat. Acuzaţia avea doar un caracter propagandistic, deoarece Constituţia din 1866 prevedea la Art. 35:

Puterea executivă este încredințată Regelui, care o exercită în mod regulat prin Constitufiune, iar la Art. 95, alin. 6 prevedea că El (domnitorul) are dreptul de a dizolva ambele Adunări de odată sau numai una din ele9.

în Mesajul Tronului din 23 mai 1871, Carol I făcea un bilanț al primului deceniu de statalitațe modernă a României şi prefigura programul său politic: „Am trecut cu toții prin grele încercări, dar lupta ne-a întărit, experiența ne-a luminat, şi, cunoscînd mai bine oamenii şi lucrurile, vom merge cu paşi mai siguri pe adevărata cale a progresului. Națiunea întreagă, obosită de luptele sterile în care se frămîntă de mai mulți ani şi care îi puteau amenința chiar existența sa politică, s-a ridicat ca un singur om şi, răspunzînd apelului ce i-a făcut guvernul meu, a pronunțat verdictul său. Prezența domniilor voastre aici, domnilor senatori şi domnilor deputați, probează îndestul că țara este decisă a nu-şi caută fericirea aiurea, decît în ordine şi stabilitate, căci nu fără impunitate se calcă legea adevărului şi nu fără teribile consecințe se violează principiile cele mai fundamentale pe care este aşezată societatea. De aceea, să consolidăm prezentul, pentru ca să asigurăm viitorul. Probele constante de încredere în guvernul meu, ce mi se dau din toate părțile, liniştea ce domneşte pretutindeni, afectuoasa primire ce mi s-a făcut în călătoria ce am întreprins cu Doamna în o parte a României, m-au convins pe deplin că țara este eminamente conservatoare, că lecțiunile trecutului au dat roadele lor şi că orice întreprinderi de dezordine nu pot întîmpina în viitor decît dezaprobare generală, mai înainte chiar de a fi pilduite prin înfrînarea legilor"10. Substratul acestei atitudini publice era decizia de a guverna după principiile conservatoare, care fundamentaseră sistemul parlamentar la nivelul Adunărilor Ad-hoc. Acest fapt presupunea încălcarea unor prevederi fanteziste ale Constituției din 1866, oricum inaplicabile, şi instituirea unei regim de Dreapta, bazat pe ordine şi pe restrîngerea unor libertăți pentru care societatea românească nu era pregătită. Ideea că această atitudine de forță ar fi fost îndreptată împotriva democrației şi ar fi constituit un abuz, un act dictatorial, o îndepărtare de la idealurile națiunii — teză dragă istoriografiei române oficiale — este infirmată cu cel puțin două argumente: timp de 5 ani, guvernul conservator nu s-a confruntat cu mişcări sociale majore, revolte sau incidente sîngeroase, iar contextul real, atitudinea oamenilor politici şi a locuitorilor țării față de noua orientare a politicii interne a domnitorului poate fi ilustrată de afirmațiile lui Carol I din scrisoarea către tatăl său datată. 7/19 iunie 1871: „La deschiderea Camerei am fost mai călduros salutat ca niciodată; entuziasmul atinse punctul culminant la acea parte din discursul meu unde anunț că sunt decis a-mi continua misiunea; au trecut cîteva minute

pînă să pot urma. Cînd părăsii sala, mi se făcură din nou ovaţiuni, care continuară la întoarcerea mea la palat pe străzile pline de lume"12.

La alegerile generale din mai 1871, liberalii suferiseră o înfringere severă, obţinînd doar 10 locuri în Parlament, Ion C. Brătianu retrăgîndu-se la scurt timp după aceasta la moşia sa, Florica, iar C.A. Rosetti pregătindu-se să emigreze. Putem vedea în retragerea la Florica a lui Ion C. Brătianu scena tigrului însîngerat care îşi linge rănile. Asta nu însemna că era mai puţin periculos. Dimpotrivă. Ca naţionalist tenace, Brătianu va face doar un pas înapoi pentru a porni din nou la luptă. Atacul lui se va dovedi nimicitor.

Concomitent cu reculul liberal-radical, domnitorul va acţiona prin ministrul Costa-Foru pentru atragerea grupării junimiste de la Iaşi în politica ţării, conştient că liderii acesteia — Titu Maiorescu, Petre P. Carp, Theodor Rosetti — reprezintă valori intelectuale şi morale de care ţara avea nevoie atunci. Ei vor intra pe rînd în guvernarea conservatoare, mai întîi Titu Maiorescu (7 aprilie 1874), apoi Theodor Rosetti (7 ianuarie 1875). Guvernarea Lascăr Catargiu nu va întîrzia să treacă Ia măsuri pentru redresarea economică şi financiară a ţării. Ministrul de finanţe Petre Mavrogheni — considerat în literatura de specialitate drept cel mai bun ministru de finanţe al României din toate timpurile —, după ce constată că rezervele statului sunt nule şi că datoria publică este imensă, declanşează un program inteligent de reforme fiscale, a cărui particularitate şochează prin temeritatea sa: împrumutul lansat pe piaţă a fost realizat în întregime în ţară, fără a apela la noi credite externe. Relaxînd presiunea crizei financiare a ţării, Mavrogheni are acum un nou spaţiu de manevră în procesul de atragere a resurselor şi aplică fulgerător monopolul tutunului, al timbrului şi al licenţei băuturilor alcoolice, concomitent cu ridicarea impozitului funciar. In doi ani România era redresată financiar şi oferea condiţii sănătoase pentru relansarea economică. De cealaltă parte, Carol forţează programul de construcţii feroviare, inaugurînd mai multe linii, dezvoltînd reţeaua podurilor metalice şi a drumurilor interurbane, precum şi amenajarea docurilor fluviale. Rapiditatea cu care au fost aplicate aceste măsuri îşi are explicaţia în doi factori esenţiali: moralitatea exemplară a guvernului Lascăr Catargiu, mai ales prin faptul ca a blocat corupţia şi afacerile oneroase pe seama statului, şi metoda angajării unor mari firme străine, precum şi a capitalului occidental, în realizarea proiectelor de infrastructură şi de organizare industrială a ţării. Atît timp cît domnitorul german şi guvernanţii de modă germană au deţinut puterea, corupţia în afacerile cu marile companii a fost extrem de scăzută. Ea a continuat să-şi dezvolte însă propriile legi la nivelul funcţionarului.

Pe de altă parte, guvernarea conservatoare autoritară a adus societatea românească în situația de a gestiona cîteva din aspectele sociologiei politice şi în primul rînd raportul dintre putere şi autoritate. Guvernarea conservatoare a reuşit să facă un prim pas important pentru trecerea relației stat-societate de la stadiul de putere - în care vectorul principal este constrîngerea -, la stadiul de autoritate politică, adică la „capacitatea de a obține ascultarea în absența constrîngerii", al cărei principal vector devine respectul față de legi şi, mai ales, convingerea că acestea sunt legi bune. Națiunea română începea să înțeleagă mecanismele guvernării moderne, să-şi producă primele judecăți de valoare asupra felului cum este condusă şi să reacționeze ca actor al fenomenului. Din acest punct de vedere, „liniştea" națiunii sub guvernarea conservatoare 1871 - 1876 era o expresie a nevoii de autoritate, de stabilitate, de legitimitate politică, nevoie pe care o vom mai întîlni, parazitar sau progresist, în comportamentul de mai tîrziu al națiunii. Poporul român, cu responsabilitatea sa de nucleu întemeietor şi conducător, trece în această perioadă de la contemplare şi curiozitate față de noutatea vio-13 Virgil Măgureanu, Studii de sociologie politică, Ed. Albatros, Bucureşti, 1997, p. 82.

lentă a mişcării liberai-radicale, la discernămînt politic, cu toate neîmplinirile sale, ilustrat de înțelegerea tot mai largă a raportului dintre acțiunea politică şi efectele ei asupra vieții sale cotidiene.

O singură voce va rămîne să strige în pustiu: Mihai Eminescu.

Al patrulea factor care a venit în sprijinul guvernării de Dreapta a fost extern. La sfîrşitul lunii mai 1871, Comuna din Paris sfîrşea într-un devastator incendiu, în măcel şi asasinate bestiale, arătînd lumii pentru prima dată adevărata față a comunismului. Oroarea pe care a trezit-o această tristă experiență a populației Parisului, precum şi expunerea publică a implicării directe a francmasoneriei în lupte, prin batalioane de asalt organizate de loje, a pus pe liberalii radicali români într-o situație defensivă. Nu era doar prăbuşirea unui ideal, ci şi dezgustul acestor români pentru felul cum fuseseră speculate sentimentele lor patriotice şi internaționaliste în scopuri străine României. Mişcarea de forță de pe străzile Bucureştilor încercase să copieze dinamica Gărzii Naționale franceze, dar distanța de la aceasta la ceea ce se dovedea a fi Garda Națională în România era imensă. La Paris, tentativa lui Thiers de a recupera de la Garda Națională cele 200 de tunuri cu care aceasta întărise cartierele Montmartre şi Bellevilie s-a sfîrşit cu capturarea generalului Lecomte şi a generalului Clement Thomas. La ora 17,00 a zilei de 18 martie 1871, cei doi generali sunt executați dans une orgie de sang. Comuna din Paris proclamată la 28 martie se dovedeşte foarte repede o încercare de instalare a regimului comunist în Franța, fapt care provoacă reacția lui Thiers. între 21 şi

28 mai se desfăşoară la Paris „sâptămîna sîngeroasă", în care cinci corpuri de armată însumînd 130 000 de oameni atacă baricadele comuniştilor, producînd peste 20 000 de morți, 38 000 de arestați şi 10 000 de deportați, în spatele trupelor, grupuri specializate de lichidatori executau pe orice suspect care purta o armă, vreun obiect de îmbrăcăminte de culoare roşie sau avea părul grizonat, amănunt în care generalul marchiz de Gallifet vedea un revoluționar de Ia 1848. La finalul măcelului, Adolphe Thiers avea să declare: „Republica va fi conservatoare sau nu va fi deloc."

Constatăm astfel încă o dată ecoul evenimentelor franceze în situația din România şi putem înțelege mai bine declarația lui Carol I referitoare la caracterul conservator al țării pe care hoțărîse să o conducă. Totodată, Franța prezenta imaginea unui stat înfrînt şi umilit, dar şi a unei țâri care reproşa acum implicarea românilor în Comuna din Paris. La 25 mai/6 iunie 1871, „guvernul francez (Jules Favres) a comunicat însărcinatului de afaceri al României la Paris că, din nefericire, s-au găsit printre insurgenți si români, care şi-au uitat într-atîta îndatoririle lor de recunoştință către Franța amicală şi ospitalieră, încît s-au unit cu comuniştii"14. Carol a fost nevoit să prezinte scuze. „Vremea conspirațiilor trecuse — conchide italienistul Alexandru Marcu. Epoca eroismului carbonar se dovedea perimată chiar şi în Italia, unde reacțiunea contra exceselor garibaldiene ajunsese într-acestea (24 septembrie 1867) pînă la arestarea şi deportarea în insula Caprera a popularului condotier, care năzuia să cucerească Roma cu un ceas mai devreme, în felul acesta ne vom explica totodată reacțiunea împotriva roşilor, a lui C.A. Rosetti mai ales, cît şi grija noilor guverne din Principate de a şterge definitiv orice amintire a conspirațiilor din anii precedenți, prin desființarea depozitelor clandestine de arme ce mai rămăseseră la Bacău"15. Protagoniştii acestei revoluții europene mor pe rînd: Mazzini în 1872, împăratul Napoleon al III-lea în 1873, regele Victor Emanuel în 1878, Garibaldi în 1882, Karl Marx în 1883. Moştenirea lor este şi astăzi foarte controversată.

Al cincilea factor care a favorizat stabilizarea economică şi politică a țării în perioada guvernării Lascăr Catargiu, precum şi dezvoltarea generală a statului a fost, în mod surprinzător, activitatea liderilor liberali din Opoziție. După episodul trist şi nedrept al îndepărtării sale de la guvern în 1868, Ion C. Brătianu a oscilat un timp între abandonarea vieții politice şi încercările de a constitui un partid liberal puternic. Traseul carierei lui Ion C. Brătianu din această perioadă ne ajută să observăm că renunțarea publică la o serie de teze revoluționare şi la unele metode subterane de acțiune politică — aşa cum a fost declarația fratelui său, Dumitru, prin care recunoştea că poporul trebuie să apeleze la revoluție numai în cazuri disperate — a avut efecte imediate în

apropierea sau reapropierea de Opoziția liberală a unor lideri centrişti, altfel foarte rezervaţi. Este interesant de subliniat că, pe fondul celei mai bune guvernări conservatoare şi în condițiile în care singura formă de capital solid cu care se capitaliza economia românească era cel străin, se ridică din sorginte liberal-radicală o reacție extrem de populară: ideea economiei naționale. Atunci, ca şi mai tîrziu, ideea

14 Memoriile regelui Carol I al României,Ed. SCR1PTA, Bucureşti, 1993, voi. 2, p. 181. 5 Alexandru Marcu, Conspiratori şi conspiraţii în epoca renaşterii politice a României (1848 - 1877), Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1930, p. 348.

ocupării economiei româneşti de către străini a pus în discuție, mai degrabă involuntar, singura soluție de dezvoltare pe care o avea tipul de stat dat României prin reformele lui Cuza. Un stat construit cu instituții importate din Franța - a cărui axă principală este birocrația aşezată între instituții şi cetățeni pentru a forța adaptarea cetățeanului la instituție şi nu autorizarea de către cetățean a instituției pentru a-1 sluji —, nu avea şi nu are altă soluție decît ca, odată cu importul de instituții străine, să importe şi capitalul străin. Dacă România modernă ar fi urmat calea nealterată a proiectului inițial francez, ar fi devenit în timp o colonie economică a unor rnari puteri europene (Franța, Germania sau Anglia), orientată politic după evoluția ponderii acestor puteri pe continent, dezvoltată, dar lipsită de independență, suveranitate şi, mai mult ca sigur, de integritate teritorială. Nu este exclus ca o dezvoltare mai accelerată a Transilvaniei să fi provocat o decizie definitivă a Marilor Puteri de rupere din context românesc a provinciei, criteriul de bază fiind cel economic. Algoritmul era acesta: Muntenia — bază de materii prime agricole, Moldova — bază de producție zootehnică şi de exploatare a lemnului, Transilvania — stat dezvoltat industrial după model occidental. Cele trei state româneşti ar fi avut fiecare o Mare Putere corespodentâ: Franța pentru Muntenia; Rusia pentru Moldova; Germania pentru Transilvania. De aceea, anii 1872 — 1873, despre care aproape că nu se scrie nimic în manualele de istorie, devin extrem de importanți pentru analiza, integrată a statului român. Aceştia sunt anii în care liderii liberal-radicali intră ei înşişi în sistemul economic capitalist, mai întîi ca mici întreprinzători, şi, parcă descoperind din interior secretul dezvoltării capitaliste, declanşază o campanie de promovare a capitalului românesc. Este de subliniat că, la interval de numai cîteva luni, între 1872 şi 1873, se înființează la Sibiu cea mai redutabilă instituție financiară a românilor din Transilvania, celebra Bancă „Albina", iar la Bucureşti apare Creditul Funciar, inițiativă a lui Ion Ghica, dar realizare de mare importanță a liberalilor16. Ceea ce reuşise Brădanu a fost o trezire a

conştiinţei naţionale din partea multor lideri centrişti şi conservatori, care şi-au pus serios problema apartenenţei instituţiei Creditului Funciar. Guvernul Catargiu nu dorea să se complice, „intenţionînd să acorde consorţiului Hertz

Detalii asupra elaborării statutelor vezi la Victor Slâvescu, Corespondenţa lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza (1860 - 1880), Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, Tomul XXV, Mem. 28, Ed. Monitorul Oficial, Bucureşti, 1943, P. 81/1327.

concesiunea unei banei cu misiunea nu numai de a emite monedă, dar să efectueze şi împrumuturile de stat şi ipotecile private"17. Să fim bine înţeleşi: Consorţiul Hertz era foarte solid şi eficace în epocă! Guvernul Catargiu nu era parazitat de idei preconcepute etatiste sau etnice, ci dorea o lansare sănătoasă a instituţiei creditului funciar în România, fără bîjbîieli şi jumătăţi de măsură. Conservatorii implicaţi în această soluţie au decis aşadar calea cea mai directă şi sigură. Dar, cînd întemeietorii creditului funciar s-au întîlnit la 23 martie 1873 în saloanele hotelului Dacia pentru a defini statutul noii instituţii, Ion C. Brâtianu şi majoritatea pe care reuşise s-o formeze din liberali, centrişti şi conservatori naţionalişti au constituit-o cu capital românesc. Ceea ce nu s-a înţeles atunci, decît de foarte puţini iniţiaţi liberali, a fost că Ion C. Brătianu vedea în Creditul Funciar un instrument indispensabil al apariţiei burgheziei române: „Mai tîrziu însă, cînd Creditul Funciar va fi întrebuinţat împreună cu toate celelalte instituţii financiare de liberali, ca un mijloc de creare a unei noi clase sociale şi de sprijin al partidului, îşi vor da seama ceilalţi de ceea ce le scăpase din mîini"18. Viitoarea guvernare liberală de 12 ani, dar mai ales cucerirea Independenţei prin participarea la războiul ruso-turc, se vor sprijini temeinic pe controlul mecanismelor financiare ale statului de către Ion C. Brătianu. Pe de altă parte, nici o clipa din orice guvernare liberală a acestei epoci nu a fost oprită finanţarea discretă şi sprijinirea economică a românilor din Transilvania.

A fost extrem de greu ca, în condiţiile declanşării războiului ruso-turc din 1877, vreo putere financiară sau economică străină să influenţeze deciziile statului român prin împrumuturile pe care le-a oferit. Acesta este secretul cuceririi Independenţei României, act considerat de unii un mare risc, un gest de curaj, un mare noroc, sau un gest nebunesc. Faptul că Ion C. Brătianu nu şi-â scris memoriile şi nu â lăsat un jurnal, precum şi viaţa sa misterioasă, plină de pasiune politică, de acţiune subversivă, de succes erotic şi mai ales de gîndire inteligentă, ne face să-1 judecăm numai după realizările sale publice. Ele sunt covîrşitoare pentru evaluarea efortului de transformare a statului român într-o structură viabilă şi demnă. La sfîrşitul războiului, după un efort financiar imens, statul român sub conducerea lui Brâtianu a reuşit să

răscumpere acțiunile nefericitei afaceri Strousberg şi să smulgă literalmente recunoaşterea Independenței țării de la singura Mare Putere care conta atunci — Germania.

Guvernarea conservatoare dintre 1871 şi 1876 a încercat să redreseze nu numai finanțele statului, dar şi instituțiile fundamentale ale Vechii Românii, tulburate de experimentele Cuza şi re-voluționar-francmasonice. Biserica, Armata şi Şcoala au beneficiat de o atenție deosebită.

Biserica suferise un şoc cumplit sub regimul reformelor franceze, fiind atacate vechile sale baze canonice. Obligată să intre în conflict cu Patriarhia de la Constantinopol, Biserica Ortodoxă Română a fost declarată schismatică şi apoi izolată de surorile sale. Ruptă de legătura sa milenară cu Bizanțul, Biserica Ortodoxă Română era expusă ofensivei Bisericii Ruse. A fost nevoie de măsuri rapide din partea guvernului şi a domnitorului Carol I pentru reconstituirea corpului sinodal şi stabilizarea procedurilor de numire a înalților ierarhi. Pe timpul domniei lui Alexandru loan Cuza, în tentativa de a laiciza rapid statul, proprietățile mănăstirilor au fost trecute în administația statului. La fel tipografiile şi atelierele de manufactură ecleziastică. Numeroase mănăstiri şi schituri fuseseră transformate în închisori şi ospicii. Toate aşezămintele bisericeşti rămase în picioare erau obligate să plătească o taxă la stat. Fenomenul a fost justificat de realitatea că majoritatea acestor lăcaşuri şi anexe era populată cu preoți străini. Nu a existat interesul ca aceste valori să fie transferate întocmai preoților români, astfel încât Biserica Națională să revină la regimul său de sine stătător dinainte; ceea ce se urmărea era dependența bisericii de administrația oficială, deoarece aşa funcționau statele occidentale. Eroarea este clară ca lumina zilei: în Occident era vorba de Biserica Romano-Catolică şi de cea Luterană, legate de stat prin secole de administrație comună, iar în unele locuri, cum a fost Spania, chiar statul fiind o creație a Bisericii. Abuzul împotriva Bisericii Naționale mersese pînă la numirea unor episcopi împotriva voinței mitropoitului şi pînă la arestări şi închideri în puşcării a unor înalți ierarhi români.

La 1872, sub Carol I şi guvernul conservator, a fost promulgată „Legea organică pentru alegerea mitropoliților şi episcopilor eparhiali, cum şi a constituirii Sflntului Sinod al bisericii autocefale ortodoxe române", în fruntea Sinodului era ales mitropolitul Ungrovlahiei. Tot din 1872 se înființează la Bucureşti „Seminarul Nifon", iar din 1874 ia ființă revista Biserica Ortodoxă Română, în 1881 se înființează Facultatea de Teologie. La 25 aprilie 1885, sub primatul mitropolitului Calinic Miclescu, Patriarhia de Constan-tinopol a eliberat Tomosul de autocefalie, în general, perioada de sfîrşit al secolului al

XlX-lea, cuprinsă în prima jumătate a domniei lui Carol I, împarte istoricii şi analiştii ecleziastici în două tabere:

1.Cei care aleg calea istoriografiei oficiale văd în reformele laicizante ale lui Cuza nişte acte la fel de benefice ca şi legile de împroprietărire sau de introducere a noii administrații moderne, uitînd agresiunea la adresa Bisericii şi acuzînd domnia lui Carol I, ca fiind a unui catolic.

2.Cei care acuză agresiunile lui Cuza şi laudă reformele substanțiale ale lui Carol. Adevărul este că sub domnia lui Carol I s-au pus bazele instituționale sănătoase ale Bisericii Ortodoxe Române, chiar dacă fenomenul politizării, inițiat sub Cuza, a continuat mult timp, afectînd „autoritatea morală a vlădicilor de altădată", pe care nu va reuşi să o restabilească, pentru scurt timp, decît strînsa legătură a preoților simpli cu Legiunea Arhanghelului Mihail.

Armata, în opinia lui Titu Maiorescu, ieşise cel mai rău din experimentul Cuza, mai ales din faptul participării la detronare: „Şi cum să se nască şi de unde să crească acest cuget (dinastic, n.a.), cînd una din cele mai manifeste reprezentări ale Iui, armata, fusese izbită tocmai în simțămintele de fidelitate şi de disciplină prin cele petrecute la 11 februarie 1866"19. Totuşi, Titu Maiorescu a fost prea aproape de eveniment pentru a vedea ansamblul problematicii militare, în care, dincolo de situația precară a Armatei, corupția regimului Cuza adusese instituția militară în pragul dezintegrării. La această realitate se adăuga, aşa cum am mai arătat, folosirea repetată a Amatei în rezolvarea tulburărilor interne şi implicarea ei constantă în politica, după principiul revoluționar al pronunciamen-tului. Carol I a fost nevoit să facă față foarte repede după suirea sa pe Tron unui alt conflict: fiind vorba de constituirea unei armate moderne, noi, principiile de bază de la care se pornea puteau fi franceze sau prusace. Ca ofițer german, el vedea construcția Armatei României pe principiile prusace, întărite de recentul succes militar al Prusiei împotriva Austriei şi, mai ales, împotriva Franței. La Bucureşti se afla încâ o importantă misiune militară franceză, care se implicase deja în instrucția trupelor şi în formarea ofițerilor români. Practic, domnitorul Carol I încerca să-i îndepărteze pe instructorii francezi, considerîndu-i ineficienți şi de parada. Afinitatea româno-francezâ se opunea, atît la nivelul politic liberal, cît şi în rîndul ofițerilor români. La început, domnitorul a fost prudent: „Atît necesitatea politică de a nu provoca susceptibilitățile cercurilor conducătoare de la Paris, cît şi prezența la Bucureşti, în virtutea unei legi din vremea lui Alexandru loan Cuza, a misiunii militare franceze nu permiteau venirea alteia din Prusia"20. Carol avea însă o misiune primită direct de la Bismarck. Pentru a depăşi impasul, domnitorul a reuşit să aducă în țară, sub diferite acoperiri

domestice, o seamă de instructori militari germani: „Astfel, locotenent-colonelul Falkenhein, care trecea drept profesor de echitație, servea în realitate ca inspector al cavaleriei; baronul von Rundstett, locotenent de husari în garda imperială, ataşat militar şi viceconsul al Prusiei în România, îl însoțea pe principele Carol I în inspectarea trupelor; locotenentul von Sanden, ataşat la consulatul general al Prusiei în România, avea misiunea să coordoneze instruirea soldaților în folosirea puştilor Dreyse, model 1867. Rolul cel mai important îl juca însă locotenent-colonelul von Krenski, cu acces permanent la inspectarea garnizoanelor, consultant al prințului în toate chestiunile ce priveau armata"21. De asemenea, în domeniul înzestrării, mai ales la armamentul de infanterie şi la cel de artilerie, produsul tehnic german a dotat Armata României cu rezultate foarte bune. Dar acel domeniu fundamental unde Carol a reuşit să introducă spiritul german a fost sistemul de organizare, care nu a fost implantat, ci adaptat specificului românesc. Fenomenul a fost favorizat de persistența unor vagi influențe ruse în armată, care la origini erau tot germane. Cheia modernizării puterii militare de măi tîrziu s-a aflat aici: „Elementul organizatoric, sistemul diferențiat de recrutare şi instrucție a trupelor, de mobilizare în caz de război, au fost considerate unanim — şi după războiul de independență din anii 1877 - 1878 - factorul determinant al succeselor dobîndite de România pe tărîmul politicii sale de apărare. Acestea au contribuit, prin adaptarea, lor la specificul realităților interne, de la cele sociale şi politice la cele geografice şi demografice, la o largă cuprindere a forței valide a țârii în diversele formațiuni militare şi semimilitare, la asigurarea unei pregătiri complete a trupelor. Cadrul inițial trasat în vremea domnitorului Alexandru loan Cuza a fost continuat şi desăvîrşit prin legea de organizare a puterii armate din anul 1868, care introducea pentru întîia oară principiul alcătuirii puterii militare româneşti pe cinci elemente constitutive: armata permanentă şi rezerva ei, trupele teritoriale de dorobanți şi grăniceri, milițiile, garda orăşenească şi gloatele. Dintre ele, milițiile erau menite a «constitui pe viitor baza sistemului nostru de armare». Aceste măsuri aveau să fie consolidate de legislația perioadei următoare; este vorba mai cu seamă de legile de completare şi îmbunătățire a prevederilor inițiale, elaborate în anii 1872 şi 1874"". La succesele militare ale României va contribui şi o realitate pe care tocmai epoca lui Carol I (conform dictonului Regele şi dorobanțul) o pune definitiv în valoare: calitățile excepționale de luptător ale românului. Bine înarmat şi condus, soldatul român a demonstrat în toate războaiele secolului XX că este unul dintre cei mai rezistenți şi curajoşi luptători.

Şcoala a fost principala instituție prin care s-a produs o rapidă emancipare educaționala şi culturală în ultimele trei decenii ale secolului al XlX-lea.

Şcoala a fost şi unul din puţinele domenii în care Stînga şi Dreapta politică românească s-au înţeles, pe fondul unei realităţi statistice evidente, care arată că majoritatea copleşitoare a marilor personalităţi culturale aveau vederi conservatoare. Faptul nu este de mirare, pentru că unul din cele două principii fundamentale ale curentului de Dreapta era tradiţia, şi tocmai la tradiţie făceau apel, în întregul efort de emancipare a poporului român, şi liberalii şi conservatorii. Trebuie însă arătat că, în permanenţă, fenomenul cultural 1-a însoţit pe cel politic, fie prin interdependenţa generată de situaţia constructivă în care se afla statul român, fie de simplul fapt că sub guvernarea Lascăr Catargiu, miniştrii ai Cultelor şi Instrucţiunii Publice au fost Titu Maiorescu

22 Lt-col. Constantin Câzanişteanu, Observatorii străini despre dezvoltarea armatei române In File din istoria militară a poporului român, voi. 3, Ed. Militară, Bucureşti 1975, p. 142.

şi Petre P. Carp. Nucleul Junimii rămîne centrul de referinţă al dezvoltării culturale moderne a românilor, prin aplicarea celor două principii conservatoare şi în cultură: tradiţie şi realism (spirit critic). Este perioada în care Vasile Alecsandri deschide problematica poeziei populare şi apoi publică „Opere complete" (1875): „Acest volum ne-a garantat contra şcoalelor de iluzionişti, care se frâmîntau să aşeze în locul stăpînirii greceşti de pînă atunci — odinioară slavone — tirania dialecticală latino-italiană. A fost o revoluţiune mîntuitoare. A rupt zăgazele claselor. Ne-a învăţat să gîndim. Ne-a desrobit!"23. Este perioada în care se constată că diferitele variante ale doinei reflectă stările psihice prin care trecuse naţiunea română, sub diferitele evenimente petrecute pe teritoriul devenit din 1862 România. Astfel, doina urcă din nivelul său literar la cel socio-istoric. Este perioada primului conflict dintre abordarea lucidă şi abordarea sentimentală a culturii naţionale, de la nivelul intelectual superior şi pînă la clasa primară, între 22 octombrie 1874 şi 14 martie 1875, Alexandru Odobescu îşi ţine superbele sale Lecţiuni de archeologie, iar ultima dintre ele — „A cincisprezecea lecţiune" — va rămîne celebră pentru aducerea naţionalismului cu picioarele pe pămînt: „Cultul naţionalitate! noastre, întru care intră negreşit şi oarecare mîndrie că suntem din viţa lui Traian, nu mă va orbi niciodată în punctul de a lăuda şi gîştele din bătătură, sub cuvîntul că sunt urmaşe ale gîştelor din Capitoliu"24. încă o dată va trebui să ne îndepărtăm rapid de imaginea proiectată de regimul comunist asupra conservatorilor, ca aşa-zişi exponenţi ai unor interese străine, şi să observăm că un Petre P. Carp, de exemplu, avea următoarea opinie despre limba română: „N-am nici o îndoială despre rezultatul luptei (dintre români şi asupritorii lor), încercarea de a răpi unui neam limba lui, încercarea de a-i surpa credinţa, este o încercare apriori neputincioasă. Cine zice limbă, nu zice

numai posibilitatea de a stabili raporturi între om şi om; cine zice limbă, arată cum se reflectă în inimă şi sufletul nostru tot universul care ne înconjoară. Cine zice limbă, zice modul nostru de a iubi, modul nostru de a urî, modul nostru de a ne bucura de prezent şi de a pregăti viitorul prin forma ce dăm idealelor noastre. Iar cei ce cred că românii vor adopta o altă formă de a iubi, de a urî, de a-şi apăra prezentul şi de a-şi pregăti viitorul, aceia amarnic se înşală"25. Este totodată şi epoca iniţierii fenomenului de istorizare legendară a trecutului poporului român, aspect care a avut un caracter didactic absolut benefic, dar care a devenit repede rezistent în faţa nevoii de abordare ştiinţifică, fapt care ne-a împiedicat să învăţăm din greşeli şi ne-a surprins cu totul nepregătiţi politic la nivel de popor în fafa a două războaie mondiale, în perspectivă istorică, naşterea publică a lui Spiru Haret, a lui A.D. Xenopol, a lui Nicolae lorga şi a lui Vasile Pârvan, precum şi programele diferitelor edituri ale Şcoalelor au reprezentat o necesară contrapondere Ia istoria anecdotică sub care s-ar fi putut prăbuşi trecutul nostru real, fără însă a reuşi să zguduie mitologia care ţine şi astăzi loc de informaţie istorică.

Guvernarea conservatoare dintre 1871 şi 1876 a avut şi meritul de a introduce rigoarea şi demnitatea în comportamentul democratic, miniştri dîndu-şi demisia pentru nerealizări, primul ministru Lascăr Catargiu înţelegînd să fie solidar cu fiecare membru al guvernului său. Proiectele de legi introduse în Parlament erau serios studiate şi solid argumentate, beneficiind şi de avize juridice, în sfîrşit, sub regimul Lascăr Catargiu s-a înregistrat prima situaţie in care Parlamentul şi-a putut desfăşura un mandat complet de 4 ani, fără să fie suspendat, umilit de domnitor sau de guvern, dizolvat prin lovitură de stat.

Marea guvernare liberală

Cauza nefericită a dezbinării oricărui partid autentic de Dreapta este că, fiind condus şi constituit pe principiul elitelor, suferă de pe urma conflictului ireductibil dintre individualitate şi masă. Dreapta tradiţională românească a adunat în jurul său cele mai luminate personalităţi ale naţiunii, lăsînd timp de decenii întregi, pînă la Mihail Sadoveanu, o imensă gaură valorică în locul Stîngii. Fără această axioma, istoria naţiunii moderne române nu poate fi înţeleasă. Coloana vertebrală a spiritualităţii româneşti — Mihai Eminescu, I.L. Caragiale, Titu Maiorescu, Barbu Delavrancea, Nicolae lorga, Vasile Pârvan, Constantin Rădulescu-Motru, Mihai Manoilescu, Mircea Eliade, Lucian Blaga, Emil Cioran, Petre Ţuţea - a fost de Dreapta, în timp ce pentru aceeaşi perioadă curentul cultural şi politic de Stînga a fost populat cu mediocrităţi de tipul Dobrogeanu-Gherea (Katz Mihail Nikitici), Ştefan

Zeletin (Ştefan Motăş) sau N.D. Cocea, un dement a cărui operă principală se intitulează „Pentr-un petec de negreață".

Conservatorii se considerau reprezentanții aristocrației române, vizînd nu o dată şi destul de discret constituirea după modelul britanic, în întreg comportamentul politic al grupării conservatoare din România vom întîlni principiile moralității moderne şi ale guvernării democratice de tip britanic, aşa cum le elaboraseră la 1781 Jeremy Bentham în opera sa Principles of Morals and Legislation şi Thomas Paine la 1776 în Common Sense. Democrația britanică pornea de la afirmarea totală a libertății individului, sancționată cu interesul comunității, ambele aflate într-un raport mereu în schimbare, pe măsura evoluției societății spre o creştere a libertăților individuale şi o diminuare a restricțiilor comunitare. Prin evoluție a societății, democrația britanică înțelegea asimilarea organică de către populație a unui nivel cît mai ridicat de civilizație. Modelul oferit se numeşte şi astăzi conservatorism britanic, întemeiat fundamental pe tradiție şi realism (pragmatism). După principiul lui Thomas Paine, conform căruia societatea nu trebuie confundată cu regimul — au origini diferite: societatea este născută din dorințele noastre, în timp ce guvernarea este o expresie a slăbiciunilor noastre —, aristocrații români vedeau în participarea la guvernare un rău necesar, motiv pentru care ideile luptei pentru un scaun ministerial sau agățarea de un fotoliu parlamentar le erau străine. Aşezați sub lupa analizei timpului, conservatorii români par ireproşabili, dar mai de grabă ineficienți, mai ales că în acea epocă de construcție era nevoie de forță politică. Implicarea în conducerea țării era tratată de ei ca o măsură de siguranță socială necesară, din cauza incapacității virtuții morale de a conduce lumea, oamenii fiind înclinați natural spre viciu. Lascăr Catargiu şi Petre P. Carp vedeau în prezența lor la guvernare exclusiv o misiune patriotică, cu scopul final de a face națiunea română guvernabilă şi pe cetățeanul român — liber. Din cauza acestei concepții cu substrat filozofic, conservatorii nu puteau înțelege agitația revoluționară a liberalilor radicali, menită să dea românilor cît mai repede un stat democratic şi prosper, şi, în consecința, îi combăteau cu violența. Insuccesele de debut ale liberalilor s-au datorat în bună parte faptului că societatea românească arhaică se mişca mult mai lent, conservîndu-şi în permanență obiceiurile, fapt care a dat autoritate pentru mult timp conservatorilor şi chiar i-a determinat pe aceştia să se constituie în partid.

Pe de altă parte, atunci cînd se pune în discuție tentativa de a organiza o elită, eşecul este asigurat. Conceptul de elită se sprijină fundamental pe valoarea ridicată şi unanim acceptată a unei personalități. O personalitate autentică de elită este întotdeauna şi obligatoriu o individualitate puternică,

dacă nu un unicat în domeniul său de valoare, situată aşadar la polul opus oricărei asocieri. Elita este un strat subțire de reprezentare în care neamul vede suma tuturor calităților sale, ideea de succes şi geniul. Orice formă de a organiza aşa ceva presupune, vorbind barbar, a pune un şef şi a stabili ierarhii, fapt care desființează imediat orice principiu al elitei. Ridicați fundamental deasupra celorlalți oameni, pe principiul personalității, oamenii de elită iradiază, se izolează, fac o umbră adîncă, deschid şcoală, conduc generații. Uneori — ca în cazul lui Eminescu, la români — o astfel de elită ajunge să simbolizeze neamul, să-1 reprezinte sintetic şi ideatic pentru totdeauna. Este de aceea absurd să-1 compari, de exemplu, pe Lucian Blaga cu Mihai Eminescu sau pe lorga cu Pârvan. Ei sunt ei şi nu pot fi multiplicați. Coborînd această realitate la nivelul politicului, vom constata că principiul elitei politice — său al aristocrației — se dovedea principalul adversar al partidei conservatoare. Gruparea se identifica prin personalități, era extrem de greu de condus şi de mobilizat. Supuşi dezbinării inerente intelectualității de bună condiție, conservatorii ajung între 1875 şi 1876 să nu mai poată conduce, în acea epocă dominată de sensibilitatea accentuată a societății, acest fapt a fost foarte repede perceput la nivelul cetățeanului şi, asemeni oricărei mişcări politice de Dreapta autentice, a fost rapid identificat ca o consecință a „ruperii de popor". Conform principiului aceluiaşi Thomas Paine „cu cît un lucru este mai simplu, cu atît este mai greu de dezorganizat", guvernarea conservatoare a devenit prea complicată şi, în consecință, uşor de înlăturat, în tradiția curată a spiritului critic, liderii conservatori au ştiut să admită public nerealizările guvernării lor. La deschiderea lucrărilor Camerei din 30 martie 1881, Petre P. Carp avea să declare: „Toți conservatorii serioşi trebuiau să consimtă la faptul împlinit; trebuiau să admită revoluțiunea socială, democratizarea societății noastre, ca un ce irevocabil, şi lupta nu mai poate avea loc decît în privirea (privința, n.a.) mijloacelor ce trebuie să întrebuințăm ca să micşorăm pe cît se poate relele, rezultate ce sporesc din modul defectuos cum această democratizare a fost făptuită. A fost o nenorocire la noi că democratizarea s-a făcut de sus în jos, iar nu de jos în sus.[...] Ei bine, nu se poate tăgădui că rezultatele la care am ajuns noi nu sunt rezultate ale muncii generale a societății noastre, ci numai rezultatele succesului cîtorva oameni"26. Pornind de la ideea că „un guvern cade de regulă prin propriile sale greşeli, dar nu prin greşelile adversarilor", Titu Maiorescu găsea cauzele prăbuşirii guvernării conservatoare în erorile făcute în cazul construcției liniei ferate Roman-Vîrciorova, care aminteau de afacerea Strousberg, precum şi în atitudinea de încăpățînată neutralitate a guvernului Lascăr Catargiu față de inevitabilul război ruso-turc.

într-adevăr, la cumpăna dintre anii 1875 şi 1876 conflictul militar dintre Rusia şi Imperiul otoman devenise deja un eveniment aşteptat. România a fost pusă de la început, prin mesaje clare venite de la Berlin şi Viena, în situaţia de a se înţelege cu Rusia în vederea unei contribuţii antiotomane a cărei dimensiune urma să fie stabilită prin negocieri. Ruptă financiar de Franţa şi legată politic de Germania, România trebuia să joace o singură carte. Numai că această unică variantă oferită de Marile Puteri — Germania, Austria şi Rusia — conţinea şi obligaţia de a renunţa la Basarabia. Lascăr Catargiu ezita şi lansa mesaje insistente pentru recunoaşterea statutului de neutralitate a României, pe ideea că o victorie a Rusiei va aduce şi ocazia independenţei, obţinută la masa verde. Chiar Eminescu a sancţionat această eroare: „Independenţă căpătată de guvernul conservator pe cale pacinică prin înţelegere diplomatică cu puterile apusene ar fi însemnat moartea ţârii"27. Poziţia fără ieşire a guvernării conservatoare a fost identificată precis şi de Titu Maiorescu: „Armata condusă de domnitorul Carol ar fi fost tot aşa de biruitoare sub ministerul Catargiu, ca şi sub ministerul Brătianu. Dar dacă şi cu un guvern conservator se putea lua Plevna, numai cu un guvern liberal se putea pierde Basarabia fără o adîncă zdruncinare înăuntrul ţării"28. Iritat de rezistenţa la presiune a primului-ministru Lascăr Catargiu, Bismarck contactează pe liderii liberali şi începe o campanie insidioasă de promovare a numelor lui Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti în jocul politicii externe germane în Balcani. Condiţia prealabilă era rezolvarea în favoarea acţionarilor germani a problemei contractului Strousberg. Secvenţele preluării puterii legislative şi executive de către liberali sunt cel mai bine ilustrate de memoriile regelui Carol I:

„30 martie/11 aprilie. Din cauza rezultatului nefavorabil al alegerilor, L. Catargiu înaintează demisia întregului Cabinet. Principele o primeşte cu mare regret. [...]

1/13 aprilie. Principele primeşte pe Ion Brătianu care, împreună cu C.A. Rosetti, reprezintă sufletul coaliţiei. [...]

7/19 aprilie. Presa atacă cu violenţă noul minister (guvernul I. Em. Florescu, n.a.), numindu-1 Cabinetul generalilor, şi susţinînd că principele a voit prin aceasta să intimideze opoziţia, care însă va lupta cu mai multă înverşunare. [...]

26aprilie/8 mai. Generalul Florescu informează Senatul că el şi-a dat demisia şi că principele a primit-o. Senatul ascultă în tăcere această declaraţie. [...] Generalul Florescu contrasemnează, numai cu resignaţiune, decretul prin care se numeşte (Manolache Costache) Epureanu preşedintele Consiliului de Miniştri. [...]

1/13 mai. Lăcustele apar în țară, superstiția populară deduce din aceasta un pronostic rău, pentru un război apropiat. [...]

3/15 mai. Se citeşte decretul pentru dizolvarea Camerei, şi Senatul este prorogat. Se decretează imediat noi alegeri. [...]

3/15 iunie, începutul alegerilor pentru Cameră în toată România. C.A. Rosetti le conduce în sensul Partidului Liberal. Partidul Conservator, care d-abia s-a retras de la guvern, are puțină perspectivă de a cîştiga măcar o duzină de mandate. [...]

27 iunie/9 iulie. C.A. Rosetti a fost ales preşedinte al Camerei; o probă pentru culoarea radicală a majorității din Cameră. Epureanu simte că pierde influența şi că nu va mai putea păstra mult timp postul său de preşedinte de Consiliu. [...] 28 Titu Maiorescu. op. c/Y., p. 57.

23 iulie/4 august. Primul ministru Epureanu prezintă demisia întregului cabinet, demisie ce se impune prin cele ce se petrec în Cameră (...) Brătianu primeşte însărcinarea de a forma noul minister (Guvern)"29.

Venirea lui Ion C. Brătianu la putere în calitate de prim-minis-tru s-a produs, probabil, la momentul cel mai potrivit. O prezentă timpurie ar fi declanşat o întreagă furie împotriva României, ca în 1867 - 1868, iar un mandat tîrziu, ar fi fost mult prea tîrziu pentru România. Astăzi este greu de închipuit obţinerea independenței fără Brătianu şi Kogălniceanu, dacă ne gîndim fie numai şi că, în fața brutalității şi vicleniei ruseşti, chiar Carol I începuse să oscileze. A fost nevoie de intervenția energică a liderului liberal pentru ca domnitorul să ia decizia finală: „Mai ales cînd trebui să decidă pe Domn şi pe comandanți să intre în acţiune, lupta fu crîncenă. Generalul Fotino mi-a povestit cum la Poiana, a văzut pe tata pe fereastra casei țărăneşti în care locuia Vodă şi unde discutau. Erau amîndoi în picioare lîngă masă. La un moment dat, tata, care se plimba prin odaie, s-a oprit în fața lui Carol şi, în focul discuției, a dat cu pumnul în masă. «Nu-1 auzeam, dar era atît de înflăcărat, încît îi ieşeau scîntei din ochi». Cînd a ieşit, a spus generalului Cernat: «In fine 1-am convins, trecem Dunărea»"30. Asupra telegramei marelui duce Nicolae din 19/31 iulie 1877, prin care se cerea urgent intervenția Armatei României, au existat în timp o serie de controverse, generate de traducerile aproximative prin care se încerca îngroşarea disperării ruse şi calitatea de salvatoare a armatei noastre. Carol era rugat să treacă Dunărea, „după cum doreşti (adică sub comandament românesc — n.n.), între Jiu şi Corabia demonstrațiunea aceasta este neapărat necesară pentru înlesnirea mişcărilor mele"31. Textul original este foarte abil redactat: passage du Danube que Tu desires faire, ceea ce poate fi interpretat ca o satisfacere a cererilor insistente ale domnitorului român pentru intrarea trupelor române în

luptă, cum remarca Maiorescu, dar care insistență era mai de grabă a lui Brătianu. Fascinați de importanța acestei telegrame, mulți istorici nu au căutat mai departe în succesiunea schimbului de mesaje dintre Carol şi Nicolae, astfel că telegrama din 19 august nu este foarte cunoscută, deşi este mult mai clară:

Urgenta. Dela 9 ore de dimineață, azi, 19 august, turcii atacă Sgalewița şi Pelişat. E neapărat necesar ca armata Ta română să treacă Dunărea imediat şi să înainteze asupra Plevnei spre a ataca pe turci. Fă cunoscut lui Zotov, direcțiunea şi ora începutului marşului Tău. Trupele Tale care au trecut Dunărea, trebuie să înainteze imediat.

Trupele române au trecut Dunărea la 20 august, nu la 20 iulie, problema conducerii fiind rezolvată aşadar o lună mai tîrziu. Astfel se poate conchide că sensul expresiei după cum doreşti nu era încă o acceptare a punerii trupelor aliate sub comanda domnitorului român, ci o formă de acceptare a implicării în lupte în zona de trecere a Dunării pe care o alesese Marele Cartier român. De altfel, Nicolae lorga atrage atenția că şi punctuația primei telegrame este greşită, fraza corectă fiind „Te rog să faci fuziune, demonstrație şi, dacă e posibil, trecerea Dunării, pe care doreşti să o faci între Jiu şi Corabia"331. Din aceste motive, cele două telegrame trebuie citate întotdeauna împreună.

Ştim astăzi că declararea independenței la 9 mai 1877 şi participarea glorioasă în război nu au adus imediat adevărata independență de stat a României, în ziua de 19/31 ianuarie 1878, Imperiul otoman ceruse armistițiu şi la Adrianopol s-a încheiat prima înțelegere. Documentul, trimis spre Sankt Petersburg, este interceptat la Bucureşti de servicul de informații al Armatei României şi conținutul său îl pune în alertă pe primul ministru Ion C. Brătianu. Punctul 3 al acestui armistițiu menționa că „independența României şi a Serbiei va fi recunoscută; o despăgubire teritorială îndestulătoare va fi asigurată celei dintîi şi o modificare de frontieră celei de-a doua", condiții care prevesteau luarea Basarabiei şi, implicit, încălcarea de către Rusia a Convenției semnate cu România la 4 aprilie 1877. Guvernul român era pus în fața unei situații extrem de periculoase, în condițiile în care nu putea nici să denunțe public conținutul documentelor interceptate. Soluția găsită este unul din acele exemple de inteligență politică din partea unui adevărat bărbat de stat, care nu doar se află la putere, ci ştie şi să o folosească. Ion C. Brătianu şi-a propus rezolvarea a trei probleme:

1.Aducerea chestiunii Basarabiei din planul secret în planul public.

2.Atenționarea Marilor Puteri asupra pericolului semnării unor acte de pace numai între Rusia şi Imperiul otoman.

3. Obținerea sprijinului politic intern.

Pentru atingerea acestor scopuri, Ion C. Brătianu a înscenat un atac împotriva sa în Parlamentul României, punîndu-i pe Dimitrie Ghica şi pe Vasile Alexandrescu să-1 interpeleze în Senat, respectiv în Cameră. Pentru a da un gir şi mai mare acestui atac şi sub pretextul ca sensibilităţile Rusiei nu trebuie atinse, primul ministru a cerut şedinţe secrete, pe măsură ce agenţii săi trasmiteau cui trebuie tot ce se discuta acolo. Astfel s-a aflat repede că Ion. C. Brătianu a luat vehement apărarea... Rusiei, care nu se putea coborî atît de jos încît să nu-şi respecte angajamentele scrise, care nu-şi putea dezonora ţarul, care nu putea să atace tocmai ţara care i-a sărit în ajutor în momentul cel mai greu (vezi telegramele), care nu putea să calce nepăsătoare peste trupurile dorobanţilor români căzuţi în luptă, lăudaţi de întreaga Europă, nici vorbă ca Rusia să ne ia Basarabia etc. Practic, Rusia era stigmatizată pentru trădarea aliatului, şi nu numai Rusia afla acest lucru, ci şi întreaga opinie publică internaţională. Bineînţeles, rezoluţiile Parlamentului român au stîrnit furie la Sankt Petersburg. A urmat Tratatul de la Sân Stefano, care a confirmat temerile românilor. Brătianu şi Kogălniceanu au hotărît să dea lupta pînă la capăt. Rezistenţa lor îndîrjită a declanşat represiunea rusească şi, fapte mai puţin descrise în istoriografia românească, trupele ruseşti au primit ordin să ocupe România. Bucureştii au fost asediaţi, în faţa acestei primejdii, Brătianu îl convinge pe Carol I să iasă din capitală şi să se pună în fruntea oştilor româneşti din Oltenia. Ne aflam atunci în pragul unui conflict militar cu Rusia dintr-o poziţie avantajoasă, pentru prima şi singura dată în istorie, cînd trupele ruseşti istovite şi decimate de luptele din sudul Dunării, riscau să fie măcelărite în Muntenia. Afirmaţia ar putea părea exagerată, dar daca vom analiza această eventualitate din perspectivă militară — fiind vorba evident de un conflict militar, nu diplomatic — atunci vom observa că trupele ruse din România depindeau în totalitate de aprovizionările şi rechiziţiile pe de teritoriul nostru — să nu uităm că ne aflam încă în epoca de glorie a cavaleriei! —, că lovitura armatei concentrate în Oltenia venea din flanc şi că trupele ruse se aflau între ape — Dunăre, Prut, Olt —, în timp ce orice afluire dinspre nord spre sud de trupe proaspete fusese oprită. Nu în ultimă instanţă, o ocupaţie a teritoriului românesc, mai ales în Muntenia, ar fi reprezentat atunci o expunere a militarilor ruşi la agresiunea urbană bine organizată a unor grupuri şi mulţimi de cetăţeni care se ocupau de aproape trei decenii cu revoltele, insurecţiile, loviturile de stat. Decenii după aceste evenimente, documente de politică externă ale Rusiei aveau să certifice pericolul în care se afla atunci armata ţaristă: „Doar ştim azi prin declaraţiile lui Nelidov că Todleben se temea şi de noua armată otomană strînsă sub zidurile Constantinopolei de Esad-Paşa şi de tunurile flotei engleze, care-i puteau

împiedica retragerea, şi de tăierea acestei retrageri de către România şi Austria, că ministrul de război proclama în consilii prezidate de ţar absoluta neputinţă militară a Rusiei şi imploră pe diplomaţi să sfîrşească, să sfîrşească cu orice preţ"34, încă un argument: pe timpul scurtei ocupaţii ruseşti a Capitalei, se înregistrează frecvente asasinate de ofiţeri ruşi făcute de ţigani, folosirea prostituatelor (inclusiv aduse din Bulgaria) pentru infectarea militarilor străini, întrebuinţarea cărnii de cîine pentru bucătăriile trupelor, furtul cailor de tracţiune, a pieselor metalice de la căruţe, a muniţiei de infanterie. Conform tradiţiei, toate aceste operaţiuni de gherilă urbană au fost organizate de agenţi liberali, oameni de acţiune ai lui Brătianu.

Intervenţia Marilor Puteri şi anunţarea întrunirii Congresului de la Berlin au dezamorsat pericolul. Totuşi, comportamentul politic necinstit al Rusiei, dar mai ales devastările, incendierile, furturile, violurile şi umilinţele aduse românilor de către armatele ţariste au produs o distrugere decisivă a imaginii vecinului de la Răsărit în ochii românilor. Constantin Bacalbaşa avea să noteze: „Din ceasul acesta, prietenia românilor pentru Rusia este sfîrşită. în ţară naşte, deodată, simţirea antirusă. Ruşii sunt de acum priviţi cu răceală sau cu duşmănie. Conflicte zilnice se întîmplă în toată ţara cu militarii ruşi. Ingratitudinea rusească, cît şi călcarea fără pudoare a angajamentelor luate formal prin convenţiunea de la 4 aprilie revoltă toate sufletele româneşti. Cauza Rusiei în România este pierdută pentru totdeauna"35.

Anul 1878 este pragul de la care în mentalul colectiv românesc se instalează fenomenul rusofob, pe un puternic fond naţionalist A doua trădare, cea din primul război mondial, şi apoi infiltraţia comunistă In presa şi politica românească de pină la al doilea război mondial vor duce la apariţia sentimentului solid de ură împotriva Rusiei, ură care a purtat trupele române pînă dincolo de Nistru, care n-a slăbit nici sub regimul comunist, producînd o incredibilă gonire a trupelor sovietice din tară în 1958, şi care funcţionează şi astăzi la aceleaşi dimensiuni aparent interminabile.

Pe plan intern, Brătianu obţinea un alt fel de victorie, reuşind să unească toate forţele politice în jurul guvernului, dar şi să întărească poziţia României în faţa străinilor. Argumentul său a fost imbatabil: „Trebuie să nu ne speriem, trebuie să avem curaj totdeauna, să discutăm şi să apăram dreptul nostru înaintea colosului, dar pentru aceasta trebuie să fim uniţi cel puţin pînă vom trece acest mare hop naţional, şi numai cînd guvernul nu vă va mai inspira încredere, este o datorie a dv. să-1 schimbaţi îndată, ca să vină unul cu care să puteţi lucra, în faţa streinilor, ca un singur om. (Aplauze). Pentru că, cînd ne vor vedea streinii că ne hărţuim între noi, atunci ei, care au destul curagiu, or să aibă un curagiu şi mai mare, căci îl vor spori slăbiciunile şi neînţelegerile

noastre".36 întăriți astfel, Ion C. Brătianu şi Mihail Kogălniceanu au plecat la Berlin, unde au susținut cauza României fără menajamente. Partea cea mai spectaculoasă a activităților în cadrul Congresului a fost demascarea lipsei de onoare a Rusiei: „S-au dus şi au înaintat încă de la început un memoriu în care arătau îndatoririle Rusiei şi felul cum au fost călcate în picioare de dînsa. Cruzi față de țarul sentimental şi mîndru, cînd au fost chemați, la 1-iu iulie, ei au prezintat, apoi, actele care purtau semnătura lui Gorceacov şi a împăratului Alexandru".37 Rusia era denunțată internațional ca sperjur, fapt incredibil şi de un curaj nemăsurat, de către doi oameni politici români, dintr-o țară căreia nu i se recunoscuse încă oficial independența. Dar acest gest al lui Brătianu şi Kogălniceanu nu era decît continuarea firească, din perspectivă diplomatică, a fenomenului de afirmare a naționalității române, după un război în care folosise armata, serviciile secrete, susținerea populară şi efortul economico-financiar proprii. Trei zile mai tîrziu are loc primul atentat la viața Iui Brătianu: „Rusia era înverşunată împotriva tatei şi a fost ini-Jiatoarea acelor atentate contra lui. Cea dinții încercare a fost aşa-zisul accident de trăsură din 4 iulie 1878. Mama, chemată telegrafic de la Florica, ne scria cu data de 6 iulie din casa d-rului Davila: «Brătianu este mai bine, a fost aşa de rău încît a scăpat ca printr-o minune. Alaltăieri seara pe la orele 10 se întorcea singur într-o birje de la Vodă. Caii au fugit, etc, a rămas ca un mort jos, rece şi fără puls, ca vreo 3/4 de oră. Cînd au venit sergenții, 1-au luat şi 1-au dus într-o casă din mahala (a coanei Mărita). Ea a avut ideea să trimită la Davila, 1-a sculat din somn, s-ă îmbrăcat îndată şi a venit. Dr. Davila nu ştia de cine e vorba şi mare i-a fost mirarea văzînd pe tata». Vizitiul muscal, neatins în cădere, plecase cu trăsura în oraş, fără să ție seama de personagiul important luat de la Palatul Cotroceni şi rămas în şanț fără simțire! Vorbă să fie. Mama urmează: «L-a frecat, i-a aruncat apă, oțet, odicolon, de 1-au deşteptat, 1-au dus la dînsul acasă. Au venit toți medicii din Bucureştii întregi, fiindcă se credea ca a fost asasinat de ruşi. Cunoştința nu a cîştigat decît ieri la 4 ore»".38Va fi primul din cele trei asasinate organizate de Rusia împotriva primului-ministru al României, Ion C. Brătianu, şi din cele doua împotriva primului-ministru Ionel I.C. Brătianu cîteva decenii mai tîrziu. Sfidarea patriotului român era dublată şi de informația (veridică), ajunsă repede în cabinetele Marilor Puteri, conform căreia Brătianu se pregătea să declare România regat şi pe Carol I, rege. Acest eveniment s-a petrecut la 10 mai 1881, aparent ca o victorie personală a marelui bărbat de stat român, dar în realitate ca o importantă reuşită a națiunii române.

Sfîrşitul anului 1880 şi primele luni ale anului 1881 s-au consumat într-o mare tensiune politică. Această perioadă poate fi inclusă în lista momentelor

importante ale desăvîrşirii naţiunii române moderne, cu toate că manualele de istorie o tratează pasager sau nu îi acordă nici o atenţie, în fapt, la 2 decembrie 1880 s_a produs al doilea atentat la viaţa lui Ion C. Brătianu, inspirat de agentura rusească organizată în jurul grupării Grigore Sturdza şi a ziarului său Democraţia naţională, atentat în urma căruia, pierzînd mult sînge, s-a crezut că primul ministru este scos complet din jocul politic. Deşi vizibil slăbit din cauza multiplelor răni de cuţit primite la faţă şi cap, Brătianu a contracarat viguros tentativa conservatorilor de a răsturna guvernul. Este de subliniat că reacţia populară la acest atentat nu a lăsat din nou nici un dubiu asupra originii sale: „în semn de satisfacţie pentru salvarea vieţii lui, comercianţii capitalei au închis magazinele în ziua de 3 decembrie, abordînd tricolorul"39. Trei luni mai tîrziu, la 1/13 martie 1881, ţarul Alexandru II este asasinat de studenţii Rîsakov şi Grineviţki, membri ai unui grup de terorişti marxişti conduşi de o anume Sofia Perovskaia. In Rusia se declanşază o cumplită teroare împotriva grupărilor socialiste şi anarhiste, amplificată de publicarea în presă a detaliilor asasinatului: ţarul călătorea într-o trăsură blindată, iar bomba aruncată de Rîsakov a ucis şi rănit cîţiva cerchezi din garda personală. Deşi cupeul îşi putea continua drumul, ţarul Alexandru al II-lea a coborît şi a început, în ciuda recomandării agenţilor de siguranţă de a nu se expune, să-şi îngrijească militarii cu care luptase în războiul ruso-turc. Aplecat asupra răniţilor, ţarul este ucis de a doua bombă, a lui Grineviţki. Gestul farului, de a se sacrifica din camaraderie pentru ostaşii săi, a produs o reacţie violenta din partea trupelor şi va marca deceniile următoare ale Rusiei cu mult sînge. Evenimentul este important şi pentru noi, deoarece succesorul ţarului asasinat, Alexandru al III-lea, porneşte acum o vastă campanie de represalii, probabil nu întîmplător, la adresa evreilor: „Milioane de evrei vor emigra din Rusia pe parcursul următoarelor trei decenii"40. Totodată este iniţiată şi o dură legislaţie de rusifi-care forţată. Se produce astfel un nou val de emigrare evreiască pe teritoriul României, de data asta însă conţinînd şi elementele unei pronunţate culori politice de Stingă. Din păcate, atent la combaterea adversarilor politici, care îi cereau măsuri severe împotriva penetraţiei socialiste şi, mai ales, a elementului avansat al acesteia — presa, Ion C. Brătianu a minimalizat public fenomenul: „Relativ la combaterea ideilor socialiste, demonstra că nu era momentul ca societatea să se alarmeze — cum propunea T. Maiorescu —, căci naţiunea română nu era în stadiul de a fi convulsionată de acele idei, deoarece nu dispunea de un proletariat desmoştenit ca în societatea occidentală, în România — susţinea el —, toţi locuitorii posedau cel puţin un" mic lot care se cerea a fi apărat. Şi, în plus, existau suficiente posibilităţi de

absorbție economică, de înzestrare cu condiții materiale, îndeosebi cu pămînt, a tuturor acelora care-şi pierdeau mijloacele de subzistență"41.

Atitudinea publică a lui Ion C. Brătianu ascundea un secret. Agitațiile socialiste la care făcea trimitere Titu Maiorescu se consumaseră la Iaşi, cu ocazia unui banchet organizat de socialiştii (nihiliştii) imigrați din Rusia pentru a comemora 10 ani de la Comuna din Paris. Constantin Titel Petrescu precizează: „E posibil ca în secretul conştiinței lor, refugiații ruşi şi basarabeni — ca şi socialiştii autohtoni, neofiți — să fi intenționat sărbătorirea, concomitent, şi a asasinării țarului Alexandru al II-lea (13 februarie 1881), ucis cu bombe de revoluționarii terorişti"42. Primul-ministru a acționat atunci într-un mod care va deveni curînd caracteristic: public, a minimalizat cazul; în practică, a trecut energic la represiune: „D-rul Russel, Paul Axelrod, Andrei Dumitrescu şi alți cîțiva refugiați ruşi fură arestați, tinerii profesori Ion Nădejde, Gheorghe Nădejde şi Teodor Speranția (cunoscutul scriitor, anecdotist, de mai tîrziu) fură suspendați din învățământ şi trimişi în judecata Consiliului profesoral, iar studenții Const. Miile, Alex Bădărău şi C. Mihail fură eliminați din Universitate. (Ion Nădejde a fost eliminat definitiv din învățământ; Gh. Nădejde şi Teodor Speranția, fură numai suspendați temporar). D-rul Russel şi Andrei Dumitrescu, după o lună de detenție, sunt expulzați din țară, că periculoşi ordinei de stat"43. Secretul lui Ion C. Brătianu consta în faptul că mentorul, sprijinitorul şi liderul francmasoneriei „roşii", era fratele său de luptă C.A. Rosetti. Acesta favoriza mai de mult mişcarea socialistă, în contextul fa/ei sale teoretice şi naționaliste. Gazeta Besarabiea, apărută la Iaşi în 1879, conținea articole în care socialiştii din România se dovedeau ataşați problematicii româneşti: „în ziua de astăzi, existența poporului nostru este amenințată de două mari primejdii, printre altele mai mici. Una din aceste primejdii este aceea de a ne vedea într-un viitor apropiat înlocuiți prin străini şi mai ales prin evrei [...]. A doua primejdie, mai amenințătoare, este aceea de a fi subjugați de Rusia"44. Cu un astfel de program, sigur că aceşti socialişti nu păreau un pericol. Nu trebuie uitat însă că socialismul acestei perioade şi al acestei zone de Europă era marcat de Mihail Bakunin (1814-1876) şi de Piotr Kropotkin (1842—1921), a căror filozofie se menținea încă în faza umanistă: „Pentru a-şi atinge obiectivele sociale radicale, revoluția trebuie să fie violent distructivă. De obicei, Bakunin şi Kropotkin prefera să vorbească mai curînd despre distrugerea instituțiilor şi obiectelor decît despre distrugerea oamenilor"45.

Unde greşea Ion C. Brătianu în atitudinea sa față de socialism era credința că, fiind el însuşi un vechi revoluționar, revoluția burgheză este acelaşi lucru cu revoluția comunistă. El nu învățase încă destul din experiența Comunei din

Paris. Aşa se face că în viitoarele decenii activitatea socialistă a fost monitorizată atent, dar menajată, fără a se putea opri din acţiune principala armă a acestui flagel: propaganda. Confuzia între metodele revoluțiilor din 1848, ale luptelor pentru putere din următorii ani revoluționari, şi programul marxist a făcut ca idealismul celor doi anarhişti ruşi să pară inofensiv, în realitate, opera lor era la fel de nociva: „Bakunin şi Kropotkin propun diverse forme de acțiune revoluționară, de la activitatea indivizilor şi a grupurilor mici pînă la cea a maselor populare, în prima categorie, Bakunin este atras — împătimit ar fi un cuvînt mai potrivit — mai ales de folosirea societăților secrete, deşi multe dintre cele ce au proliferat sub influența sa nu pot fi luate în serios. Contribuția sa mai importantă a reprezentat-o ideea că masele trebuie ridicate la o conştiință revoluționară deplină atît prin acțiuni, cît şi prin cuvinte, idee din care s-a născut conceptul de «propagandă prin faptă», vestitul cult al terorismului simbolic şi inspirațional care a înflorit în unele secțiuni ale mişcării anarhiste, începînd de la sfîrşitul anilor 1870"46. Trecerea de la teorie la practică în rîndurile țărănimii române va da mult de furcă autorităților în viitorii ani. Totodată, infiltrarea facilă a spionajului rusesc în grupurile socialiste române va deturna programul național al acestora spre transformarea lor într-o agentură inamică. Doar cîțiva ani mai tîrziu, activitatea de propagandă a grupurilor socialiste, asimilate generalizator şi, în consecință, incorect elementului evreiesc antiromânesc, vor redeschide problema tăriei statului român şi, implacabil, vechea „problemă evreiască".

în acest context, transformarea României în regat a reprezentat o decizie salutară. Chiar dacă România nu arăta ca un stat occidental, instituțiile statului său începuseră să funcționeze, iar românul s-a adaptat treptat la ele. Confruntat cu defecțiunile de construcție ale statului, cetățeanul s-a obişnuit să ocolească inteligent legea şi să supraviețuiască. Atît timp cît am avut grîne şi apoi petrol, iar aceste două resurse s-au cerut pe piața europeană, România a prosperat şi democrația sa incompletă nu a bătut la ochi. Treptat, pe măsura creşterii nivelului de trăi, odată cu impunerea în domeniul public a marilor personalități intelectuale şi a accesului tot mai direct la civilizația occidentală, românii au identificat în socialism şi în evrei un nou inamic periculos. Aşezată ferm pe spiritul tradițional conservator al poporului român, pe forța credinței creştine şi pe sentimentul unității naționale, atitudinea anticomunistă a devenit încă de la începutul secolului al XX-lea o manieră constantă de a privi spre tot ceea ce vine de la Răsărit, întreaga tragedie prin care trecea şi urma să mai treacă poporul român se va regăsi expusă de marele dascăl Vasile Pârvan: „Socialismul biruitor în Răsărit — cel puțin ca experiență trecătoare politică — începe prin a distruge tot ce nu e primitivitate şi bestialitate de masă

amorfă. Pentru că e fără putere fizică, pentru că e puțin numeroasă, pentru că e supărătoare în cererile ei de sacrificiu, nerentabil, pentru inutila urmărire â idealului, inteligența creatore contemporană e în totalitatea ei zdrobită: de masivitatea impertinentă a bogătaşului care asudă grăsime şi de brutalitatea greoae a proletariatului care nu se gîndeşte decît la mai multă pîine"47. încă nepregătit pentru modernitate, poporul român se va găsi foarte devreme strivit între două sisteme politice uriaşe, care se vor ciocni distrugător în următoarele decenii.

Din punctul de vedere al vieți politice româneşti, este necesar să subliniem că întreaga perioada a celor trei decenii finale din secolul al XlX-Iea sunt dominate de popularitatea ideilor liberale şi de transpunere în practică a doctrinei liberale. Nereuşind să impună României un sistem politic asemănător conservatorismului britanic — aşa cum va reuşi Ungaria — Partidul Conservator va pierde rapid substanța sa doctrinară, transformîndu-se gradual în simplă alternativă politică a liberalilor. Oricum, chiar şi prin fracționările sale repetate, Partidul Național Liberal ş-a dovedit mai viu şi, în consecință, mai prezent: „Perioada 1876 — 1899 a reprezentat în viața Partidului Național Liberal una de întrepătrundere a două mari generații. Cea a revoluției de la 1848 şi a Unirii de la 1859 a atins deplina maturitate în momentele Independenței şi al Regatului, pentru ca după 1881 să se manifeste cu autoritatea şi prestigiul senectuții, ca un veritabil Senat de partid, în schimb, generația tinerilor: N. Fleva, M. Pherekyde, E. Carada, V. Lascăr, P.S. Aurelian, LI.C. Brătianu şi-a făcut treptat simțită aspirația la o reconsiderare a programului politic, a manierei de a se acționa în arena publică"48.

Acum nu se mai punea problema alegerii unui alt tip de stat pentru națiunea română, ci a felului cum poate fi condus acel stat deja instalat Dacă pentru alegerea tipului de stat conservatorii erau cei mai indicați, pentru funcționarea statului birocratic şi bugetar impus în 1864, numai liberalii fl puteau conduce eficient

Apropiindu-se tot mai firesc de conținutul de Dreapta al liberalismului autentic, PNL va adopta formula etatismului-liberal, în care partea de etatism viza centralizarea puterii administrative, iar partea de liberalism era destinată economiei. De fapt, pentru un stat birocratic şi bugetar, care nu-şi rezolvase încă problema națională, nici nu existau alte soluții. Translația către Dreapta a PNL va fi favorizată şi întărită în primele decenii ale secolului al XX-lea de apariția unui nou inamic la Stînga: bolşevismul.

Pe acel fond intern, al unui regim politic destinat dezvoltării capitaliste, a apărut fenomenul brătianismuJui, care a fost o variantă românească a

guvernării autoritare în interiorul sistemului democratic. Dominația statului de către Ion C. Brătianu a cunoscut trei etape: „în prima etapă (1881-1883), preocupările echipei guvernamentale au vizat, cu prioritate, orientarea externă a statului român şi consolidarea instituțiilor moderne pe plan intern, pe fundalul tensionării dezbaterilor publice asupra revizuirii Constituției. O a doua etapă (1884-1885) s-a aflat sub semnul înfruntării tendințelor de coagulare a unei mari opoziții, devenind tot mai clară opțiunea lui I.C. Brătianu pentru o guvernare autoritară (amintind întrucîtva de cea a lui M. Kogălniceanu de la 1863-1865), menită impulsionării funcționalității structurilor instituționale şi socio-economice. A treia etapă, a guvernării autoritare (1885—1888), ce şi-a atras renumele de vizirat, a probat calitățile excepționale de lider politic ale lui I. C. Brătianu, dar şi erodarea imaginii şi audienței electorale ale liberalilor guvernamentali"49. Pe cît de necesară şi obiectivă a fost conducerea autoritară a treburilor statului în această perioadă, pe atît de vulnerabilă a devenit spre sfîrşitul anului 1887. Deja, „vizirul" Brătianu era văzut ca un dictator subtil şi inteligent, dar patriot, generos şi calculat, în fapt, erodarea puterii lui Ion C. Brătianu şi-a găsit expresia în izolarea autorității sale în interiorul partidului şi la nivelul ministerelor de forță — Interne şi Armată. Aşa cum vom vedea, conflictul dintre cetățeni şi trupele acestor instituții nu va întîrzia să reapară, îngrijorat şi, totodată, scîrbit, Ion C. Brătianu se va retrage de la guvernare în 1888.

Meritul ce-i revine „Marii guvernări liberale" dintre 1876 şi 1888 este acela de a fi înzestrat națiunea română cu cîteva atribute fundamentale — suveranitate, independență, Banca Națională, regalitate, Armată călită în luptă, diplomație activă — cu care România a reuşit apoi să obțină Marea Unire şi iluzia unei deplasări demne şi fluente prin Istorie. Căci, în ultimă instanță, rezultatul celei mai lungi guvernări a statului birocratic şi bugetar român inițiat de Alexandru loan Cuza a fost reintroducerea românilor în Istorie.

Capitolul II RĂSCOALA DIN 1888

Că aceste doauă țări sînt ca nişte cămări pline cu de toate împărăției spre folos.

Şi de va lua muscalii aceaste țări, peste puțină vreame să va pomeni şi împărăția cu ei la Rumelia.

DIONISIE ECLESIARHUL

O pagină greu de găsit în istoriografia română contemporană este momentul de sfîrşit al „Marii Guvernări liberale", mai precis a celor doi ani finali, 1887 şi 1888. Exasperați de întinderea guvernării liberale, dar şi în continuare alarmați de virusul dezbinării care bîntuia partidul lor,

conservatorii hotărăsc să se alieze cu reprezentanții unor grupuscule desprinse din Partidul Național Liberal pentru a produce căderea guvernului Ion C. Brătianu. S-a dovedit repede că mult mai dinamici şi violenți erau fracționiştii, decît aristocrații sau junimiştii. Oricum, această asociere, care va primi numele de Opoziția Unită, s-a constituit pe fondul accelerării procesului de distrugere a oricărei credibilități a votului democratic, campaniile electorale atingînd cote paroxistice, motiv pentru care obținerea unei victorii împotriva guvernului pe cale legală părea imposibilă.

Opozifia Unită

în memoriile sale, Constantin Argetoianu comentează savuros: „Această Opoziție Unită din 1887, care a servit apoi de model şi celorlalte mişcări îndreptate împotriva guvernelor regelui Carol I, a fost o formațiune tipic românească: într-însa totul era negativ şi nimic pozitiv — să răstoarne, bine, dar ce să puie în loc?"50. Ion C. Brâ-tianu a găsit prilejul, la închiderea sesiunii Parlamentului din decembrie 1887, să îl dizolve si sa organizeze alegeri, cu scopul precis de a îndepărta din forul legislativ pe deputații desprinşi din PNL şi care îi dădeau cea mai mare bătaie de cap. Campania a cunoscut obişnuitele violențe şi ilegalități, pentru a căror exemplificare voi alege doar un caz.

Alexandru Lahovari (1841-1897)

Deputatul Nicolae Filipescu, om politic conservator, doctor în drept la Paris, viitor primar al Capitalei (1893—1895) şi ministru de război (1910-1912), dar un tip coleric, candida în acel an la Brăila, într-un discurs ținut la 12 martie 1888 sub cupola Parlamentului el avea să demaşte o serie de abuzuri care vor constitui motivația publică a unor manifestări de strada din următoarele zile, Filipescu reuşind să intre în posesia unor documente revelatoare. Provocat de Nicolae Blarenberg, el intervine: „Am aici, domnilor, o înşirare de vreo 19 primari meniți a fi revocați, cu cîțe o mică însemnare pe lîngâ fiecare nume: aceştia sunt funcționari bănuiți, care în urmă ar fi suspendați. Să citez cîteva exemple: Primarul comunei Romanul, cu însemnarea făcută cu mîna ajutorului subprefectului: care a ales delegat pe dl. C. Apostol, ruda dlui Fleva. Primarul comunei Şuteşti, care a dat 10 voturi opoziției. Primarul comunei Filipeşti, care a ales pe dnii Blarenberg $i Fleva delegați. Mai adaug, domnilor, că toți aceşti primari au şi fost suspendați. Dnul ministru de interne cerea deunăzi dlui Fleva fapte precise. Ei bine, iată fapte precise: La alegerea delegaților pentru colegiul III de Brăila, în comuna Viziru, primarul n-a lăsat să se introducă în urnă decît acele bilete ale administrației, care erau scrise de mîna notarului şi ajutorului de primar şi care

purtau numele candidaților administrațiunei. Aceste buletine, scrise chiar de mîna lor, le am aici"51. Producerea de probe ale fraudei electorale continuă cu ordine şi telegrame ale funcționarilor publici, implicați în activități ilegale, lata un raport al ajutorului subprefectului plasei Vădeni către prefectul său: „în urma însărcinării ce mi-ați dat de a vă descoperi pe toți acei funcționari trădători, făcînd scrupuloase cercetări atît direct, cît şi indirect, am constatat că funcționarii din această plasă, notați pe contrapagină, nu numai că au lucrat contra administrațiunei, dar au fost şi uneltele opoziționei în alegerea deputatului Filipescu şi astfel merită, dle prefect, pedeapsă, căci dacă d-voastră ați lăsa nepedepsiți pe aceşti trădători, nu numai că s-ar încuraja trădările, dar la timp opoziționea va avea din adminis-trațiunea noastră comunală o armă puternică a lucra contra guvernului, căci toți aceşti funcționari au fost şi sunt, după cum am zis, uneltele opoziționei"52. Cu aceeaşi ocazie, doi alegători, P.N. Si-listrăreanu şi Ghiță N. Silistrăreanu, au înaintat o petiție procurorului general: „Astăzi am fost ridicați şi arestați de către prefectul județului şi procurorul însoțiți de 30 gardişti, bătuți şi percheziționați fără intervenirea dlui judecător de instrucție, smulgîndu-ni-se iscă-liturile pentru nişte declarațiuni ce nu le-am făcut"53. Alți doi alegători, I. Petrescu şi Tănase Boiangiu, au fost siliți, sub amenințarea arestării nevestelor şi copiilor, să semneze o declarație prin care să recunoască faptul că au primit bani de la opoziție. Similitudinea acestor fapte reale cu scenele din O scrisoare pierdută şi din Telegrame ale lui Ion Luca Caragiale ne poate duce cu gîndul că marele scriitor român a fost mai degrabă un fidel cronicar, decît un dramaturg. Dincolo de teatru se desfăşura o realitate care devenise deja sîngeroasă. Atît din rîndurile liberalilor, cît şi din rîndurile conservatorilor se înregistrează între anii 1885 şi 1888 cel mai mare număr de crime politice, murind înjunghiați, împuşcați sau în bătaie, la fiecare alegeri, numeroşi agenți electorali, funcționari şi chiar alegători.

în ziua de 13 martie 1888, liderii Opoziției Unite organizează o întrunire publică la sala Orfeu din Bucureşti, care sfîrşeşte într-o manifestație de stradă la care se scanda: „Trăiască regele! Jos Brătianu! Jos tîlharii!". în lipsa unei reacții a forțelor proguverna-mentale, manifestația se împrăştie. A doua zi, manifestația se reia şi mai violent. Pretextul a fost un banchet oferit în aceeaşi zi de partizanii săi primului-ministru Ion C. Brătianu. Cu nimic impresionat de amploarea contramanifestației, guvernul ia măsuri de ordine şi, aşa cum s-a întîmplat de nenumărate ori, ordonă armatei să intervină în forță. Pe 15 martie este răspîndit în Bucureşti un manifest semnat de 53 de deputați, al cărui limbaj ni se pare nouă ridicol astăzi, dar în 1888 alimenta ura, violența şi arta dramaturgică a lui Caragiale: „Pe cînd poporul era măcelărit pe ulițe, în sala

teatrului, la adăpostul unui cordon de baionete, îmbuibații regimului, beți de sînge şi trufie, sărbătoreau gloria şefului lor"54, în şedința Camerei din 16 martie 1888, Petre P. Carp avea să relateze: „Atunci, deodată (mulțimea, n.a.) a fost atacată şi din frunte şi de la spate (aplauze din partea minorității), atacată, domnilor, fără somațiune legală (aplauze din partea minorității). Au fost răniri făcute cu sabia şi s-a întîmplat faptul pe care îl denunț aici că un procuror, anume D. Paraschivescu, a zis unui ofițer: De ce dai în lumea desarmată? Şi ofițerul i-a răspuns: N-ani să iau ordine dela dumneata, (aplauze din partea minorității)"55. Obligată să se înghesuie pe străzi laterale, mulțimea fusese atacată de un escadron de jandarmi şi, ca urmare a şarjei, se împărțise în două grupuri, din care unul a ajuns să spargă geamurile Palatului regal, în sfîrşit, în fața unui nou atac al cavaleriei, mulțimea se împrăştiase. A doua zi dimineață, pe 15 martie, agitatori ai opoziției adună mulțimea şi o conduc spre clădirea Parlamentului. „Cînd se apropie de Cameră, armată era în curte înşirată de la clopotniță încoace, şi la acest moment al cuvîntării mele — şi-a continuat Carp discursul — aş întreba pe d-nul Preşedinte: din al cui ordin a venit armata?"56. Era vorba de încălcarea Art. 56 din Constituție, în care se preciza: „Nici o putere armată nu se poate pune la uşile sau în jurul uneia sau alteia din Adunări fără învoirea ei", în curtea Parlamentului şi în fața Bisericii Mitropolitane se iscă o busculadă în urma căreia uşierul clădirii este ucis cu un foc de armă. Conform versiunii lui Bacalbaşa, focul viza asasinarea lui Nicolae Fleva: „Pentru executarea hotărîrii fusese postat într-unul din turnurile Mitropoliei sergentul major de gardişti, anume Silaghi. Dar Silaghi trase mai jos în clipa cînd văzu pe Fleva şi greşi lovitura la o distanță foarte scurtă. Emoțiunea îi tremurase brațul"57. Nicolae Filipescu şi Nicolae Fleva sunt arestați, asupra lor găsindu-se revolvere. Alți deputați, între care Take Ionescu şi Alexandru Juvara, ascund pistoalele lor la soțiile sau prietenele care asistau în tribuna rezervată doamnelor. Cu toate că în epocă a rămas convingerea că Filipescu era autorul crimei, cercetarea Procuraturii şi autopsia au demonstrat că focul fusese tras cu o puşcă militară. Rămîn aşadar în picioare două ipoteze: cea a lui Bacalbaşa şi cea a unei puşti descărcate accidental în busculadă, în jurul morții uşierului, pe nume Nicolae Popovici, dezbaterile din şedința ținută la 16 martie au avut următorul conținut:

„D-nul Preşedinte: Constat, d-le Carp, că suntem cu totul de acord şi avem norocirea de a nu deplînge nici un nenorocit omorît de armă de soldat. (Aplauze din majoritate; contestări şi protestări din minoritate).

D-nul P.P. Carp: D-le preşedinte, ați văzut cu ce iubire de adevăr şi de echitate vorbii şi că nu atingem decît neaplicarea constatată de către noi toți atît a Constițuțiunii, cît şi a regulamentelor militare (întreruperi).

Voci: Eşti rău informat.

D-nul Vizanti: După ce s-a tras cu revolverul...(zgomot, contestări).

D-nul N. Nicorescu: Toate acestea au fost cu intenţiune făcute eri de către d-nul general Leca: a fost un cuvînt de ordine.

O voce: Aceasta este o infamie (zgomot).

D-nul V. Epurescu: D-le Vernescu, eu am mari bănuieli asupra dumitale şi am s-o dovedesc, în public ţi-o spui aceasta. Din casa dumitale a pornit omorîtorul în contra mea (rîsete).

D-nul G. Vernescu: Eşti prea mare om ca să încep cu dumneata (ilaritate în rindurile minorităţii).

D-nul V. Epurescu: începi cu cei mici, ca să ajungi la cei mari. Cu toate acestea sunt mai mare decît dumneata şi am poate ceva mai mult decît dumneata. (Ilaritate, zgomot în minoritate)"5*.

în această atmosferă, scîrbit şi ajuns la 67 de ani cu sănătatea ruinată, Ion C. Brătinau s-a retras. Tabloul acestei epoci este cunoscut mai ales prin publicitatea făcută memoriilor lui Argetoianu: „Lunga guvernare a lui Ion Brătianu şi sectarismul liberalilor, al roşilor, cum se zicea atunci, înteţise urile de partid pînă la paroxism şi antagonismul politic otrăvise toate raporturile dintre oameni, pînă şi relafiunile de familie, în multe case fraţii şi cumnaţii nu-şi mai vorbeau între ei, şi violenţele verbale, de stradă, prin cluburi, prin cafenele, prin saloane, acopereau nu numai un adînc dispreţ reciproc, dar şi regretul de a nu-şi putea înfige unii altora pumnalul în piept, de frica ocnei. Ţara era împărţită în două (ţara — adică cei o sută de mii de inşi care făceau politică!), în guvernamentali şi opozanţi, în liberali şi conservatori sau roşii şi albi, cum li se zicea încă"59. Cu toate acestea — multe dintre fenomenele evocate nu pot fi minimalizate —, cercetarea atentă a momentului de criză 1887 — 1888, demonstrează că retragerea marelui bărbat de stat liberal a fost o eroare. Era probabil greu ca la sfîrşitul unei guvernări epuizante, şi pentru el şi pentru cele două partide politice, Brătianu să mai poată apăra eficient statul pe care îl construise prin luptă revoluţionară din 1848 şi pînă în 1871, pe care îl eliberase în 1877-1878 şi pe care îl condusese autoritar din 1876 pînă în primăvara anului 1888. Cu toate acestea, mîna de fier a lui Ion C. Brătianu ar fi fost în continuare necesară, primul ministru fiind bine informat că în apropierea României se ţes comploturi periculoase. Fiul său mai mare, Ionel I.C. Brătianu, părintele României Mari de mai tîrziu, scria de la Paris în acea epocă: „Ar trebui o mîna de fier, care să înstruneze ţeapăn pe toţi aventurierii şi criminalii, ascunşi sub numele de opoziţie politică"60. La capătul imensului efort de emancipare dintre 1848 şi 1888, România se ridicase în picioare, dar încă se clătina. Rusia nu a scăpat ocazia pentru a ataca din nou.

Intervenţia balcanică

La aproape un deceniu de la Congresul de la Berlin, România şi Bulgaria erau considerate state din sfera de influenţă a Germaniei, conduse de suverani aflaţi sub înrîurirea puternică a lui Otto von Bismarck. Un incident petrecut la frontiera cu Franţa, unde ofiţerul de contraspionaj francez Schnaebele este arestat de agenţi germani, declanşază frenezia politica a unui nou conflict militar. Exact în această perioadă, Bismarck cere tot mai insistent mărirea efectivelor armatei germane, fapt care alertează Parisul şi Moscova. Perspectiva declanşării unui nou război franco-german face ca Rusia să încerce recuperarea statelor balcanice pierdute ca urmare a deciziilor Congresului de la Berlin şi îşi intensifică acţiunile de prospectare topografică şi de propagandă pe teritoriul României şi Bulgariei. Primul ministru Ion C. Brâtianu era informat de către serviciul de informaţii al Armatei României că în ţară s-a răspîndit un număr impresionant de agenţi ruşi, sub acoperirea unor meseriaşi sau negustori, dar, de cele mai multe ori, vînzători ambulanţi, iconari şi jugănari (castrau animale), care străbat satele şi fac propagandă atît despre Marea Rusie, cît şi despre planul unei unificări federale a Balcanilor. Brătianu era legat cumva de mişcarea revoluţionarilor bulgari, pe care îi ajuta discret de un deceniu, iar Eugen Carada era chiar implicat în pregătirea şi înarmarea lor, motive pentru care guvernele liberale nu au reacţionat prea dur la activităţile secrete ale agenţilor ruşi, iar mai tîrziu nici nu a mai fost posibil să le controleze. Pe fondul agitaţiei europene, Rusia organizează o revoltă a bulgarilor în februarie 1887, combinată cu o insurecţie militară la Silistra şi Rusciuk. Din corespondenţa Piei Brătianu cu fratele său Ionel, aflat la Paris, aflăm cum au fost înregistrate evenimentele de către ilustrul lor tata: „Bulgarii, vecinii noştri, se ţinură liniştiţi. Tulburările se limitaseră, dar din nenorocire se limitaseră numai pînă la fruntarie şi intrigile, calomniile ruşilor, urmau calea lor înăuntru. Acel popor fără probitate sau mai bine necinstit, acel popor avid, intrigant etc., cumpără zilnic pe bulgarii cei mizerabili şi astfel ţara-i la peire. O revoluţiune la Silistra! Iată ceea ce ne preocupă la acest moment"61. Două zile mai tîrziu, soţia lui Ion C. Brătianu le scria fiilor săi, tot la Paris, punîndu-i la curent cu mersul evenimentelor din ţara vecină: „Dnul Moruzi a venit cu o depeşe, care ne-a tulburat. Se zice că au intrat o mulţime de muscali, mai cu seamă ofiţeri prin Moldova, ca să meargă în Bulgaria să ia posesie după izbîndele revoluţiei ce au făcut acolo zilele acestea. Cred că se vor întoarce cum au venit, fiindcă au mîncat trînteală. Bulgarii au fost admirabili; au avut o purtare de eroi. Noi credeam că capii făceau tot şi poporul nu exista, dar, din potriva, poporul a fost tot aşa de brav.

Ce vor ruşii şi unde vor să ajungă după atîtea umilinţe ce au îndurat? Nu mai ştim. Pricina o caută, vom vedea"62. Se punea problema mobilizării armatei noastre şi ruperii legăturilor logistice şi de comunicaţii ruseşti făcute prin teritoriul nostru spre Bulgaria. Activitatea informativă de depistare a agenţilor ţarişti a fost intensificată. Astfel, s-a descoperit că agenţii ruşi se opreau în comunele învecinate Bucureştilor, unde fusese împămîntenită o înseninată populaţie bulgărească (celebrii zarzavagii, iaurgii, căruţaşi cu lemne de foc), din rîndul cărora erau recrutaţi instigatorii pentru activităţile diversioniste de pe teritoriul Bulgariei. Liniştea aparentă a lui Ion C. Brătianu, care îi făcea pe adversarii săi să minimalizeze pericolul de la frontierele noastre, ascundea de fapt derularea unui program metodic şi în parte secret de înzestrare a Armatei României, convenit cu regele Carol I, acţiune care adusese România în situaţia de a putea mobiliza rapid o armată de 300 000 de oameni bine înarmaţi şi echipaţi. In gîndirea strategică a lui Ion C. Brătianu, Bulgaria trebuia să devină un teritoriu amic pe care Munţii Balcani, Dunărea şi numeroasa populaţie românească de la sudul ei să constituie o barieră protectoare pentru orice agresiune din sud. Din aceleaşi considerente strategice a fost iniţiată şi construcţia sistemului de fortăreţe din jurul Bucureştilor, cea mai cunoscută dintre ele fiind Fortul Jilava. Era debutul programului de transformare a ţării noastre în putere militară regională. Starea de tensiune, amplificată şi de expirarea termenilor Antantei celor trei împăraţi, este doar aparent dezamorsată însă în iunie, cînd Rusia şi Germania semnează un aşa-zis Tratat de contra-asigurare63. Prin această înţelegere, Germania, cu scopul de a bloca o alianţă franco-rusă, recunoştea dreptul Rusiei de a interveni în Bulgaria pentru a o menţine în sfera sa de influenţă. Austria şi România nu doreau acest lucru. Totuşi, problema „bulevardului rusesc" prin România rămînea o temă serioasă a guvernului nostru. Fenomenul era mult mai complex decît perspectiva transformării ţârii într-un traseu de tranzit pentru interesele ruseşti în Balcani. Pot fi identificate trei scenarii interdependente:

Mişcarea narodnicistă. în deceniul opt al secolului al XlX-lea, în Rusia s-a dezvoltat o puternică mişcare printre intelectualitatea tînără preocupată de situaţia categoriilor de populaţie defavorizată, muncitorime şi ţărănime, mişcare menită de iniţiatorii săi să schimbe prejudecăţile care păstrau obiceiurile iobăgiei, deşi legal aceasta fusese desfiinţată. Era, de fapt, un program educaţional, pe care guvernul ţarist 1-a aprobat la început, fiind condus de tineri proveniţi din nobilime. Curînd, mişcarea s-a fragmentat ideologic, cea mai cunoscută dintre aripi fiind aceea care se fundamenta pe negaţie şi care a rămas celebră prin denumirea de nihilism, dată de Ivan Sergheevici Turgheniev în romanul „Părinţi şi copii". Nihilismul, în ciuda

faimei sale rele, a rămas doar un concept filozofic. Apariția lui P.A. Kropotkin produce însă o modificare substanțială, prin trecerea de la ideologie la practică: „încetul cu încetul, s-a ajuns la concluzia că nu există decît o singură cale. Trebuiau să meargă în popor şi să trăiască aceeaşi viață ca şi el. De aceea, tinerii porneau la sate ca medici, felceri, învățători, secretari de plasă. Pentru a se afla în contact şi mai direct cu poporul, mulți s-au dus să lucreze ca salahori, fierari, muncitori la pădure. Fetele dădeau examene de învățătoare, felcerițe, moaşe, pornind cu sutele la țară, unde se consacrau cu abnegație servirii celei mai sărace pături a poporului"64. Mersul prin sate, campania principală făcîndu-se în primăvara şi vara anului 1874, a permis şi desfăşurarea unei propagande care depăşea substanțial rolul pur educativ, transformîndu-se într-o formă de îndoctrinare socială a țăranilor şi de îndemn la revoltă față de administrația oficală. Ca urmare a valului de arestări, narodnicismul intră în faza sa cea mai periculoasă, a propagandei din om în om, în permanentă mişcare, agenții renunțînd să mai lucreze în sate şi deplasîndu-se din loc în loc pentru a putea răspîndi mesajul pe suprafețe mult mai mari: „Din cînd în cînd, cîte unul dintre noi pleca pentru o săptămînă sau două şi în satele de unde erau originari prietenii noştri şi acolo duceau o propagandă aproape deschisă printre țărani. Firește, toți cei ce desfăşurau propagandă printre muncitori se deghizau în țărani. Prăpastia ce desparte în Rusia pe boier de țăran este atît de adîncă, ei vin atît de rar în contact, încît apariția la țară a unui om îmbrăcat ca un domn ar fi stîrnit atenția generală"65. Poliția secretă țaristă nu a întîrziat să intercepteze aceste activități şi să constate consecințele lor nocive, dar şi să observe eficiența unor astfel de metode. Mulți dintre aceşti agitatori socialişti au fost arestați şi un număr important dintre ei, dacă nu toți!, a fost obligat să colaboreze cu Poliția secretă . în lupta care se dădea între lojile francmasonice „roşii" şi masoneria rusă, aflată sub controlul Poliției secrete, cea din urmă cîştigase prima rundă. Grupurile radicale au încălcat angajamentele cu poliția secretă şi au trecut la terorism. Centrul ideologic, din care se va naşte mişcarea teroristă bolşevică, se afla în Elveția: „Secțiile geneveze ale Internaționalei se întruneau într-un uriaş templu masonic numit Temple Unique (...). Unul din principalii conducători de la templul masonic era Nikolai Utin, un om cult, abil şi activ. Utin era marxist"66. Procedeul mersului şi muncii prin sate va fi importat şi în România şi Bulgaria, fie din rîndurile socialiştilor emigrați, fie din rîndurile agenților ruşi deghizați în socialişti.

Federația socialistă (panslavistă) balcanică. Cel mai greu de documentat şi de demonstrat este măsura în care programul panslavist al Rusiei țariste s-a suprapus intenționat pe scenariu de sorginte marxistă de răspîndire a metodei

de răsturnare a democrației prin terorismul bolşevic, în afara granițelor marelui imperiu. Cert este că s-a suprapus. Instrumentele au fost fie socialiştii autentici emigrați din Rusia, fie agenți provocatori ai Poliției secrete travestiți în socialişti. Dilema persistă din cauza imaginii evident antagonice pe care o oferă raportul între statul absolutist rus şi mişcarea socialistă. Dar analiza proiectelor mai vechi de federalizare balcanică în sens panslavist, care conțineau şi problema aparte a slavizării românilor şi grecilor, arată că ele nu diferă cu nimic în 1821, sub țarism, şi în 1931, sub stalinism. Ele îşi au originea în viziunile expansioniste ale lui Petru cel Mare, pe care orice regim din Rusia nu a încetat şi nu va înceta să încerce să le transforme în realitate. România a fost întotdeauna marele obstacol al efortului Rusiei de a-şi extinde controlul pe uscat pînă la Marea Mediterană, prin Bulgaria şi Grecia, ocolind dificultățile eeopolitice generate de apartenența Strîmtorilor la inamici. Pentru țlusia, traseul România — Bulgaria — Grecia — Marea Mediterană este o misiune istorica, fără limită în timp. La 7 noiembrie 1937, cu ocazia împlinirii a două decenii de regim bolşevic, Stalin a dat următoarea declarație: „Țarii ruşi au făcut multe lucruri rele. Ei au jefuit şi au înrobit poporul. Ei au purtat războaie şi au cucerit teritorii în interesele moşierilor. Dar ei au făcut şi un lucru bun: au înjghebat un mare stat — pînă la Kamciatka. Noi am primit drept nioştenire acest stat. Şi primii noi, bolşevicii, am apărat şi întărit acest stat [,..]"67.

Primii socialişti organizați din România proveneau din Rusia şi erau contrabandişti, în timpul zilei lucrau pe la diferiți meseriaşi sau reparau clădiri, în cel mai pur spirit francmasonic speculativ. Aşa au apărut la Iaşi un oarecare doctor N. Russel (Nicolai Constantinovici Sudzilovski), Paul Axelrode, Nicolai Ciubarov, Piotr Alexandrov, un anume Arkadatski, un Kaceanovski, un Jebuinov, un Benedict Lovicki şi mai tîrziu Mihail Nikitici Katz (C. Dobrogeănu-Gherea). Sub ocrotirea unor revoluționari români nostalgici şi beneficiind de fonduri aduse din Rusia, ei au început prin ă scoate ziare şi a se ocupă cu propaganda. Pentru acțiuni teroriste nu erau pregătiți şi, oricum, n-ar fi riscat aşa ceva într-o țară condusă de Ion C. Brătianu. Abia în 1881 au putut lansa revista Contemporanul, copiată după publicația rusească cu acelaşi nume condusă de Cemîşevski. Implicați în constituirea pe teritoriul României a primelor organizații socialiste destinate proletariatului, cercurile marxiste au sprijinit mereu propagandistic şi logistic ideea unirii statelor balcanice. Liderul comunist bulgar Liuben Karavelov chiar milita în ziarul Svoboda (Libertate) pentru un astfel de proiect: „Toate națiunile balcanice ar trebui să se unească pentru înfrățirea şi alcătuirea unei Confederații libere: bulgari şi sîrbi, români şi greci, dați-vă mîna unul altuia"68. Rolul

preponderent revenea Bulgariei şi Serbiei. Cert este că acest proiect venea în contradicție cu principiul naționalităților, pe baza căruia se formaseră statele balcanice moderne. El a fost pus în discuție în mai multe rînduri, problema principală fiind răspunsul la întrebarea: cine controlează noul stat româno-bulgarl Aşa cum vom vedea, chiar conducerea României, în înțelegere cu Germania, negocia o asemenea soluție. Scopul distructiv al proiectului de trecere a confederației româno-bulgare sub control rusesc a fost confirmat mai tîrziu, cînd România a devenit o putere regională, atît economic, cît şi militar şi religios, iar Rusia a declanşat o lungă şi insistentă campanie internațională care acuza statul nostru că este imperialist, pentru că în el s-ar afla mai multe „națiuni". Tot atunci s-au lansat informațiile false că Ştefan cel Mare sau Mihai Eminescu erau ruşi, că românii din Basarabia sunt „moldoveni", că Serbia Mare conține şi Banatul românesc, că Dobrogea este teritoriu bulgar etc. Iată ce aberații conținea o broşură de propagandă antiromânească: „Norodul moldovenesc are o moştenire bogată în literatură, în folclorul narodnic. El a avut în trecut scriitori vestiți ca Creangă, Eminescu, Neculce, Alecsandri şi alții, eroi narodnici, ca Ştefan cel Mare, care a luptat pentru interesele norodului său"69. Partidul Comunist din România va avea lideri bulgari, ucrainieni sau unguri, iar manifestele politice ale acestei agenturi sovietice vor milita mereu pentru dezmembrarea țării şi formarea altei entități statale în regiune, confederative, în momentul în care URSS a ocupat România, toate aceste teme ale dezmembrării țării noastre, inclusiv Transilvania, au primit două funcții noi: subiect de şantaj şi subiect al proiecției de imagine conform căreia integritatea teritorială a României este rezultatul garanțiilor sovietice.

Spionajul pe teritoriul României. Activitatea Rusiei în România a fost de la început foarte complexă. Ea a urmărit controlul informativ al vieții politice şi economice româneşti, diversiunea şi sabotajul menite să împiedice dezvoltarea economică a țării, infiltrarea în centrele de influență — cum au fost lojile francmasonice sau cercul apropiat al regilor noştri —, asigurarea tranzitului informativ şi de comunicații cu sudul continentului, influențarea politicii statului prin agenți de influență, asasinarea adversarilor ireductibili, în faza incipientă din secolul al XlX-lea, agentura s-a axat pe identificarea şi pe racolarea agenților din rîndul numeroasei populații de origine slavă stabilită în țara noastră, fie ca meseriaşi şi mici negustori la oraş, fie printre țăranii veniți din sudul Dunării. Un corp aparte de agenți s-a format din rîndurile studenților, îndemnați sau racolați pentru a studia în Rusia, unde şefi ai rezidenței (ofițeri de contrain-formații destinați racolării străinilor) le înscenau infracțiuni, pentru ca apoi să le ofere contracte de colaborare, bani şi misiuni,

în general, spionajul rusesc a vizat elemente ale minorităților, speculînd efectele secundare ale procesului de rezolvare a problemei naționale de către români, care îi frustrau pe unii minoritari. Centre ale propagandei bolşevice au devenit din primele decenii ale secolului al XX-lea redacțiile ziarelor Adevărul şi Dimineața, finanțate pînă în 1940 (cînd conducerea publicațiilor a emigrat în URSS), cu fonduri din Rusia70. Este de semnalat că în timpul răscoalei, ziarele marxiste Muncitoriul şi Desrobirea au fost răspîndite prin sate în mod gratuit, deşi cineva trebuie să fi plătit prețul editării şi distribuției. După 1918, mare parte din aceste fonduri au provenit chiar din Tezaurul României, refugiat acolo în timpul războiului.

Spre finalul Marii guvernări liberale, spionajul rusesc, condus de data asta din Consulatul Rusiei la Bucureşti şi de la adresele rezidenților agenturii de spionaj din Iaşi, a intrat în contact cu elemente nemulțumite şi iresponsabile ale Opoziției Unite, mai ales dizidenți liberali, în timpul agitațiilor din zilele de 13, 14 şi 15 martie, membri ai legației Rusiei la Bucureşti au fost identificați în mulțime, participînd activ la manifestații, iar unii dintre ei au fost reținuți întîmplător sau răniți. Constantin Bacalbaşa, martor ocular, ne-a lăsat o mărturie: „De altfel, ruşii nici nu se sfiau ca să se demaşte; la toate manifestațiile de strada din cele din urmă zile, agenții legației ruse erau peste tot. în ziua de 15 martie, toată legația rusă, afară de ministru, erea pe Dealul Mitropoliei. Secretarul de legație Lermontoff a stat atît de aproape de luptători, încît a primit în obraz o bură de cartuş"71. Ceea ce oferea Rusia, ea însăşi exasperată de amplitudinea realizărilor guvernării brătieniste, era sprijinul pentru răsturnarea guvernului. Răscoala din 1888 a fost rezultatul acestei colaborări.

Planul desfăşurării răscoalei

Trebuie precizat de la început că răscoala din 1888 nu a fost o revoltă țărănească tipică, generată de condițiile proaste de muncă, de sărăcie sau de legislația înrobitoare, ci o revoltă țărănească provocată de la Bucureşti în baza unui plan minuțios elaborat. Scopul acestei mişcări era răsturnarea guvernării liberale. Prin jocul întîmplării, Ion C. Brătianu a demisionat înainte să fie declanşată răscoala pregătita pentru răsturnarea lui, iar guvernul conservator care a preluat puterea a fost şi acela nevoit să înăbuşe răscoala stîrnită tot de oamenii săi. Ca urmare, concluziile cercetării făcute de poliție şi procurori fie au fost oprite, fie au fost denaturate în procesele care au urmat şi care, bineînțeles, au dat sentințe numai împotriva țăranilor. Această răscoală ar fi rămas cu totul obscură sau numai un subiect de propagandă pentru comunişti, mai tîrziu, dacă presa şi analiştii liberali nu ar fi demontat schema ei. Un astfel

de cercetător a fost Alexandru A. Beldiman, doctor în drept la Berlin (cu medalie de aur), diplomat de carieră şi emisar special al României la Berlin, Sofia, Belgrad şi Viena, unde a îndeplinit misiuni confidenţiale din partea primului-ministru Ion C. Brătianu. în 1889 el publică un studiu foarte bine documentat, sprijinit pe acte emise de administraţie, pe anunţurile Monitorului Oficial şi pe articolele din presa zilei, de regulă ziarele România liberă, Epoca, Independentul, Lupta.

Prima constatare a studiului este existenţa planului de acţiune şi identificarea scopului său imediat: răscularea satelor din jurul Bucureştilor, afluirea răsculaţilor şi concentrarea în localităţi din marginea Capitalei, pătrunderea în oraş pe la principalele bariere, în continuare, sunt identificate focarele de răscoală. Aici, caracterul organizat, deloc spontan al mişcării devine transparent cînd se constată că focarele de răscoală au fost aprinse aproape simultan în localităţile bogate din jurul capitalei — Urziceni, Fierbinţi, Afumaţi, Jilava, Domneşti Sîrbi, Periş —, toate închizînd Bucureştii într-un cerc complet.

Dincolo de observaţia exactă legată de încercuirea Capitalei, Beldiman vine şi cu două amănunte semnificative: 1. în toate aceste comune mari, nivelul de trai al ţăranilor era mult mai ridicat ca în restul ţării, realitate care nu explica revolta. 2. Toate localităţile răsculate în zonele adiacente acestor comune mari erau locuite integral sau parţial de bulgari.

în al treilea rînd, documentele oficiale, mai ales rapoartele unităţilor militare trimise în zonă, dar şi adresele Procuraturii, menţionează identificarea şi capturarea unor instigatori veniţi din oraş, precum şi existenţa unui mesaj unic al instigării, identic în toate localităţile răsculate. Acest mesaj unic avea un conţinut central: Cuza Vodă împreună cu ruşii au hotârît „să dea ţăranilor locurile cu dijma din zece una, ierbăritul numai l leu şi porumbul cam o fi"72, şi unul secundar: De la guvern ar fi venit la fiecare primărie un document care atesta această iniţiativă, dar primarii liberali îl ţin ascuns de mai multe zile.

Alexandru loan Cuza era mort de 15 ani! Deşi în prima zi de răscoală astfel suna mesajul, conştienţi că în comunele apropiate de Bucureşti populaţia ar putea fi mai bine informată, instigatorii au transmis rapid prin sate o corectură, care oricum nu schimba datele diversiunii: nu era vorba de Cuza Vodă, ci de fiul lui Cuza! Precizarea era oricum inutilă, pentru că diversiunea miza esenţial şi de la început pe imaginea mitologică a fostului domn al Unirii şi al împroprietăririi, astfel ca, dacă tatăl sau fiul dădeau din nou pământ, era foarte puţin important. Totuşi, introducerea numelui fiului lui Alexandru loan Cuza în ecuaţia diversiunii, nu era întîmplătoare. Alexandru A. Cuza, unul din fiii fostului domnitor, făcut cu Măria Obrenovici, fusese ales, chiar în alegerile de

la începutul anului 1888, deputat la colegiul al III-lea din Mehedinți, pe locul unde fusese ales în 1870 şi tatăl său aflat în exil. A.A. Cuza a refuzat demn: „Nu-mi este permis să fac parte dintr-o adunare care va fi desigur prezidată din nou de acel nelegiuit care a trădat pe Domnitorul încredințat pazei lui"73. Era vorba de generalul Lecca. Un al treilea amănunt interesant al diversiunii a fost convingerea țăranilor că armata nu va trage, fiind înțeleasă cu Opoziția Unita şi cu ruşii. Datorită identificării precise a mecanismelor diversiunii, Procuratura a împărțit în mod corect pe infractori în trei categorii: urzitori, instigatori şi răsculați, corespunzător provenienței lor — oameni politici din Opoziția Unită, agenți electorali ai acestora şi țărani. Descrierea lor vine din reconstituirea faptelor.

Răscoala s-a declanşat mai întîi la Urziceni în ziua de 21 martie/2 aprilie 1888. Un grup restrîns de notabilități ale opoziției politice din Urziceni, între care L Olteanu, comerciantul C. Eftimie şi farmacistul Rioşanu (urzitorii), a răspîndit în localitate jvonul că Primăria ține ascunsă adresa guvernului prin care Cuza şi ruşii dau pâmînt în România. Imediat, un grup de instigatori din rîndurile agitatorilor politici porneşte să incite populația la revoltă şi să-i îndemne pe țărani să ia cu asalt Primăria. Subprefectul, primarul şi cîțiva notari sunt bătuți, legați şi închişi. Apariția unui escadron de cavalerie împrăştie mulțimea şi restabileşte vremelnic ordinea, cu prețul mai multor răniți. Numai că instigatorii îşi continuă drumul şi se deplasează în satele apropiate, anunțînd aceleaşi teme ale diversiunii şi împărțindu-se pe direcții radiale: de la Urziceni, la est spre Gîrbovi, la sud spre Manasia, la nord spre Jilavele şi Sălciile, la vest spre Dridu. în seara aceleiaşi zile, răscoala izbucneşte astfel din nou, inclusiv în Urziceni.

Din satul Dridu, răscoala se aprinde în comuna Fierbinți, unde lucrurile iau amploare „încît bande numeroase compuse din sutimi (sute, n.a.) de țărani comiseseră excesele cele mai grave în contra autorităților şi a proprietății"74. Modul de propagare organizat este şi aici vizibil: de la Fierbinți, la nord spre Netezeşti Nuci şi Meri Petchi, la vest spre Micşuneşti, Lipia Bojdani şi Gruiu. Propagarea răscoalei spre sud din focarul Fierbinți va avea o dezvoltare interesantă, traseul alertării satelor luînd un aspect mai degrabă independent de scopul final — acela al asedierii Bucureştilor — dar deplasîndu-se precis pe linia Mataraua, Tărnădâu, Gurbaneşti, Obileşti, Tăriceni spre un alt focar puternic de răscoală, comuna Ulmu. Din Ulmu, răscoala se răspîndeşte din nou radial, la Valea Rusului, Mihai Viteazul, Ciocăneşti-sîrbi, Rasa şi Manuc, sate locuite în majoritate de bulgari. Mai este de observat că pe linia de joncțiune între Fierbinți şi Ulmu, răscoală țintea evident atingerea oraşului Călăraşi şi că toate satele incitate la revoltă erau intersecții de drumuri

județene. Un aspect particular al acestei răscoale 1-a constituit atacarea unor mănăstiri, cum au fost Căldăruşani şi Pasărea, fapt nemaintîlnit la revoltele românilor şi inexplicabil, mai ales că în timpul atacului au fost maltratați preoții acestor lăcaşuri. Pe aceste trasee pornite din Fierbinți, mai multe proprietăți şi conace sunt devastate, fără a se fura nimic, răsculații „zicînd cfi voiau să caute pe proprietarii şi arendaşii roşii, care s-ar fi ascuns acolo"75, în Fierbinți se consemnează şi un alt act ciudat, care nu prea avea legătură cu eventualele revendicări agricole, şi anume luarea cu asalt a cazarmei în vederea înarmării şi tăierea firelor de telegraf. Intervenția în forță a armatei înăbuşă focarele multiple de răscoală, trupele fiind favorizate în reuşita lor de două situații surprinzătoare: mare parte din răsculați, după ce a devastat, s-a retras în cîrciumi sau în pivnițele conacelor „într-o stare de beție generală"; imediat ce trupele trăgeau focul în aer de avertisment, țăranii se culcau la pâmînt, explicînd apoi, pe măsură ce erau arestați, că lor li se spusese că armata are ordin să nu tragă. Ca amănunt secundar, cei arestați s-au mai apărat şi cu argumentul că au fost forțați să se răscoale: „Acelaşi fel de răsculare s-a observat în mai multe locuri: o minoritate puțin însemnată aţîţînd la revoltă pe mulțimea sătenilor, care nu aveau de gînd să se răzvrătească, şi silindu-i chiar prin terorizare a lua parte la mişcare"76.

Un alt focar important de răscoală a fost comuna Afumați, unde elementul de instigare a venit din aceeaşi zonă a minorității slave. Era vorba de bulgari, pe care populația românească, printr-o cofuzie destul de complicat de explicat, îi numea sîrbi, de unde numeroasele localități cu nume Dudeşti-sîrbi, Giuleşti-sîrbi, Ciocăneşti-sîrbi etc, dublînd sate româneşti cu aceeaşi denumire. De la Afumați, răscoala a cunoscut acelaşi tip de dezvoltare în raze: spre nord la Creață şi Căciulați, spre est la Pitească, spre sud la Moara Domnească, Pasărea şi Brăneşti, atingînd în final comuna Dudeşti, alt focar al mişcării. Aici, ca şi în satul Cioplea, aflat mai aproape de Bucureşti, răsculații au reuşit să se înarmeze, au atacat avînd în frunte un steag alb (simbol al conservatorilor!) şi au ucis un soldat. Ca urmare a represiunii militare, au fost arestați mai mulți răsculați, între care a fost capturat si un instigator, pe nume Ilie Pavlicheanu, care mai fusese reținut cu o săptămînă în urmă pe străzile Bucureştilor cu ocazia manifestației violente de la sala Orfeu. Nucleul de la Afumați cunoaşte într-adevăr o direcționare spre Bucureşti, ceva mai violentă, pe fondul antrenării contra unor sume de bani şi a țiganilor: „Printre aceste localități s-a distins Ştefăneşti, unde primarul Iliescu a fost ucis şi unde o ceată de țigani s-au purtat ca nişte sălbatici, în genere, s-a observat cu ocazia răscoalelor că țiganii erau cei mai porniți spre dezordine, devastări şi cruzimi. S-au văzut bande de țigani mergînd din sat în sat, aţîţînd mai întîi pe

congenerii lor la răzvrătire şi apoi căutînd să răscoale pe locuitorii români. Pe alocurea au fost chiar conflicte între ţigani şi sătenii care refuzau a se răscula".

Dacă la est am văzut care au fost principalele focare de răscoală, în sud acţiunea a luat şi ea o turnură ciudată, presupunînd în continuare că scopul era încercuirea Capitalei. Mişcarea s-a declanşat în Jilava (locuită în majoritate de bulgari), dar, în loc să se mişte spre oraş, a luat-o spre Dunăre, agitînd pe rînd satele Berceni (locuit în parte de bulgari), Sinteşti, Vidra, Dobrenii-străini (locuit în parte de bulgari), Obedeni (locuit în parte de bulgari) Cîmpurel, Colibaşi, Gostinari (sat de bulgari) şi Prundu.

Spre vestul Capitalei, focarul de răscoala a fost satul Domneşti-sîrbi, unde instigatori veniţi din Bucureşti au prezentat localnicilor o „proclamaţie revoluţionară", care, în fond, conţinea aceeaşi diversiune cu banii ruşilor şi reformele lui Cuza. Acţiunea s-a propagat în nord şi nord-vest prin Zurbaua, Popeşti, Bîcu, Brăiloiu, Poiana Lungă. La Popeşti, o personalitate a satului pe nume Gheorghe Chiru a fost asasinată. Şi aici autorităţile au arestat doi instigatori, pe Păun Burtescu şi Constantin Tudor, acesta din urmă fiind colaborator al unui ziar conservator din Capitală. La Găeşti au fost reţinuţi samsarul Antonică, avocatul Marinescu şi alte două persoane „care au fost prinşi împărţind bani ţăranilor din plasa Cobia (judeţul Dîmboviţa) şi îndemnîndu-i la răscoală"78.

La nord, răscoala a pornit din Periş, răspîndindu-se atît la nord, cît şi la sud pe calea de comunicaţie cunoscută Bucureşti-Ploieşti. Asupra celor petrecute la Tîncăbeşti, ziarul Epoca relata la 5/17 aprilie 1888: „O ceată de vreo sută de ţărani, conduşi de cîteva căpetenii, toţi din comunele Isvoranii şi Cioflicenii, au venit la Tîncăbeşti şi au mers din casă în casă, silind pe toţi locuitorii să meargă la revoluţie, precum ziceau. După ce au adunat toţi oamenii, bătînd de moarte pe cei ce nu voiau să-i însoţească, au năvălit cu toţii în circiuma lui loniţă Petrescu, fost notar, pe care, scoţîndu-1 cu forţa afară i-au zis: «Unde este hîrtia prin care ţi-au venit banii de la Bucureşti, ca să ni-i împărţi nouă, şi de ce n-ai desfiinţat măsurile cele noi, înlocuindu-le cu ocaua veche?» în zadar nenorocitul spunea că n-a primit nimic; ţăranii continuau a-1 maltrata. De aici toţi pornesc spre casa notarului Ion Netezeanu, pe care, după ce 1-au bătut, 1-au dus la primărie, unde au spart dulapurile şi au luat toate învoielile agricole pe care le-au rupt. Apoi, după ce au mers la primarul M. Constantinescu, pe care 1-au bătut pînâ la sînge şi căruia i-au dârîmat pînâ la pământ casa, s-au reîntors la circiuma lui loniţâ Petrescu, căruia i-au luat l 360 de lei, spargîndu-i tot ce avea în prăvălie şi pe urmă aruncîndu-1 într-un şanţ. Notarul loan Netezeanu a fost adus, de doi săteni, aproape mort la spitalul Mavrogheni. Casa dlui P. Constantinescu, care ţine de la stat o moşie în

arendă, a fost de asemenea devastată şi dârîmatâ. Trupele au intervenit şi au restabilit ordinea. Capii însă, dimpreună cu o mare parte din răzvrătiți, nefiind arestați, au plecat din Tîncăbeşti pentru a merge prin celelalte comune ca să răscoale pe săteni. După cum arată un martor, care a asistat la toate cele petrecute la Tîncăbeşti, intenţiunea ţăranilor era să se strîngă cît mai mulți pentru a veni la Bucureşti".

La un moment dat, în toată această tulburare care a durat mai bine de două săptămîni, a apărut un caz care a urcat pînă la nivelul cel mai înalt al statului. Trei locuitori ai satului Ciocăneşti, pe nume Tudor Culea, Neculae Petcu şi Dumitru Ghiță, trecuseră Dunărea, refugiidu-se în Bulgaria de frica represiunii militare. Ei au fost arestați de poliția statului vecin şi interogați. Primul-ministru al Bulgariei, Ştefan Stambulov, îl cheamă pe consulul român la Sofia — nimeni altul decît Alexandru A. Beldiman — şi îl informează că cei trei cetățeni români sunt reținuți în satul Vetren. Cu această ocazie, premierul bulgar îi pune la dispoziție şi actele instrucției, în declarația lui Tudor Culea se aflau şi următoarele pasaje: „Luni, unul dintre sătenii noştri a primit o scrisoare de la fiul lui Cuza, pe care a citit-o la toți sătenii. După cîte îmi aduc aminte, cuprinsul scrisorii era, că fiul lui Cuza mersese la ţarul Rusiei şi că acest din urmă i-a spus să scrie la toate satele să omoare ciocoii şi să-şi ceară drepturile, precum erau în vremea domniei lui Cuza; că Rusia va veni cu fiul lui Cuza şi că pe dînsul îl va face regele nostru, iar pe actualul Carol îl va goni, pentru că dînsul ține cu ciocoii şi urăşte pe ţarul Rusiei. Scrisoarea fiului lui Cuza a adus-o în satul nostru un om îmbrăcat în haine rupte câzâceşti, care a spus că este trimes de împăratul Rusiei şi de fiul lui Cuza să aducă scrisoarea şi să spună populațiunei că ţarul Rusiei a dat bani fiului lui Cuza, care a cumpărat la Călăraşi două magazii pline de grîu spre a-1 împărți locuitorilor, dar că ciocoii şi boierii 1-au ascuns şi nu 1-au dat"80. Ancheta suplimentară a completat probele cu o descriere a individului în haine câzăceşti, care vorbea ruseşte, şi cu detaliul ca se cunoştea în sat cu un anume Ghiță Marchitanu, partizan al Opoziției Unite. Toate legațiile străine de la Bucureşti au cerut explicații guvernului asupra acestui caz, care dădea indicii destul de clare că reprezintă o nouă tentativa de implicare a Rusiei în politica statelor balcanice, după eşecul recent din Bulgaria. Singurul consul care nu a cerut explicații a fost cel al Rusiei, Hitrovo, Radu Rosetti, cunoscut analist al problematicii rurale, avea să scrie cîțiva ani mai tîrziu: „Răscoala în realitate era pusă la cale de elemente extreme cele mai nescrupuloase şi mai însetate de putere, ale opoziției unite pentru răsturnarea guvernului lui Brâtianu, şi care nu se dăduse înapoi de-a recurge la ajutor străin. [...] Trebuie observat că județul în care răscoalele din 1888 fură mai violente fu Ialomița, adică unul

din cele mai puțin populate, acela în care aveau ființă învoielile cele mai prielnice țărănimii, care îndeobşte era şi este mai bogată, mai sănătoasă decît aiurea"81. Este evident că, în Bărăgan, acolo unde suprafețele de teren arabil, precum şi distanțele dintre sate erau foarte mari, ridicarea simultană a unor țărani înstăriți şi fără mijloace de comunicare nu se putea produce decît prin instigare calificată: planificare, organizare, logistică, agenți în mişcare, mesaje unitare, materiale de propagandă, mijloace de a evita autoritățile.

Reprimarea răscoalei s-a făcut prin intervenția Armatei, încă de pe acum, presa socialistă a început să exagereze cifrele: zeci de mii de participanți, mii de arestați, mii de răniți, mii de morți. O ştire dintr-un ziar socialist anunța că țăranii au fost pedepsiți cu 1 000 (o mie) de lovituri fiecare! Nimic despre naționalitatea sau originea etnică a arestaților, răniților şi morților. Ziarul Românul a trimis un reporter la fața locului, pentru a se documenta asupra desfăşurării răscoalei. Acesta era cunoscutul publicist de mai tîrziu Grigore V. Maniu, de la care ne vor rămâne cele mai interesante observații despre procesul memorandişdlor. Grigore V. Maniu a recunoscut în articolele sale caracterul politic al debutului răscoalei din Ialomița, dar a căutat să arate cu mărturii culese din satele răsculate că fondul acestei revolte este social. El face primul în presă diferențierea între satele bogate, unde răscoala a fost provocată de instigatori calificați, şi satele sărace, unde a fost suficient doar zvonul pentru a ridica țăranii nemulțumiți, în privința represiunii, el scria la 18 aprilie: „S-o spunem spre cinstea armatei din Ialomița, cîtâ este acolo, că ea s-a purtat omeneşte cu bieții ei frați. Nici o plîngere n-am auzit împotriva ei, peste tot afară de Bărcăneşti, unde căpitanul Parâpeanu, neurmînd exemplul camarazilor săi, a încercat în mic să iniiteze pe colegii săi din Ilfov. La Bărcăneşti, sub comanda acestui căpitan, s-au dat în aer focuri, şi însuşi căpitanul cu sabia sa a tăiat mîna unui muncitor şi degetul la altul"82.

Cauzele răscoalei

Cronologia evenimentelor importante din primăvara anului 1888, ne furnizează următoarea imagine: Ion C. Brătianu îi anunță regelui demisia sa la 19 martie; anunțarea demisiei nu este crezută; demisia devine publică şi intră în vigoare la 20 martie; la 21 martie izbucneşte răscoala la Urziceni, la 22 martie se formează guvernul conservator Theodor Rosetti, prim-ministru care deține şi portofoliul Internelor; începînd cu 23 martie guvernul trece la reprimarea răscoalei, dar trupele primesc ordinul de a fi extrem de rezervate în folosirea armelor, motiv pentru care răscoala are timp să se întindă pe durata a două săptămîni. Legătura directă între evenimentele politice şi răscoala țăranilor nu poate fi rupă de tăcerea care s-a lăsat în istoriografie asupra acestei mişcări. Ne aflăm în situația unică în care o forță politică a unei țări, în

loc să fie atacată de o răscoală, produce ea însăşi o revoltă țărănească pentru a ajunge la putere. O răsturnare a guvernului liberal ca urmare a acestei răscoale ar fi avut caracterul unei lovituri de stat, ea fiind pregătită ca atare de gruparea radicală din Opoziția Unită cu sprijin străin, dacă Ion C. Brâtianu nu ar fi demisionat cu o zi înainte. Analiza diferitelor activități ale actorilor politici ai acestei răscoale este plină de amănunte semnificative pentru fenomenul prin care trecea statul român atunci, pentru comportamentul națiunii şi pentru noua sa luptă cu un adversar extern mare şi puternic.

Perioada ultimilor ani de guvernare brâtienistă, aşa-numită „a vizi-ratului", a fost violent combătură de adversarii politici, de presa opoziției şi de rezidenții Marilor Puteri ostile: Austria şi Rusia. Ion C. Brătianu a fost poreclit Vizirul pentru că ar fi condus România ca un guvernator otoman discreționar, încălcind multe prevederi ale Constituției democratice. Cum cercetarea epocii va aduce întotdeauna surprize, trebuie subliniat că absența unor însemnări personale, a unui jurnal sau a unei Istorii scrise de Ion C. Brătianu lasă loc din plin detractorilor săi, dar nu va putea şterge din oricare concluzie reuşitele acestui mare bărbat de stat: „Sentimentul civic sporise şi sistemul constituțional nu mai era demult o formă fără un conținut adecvat. Chiar dacă România de pînă la primul război mondial nu era o societate democratică, în sensul mai strict al termenului, era însă una liberală. Cu toate îngrădirile impuse participării la viața politică, instituțiile sale erau liberale, sistemul de guvernare funcționa după reguli moderne şi circulația ideilor politice şi a tuturor valorilor spirituale era liberă"83. Perioada „vizirală" a lui Brătianu era, de fapt, expresia publică a singurei soluții de conducere a statului birocratic şi bugetar inițiat de Alexandru loan Cuza. Atît liderul liberal, care a înțeles că România trebuie organizată pe instituții democratice la suprafață şi condusă cu mînă de fier în practică, cît şi regele Carol, care era adeptul stabilității politice prin ilegalități electorale, au lucrat împreună pentru a aduce societatea românească la înțelegerea sistemului democratic şi la aplicarea lui, pentru a apropia societatea de statul care îi fusese dat. Era aşadar normal ca, sub acoperirea nevoii de apărare a libertății împotriva „dictaturii", să prolifereze demagogia şi demagogii, fenomen mai degrabă ridicol decît nociv. Problema demagogilor era că, luptînd pentru apărarea Constituției democratice, nu observau că ea este inaplicabilă societății române, iar răsturnarea unui guvern nu aducea automat şi respectarea ei. Ajunşi la guvernare, conservatorii şi demagogii se găseau în fața unor situații fără ieşire:

1.Conservatorii, în baza ideologiei, doctrinei şi staturii lor sociale, încercau respectarea strictă a Constituției, fapt ce ducea imediat la blocarea funcționării statului şi, implacabil, la căderea guvernului; nereuşind să se adapteze

realității raportului între societate şi statul birocratic, vechiul Partid Conservator dispare treptat din jocul politic, ca retrograd.

2.Clamînd respectarea „sfintei Constituțiuni", demagogii au fost identificați drept politicieni care, imediat ce ajungeau la guvernare, încălcau Constituția cu aceleaşi metode, acceptînd compromisul de dragul rămînerii la putere.

3.Cum statul birocratic şi bugetar este fundamental o structură de funcții, funcția în ierarhia administrației era cea vizata de demagogi, pentru că exploatarea funcției îi aducea îmbogățirea. Plaga s-a extins şi la sate, unde s-a instalat o mică burghezie rurală de funcții bugetare, sursă de profit şi de permanente nemulțumiri. Ea a constituit şi baza clientelei politice.

Nicolae Fleva (1840-1913)

Se dezvoltase astfel în România fenomenul politic de cerc vicios, aspect comentat de numeroase lucrări de analiză asupra epocii şi folosit apoi curent ca sintagmă, fără conținutul sau originar, de către public. Demagogii nu trebuie confundați cu liberalii autentici din PNL, care au făcut istorie şi în 1877 şi în 1918. Chiar adversarul cel mai periculos al lui Brâtianu — Ion Luca Caragiale — nu îi ierta pe demagogi: „Cine 1-a albit pe Brătianu în doi-trei ani? Cine 1-a zdrobit şi i-a precipitat moartea? Răutatea adversarilor sau ticăloşiile partizanilor? La aceste întrebări a răspuns el singur, şi n-a fost niciodată aşa de violent şi de crud cu adversarii cum a fost cu colectiviştii lui. Tocmai pentru aceea colectiviştii sunt datori memoriei marelui lor răposat o reparațiune, pe care au promis-o de atîtea ori, dar a cărei realizare o amînă necontenit".

Urzitorii răscoalei din 1888 au fost identificați ulterior în rîndurile Opoziției Unite, formînd un grup heterogen de adepți ai acțiunii violente. Nici unul dintre ei nu a crezut că Ion C. Brătianu va pleca liniştit de la putere şi că va demisiona în momentul cînd a constatat că nu se mai bucură de sprijinul regelui. Momentul demisiei lui Ion C. Brătianu a fost pe cît de solemn pe atît de brutal. Intrat în audiență la Carol I, acesta îi întinde primului-ministru doar două degete de la mînă şi nu îl invită să ia loc. Brătianu îl anunță atunci oficial că a demisionat şi iese, trîntind uşa. Nu mai exista cale de întoarcere. Amănuntele nu au fost cunoscute decît mulți ani mai tîrziu, cînd s-a aflat că substratul real al acestei demisii era ordinul dat de rege în Armată ca aceasta să nu execute ordinele primului-ministru, care era şi ministru de Război, pentru reprimarea unei eventuale revolte populare. Avînd în vedere acea parte a diversiunii prin care răsculații erau asigurați că Armata nu va trage, precum şi atitudinea rezervată, chiar lentă şi ezitantă a trupelor, care s-au ocupat mai

mult cu arestările, putem trage concluzia că regele Carol I era la curent cu manevrele pregătite de Opoziția Unită pentru căderea guvernului liberal.

De aceea, complotiştii au imaginat o mişcare violentă care să combine agitațiile urbane cu ceva mai serios, pe măsura adversarului, acțiune care s-a materializat într-o răscoală. Persoanele identificate pînă acum, cu o necesară aproximație, erau Nicolae Fleva, Alexandru C. Catargiu, Alexandru Em. Lahovary, C.G. Costaforu, Pache Protopopescu şi Nicolae Filipescu. Se pare că nici Nicolae Blaremberg nu era străin de evenimente. Este foarte probabil ca nucleul acestui grup să fi fost Liga de rezistență înființată de Fleva încă din 1887. Dintre membrii ei se desprindea, într-adevăr, ca mult mai pitorească, figura lui Nicolae Fleva, avocat care îşi făcuse renumele prin pledoaria strălucită în apărarea lui Brătianu la procesul intentat ca urmare a „Republicii de la Ploieşti". Fleva evoluează în Partidul Național Liberal şi este numit primar al Bucureştilor în 1884. Din 1886 intră într-o disidență agitată, care i-a adus şi faima de „orator popular", „salvatorul poporului", „tribunul națiunii", ca urmare a atacurilor furibunde la adresa fostului său şef de partid. Brătianu îl considera un „muşteriu de funcții". A fost arestat după incidentul de la Parlament din 15 martie 1888. Constantin Argetoianu îl caracterizează printr-o scenă: „Amintirea mea politică cea mai vie e legată de eliberarea lui Fleva de la Văcăreşti, unde fusese închis cîtăva vreme în urma unei învălmăşeli provocate într-o şedință agitată a Camerei şi care se terminase prin cîteva focuri de revolver. [...] Poliția barase Calea Victoriei cu armată, aşa încît cortegiul, de la bulevard, fusese nevoit sa o ia pe strada Academiei, jn frunte înainta la pas o trăsură, în care Fleva şi Filipescu, în picioare, agitau pălăriile şi întrețineau prin gesturile lor «focul sacru al Revoluției», în jurul lor, o droaie de derbedei, istovită de lungul drum, urla cu disperare şi amenința cu ciomegele. [...] Toată strada era acum ocupată de armată, cu baionetă la puşcă, hotărîtă să tragă, dar să nu lase pe nimeni să pătrundă în Calea Victoriei şi să se apropie de Palat. Manifestația s-a oprit; Fleva, căruia nu i-au plăcut niciodată baionetele, s-a urcat pe pernele trăsurii şi-1 vedeam cum făcea gesturi disperate, înapoi, spre mulțime. Spunea ceva, dar zgomotul era aşa de mare încît nimeni nu putea să priceapă ce, iar învălmăşeala oamenilor, împinşi de la spate de cei care înaintau încontinuu dinspre Ministerul de Interne, creştea din clipă în clipă". Manifestația s-a terminat într-o bufoniadă. Deşi a condus întreaga agresiune verbală la adresa lui Ion C. Brătianu, Nicolae Fleva („omorît torturi secret beciurile poliției locale") îi trimetea mesaje umile fostului prim-ministru: „Fleva trimite tot felul de emisari la tata ca să-1 ierte. Dar acestea sunt comedii; vrea să sperie pe boieri ca să-i dea Ministerul Dinăuntru, fiindcă nu-1 putea obține într-altfel. Tata pare decis a-1 respinge

cu orice preț, un astfel de infam nu trebuie să-şi mai găsească loc decît la boieri, nu în partidul liberal"86. Bineînțeles, după moartea lui Ion C. Brătianu, va reveni la liberali şi va fi ministru.

Alexandru C. Catargiu era un ofițer în rezervă care trăia din agitația politică, din care a reuşit pînă la urmă să-şi facă o carieră. Alexandru Em. Lahovary era mai cunoscut după ce participase la încoronarea țarului Alexandru al III-lea şi mai apoi recomandase prefectului Capitalei încadrarea în Poliție a spionului rus Leonte Constantinescu. C.G. Costaforu era un ziarist cu vederi de stînga, publicat mai ales de Adevărul şi Dimineața. Emmanuel Pache-Pro-topopescu era şi el un fost dizident din Partidul Conservator, membru fondator al PNL, apoi disident liberal revenit în Partidul Conservator, în ciuda faimei datorate activității sale de primar, a fost un politician obscur. Nicolae Filipescu avea anvergură culturală şi politică, dar caracterul său impulsiv i-a redus mult din valoare.

Problema tuturor acestor complotişti este că nici unul dintre ei nu poate fi, logic, autorul planului minuțios şi metodic pus în aplicare în timpul răscoalei din 1888. Datele arată că organizarea răsturnării lui Ion C. Brătianu a presupus o diversiune bine gîndită şi eficientă, o pregătire logistică importantă şi o antrenare de forțe în teren pe care numai o structură cu mare experiență revoluționară sau o structură militară le putea pune în funcțiune, în România de atunci, forță revoluționară avea doar PNL — şi ipoteza trebuie scoasă din calcul —, iar scenarii pe baza unor planuri militare putea pune în aplicare doar Rusia.

Pentru a înțelege exact implicarea Rusiei, va trebui să revenim la situația internațională. Cea mai bună sinteză se găseşte în memoriile lui Titu Maiorescu: „Unirea revoluționară a Rumeliei cu Bulgaria (6 septembrie 1885), războiul între Serbia şi Bulgaria (2-16 noiembrie 1885), terminat prin pacea de la Bucureşti din 19 februarie 1886, înstrăinarea Bulgariei de Rusia, detronarea principelui Aleksander Battenberg la 9 august 1886, agitările ministrului Rusiei din Bucureşti, Hitrovo, în urma cărora mulți agenți ai poliției ruseşti, ascunşi sub înfățişarea de iconari, jugănari eto., trec în Bulgaria şi caută să se încuibeze şi în România; atentatul, ajutat de ei, în contra prefectului Mantov din Rusciuk (19 martie 1887); intenția regenței Stambulov — Karavelov — Mutkurov de a ajunge la unirea personală a Bulgariei cu România sub regele Carol; urcarea principelui Ferdinand de Coburg pe tronul Bulgariei (25 iunie 1887) şi aţîţările ruseşti în contra lui; toate aceste evenimente reclamă cea mai încordată atenție a guvernului român"87. Aşa cum am arătat, Germania lui Bismarck se mişca în acel moment în Vest pentru blocarea oricărei reveniri a Franței în jocul european.

Pentru ca Rusia să aibă un coridor liber spre Bulgaria şi să poată exploata eficient infiltrările ei în politica românească, avea nevoie de o altă soluţie la guvernare decît pe liberali şi pe Ion C. Brătianu. După ultima tentativă de asasinat, petrecută în seara de 4 septembrie 1886, iniţiatorii ruşi ori au ajuns la concluzia că patriotul de la Florica este protejat de o forţă mâi presus de oameni, ori au înţeles că uciderea lui le-ar crea mult mai multe probleme. Glonţul tras din spate de un anume Stoica Alexandrescu 1-a rănit pe Brătianu în braţ. Foarte repede, Brătianu a avut informaţii că instigatorii atentatului au fost Alexandru Catargi şi ministrul Rusiei la Bucureşti, Hitrovo. Intr-o convorbire cu Ion Antonescu din 28 decembrie 1940, Sabina Cantacuzino va confirma această informaţie88. Şi de aceasta dată Bucureştii au ieşit imediat în stradă, afluind spre locuinţa victimei, pentru ca în seara următoare să se organizeze o manifestaţie cu torţe. Primul ministru a fost nevoit să iasă din casă şi să potolească mulţimea, oprind astfel ca legaţia Rusiei la Bucureşti să fie incendiată pentru a patra oară într-un deceniu! Fie şi numai această ultimă informaţie este suficientă pentru a se constitui în argument forte. Alexandru A. Beldiman, în calitatea sa de diplomat de carieră şi de expert în problemele Balcanilor, ne-a lăsat o descriere competentă a metodologiei ruseşti de implicare în politica zonei: „Numele ţarului şi al Sfintei Rusii trebuia fireşte să aibă un răsunet mare printre bulgari, care prin limbă şi prin tradiţie sunt mai apropiaţi de influenţa rusească decît sătenii noştri români. Apoi, să nu se uite că acţiunea panslavistă a stat continuu în contact direct cu această parte slavă a populaţiunei noastre şi că din ea a recrutat şi recrutează mereu pe numeroşii emisari, întrebuinţaţi pentru a agita masele populare din ţările balcanice. Aceste mase, în starea de cultură în care se află, nu se mişcă prin mijloace de propagandă politică propriu-zisă, prin ziare, scrieri, întruniri, alegeri etc. Nu, pentru a înrîuri asupra acestor mase trebuie nişte agitatori luaţi chiar din sînul poporului, care să vorbească graiul lui, să exploateze nevoile lui, să ştie a se adresa şi la închipuirea lui superstiţioasă, în care ţarul şi Sfînta Rusie trebuie să stea neclintit ca o întrupare a Dumnezeirei pe pământ. Aici stă măestria propagandei pansîaviste care îşi urmăreşte neîncetat scopurile, propagandă tare prin tradiţiuni seculare, tare prin imensele mijloace de acţiune de care dispune. Cine nu îşi dă seama de această vastă şi permanentă uneltire, nesocoteşte un factor de căpetenie în mersul evenimentelor orientale şi nu va pricepe nici poziţia atît de periculoasă, dar în acelaşi timp foarte însemnată, ce România ocupă în mijlocul acestor evenimente, nici politica care ne este prescrisă de interesele noastre vitale, de datoria imperioasă ce avem de a apăra neîncetat, în contra sforţărilor uriaşe ale panslavismului, existenţa şi viitorul statului nostru"89. Această declaraţie — care ar trebui poate să fie

inscripționată pe o placă la intrarea în Ministerul Afacerilor Externe ale României — denunță încă din 1889 întregul plan de transformare a țării noastre în satelit politic, lucru înfăptuit abia în 1944, după ce i s-au opus cu un curaj nebun Ion C. Brătianu, Ionel I.C. Brătianu, Gheorghe Tătărescu şi Ion Antonescu.

Cazul iconarilor din 1888 este important şi pentru înțelegerea altor fenomene legate de transformarea propagandistică a principiilor naționaliste în acuză la adresa politicilor naționale ale lui Ionel I.C. Brătianu, care s-a confruntat cu problema comitagiilor bulgari — bande neregulate de bulgari-macedoneni —, ce îndeplineau la începutul secolului al XX-lea aceleaşi misiuni pentru Rusia. Mişcarea iconarilor a fost identificată de timpuriu ca acțiune de propagandă panslavistă. în raportul special al lui Alexandru A. Beldiman se dădeau informații amănunțite. Iconarii erau agenți de propagandă care mergeau din casă în casă şi ofereau litografii pe carton, tip tablou, format mare: 43 pe 57 cm şi format mic: 31 pe 42 cm., în culori cu „tendința de a cultiva, pînă la un punct oarecare, simțul primitiv al frumosului care este în popor, precum şi pornirea firească a omului de a-şi împodobi locuința". Erau fabricate la Moscova. Oferite la prețuri modeste (40 şi 20 de bani), mult sub valoarea lor, aceste reproduceri invadaseră casele românilor cu imagini slave şi, mai ales, țariste: „împăratul, împărăteasa Rusiei şi familia imperială, sub toate înfățişările: eată subiectul principal al tablourilor. Țarul şi țarina în momentul încoronării; țarul şi țarina la masă; țarul şi țarina în troică, trasă de trei cai albi; țarul şi țarina cu principele moştenitor; țarul şi țarina cu toți copiii lor; țarul şi țarina cu întreaga familie imperială! Nu mai vorbesc de portretul fiecăruia în parte, în diferite variațiuni. Apoi toți impărații Rusiei din familia Romanov. Scene din viața lui Petru cel Mare şi a altor eroi naționali. Scene din legende populare slave, din viața sfinților slavi. Icoane bisericeşti slave în mare număr etc."90 Prezentarea acestor tablouri țăranilor români eră însoțită de un ritual menit să dea valoare sporită semnificației lor şi să producă sentimentul de respect divinatoriu fată de țarul Rusiei. Țăranii români le puneau pe perete, alături de icoane şi se închinau la ele.

O altă categorie de agenți ruşi, identificată de organele româneşti de informații, erau socialiştii. De fapt, era vorba de agenți ai poliției secrete țariste care circulau prin sate sub acoperirea de narodnici, folosind obiceiurile din Rusia ale acestora, adaptate însă la situația satelor noastre. Acoperirea era aproape perfectă, pentru că ei se ocupau cu explicarea drepturilor cetățeneşti, speculînd deficiențele statului-agresor român, îndemnîndu-i pe țărani la rezistență împotriva autorităților abuzive sau învățîndu-i cum să scrie o petiție, un protest, o scrisoare. Faptul că această activitate se desfăşura gratis, în timp

ce țăranii plăteau tot felul de taxe, a avut efect asupra credibilității agitatorilor. Totodată, ei descriau viața țăranilor ruşi în culori trandafirii, mințindu-i pe români că în Rusia obligațiile agricole sunt mult mai mici, că fiecare sătean are pămînt, că primesc grîu şi porumb de la stat. Pe acest fond a reuşit diversiunea cu aşa-zisul document al lui Cuza. Cu toate că generic, poporanismul se trage din narodnicism (narod în rusă înseamnă popor), curentul lansat de Constantin Stere în 1893 a fost mult mai complex, vizînd raportul între mica burghezie rurală şi industrială şi marea proprietate, pe care o considera inadecvată României, fiind astfel destul de departe de ceea ce urmăreau agenții ruşi prin satele româneşti. Totuşi, atît activitatea agenților, cît şi propaganda poporanistă au constituit o parte a imaginarului popular din care s-a declanşat şi Marea Răscoală din 1907.

Asupra implicării Opoziției Unite în răscoala din 1888, o distincție este necesară. Grupul radical care a acționat în înțelegere cu consulatul Rusiei la Bucureşti nu a avut o aprobare din partea liderilor politici conservatori sau liberali moderați (Mihail Kogâlniceanu), motiv pentru care şi aceştia au fost surprinşi de evenimente. Noul prim-ministru Theodor Rosetti, „om cult din familie boierească şi cumnat de fost domn", nu a fost implicat şi, în consecință, a căutat să înăbuşe răscoala cît mai repede. La 6/18 aprilie 1888, ministrul de Justiție Alexandru Marghiloman trimitea Circulara nr. 3462, care conținea şi următoarele ordine: „Să fiți cu deosebire fără cruțare pentru pretinşii socialişti, apărători de comandă ai drepturilor țăranilor, care îi îndeamnă la revendicațiuni Şi, pe urmă, dosesc îndată ce se turbură lucrurile. Nu uitați că una din formele agitațiunei este şi petiționarea către guvern. Aceşti agenți se fac că întocmesc plîngeri, aduna pe țărani, le şoptesc răscoala, şi apoi se fac nevăzuți cu petiții cu tot, astfel că guvernul central nici cunoştință nu are de tînguiri care pot fi legitime"91. Pentru a evita un scandal diplomatic, guvernul român, care arestase un număr însemnat de agenți ruşi, s-a ferit să facă publicitate cazului, preferind să expulzeze discret în Rusia 63 de agitatori.

în sfîrşit, răscoala n-ar fi fost posibilă dacă nu se declanşa pe un fond real de nemulțumire. Cel puțin în cazul răscoalei din 1888, spre a o deosebi de cea din 1907, evoluția proprietății private şi a stării sociale a țăranilor surprinde o majoritate cu stare şi o minoritate sărăcită sau pur şi simplu săracă cu duhul. Singura lucrare mai cunoscută care s-a ocupat de subiectul nostru în perioada comunistă, nu a putut ocoli această realitate: „Fenomenul, specific perioadei de dinainte a răscoalei din 1888, marchează tendința înavuțirii crescînde a unor categorii sociale de la sate, în special a țăranilor cu pămînt mai mult şi a negustorilor, care, neputînd trata cu moşierii cumpărarea de pămînt, căci

aceştia îl vindeau la preţuri ridicate, s-au îndreptat spre ţăranii cu situaţie mai precară. Dată fiind constrîngerea economică la care erau supuşi prin lipsa mijloacelor materiale şi băneşti, aceştia îşi vindeau loturile primite prin reforma agrară la preţuri mici sau le ipotecau"92. Observaţia autorului este de fapt un reflex în limbă de lemn al procesului de selecţie „naturală" care se desfăşura în sate după reformele agrare, proces care-i împărţea pe ţărani în săraci, mijlocaşi şi înstăriţi. Pe fondul stabilităţii politice şi al creşterii economice, statul adopta o poziţie care ar putea fi ilustrată printr-un silogism ultraliberal: democraţia înseamnă legi — noi v-am dat legi — acum descurcaţi-vă! Abia în 1907 se vă dovedi că societatea nu era pregătită pentru retragerea statului din economie, în 1888 decalajele de stare dintre ţăranii dintr-un sat nu erau aşa da mari, pericolul de criză fiind îndepărtat de reforma făcută după Războiul de Independenţă, şi totuşi ţăranii săraci au atacat proprietatea consătenilor avuţi. Rolul principal la instigarea conflictului dintre ţărani 1-a avut propaganda socialistă. Ea era aceea care punea problema egalizării, a urii împotriva celui avut, a singurei soluţii care-i dădea celui fără speranţă încă o şansă: revoluţia marxistă. Rezultatul propagandei nocive împotriva proprietăţii s-a văzut mai întîi în răscoala din 1888 şi apoi în Marea Răscoală din 1907: principalele preocupări ale răsculaţilor au fost distrugerea proprietăţii şi jaful. Procesul de sărăcire a unei minorităţi a satelor a fost mereu prezentat ca o consecinţă a conflictelor de clasă, ca şi cum guvernanţii, regele, moşierii porniseră un război dement împotriva propriilor lor ţăranilor nevoiaşi. Niciodată nu se spune că într-un sat există întotdeauna oameni loviţi de o nenorocire, moşteniri fărîmiţate şi neproductive, indivizi incapabili, leneşi şi beţivi. Ei vor cere mereu de la stat sa li se mai dea pâmînt, pentru că practic nu au alt mijloc de a-1 redobîndi. De aceea, abordarea subiectului în perioada dictaturii comuniste are un patent inconfundabil: „Clasa muncitoare şi conducătorii ei revoluţionari au văzut în ţărănime o importantă forţă revoluţionară capabilă, alături şi sub conducerea proletariatului, să dea lovituri puternice, decisive orînduirii burgheze"93.

Concluzii

Evenimentele agitate ale celor trei ani importanţi din istoria României (1886, 1887 şi 1888) sunt legate de activitatea secretă în slujba tentativei României şi Bulgariei de a se desprinde decisiv din sfera de influenţă a Rusiei, în acest program, cele două state, înfrăţite şi prin prietenia dintre Carol I şi Alexandru de Battenberg, au fost puternic sprijinite de Germania, Austria şi Anglia. Franţa a fost de partea Rusiei, simptom al pierderii influenţei sale tradiţionale în ţara noastră. Avem obligaţia de a înscrie în Istoria României

anul 1886 în care a fost pregătită în detaliu unirea României cu Bulgaria sub sceptrul lui Carol I, în forma unei monarhii dualiste de tip austro-ungar. Românii urmau să ocupe principalele ministere de forță, întreaga presă bulgară, mari personalități culturale şi politice din țara vecină, numeroşi cetățeni de la sudul Dunării au pledat entuziast pentru această unire, care ar fi rupt ireparabil coloana vertebrală a influenței ruseşti în Balcani. Existența unui astfel de stat tampon, un stat mare, care ar fi controlat tot malul estic al Mării Negre, formațiunile statale iugoslave şi conservarea Greciei în sfera de influență occidentală, ar fi împiedicat probabil declanşarea primului război mondial. Pentru a nu exista dubii asupra acestei perspective, să încercăm o reconstituire a cronologiei unor evenimente legate între ele prin aceeaşi problematică geopolitică din Balcani:

1.Mişcarea de independență a prințului Alexandru de Battenberg şi orientarea sa politică spre Occident, în special spre Anglia, duce la slăbirea controlului rusesc în Bulgaria, între 1885 şi 1887, o serie de înalți funcționari şi militari ruşi este îndepărtată sau gonită din pozițiile de control politic şi administrativ pe cere le dețineau, ca extensie abuzivă a protocoalelor Congresului de la Berlin.

2.în iunie 1886, Alexandru de Battenberg îi propune lui Carol I unirea Bulgariei cu România într-o federație cu guverne separate, dar cu comandă militară unică în caz de război.

3.La 9 august 1886, din ordinul Rusiei, ofițerii instructori ruşi reuşesc să pună în mişcare regimentul de infanterie de la Kiustendil şi împreună cu elevii şcolii de cădeți din Sofia încercuiesc palatul prințului de Battenberg. La fel ca la Bucureşti, în 11 februarie 1866, trei ofițeri pătrund în dormitorul prințului şi îl silesc să abdice sub amenințarea armelor. Este dus împreună cu o mică suită la Reni, în Basarabia.

4.O săptămînă mai țîrziu, preşedintele Parlamentului bulgar, Ştefan Stambulov declanşază o contralovitură de stat, înlătură guvernul filorus şi îl cheamă pe Alexandru de Battenberg înapoi.

5.Eliberat sub presiunea Angliei, prințul soseşte în 17 august la Bucureşti, unde, mai mult ostentativ decît oficial, este întîmpinat de primul ministru, de membrii ai guvernului şi i se face o manifestare de mare simpatie.

6.La 4 septembrie 1886 are loc atentatul asupra lui Ion C. Brătianu. Familia primului-ministru şi prietenii politici apropiați consideră atentatul — credem noi, pe bună dreptate — ca fiind de inspirație rusească; cert este că toate atentatele asupra lui Brătianu s-au întîmplat la scurt timp după ce acesta a produs Rusiei mari prejudicii internaționale.

7.A doua zi, la 5 septembrie, Brătianu reuşeşte să împiedice de vastarea legației Rusiei din Bucureşti; mulțimea furioasă atacă şi devastează redacțiile ziarelor considerate agenturi ruseşti; la redacția ziarului Epoca, redactorul Constantin Bacalbaşa este agresat şi acuzat cu următoarele cuvinte: „Eşti un spion rus! Eşti o canalie vîndută străinului! într-o țară liberă, unde puteți vorbi şi scrie tot ce vă trece prin cap, unde libertatea deplină domneşte, recurgeți la asasinate, la cuțit! sunteți mizerabili vînduți străinului!".

8.în noiembrie 1886, Rusia rupe relațiile diplomatice cu Bulgaria; ele nu vor fi reluate decît după 10 ani, în 1896!

9.între octombrie 1886 şi mai 1886, regentul Bulgariei, Ştefan Stambulov poartă tratative metodice cu guvernul român la Ruse, Giurgiu şi Bucureşti, pentru unirea confederativă a Bulgariei cu România sub sceptrul lui Carol I, de data asta cu guvern unic.

10.în martie 1887, omul de legătură între guvernele României şi Bulgariei, Mantov, prefectul de Rusciuk, este ținta unui atentat a doi bulgari filoruşi, dovediți de serviciul secret român ca fiind în legătură cu legația Rusiei la Bucureşti.

11.Zamfir C. Arbore, cunoscutul luptător basarabean, reuşeşte să penetreze informativ legația Rusiei la Bucureşti şi, prin intermediul unor agenți basarabeni şi ruşi, intră în posesia corespondenței secrete a ministrului Rusiei în România, Mihail Al. Hitrovo, cu Moscova; într-un serial de articole din ziarul Telegraful, Arbore demască activitatea de spionaj a Rusiei pe teritoriul României, cu nume, adrese, sume încasate95; în baza acestor revelații, Marile Puteri cer explicații pe cale diplomatică Rusiei, care dezminte, dar influența sa în Balcani este în pragul prăbuşirii catastrofale.

12.La 10/22 iunie 1887, Rusia notifică României amenințarea cu ruperea legăturilor diplomatice; Carol I cunoştea deja instrucțiunile primite de la Moscova de Hitrovo pentru procedura de rupere a relațiilor diplomatice din corespondența secretă capturată; este interesant că Rusia înțelegea să-şi păstreze legăturile în România prin intermediul Franței, singura aliată împotriva scoaterii sale din Balcani.

13.După consultarea Germaniei şi Austriei, care fuseseră avizate că Rusia va interveni militar în România şi Bulgaria, Carol I îi comunică țarului Rusiei la 15 iunie 1887 că nu va accepta coroana monarhiei dualiste româno-bulgare fără acordul său; cum acest lucru era imposibil, iar Marile Puteri nu doreau un nou război european în problema orientala, proiectul unirii cade.

14.La 25 iunie/7 iulie 1887, Ferdinand de Coburg-Saxa este ales prinț al Bulgariei, ca soluție de rezolvare a crizei, găsită însă tot de puterile germanice.

15.în noiembrie 1887, cu prelungire în ianuarie 1888, izbucneşte pe neaşteptate la Bucureşti un scandal de corupție la Ministerul de Război, legat de materialele importate şi folosite la sistemul de fortificații al României; un oarecare căpitan Dimancea se trezeşte peste noapte în posesia unor documente compromițătoare pentru o serie de ofițeri corupți din Armată; ele sunt date imediat publicității, declanşînd scandalul; cîțiva politicieni ai Opoziției unite, aflați în contact cu legația rusă, cer guvernului publicarea documentelor Ministerului de Război; conştient de jocul la care este supus, Ion C. Brătianu refuză să dezvăluie secrete de stat de importanță strategică.

16.în ziua de 25 aprilie/7 mai 1888 are loc un atentat asupra regelui Carol I. Sergentul din garda comunala Preda Fîntînaru, fost deținut pentru crimă, „a venit pînă la hotelul Metropol, unde a coborît din trăsură. Era îmbrăcat într-un elegant costum țărănesc din Olt. Avea o puşcă Lefaucheux calibrul 20. La percheziție s-au mai găsit un revolver, un stilet şi un box american. După ce a coborît din trăsură, s-a postat în fața magazinului Nacu Mincovici — ceaprăzăria militară pe vremuri — şi a aşteptat; cînd a văzut pe rege în cabinetul său de lucru, a tras 2 focuri în fereastră"97. Carol a scăpat nevătămat. Conform versiunii lui Constantin Bacalbaşa, Fîntînaru şi-a motivat atentatul că regale „este cauza tuturor suferințelor țăranilor". La anchetă, el a declarat: „Neamțu a pus ca să împuşte pe țărani, iar eu am voit să omor pe neamțu".

Analiza evenimentelor atît de importante, despre care manualele noastre de istorie nu spun nimic, ne conduce direct la concluzii întîlnite şi în alte situații asemănătoare. Rusia a fost implicată intens în viața politică din România, cel puțin începînd cu Tudor Vladimirescu, încercînd pe de o parte să constituie pe teritoriul nostru o bază de acțiune pentru tot sud-estul european, iar pe de altă parte sa atragă statul în sfera ei de influență. Legătura sa cu diferiți colaboratori români s-a construit pe două axe: una folosea nemulțumirile opozanților politici pentru a le crea sentimentul că au un sprijin în Rusia; a doua specula naivitatea şi prostia acestora în scopurile de dominație ale Rusiei. De aceea, dincolo de numeroasele dovezi ale colaborării între grupul radical român şi agentura rusească — depozite, locuri de întîlnire, sprijin material şi financiar —, menite a-1 răsturna pe Ion C. Brătianu, dezvoltarea spre Dunăre a răscoalei, demonstrează că Rusia îşi urmărea propriul scop de destabilizare a României, conjugată cu destabilizarea Bulgariei. Trădători s-au găsit mereu printre români, dar o dată cu venirea la putere a lui Ionel I. C.Brătianu, care le va face ruşilor cele mai cumplite necazuri, $i o dată cu întărirea instituțiilor statului, posibilitatea de a influența politica României s-a

redus la cîțiva spioni — e adevărat, bine plasați —, la presa de stînga, la minoritarii comunizați şi la caraghiosul Partid Comunist din România.

Secretul intensificării agresiunilor Rusiei în România se află în decizia regelui şi a guvernului liberal condus de Ion C. Brătianu de a bloca accesul vecinului de la Răsărit în Balcani. Pentru aceasta, în cursul anului 1887 au fost definitivate planurile construirii liniei fortificate Focşani-Nămoloasa şi ale Fortului Jilava, în ianuarie 1888, au fost declanşate primele lucrări ale liniei fortificate din Moldova de sub munte, construcție strategică cu scop clar că lumina zilei: împiedicarea trecerii trupelor ruseşti spre Bulgaria şi Grecia. Carol I şi Ion C. Brătianu sunt autorii acestei inițiative, convenite cu Germania, Austria şi Anglia. Ea avea rolul de a anula cîştigul strategic obținut de Rusia prin prevederile Protocolului nr. 12 din 22 iunie/4 iulie 1878 din Congresul de la Berlin, care la articolul 2 aveau următorul conținut: „Fortificațiile ridicate de-a lungul fluviului, de la Porțile de Fier pînă la Gurile Dunării, vor fi dărîmăte şi nu se vor mai putea ridica altele". Dacă prima parte a articolului putea fi interpretată ca o acțiune legitimă de împiedicare a unei eventuale rezistențe pe Dunăre a Turciei, partea a doua — „şi nu se vor putea ridica altele" — viza dreptul României sau al Bulgariei, devenite între timp independente, de a construi obstacole în calea unei acțiuni militare ruseşti în sud, spre Marea Mediterană. România, ca stat independent şi suveran, a decis să construiască obstacolul pe teritoriul său inalienabil, sub protecția unor Mari Puteri occidentale.

Iată, aşadar, cele mai puternice motive pentru implicarea Rusiei în instigarea şi declanşarea răscoalelor din România. Acțiunea diplomatică nu a reuşit, atentatele nu au reuşit, sistemul de corespondentă secretă al legației de la Bucureşti s-a prăbuşit, Bulgaria a rupt violent tutela.

Deşi convinşi că răscoala din 1888 a fost mai degrabă o provocare rusească, oamenii politici români nu au ignorat totuşi fondul problemei, aşa cum s-a acreditat de către propaganda comunistă. Măsurile repetate în cascadă, dar incomplete, au încercat să „cîrpească" fondul problemei țărăneşti, speculat de această diversiune, şi au amînat nepermis de mult rezolvarea ei definitivă, faptă pe care o vor plăti din greu în 1907. Uşurința cu care au fost manipulați țăranii români în fața unor lozinci absolut stupide, a fost marele semnal de alarmă. Sensibilitatea la promisiuni era consecința situației materiale grave în care se aflau şi a incapacității statului modern de a rezolva problemele lor imediate.

La moartea lui Ion C. Brătianu

Conform mărturiilor vremii, în ziua de vineri, 3 mai 1891, România a fost zguduită de un cutremur de pământ. A urmat o înrăutățire rapidă a vremii, cu furtună şi un val de frig. Oricît ar părea de romantică această prezentare, dezlănțuirea elementelor a corespuns cu intrarea lui Ion C. Brătianu în agonie. La ora 11.00 extremitățile corpului său au început să se răcească. La ora 15.05, inima celui care a fost părintele României moderne încetează să mai bată. A murit înconjurat de fiii săi, de prieteni şi duşmani vremelnici. Toți cei prezenți au relatat aceeaşi particularitate a morții: Brătianu a murit surîzînd. Duminică, 4 mai 1891, regele Carol I, asistat de prinții de sînge Ferdinand şi Wilhelm, sărută mîna singurului bărbat de stat mai puternic decît el, plînge lîngă patul lui de suferință şi cere o şuviță de păr. Pe tot cuprinsul ei neîntregit, România se cufundă în doliu. Se încheia astfel secolul renaşterii naționale a românilor. Dacă rămînem fideli teoriei lui Mihail Manoilescu asupra saltului care a comprimat evoluția României, atunci putem accepta că secolul românilor a avut doar 70 de ani, de la Tudor la Brătianu, exact cît vîrsta acestui om remarcabil.

Ion C. Brătianu a fost toată viața sa un naționalist, dar un naționalist atît de profund, încît şi-a putut permite să fie pe rînd şi de Stingă şi de Dreapta, închis într-o închisoare franceză pentru complicitate la un atentat la viața împăratului Napoleon al III-lea, Brătianu devine exponentul ideilor napoleoniene în România. Rusofob şi aprig duşman al imperiului de la răsărit, el se înțelege cu ruşii pentru obținerea independenței țării lui, prin colaborarea în război. Conştient de slăbiciunile instituțiilor introduse de Cuza printr-o lovitură de stat, Brătianu a dat el însuşi lovituri de stat, a organizat revoluții şi le-a zdrobit pe cele pregătite de adversari cînd el se afla la putere. Mult timp un republican militant, el a devenit la maturitate cel mai înverşunat apărător al monarhiei. Toate aceste oscilații aparente sunt, de fapt, expresia într-un om a evoluției țării noastre de la experimentul revoluționar paşoptist la națiunea liberală şi democratică. Ele conțin paradoxal şi o constantă: patriotismul inteligent şi rațional. Cel mai important doctrinar al naționalismului românesc modern şi autor al celei mai cumplite cărți despre statul român, Aurel C. Popovici, scria în 1910: „Politica normală, națională, e singura fecundă pentru un popor. Ea lasă statului ceea ce îi trebuie statului şi dă poporului ceea ce îi trebuie lui, după loc, timp şi împrejurări. Nu după doctrine integrale". Ceea ce pare meandrâ a fost doar compromisul necesar atingerii unui scop înalt. Scăpat prin miracol din cel de-al patrulea atentat — eşuat la moşia sa, Florica —, omul care a făcut prin politică ceea ce a făcut Avram lancu prin puterea armelor, a proiectat poporul român în stadiul de națiune modernă şi i-a redat scopurile sale antice: libertatea şi nemurirea.

A fost unul din puținii oameni politici fără interese personale. Fiica lui, Sabina Cantacuzino, îl vedea astfel: „Omul acesta însă nu avea alt scop în viața lui decît a-şi servi țara. îşi fixase o țintă din cea mai fragedă tinerețe, țintă înaltă şi ideală la a cărei realizare totală nu a ajuns dînsul, dar i-a pregătit tărîmul şi pentru care nu şi-a cruțat viața, nici familia, nici averea. Cînd, exilat, lucra la unirea principatelor şi abolirea protectoratului rusesc, îşi vindea moşiile şi rupea logodna cu o femeie aleasă din iubire. Cînd hotărî aducerea dinastiei străine, îşi părăsi soția în momentul naşterii, cu un copil bolnav pe moarte şi mai vîndu o moşie. Acestea toate nu din indiferență sau cu un scop ambițios, dar cu inima sfîşiată şi chinuită de ideea de ceea ce se putea întîmpla acasă în lipsa lui. în timpul războiului neatîmării, duse singur toată povara luptei şi internă şi externă. Munca depusă zdruncinase sănătatea lui şubredă, avea amețeli, amorțeli în picioare, doctorii îi prescriseseră o odihnă grabnică, el însă cu tot sufletul încordat spre scopul propus, nu-şi ascultă trupul care protesta şi merse înainte, fără măcar a spune o vorbă soției lui ca să nu o îngrijoreze. Singurul semn vizibil al acestei tensiuni fu albirea părului în cîteva luni". Legenda, transmisă prin arta lui Ion Pillat, a păstrat simbolic esența acestui fenomen biologic: Brătianu a albit într-o noapte, cea în care a decis intrarea în Războiul de Independență. Pe de altă parte, este cert că acest om atotputernic nu a profitat de influența sa imensă pentru a se îmbogăți, în timp ce liberalismul şi capitalismul permiteau apariția unor averi colosale în jurul lui, urmaşul moşnenilor din Subcarpații Getici a rămas un modest proprietar de pămînt. Ion C. Brătianu este un model şi astăzi, greu de egalat pentru că a trăit într-o epocă în care existența statului român depindea de negocierile şi înțelegerile Marilor Puteri, iar el a avut curajul să le înfrunte tocmai pe acestea. Va crea mari probleme Imperiului otoman, apoi celui țarist, pentru a săpa permanent la fundația Imperiului austriac, cu scopul de a-şi scoate românii lui de sub dominația străină. C.A. Rosetti îl admira: „Doi ani de zile, 1877 şi 1878, întreaga Europă s-a aplecat pînă la ridicol în fața Rusiei şi Germaniei şi el singur le-a ținut piept. El a spus Rusiei: «Nu veți intra în țara noastră fără luptă, dacă nu veți face o convenție cu noi». Şi aceasta, în vremea ce puterile se înjoseau, lăsînd-o în voia ei. A reuşit să convingă națiunea şi pe Domn să ia parte la război atunci cînd nu erau nici parale, nici arme, nici intendență, nici drumuri, cînd nu găsea peste tot decît josnicie, şi în afară şi înlăuntru, în loc de demnitate şi dragoste de țară". Momentul declanşării ostilităților cu Imperiul otoman a fost descris de fiul său la o adunare electorală ținută la Craiova la 21 ianuarie 1907: „Ne apropiarâm de lagăr şi comandantul ne rugă să nu se facă zgomot şi deci să luăm clopoței de la cai. Ofițerii alergară la tatăl meu şi-şi arătară toată indignarea adîncă ce

simțeau de a fi în fața duşmanului şi a nu-i putea răspunde. Atunci, tatăl meu zise: «Ca ministru de război, vă poruncesc ca la cea dintîi lovitură de tun a turcilor să răspundeți cu zece de-ăle noastre». Ordinul pricinui bucuria cea mai mare în inimile nobile ale armatei noastre. Şi n-au întîrziat a-I pune în lucrare. Abia intrasem în lagăr şi turcii, auzind clopoțeii noştri, pe care nu-i lepădasem, fireşte, şi înțelegînd că a sosit în lagărul românesc vreo persoană însemnată, trimiseră o salvă de focuri de tun. Dar, de data asta, în loc de a tăcea, tunul românesc răspunse. La fiece lovitură de tun a turcilor, ale noastre răspundeau cu cîte zece, împrăştiind groaza în duşmani". Astfel a cunoscut botezul focului Ionel I.C. Brătianu, pe atunci în vîrstă de 13 ani.

Cel pufin două mişcări extrem de abile ni-1 descoperă ca om politic inteligent şi temerar. Cînd recunoaşterea independenței României a fost condiționată de Germania cu răscumpărarea acțiunilor afacerii Strousberg şi cu acordarea cetățeniei valului de evrei imigrat ilegal, Brătianu a dat o lovitură financiară pe piața germană, naționalizînd căile ferate române, şi a acceptat naturalizarea evreilor prin Justiție, unul cîte unul.

Naționalismul lui Ion C. Brătianu trebuie analizat în detaliu, înțelegînd naționalismul acestui om politic determinant, se poate înțelege şi fenomenul naționalist român, în primul rînd, a fost epoca. Romulus Seişanu constata în celebra sa operă Principiul naționalităților: „Ideea de naționalitate, ajutată de propagarea principiilor liberale născute din revoluția franceză, pătrunsese în conştiința populațiunilor europene care voiau să dispună după voință lor propria lor soartă". Take lonescu a definit sentimentul naționalist astfel: „Căci scopul final, scopul din toate sufletele, scopul din toate inimile a fost totdeauna acelaşi: unitatea națională, nu numai culturală, dar şi politică, întregirea noastră, a tuturor, în granițele în care ne-a pus Traian". în condițiile cvasiindividualizării stărilor sociale, pentru a pune în aplicare principiul naționalităților era nevoie în mod absolut de personalităţi. Statele naționale sunt în primul rînd creația personalităților, iar pentru români prima personalitate după Mihăi Viteazul, care a avut privilegiul proiectului întreg, precum şi calitățile succesului s-a numit Ion C. Brătianu. Traseul lui, ce poate fi întîlnit la toți marii eroi europeni şi americani ai acestei epoci, a pornit de la convingeri naționaliste puternice, a generat pasiunea şi, uneori, fanatismul, pentru a sfîrşi în responsabilitate politică deplină. Personalitățile fără țară său care îşi renegau țara au făcut acelaşi lucru, dar pentru internaționalism. La ambele curente, naționalism şi internaționalism, au apărut — pentru ca apoi să triumfe în Europa şi, respectiv, Asia — fenomenele extremiste, tipice oricărui curent central dominator.

în al doilea rînd, a fost educaţia. Naţionalismul lui Ion C. Bră-tianu era moştenit. El ştia că provine dintr-o familie curată de români, legată definitiv de pămîntul natal şi, în consecinţă, purtătoare a problematicii poporului român. Mai ştia încă din copilărie că părinţii săi se îngroapă într-un loc sfînt al românilor, care este Biserica Domnească din Curtea de Argeş, unde se găseşte concentrată exponenţial întreaga continuitate românească: cărămizi dintr-un castru roman, fragmente dinr-o construcţie paloecreştina fără fundaţie, fabulosul mormînţ al lui Vladislav I Vlaicu, al boierului Nan Udobă, al unor boieri şi preoţi, pînă la strămoşii Brătieni — Dincă, Elinca, Stanca şi Constantin. De altfel, spaţiul argeşean în centrul căruia s-ă născut Ion C. Brătianu era demult recunoscut drept sacru şi se exprima printr-o mitologie complexă: legendă lui Negru-Vodă (a descălecării) şi legenda Doamnei sale - această adevărată Lorelei a românilor —, legenda Meşterului Manole, a Mănăstirii Dintr-un Lemn, a hesihasmului din mănăstirile săpate în piatră, a Sfintei Părascheva, a haiducilor de codru (cu Radu Anghel, Ion C. Brâtianu s-a cunoscut), apoi prin locurile istorice Jidava (Schitu Goleşti), Curtea de Argeş, Cîmpulung Muscel, Cetăţuiă lui Negru-Vodă (unde se află un alt exemplu de continuitate, de la Cavalerul trac la Brîncoveanu), Nămâeşti ş.a. Zona rămîne şi astăzi un centru istoric, şi străvechi şi modern, care ar putea fi extins cronologic între depozitul fosilier Marlauz de la Suslăneşti (datat: 30 de milioane de ani)98, la confluenţa rîurilor Argeş şi Vîlsan (unde a fost localizată bătălia de la Rovine)99 şi pînă la Mausoleul de la Măteiaşu. Mărturiile provenite din familie atestă că Ion C. Brătianu obişnuia să urce vîrful Chicioră din comuna Măţău, cel mai înalt deal din România (1117 m alt.), de unde în zilele senine se văd Carpaţii la nord şi Dunărea la sud. Toate aceste simboluri erau prezente în conştiinţa localnicilor din vechime şi nu pot fi interpretate ca aspecte ale ,.mitologiei" naţionaliste din perioada modernă. Săpăturile arheologice de la Curtea de Argeş, de la Cîmpulung Muscel sau de la Cetăţuiă le-au confirmat pe deplin. Printr-o serie întreagă de gesturi şi simboluri, Ion C. Brătianu se considera parte a acestei mitologii sau continuator al cronologiei istorice.

El a insuflat fiilor săi o educaţie adecvată acestei tradiţii, dar insistînd ne problema transilvăneană, care în Argeş are şi componenta particulară a originii transcarpatice a muscelenilor. Oricît ar putea părea de ostentativ, familia Brătianu purta la Florica îmbrăcăminte de lînă făcută de mînă, iar capul familiei se îmbăia în frunze de nuc într-o cadă de lemn.

Ultimul gest politic al lui Ion C. Brătianu a fost făcut cu cîteva minute înainte să moară şi cu puţin timp înainte ca regele Carol I să intre în încăpere. Şi-a îndreptat privirile către prietenii săi politici şi le-a şoptit: „Să fiţi cu ochii

pe rege, că prea 1-am făcut măre!". Brătianu nu trebuie idealizat. A vrut Puterea, a luptat pentru ea cu toate mijloacele, dar a ştiut şi să o folosească.

Presa din întreaga Europă, precum şi din Statele Unite, a anunţat în chenar negru moartea acestui om. Dar cel mai frumos epitaf a fost imprimat de ziarul partidului său, Voinţa Naţională, în ziua de 10 mai, cînd se împlinea un sfert de secol de cînd Brătianu îl adusese pe Carol în România şi zece ani de cînd îl făcuse rege: „Bărbaţi şi femei, tineri şi bătrîni, peste 12 000 de suflete din toate straturile românilor, din toate unghiurile ţării — căci n-a fost judeţ care să nu fie reprezentat printr-o delegaţie de cetăţeni —, tot acest roi colosal îţi da impresia neamului românesc, mişcat de aceeaşi idee, mîhnit de acelaşi doliu, adus de aceeaşi admiraţiune, concentrat în aceeaşi durere, pătruns de aceeaşi convingere că a pierdut pe acela care va rămînea pururea ca cea mai genială incarnaţiune a românilor". Cele peste o mie de coroane de flori depuse pe catafalcul lui, inclusiv cele din Transilvania şi Basarabia, valorau mai mult decît simbolul lor funebru şi de mare respect; era expresia unei solidarităţi din partea unei naţiuni care îşi afirmase identitatea şi independenţa sub conducerea lui. în acea zi a înmormîntării, naţiunea a fost strînsă în jurul său, reprezentanţii oficiali ai comunităţilor evreieşti, bulgare, turce, germane, poloneze însoţindu-1 alături de mulţimea de români pe ultimul drum.

Ca întotdeauna, în posteritatea unei astfel de personalităţi rămîn anumite proiecte şi acte în desfăşurare care menţin vie acea personalitate. Au existat consecinţe evidente peste timp ale unor acţiuni ale lui Ion C. Brătianu. Una dintre ele este, fără îndoială, cariera politică a fiului său, Ionel I.C. Brătianu. Ea s-a putut desfăşură în anumite condiţii speciale, create de tatăl său. Una dintre ele ă fost construită pe subiectul alegerii moştenitorului Tronului României.

în momentul în care a devenit clar că nu vor mai exista alţi copii ai cuplului domnitor, după pierderea tragică a nefericitei prinţese Măria, la vîrsta de 4 ani, şi după ce a fost la fel de clar că regina Elisabeta este traumatizată definitiv de această tragedie, Ion C. Bră-tianu a hotărît să se ocupe personal de asigurarea succesiunii la Tron. Cei doi nepoţi ai regelui Carol, tinerii Ferdinand şi Wilhelm, au primit în Germania, ca profesor de română şi latină, pe Vasile Păun, care a îndeplinit pentru Brâtianu şi misiunea informativă de a studia caracterul celor doi prinţi, obiceiurile, slăbiciunile. Păun îl informa sistematic asupra comportamentului celor doi prinţi. Conform tradiţiei, pe care o confirmă discret şi Sabina Cantacuzino, Wilhelm era dotat cu un caracter puternic, cu aptitudini militare şi cu o doză suficientă de îndrăzneală în faţa femeilor, calităţi care îl calificau fără dificultate pentru Tron. Ferdinand era timid, retras, introvertit, şovăielnic şi destul de maleabil. Faptul că Ion C.

Brătinau nu 1-a ales pe Wilhelm — care oricum era fratele mai mare între cei doi! — a trezit numeroase suspiciuni în epocă. Desemnarea forțată a lui Ferdinand a dat naştere zvonului că Ion pregătea de fapt un rege slab pentru fiul sau, Ionel, care trebuia să fie adevăratul stăpîn al țării. Ştim astăzi că zvonul a fost confirmat de realitate. De altfel, din acel moment regina Elisabeta a rupt orice relație oficială cu Ion C. Brătianu, detestîndu-1 pînă la sfîrşitul vieții.

Ion C. Brătianu a reprezentat pragmatismul politic de mare dinamism. El nu a avut statura unui senior atins de genialitatea clarviziunii, dar a ştiut să rezolve problemele de zi cu zi ale țării, în plan cultural şi aristocratic, el pare mic în comparație cu liderii politici conservatori, care teoretic şi practic reprezentau o alta clasă. Nu a excelat în oratorie, dar ştia cel mai bine să-şi pună ideile în practică.

întreaga desfăşurare a cursului istoriei nostre moderne demonstrează că introducerea forțată şi prematură a instituțiilor statului burghez au creat un decalaj între acesta şi societate. Decalajul este, din păcate, actual. Astăzi ne este uşor să constatăm erorile de construcție, dar în faptul acelei ocazii din a doua jumătate a secolului al XlX-lea era probabil imposibil de oprit la frontierele noastre un proces care bîntuia întregul continent. S-a întîmplat ca momentul să aibă omul său: un mic boier muscelean fanatizat de dragostea pentru poporul său. Iar Brâtianu nu a fost singur. L-au urmat pe această cale a idealului național şi naționalist C.A. Rosetti, Nicolae şi Ştefan Golescu, Eugeniu Carada. Faptul că ei au grăbit un proces administrativ agresiv la adresa propriului popor nu mai rămîne ca important decît pentru istoriografie, în pragul secolului al XX-lea, era evident că trebuia gestionat acest stat, cu acele erori de construcție, fără a mai căuta o altă cale, generatoare de alte suferințe pentru popor. Din acest efort, în România primelor trei decenii din secolul al XX-lea s-a reuşit relativa echilibrare a raportului dintre societate şi stat astfel încît să dea aparența unei entități unitare, democratice şi prospere. Un singur aspect fundamental pentru întregirea acestui echilibru nu a fost rezolvat nici pînă astăzi: chestiunea țărănească.

Capitolul III MAREA RĂSCOALĂ DIN 1907

Violențele în timpuri normale şi în timpuri de pace sunt însuşiri de slăbiciune.

IONEL I.C. BRĂTIANU

Observațiile botanistului Robert Brown din anul 1827, făcute asupra unei picături de materie organică, de la care se trage conceptul de mişcare browniană, au fost aproape complet ignorate de contemporani. Iată însă că „pe

la anul 1880, adică mai mult de 50 de ani mai tîrziu decît Brown, fizicianul francez Gouy a reluat studiul mişcării browniene. El a arătat că trepidaţiile nu joacă nici un rol, deoarece mişcarea e aceeaşi ziua şi noaptea, în oraşe ca şi la ţară, în locurile cele mai liniştite... Şi atunci, Gouy a dat singura explicaţie posibilă: mişcarea browniană e efectul mişcării moleculelor"100. Aşa ar putea fi descrisă plastic veşnica şi neştiuta mişcare a ţăranilor români timp de un sfert de secol după lovitura de stat din 2 mai 1864, în adîncul problemelor sale zilnice legate de pămînt. Oricît de mult reuşiseră guvernările faste ale acestei perioade să îmbunătăţească soarta ţăranilor români, momentul confruntării directe şi violente între ţărănime şi capitalism nu putea să întîrzie mai mult. Lansînd încă de acum premisa acestui capitol, va trebui să constatăm că, în ciuda largei publicităţi făcute Marii Răscoale din 1907, ca rezultat al „exploatării nemiloase a ţăranilor de către moşierime", izbucnirea ei era inevitabilă.

Starea naţiunii la 1900

De la 22 martie 1888 şi pînă la 3 octombrie 1895 s-a desfăşurat „Marea guvernare conservatoare", cu alternanţe la putere între Theodor Rosetti, Lascâr Catargiu şi generalii Mânu şi loan Em. Flo-rescu. Deşi pe ansamblu a fost o administraţie benefică, ea a adus în lumină contradicţiile puternice dintre grupările junimistă şi veche-boierească, pe care regele Carol I, cu scopul de a prelungi guvernarea conservatoare, a încercat să le aplaneze prin moderaţia celor doi foşti generali deveniţi oameni politici de Dreapta. Se manifesta o tendinţă — naturală — de preluare a curentului conservator de către junimişti, pe fondul îmbătrînirii biologice a vechilor boieri progresişti. Grupul junimist suferise o transformare subtilă prin implicarea în politica militantă şi prin tentativa de a domina structurile teritoriale ale Partidului Conservator. El nu mai păstra aproape nimic din ideologia fostei Junimea, care, aşa cum ne arată cel rnai important memorialist al său, George Panu, se dovedise sterilă politic: „Acea doctrină era, cum am mai spus, conservatoare îngustă, înăbuşitoare de aspiraţii, fără orizont, fără circulaţie de aer liber, doctrină bazată pe observaţii de fapt scurte, pe deducţii fără privire largă, pe un fel de pesimism încăpăţînat. Asemenea doctrini politice nu pot reuşi, mai ales în publicul cel mare; opiniei publice nu-i trebuieşte raţionamente subtile, nici preziceri descurajatoare, îi trebuie un ideal oarecare, îi trebuie o parte de optimism, îi trebuie formule, care chiar dacă nu se pot demonstra se pot pricepe, pot încălzi sufletele şi doctrina Junime! n-avea nici una din aceste însuşiri"101. Scrise Ia furie, din poziţia de adversar politic, aceste rînduri

aveau doza lor de adevăr pentru descrierea unui trecut al grupării junimiste — anii 1872— 1875.

Trei decenii de activitate politică dăduseră grupului junimist o altă dimensiune, cea a implicării în problematica națiunii, inclusiv în cea țărănească. Pe timpul guvernării conservatoare s-a elaborat o legislație complexă, menită să modernizeze statul şi acoperind domenii esențiale, cum ar fi cele bancare, industriale, de exploatare a solului — Partidul Conservator este acela care a introdus legislația de protecție socială a minerilor! —, domeniile vamale, comerciale şi ale regimului proprietății, arendei, învoielilor agricole. A urmat o alternanță cu perioade scurte de guvernare între liberali şi conservatori: 1895 - 1899 (liberalii), 1899 - 1901 (conservatorii), şi, pe fondul declanşării unei crize financiare acute, o revenire a liberalilor între 1901 şi 1904. în momentul izbucnirii răscoalei, la putere se afla de trei ani guvernul condus de George Gr. Cantacuzino, poreclit Nabab ui datorită averii sale colosale. Perioada corespunde Şi cu afirmarea personalității politice a lui Tache lonescu, orator strălucit şi politician abil, poreclit în țară Guriță de aur şi în străinătate Le grand Europeen, ca urmare a activității sale internaționale strălucite. Simțind că în Partidul Național Liberal — unde dominau un Ionel I.C. Brătianu, un Spiru Haret şi un Vasile Lascăr —, personalitatea sa puternică va fi nevoită să aştepte la rînd, Take lonescu a ales terenul mai slab din Partidul Conservator, de unde, odată cu atacul zdrobitor declanşat pentru şefia partidului dat de Petre P. Carp în 1907, a hotărît în sfîrşit să-şi facă un partid propriu. Răscoala 1-a surprins în funcția cheie de ministru de Finanțe şi de lider neoficial al unei majorități parlamentare foarte incomode pentru ambele partide istorice.

Tot în această perioadă, omul din umbră al liberalilor, Eugeniu Carada, ducea la îndeplinire testamentul politic al lui Ion C. Bră-tianu, organizînd cea mai puternică structură politico-financiară şi de informații secrete din istoria României, numită generic Oculta. Forța ei stătea tocmai în combinarea armonică şi eficientă a acțiunii politice, cu lovitura financiară şi cu activitățile informative, amintind de specia francmasoneriei oculte, de unde i-a venit şi numele, fără a fi însă o lojă propriu-zisă. Această structură era complet atipică dezvoltării vieții publice româneşti, fiind constituită cu principii mai degrabă germanice, serioase, discrete, lucrative, intolerante. Unul din cei mai înverşunați rusofobi — în 1867, cînd mulți politicieni români visau, el publica La propagande russe en Orient —, Eugen Carada urmărea trei scopuri precise: unirea Transilvaniei, distrugerea influenței ruseşti în România şi conducerea statului de către Ionel I.C. Bră-tianu102. Acest om extrem de periculos pentru oricine, dotat cu o inteligență speculativă ieşită din comun şi cu legături

internaționale influente, deşi ă fost ales deputat aproape în toate campaniile electorale din 1869 şi pînă în 1910, a refuzat mandatele, cedînd locul său în Parlament unor colegi de partid. Ignorat de istoriografia noastră — pentru că nu s-a manifestat public şi a rămas mereu foarte discret —, dar trecut de francezi în Larousse, Carada avea o putere incontestabilă în Partidul Național Liberal. Un singur exemplu mi se pare edificator: cînd, la 12 decembrie 1903, ministrul de interne Vasile Lascăr, unul din principalii fruntaşi ai partidului, a uitat să prezinte confidențial lui Carada proiectul său de Lege comunală, înaintîndu-1 oficial Parlamentului, şeful Ocultei a spus: „Nu-i rămîne decît să plece". A două zi, spre stupefacția generală, ministrul Vasile Lascăr nu măi funcționa. Nimeni nu a putut înțelege cum era posibil ca ministrul care abia a înaintat o lege Parlamentului să-şi blocheze activitatea înainte ca cineva din presă sau din opoziție să o critice. Nici măcar primul ministru D.A. Sturdza, care a refuzat să-i primească demisia, în fața acestei atitudini, primul ministru şi preşedinte al PNL se trezeşte cu demisia în lanț a miniştrilor, a vicepreşedinților partidului, a preşedintelui Adunării Deputaților, apoi a tuturor parlamentarilor liberali, „în aceste condiții, la 21 decembrie 1903/3 ianuarie 1904, D. A. Sturdza, înțelegînd că nu mai are nici o şansă, a depus mandatul guvernului, iar regele Carol I a încredințat formarea noului cabinet Partidului Conservator"103. Aşa ceva, ca un gest nepoliticos față de Eugeniu Carada din partea unui ministru să determine pierderea guvernării în favoarea Opoziției, nu se mai văzuse în România. Dedicat cu un straniu devotament ideii grandioase de transformare a României în Mare Putere prin cucerirea tuturor teritoriilor locuite de români (inclusiv a Voivodinei), prin dominația militară, religioasă şi dinastica a întregii Peninsule Balcanice, Carada este acela care a condus din umbră proiectul unirii româno-bulgare: „O delegație trimisă de Stambuloff la Bucureşti s-a întîlnit cu Eugeniu Carada şi i-a propus formarea unei uniuni româno-bulgare, în care României i se rezerva dreptul exclusiv să aibă ministerele de Război şi Externe, iar regele Carol I avea să poarte şi coroana Bulgariei. Stambuloff aştepta un singur cuvînt de la Carada, pentru a proclama pe Carol I suveran al Bulgariei. Regele, care se găsea la Sinaia, înclina să admită propunerea". Tot Carada se află la originea planurilor de transformare a Patriarhiei Române în centru spiritual al regiunii, inclusiv cu preluarea unor atribuții ale Patriarhiei de la Constantinopol, ceea ce ar fi echivalat cu mutarea Bizanțului în România (Bizanț după Bizanț), precum şi a planului de înrudire a familiei domnitoare din țara noastră cu suveranii balcanici, fenomen menit să controleze politic întreaga regiune. Aceste planuri se vor regăsi în politica lui Ionel I.C. Brătianu, mai mult sau mai puțin transparente. Eugeniu Carada a complotat, a organizat acțiuni diversioniste, a

finanțat activități naționaliste, a corupt şi a eliminat adversari politici, făcînd gol în jurul lui Ionel I.C. Brătianu. Socialistul Constantin Bacalbaşa, duşman declarat, îl vedea astfel pe Eugeniu Carada:, Acest om a rămas pînă la sfîrşitul zilelor sale revoluționar sectar din vechea şcoală care a dat pe carbonari şi pe francmasoni. O fire originală, n-a iubit fastul şi zgomotul în jurul persoanei sale şi, cu toate acestea, către sfîrşitul guvernării liberale de 12 ani, n-a fost om mai atacat şi mai mult acuzat de toate relele ce se petreceau în țară. Eugeniu Carada a fost un caz unic în politică"105. Intrigat de refuzurile repetate de a-1 întîlni, regele Carol hotăreşte să-i facă el o vizită la Banca Națională, pe care liberalul o conducea cu mînă de fier, şi într-o zi a anului 1890 suveranul soseşte neanunțat în clădire. Carada iese pe o uşă laterală secretă şi nu se întoarce decît seara, cînd primeşte un raport detaliat al vizitei regelui. După ce ani la rînd a jucat rolul lui Moş Crăciun pentru generațiile de copii ai familiei Brătianu, această senzațională personalitate contractează o răceală în timpul sărbătorilor creştine de la trecerea în anul 1910 şi moare la 74 de ani în ziua de 12 februarie, în clipa în care cortegiul funerar care îl ducea pe ultimul drum a trecut prin Piața Palatului, regele a poruncit oprirea ceremoniei, a scos întreaga gardă ă palatului în piață şi i-a dat personal onorul.

La 1900, în contrast cu imaginea rece şi rezervată cu care a ieşit din scena vieții, regele Carol I se implica exagerat de mult în politica țării, mai ales în activitatea partidelor, începutul de secol al XX-lea îl găsea pe suveran într-o poziție politică evident favorabilă conservatorilor, luptînd alături de liderii acestora pentru o unificare a curentului de Dreapta. Carol face şi desface acum guverne prin intermediul unor lungi convorbiri cu oamenii politici favoriți — Marghiloman, Maiorescu şi Carp —, în aşteptarea apariției unor personalități politice liberale puternice. Detesta Oculta, dar mai mult îi era frică de ea. Pînă la Războiul balcanic, regele va avea mai multe tentative de a abdica, dar situația complicată din sînul dinastiei, mai ales „riscul" ca țara să fie condusă de regina Măria, îl va împiedica să-şi ducă planul la îndeplinire. Cu speranța unei concentrări ă forțelor politice în jurul a două partide puternice — asta presupunînd unificări conservatoare şi, respectiv, liberale — şi în jurul a două personalități politice de anvergură — Petre P. Carp şi Ionel I.C. Brătianu —, regele Carol I îi va declara lui Alexandru Marghiloman la l ianuarie 1900: „Asupra politicii de viitor, temerea că s-a dus timpul lungilor ministere şi că el vă fi redus la guverne de un an".

Tot în această perioadă se produc evenimente importante în mişcarea socialistă din România. Ele au fost legate, în mod surprinzător, de evoluțiile din sînul Partidului Național Liberal, unde gruparea tinerilor de sub conducerea lui Ionel I.C. Brătianu începuse să se orienteze spre o variantă a

doctrinei liberale, cunoscută şi astăzi sub denumirea de social-liberală. Preluarea acestei soluții drept program ar putea părea astăzi o eroare strategică. Nu o dată a fost criticată ca o abatere de la filonul doctrinar autentic. Dar ceea ce se scapă din vedere în analiza aşa-numitei deviații de stingă este faptul că doctrina autentică de Dreapta are două componente, adică nu numai tradiția, ci şi realismul. Cum înțelegea Ionel I.C. Brătianu social-liberalismul a fost dezvăluit public în ziua cînd a devenit preşedintele PNL: „Programul partidului nostru nu se schimbă cu oamenii, programul partidului se schimbă cu necesitățile societății. Pentru că partidul nostru nu este un instrument artificial creat pentru a servi individualităţile, el este un organ izvorît din nevoile mari ale statului şi ale neamului. Şi opera lui, de la aceste nevoi se inspiră". Exemplul încercărilor eşuate ale diferitelor guverne conservatoare, dominate de diferitele sale fracțiuni, de a pune în aplicare doctrina liberală clasică arăta, la fel ca în cazul experiențelor lui Edison, tot atîtea căi pe care nu trebuia mers. în al doilea rînd, deşi a fost amintită de multă ori ca o acțiune bine gîndiță şi dirijată, racolarea în PNL a liderilor intelectuali ai mişcării socialiste, între care Constantin Stere era un vîrf, a dezamorsat perspectiva acesteia de a deveni o forță în România. Faptele dovedesc o legătură între această manevră politică şi distrugerea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, care s-a produs sub guvernare liberală. Ca urmare a unor interpelări parlamentare insistente din partea conservatorilor şi a unei campanii de presă dirijate pentru a produce impresia declanşării unor răscoale violente în ianuarie 1899, ministrul de Interne Mihail Pherekide trece la reprimarea mişcării socialiste din țară, atacînd fără menajamente cluburile înființate în sate. Mai mulți lideri sunt arestați — mai cunoscut este cazul Ficşinescu-Banghereanu —, judecați şi închişi. Declarația lui Pherekide nu lasă loc de echivoc: „Se poate pînă la un punct tolera doctrinele abstracte, dar cînd ele intră în domeniul faptelor, noi avem dreptul să examinăm dacă aceste fapte nu sunt de natură a tulbura instituțiile şi liniştea noastră".

Atît în momentul luării acestor măsuri, cît şi mai tîrziu în opera unor autori cu vederi de Stingă, această acțiune a fost prezentată ca o înscenare. Ceea ce a şi fost. Critica acestei represiuni la adresa mişcării socialiste ridică însă un mare semn de întrebare atunci cînd analizăm termenii expulzărilor care au urmat. Au fost expulzați din România 880 de membri ai PSDMR, din care un mare număr de lideri. Problema este că această expulzare s-a făcut exclusiv pentru cetâfeni străini. Aşadar, atunci cînd este criticată acțiunea dură a guvernului liberal, va trebui să se explice şi cît de normal era ca nişte cetățeni

străini să ducă activitate marxistă pe teritoriu] României, să organizeze cluburi socialiste la sate şi să înfiinţeze şi un partid politici

O altă personalitate care a dominat epoca a fost Spiru Haret. Savant recunoscut, el este autorul tezei de doctorat susţinută în ianuarie 1878 la Sorbona cu tema Surlinvariabilite des grandes axes des orbites planetaires, opera care a revoluţionat matematica şi astronomia109. Cea de-a doua operă fundamentală apărută la Paris a fost Mecanique sociale în care savantul român punea bazele ştiinţei politice: „Necunoaşterea legilor care stăpînesc lumea socială e una din cauzele care face adeseori ca însăşi oamenii iluştri de stat să fie conduşi mai mult de noroc şi de neprevăzut decît de ştiinţa lor proprie. Şi aşa se explică cum politica nu este de cele mai multe ori decît un ţesut de expediente, de finețe diplomatice, de mici intrigi, de mici infamii — care nu sunt totdeauna aşa de mici — în loc să fie ceea ce ar trebui să fie: o ştinţă foarte grea, dar întemeiată pe temelii sigure şi solide"110. Ca ministru al Instrucțiunii Publice în guvernele lui D.A. Sturdza (31 martie 1897 - 11 aprilie 1999; 14 februarie 1901 -22 decembrie 1904; 12 martie 1907 - 29 decembrie 1910) el deschide calea învățământului modern în țara noastră. De fapt, şi această constatare este minoră; ceea ce a făcut Spiru Haret a fost o evoluție rapidă de la învățământ la educație națională, lăsînd urme adinei în sistemul educațional din România pînă astăzi. Ministru în mijlocul unei națiuni răvăşite de înapoiere şi analfabetism, el a introdus trei principii:

1.Comunicarea. Spiru Haret a declanşat o corespondența directă cu agenții educaționali ai neamului — profesori, învățători, preoți, primari, notari, avocați —, „pentru că el, ca nimeni altul, «a avut ideea şi, mai mult decît atît, a avut îndemnul inimii, să răspundă personal oricărui învățător (şi nu numai învățătorilor) care i se adresa direct». Şi răspundea cu domnule învățător şi iscălea cu al dumitale devotat. E lesne de înțeles ce simțea învățătorul căruia i se adresa astfel, îi dădea impresia clară că e un om util societății. Aveau acest sentiment şi cei care nu-i scriau, dar ştiau că-i pot scrie, că e cineva în lumea înaltă de acolo de la Bucureşti care se interesa şi de ei, de munca lor"111. Efectul acestui fenomen al comunicării a construit un schelet solid instituționalizării învățâmîntului modern, dîndu-i şi un cap, care vă fi pentru următorii 50 de ani Ministerul Educației Naționale.

2. Practica. „Pentru ă da învățătorilor o pregătire mai adecvată, Hâret reorganizează şcolile normale. Introduce în cadrul lor lucrările practice, agricole (învățătorul sa fie sătean el însuşi şi prin urmare sa păstreze iubirea pămîntului şi deprinderea de a-1 lucra). [...] Examenul de capacitate este reorganizat, înlăturîndu-se probele pur teoretice, care constatau doar cantitatea brută de cunoştințe pe care le poseda candidatul, în locul lor s-au introdus

probe practice"112. Orientarea pentru pragmatism a fost o cale directă spre instituirea unui alt limbaj decît cel al limbii, cunoscut fiind că în perioada de formare a limbii române literare au existat numeroase încercări, experimente şi teorii care ratau pe rînd dezvoltarea armonică a limbii culte din cea populară românească. Am avut şansa ca o personalitate de excepţie, Mihai Eminescu, să ne dea limba română modernă prin vehicolul poeziei, ceea ce face din ea una din cele mai plastice forme de exprimare cunoscute pe pămînt. Practica a adus intelectualul lîngă ţăran şi, prin schimbul reciproc de experienţă, a iniţiat o legătură acolo unde se prefigura o prăpastie. Solidaritatea învăţătorilor cu ţăranii va crea însă mari probleme statului în primii ani ai secolului.

3.Condiţia educatorului. Spiru Haret a imaginat un sistem de sprijin financiar şi material din partea statului, astfel încît educatorilor să li se asigure condiţii de viaţă decente, locuinţa, gospodărie, accesul la mijloace de transport, pentru a obţine stabilitatea cadrelor, mai ales la ţară. Iniţiativele sale pentru dezvoltarea Casei Şcoalelor şi a Casei de Credit a Şcoalelor au fost primite cu entuziasm de corpul politic, dar au întîrziat nepermis de mult să fie puse în practică. In 1918, aflat în refugiu la Iaşi, Vintilă Brătianu avea să constate cu durere că medicii, profesorii, judecătorii, militarii repartizaţi la ţară se considerau exilaţi, lipsiţi de noroc, lipsiţi de orice perspectivă. Nici reformele sale îndrăznețe nu au putut înfrînge această mentalitate, care a fost transferată imediat după Marea Unire şi asupra teritoriului Basarabiei, unde funcţionarii se considerau trimişi în „Afganistanul român".

Fenomenul generat de Spiru Haret a fost important inclusiv pentru condiţiile în care s-a produs Răscoala din 1907. Trebuie spus că marele savant şi membru al PNL era conştient şi propaga mereu cu onestitate ideea că numai un regim liberal putea pune în aplicare reformele sale educaţionale. Pe cît de adevărat era acest lucru, pe atît de bine se potrivea această credinţă cu activitatea politică a colegilor săi de partid. Cu cît creştea influenţa învăţătorului, a preotului, a medicului în rîndul ţăranilor, cu atît aceştia deveneau mai interesanţi ca agenţi electorali. Practic, credibilitatea oferită de aceşti adevăraţi luminători ai satelor se transfera mesajelor lor electorale. Dacă la haretism adăugăm activitatea insidioasă şi mereu speculativă a socialiştilor printre ţărani vom constata că în zona satelor se constituia, odată cu ridicarea nivelului de instrucţie, şi un mediu extrem de permeabil manipulării. Radu Rosetti, unul dintre analiştii importanţi ai „Chestiunei ţărăneşti", avea să constate: „Şcolile se înmulţise aţîţ la sat, cît şi la oraşe; ele deversau aproape în fiecare an asupra comunelor rurale ca notari, perceptori, ajutori de subprefect! şi secretari de subprefecturâ, un număr mare de oameni cu învăţătura rudimentară şi absolut fără creştere. Recrutarea învăţătorilor era

foarte grea; se luau, pentru a învăța copiii, băieți care mîntuise sau chiar nu mîntuise încă cursurile unei şcoli rurale, calfe de negustori şi chiar slugi boereşti cu o ştiință foarte elementară de carte. Seminarele, la rîndul lor, trimiteau în sate cîte un preot care absolvise cursul lor mai prost, cîteodată pe un fost subofițer sau un fost notar, care intrase în tagma preoțească pentru că credea că-i va aduce mai bun folos decît altă meserie. Toata această lume era de obicei rău văzută de proprietar şi de arendaş şi tratată cu un dispreț nemascat. Ea se răzbună, propagînd printre țărani idei egalitare şi de împotrivire la abuzurile stăpîneşti"113. Acest simptom tipic statului bugetar, în care cetățeanul îşi propune ca scop al vieții publice active ocuparea unei funcții, cît de mici, dar plătite de stat şi, de aceea, sigure, va conta în răscoală şi va pune întregul corp politic românesc la grea încercare, mesajele sale nefiind crezute aşa cum erau cele ale agitatorilor locali.

Chestiunea țărănească

Pînă astăzi, cei inițiați deopotrivă în istoria şi literatura română au văzut în poezia Noi vrem pâmînt!, publicata în numărul 3 al revistei Vatra din 1894, un gest premonitor. George Coşbuc identifica atunci cu precizie principala revendicare a țărănimii române, cu toate că problema pămîntului şi a proprietății şale în această perioadă era mult mai complexă, o reformă agrară, în sensul unei noi împroprietăriri, fiind un subiect depăşit. Altfel spus, a da pămînt țăranilor la începutul secolului al XX-lea, nu mai era atît de simplu cum făcuse Alexandru loan Cuza în 1864, printr-o lovitură de stat, şi nu rezolva problema.

A rămîne însă la terminologia cu care ne-am obişnuit pînă acum în privința Marii Răscoale din 1907, este soluția cea mai comodă. Putem deschide un manual sau o carte de popularizare a istoriei şi vom întîlni acelaşi limbaj: „exploatarea nemiloasă a țăranilor", „sărăcia fără margini", „botnițe", „hamuri", „înăbuşirea sînge-roasă", „unsprezece mii de morți", „Armata a tras cu tunurile" şi, bineînțeles, „conştiința de clasă a țărănimii române". Cine se mulțumeşte cu această descriere a tragediei poate să ignore următoarele pagini, fiindcă astfel nu va înțelege niciodată cum a izbucnit această răscoală ca o mişcare antisemită în satul Flămînzi, cum s-a sfîrşit după cîteva zile şi cum a reizbucnit apoi simultan, prin miracol telegrafic, în aproape toată țara, cum s-a declanşat ea în anul cu cea mai mare producție agricolă şi cum s-a făcut că în numeroase locuri țăranii s-au înarmat şi şi-au apărat satele împotriva răsculaților, ca să nu mai punem la socoteală apărarea de către țărani a moşiilor unor mari moşieri, cum a fost cazul domeniilor „celui mai mare exploatator" Petre P. Carp!

Cercetarea făcută în epocă de C. G. Creangă — citat drept sursa credibilă de toți istoricii răscoalei — ne arată că în 1907, la o suprafață arabilă de 7 826 196 ha, țăranii aveau în stăpînire 4015 648 ha (ceea ce înseamnă că țăranii dețineau 51% din terenul arabil al /arz/!) şi că existau l 563 de proprietăți latifundiare mai mari de 500 ha şi 2 608 proprietăți între 100 şi 500 ha. Restul se afla în proprietatea statului sau în Domeniile Coroanei (130 000 ha)114. Cum se explică faptul că majoritatea terenului arabil al țării se afla la țărani? Deoarece nici unul din guverne, fie liberal, fie conservator, nu avusese curajul să atace frontal problema proprietății funciare, alegînd soluția revoluției agrare — adică luarea pămîntului de la moşier şi predarea lui gratis la țăran —, s-a găsit un mecanism al paşilor mărunți, prin care cea mai mare parte a terenurilor statului sa fie vîndută țăranilor. Aşadar, în afară de împroprietăririle făcute sub Cuza şi după Războiul de Independență, țăranul a avut posibilitatea să cumpere pămînt de la stat în condiții avantajoase. Petre P. Carp a arătat în Parlament că „pînă în 1892 fuseseră vîndute țăranilor 193 de moşii, că lucrările pentru vînzârea altor 300 de moşii erau în plină desfăşurare şi că, după calculele lui, în următorii doi ani şi jumătate aveau să rămînă nevîndute doar două sute de moşii din cele 975 aparținînd statului"115. Pentru a facilita accesul țăranilor la obținerea pămîntului, Parlamentul a aprobat înființarea Casei Rurale, subiect în jurul căruia au avut loc dezbateri aprinse. Pe fond, Casa Rurală trebuia să cumpere moşiile particularilor puse în vînzare şi să le vîndă la țărani în rate. Spiru Haret a identificat corect un defect al acestui procedeu: „Statul devenea procurator de moşii pentru țărani, ceea ce ar fi întărit încă credința lor că statul poate, şi e dator, să cumpere moşii ori de unde vor fi şi oricum ar fi, ca să li se dea lor"116, în aceeaşi temă, conservatorii cereau înființarea unei bănci agricole, care să fie o măsură liberală clasică, astfel încît țăranul să nu se obişnuiască cu ideea că statul îi dă, ci că se poate adresa unei instituții cu care să intre într-un parteneriat de tip capitalist, avantajos pentru ambele părți. La începutul secolului al XX-lea funcționau toate aceste forme de sprijjn financiar. Cum se explică totuşi starea proastă a țăranilor invocată drept cauză a Marii Răscoale din 1907?

Pentru a da totuşi un prim răspuns vom apela exact la Spiru Haret, care scria în 1905: „Țăranii cer mereu pămînt. Ei socotesc că dacă li se va da pămînt cît de mult, toate relele lor se vor lecui. Aceasta nu este adevărat, sau e adevărat numai în parte. Dovadă este că cei care au fost împroprietăriți la 1864, la 1879, se plîng ca şi ceilalți. Pămînturile date la 1864 şi la 1879 s-au fracționat peste măsură prin moştenire; altele s-au arendat pe nimic la cămătari, pe cîte 10 şi 15 ani; iar cei care au pămîntul întreg, încă se plîng de sărăcie, pentru că nu ştiu să scoată din el tot folosul ce se cuvine"117.

Adevărul este că în agricultura României se produseseră modificări substanțiale în ultimele patru decenii, schimbări ce intenționau să țină pasul cu dezvoltarea generală — politică, economică, socială şi culturală — a țării, corespunzătoare evoluției statului modern prin cele trei etape ale capitalismului: comercial, industrial şi financiar. De la început, din momentul în care s-a pus în aplicare programul legislativ destinat agriculturii, s-a constatat un conflict de interese şi de poziții dramatic între instrumentele moderne ale capitalismului şi țăranul român. Situația nu se datora atît unei înapoieri sau unui conservatorism tipic țăranului român, ci faptului că saltul politic făcut de România în numai cîteva decenii a putut schimba statutul intern şi internațional al țării, regimul, legislația, stările națiunii, a putut şlefui limba şi reînvia istoria națională, dar nu a putut transforma țăranul într-un capitalist. Conform Şcolii sociologice germane, chiar Agricultura însăşi, ca ramură de bază a economiei, nu va putea fi niciodată pe deplin integrată capitalismului, idee care a fost exploatată de bolşevism, atît pentru succesul său într-o țară agrară înapoiată, cît şi în uşurința cu care s-a adaptat mai repede decît alte sectoare la regimul comunist. Virgil Madgearu a enunțat premisa succesului capitalismului în România: „Liberarea pămîntului de toate sarcinile şi mărginirile folosinței, crearea dreptului de proprietate privată, de o parte, şi liberarea deplină a muncitorului, prin despărțirea lui de mijloacele de producție, formează cele două forțe de distrugere a vechiului regim agrar şi pîrghiile de rezistență ale noului regim capitalist"118, în Anglia, acest proces începuse cu trei secole în urmă, beneficiase de avantajul concentrării deciziei la nivelul monarhiei şi tocmai în secolul al XlX-lea fusese scos din criză de o nouă fază a expansiunii Imperiului Britanic. România nu a avut niciunul din toate aceste avantaje pentru a fi cumva pregătită să asimileze capitalismul; ea 1-a adoptat din import şi s-a chinuit să-1 pună în funcțiune cît mai repede, astfel încît să nu fie condamnată la înapoiere perpetuă. N-a reuşit. Mihail Manoilescu ne-a explicat de ce: „într-o epocă în care dicta marea proprietate rurală cu interesele ei şi în care marii agricultori deveneau din ce în ce mai întreprinzători capitalişti, conduşi exclusiv de ideea beneficiului, era foarte firesc ca atențiunea statului şi a elitei naționale să se îndrepte întîi spre perfecționarea tehnică a transporturilor, după aceea a industriei şi a comerțului şi numai la urmă a agriculturii".

Acum se pune întrebarea: Era posibil şi altfel?

A face mai întîi reformă agrară şi după aceea reforma administrației, a statului, a fost intenția lui Nicolae Bălcescu încă din 1848 şi mai apoi a lui Mihail Kogâlniceanu în 1864. Ca vizionari, proiectul lor era clar. Ca punere în

practică, el se izbea de o realitate dură care ținea partea conservatorilor. Dedesubturile ideologice ale asasinării lui Barbu Catargiu în 1862 se pot explica acum mai bine: cel dinții prim-ministru al României încerca o reformă agrară de durată — după modelul anglo-saxon —, care să se desfăşoare odată cu modernizarea precaută, dar implacabil lentă, a statului, în timp ce radicalii forțau o revoluție agrară. Din confruntarea celor două ideologii a rezultat o soluție intermediară, a jumătății de măsură, care s-a dovedit a împrumuta durata mare de la conservatori şi impactul prea dur, făcut în salturi, de la liberalii-radicali. La 1900 fusese creat deja cadrul juridic pentru dezvoltarea armonioasă a agriculturii. Considerînd România o țară capitalistă, Partidul Național Liberal şi Partidul Conservator voiau să-i dea toate legile liberale şi capitaliste, pentru a se alinia statelor dezvoltate, iar socialiştii căutau să profite de acest statut pentru a declanşa lupta de clasă, deoarece aşa decretase Karl Marx că trebuie să se întîmple atunci cînd se instalează capitalismul undeva, toate forțele politice enunțate ignorînd un fapt esențial: România nu era încă un stat capitalist. Inclusiv astăzi, cînd în lume se dezvoltă fenomenul postindustrial, România nu a atins încă stadiul capitalismului industrial. Recensămîntul din 1899 arăta că 82% din populație locuia la țară şi că țara avea doar 71 de oraşe120. Aşadar, la români, trecerea de la feudalism la capitalism avea şi o componentă demografică, ceea ce 1-a determinat tot pe Mihail Manoilescu să constate: „Avern aproape de două ori mai mulți țărani decît ne trebuie pentru o agricultură rațională, ca aceea care se practică în Germania sau în Danemarca. Circa şase milioane de țărani prea mult!"121 Pentru a închide cercul analizei mai trebuie arătat că acest surplus de populație rurală trebuia să treacă de la starea de muncitor agricol la starea de muncitor urban, adică să se proletarizeze, să mărească populația oraşelor şi, implicit, să ducă la lărgirea lor teritorială şi la multiplicarea numărului centrelor urbane. Plecînd de la sat pentru a munci la oraş, țăranul român trebuia să găsească acolo o industrie. Or, ea nu exista. Oraşul era ocupat de formele capitalismului comercial, de incipienta capitalismului financiar (dominat încă de cămătă) şi de predominanța componentei etnice străine — de regulă, evreieşti — care a fost mereu acuzată că nu este urmărită de interese naționale, ci doar de profit.

în aceste condiții, surplusul de populație rurală a contribuit la nerentabilitatea agriculturii, la ineficienta reformelor funciare şi a fost expus sărăcirii. Măsurile specifice acelui nivel la care apucase să ajungă agricultura românească au dat naştere unor fenomene unice în Europa, unul dintre ele fiind existența marilor trusturi arendăşeşti. Două-trei familii de arendaşi controlau o suprafață atît de întinsă din teritoriul național, încît un țăran care dorea, nu să muncească la oraş, ci să muncească pe bani mai mulți în alt sat,

descoperea că oriunde s-ar duce dă de acelaşi arendaş şi de acelaşi preţ al braţelor sale de muncă. Asta însemna că inclusiv mobilitatea forţei de muncă în interiorul agriculturii era paralizată. Practic, într-un asemenea mediu social — punctat de detalii pe care le vom analiza — o răscoală majoră era inevitabilă.

Revenind acum la poezia lui George Coşbuc, vom constata că bancul pe care 1-a spus Duiliu Zamfirescu pe seama ei — dacă asta este deviza ţărănimii, atunci o răscoală a ţesătorilor va avea lozinca Noi vrem bumbacl —, eliberează versurile celebre de încărcătura lor politica şi le fixează perfect în locul lor geometric inatacabil: literatura, încă o dată — pînă la infinit —, „marele economist şi sociolog român", cum 1-a considerat întotdeauna mişcarea naţională creştină de Dreapta pe Mihai Eminescu, a fost mai aproape de realitate în poezia, împărat şi proletar: „Formele se schimbară, dar răul a rămas".

O serie de factori suplimentari, pragmatici, dar şi parazitari au înrăutăţit situaţia:

1. Problema trusturilor arendaşeşti. Doi autori care şi-au scris opera de pe poziţii marxiste au dominat bibliografia temei noastre în perioada comunistă: Constantin Dobrogeanu-Gherea şi Ştefan Zeletin. Nici unul dintre ei nu a fost un propagandist idiot; amîndoi erau personalităţi inteligente şi convinse de adevărul operei lui Karl Marx, puse aşadar în slujba unui ideal aberant, în opera sa de câpătîi, Neoiobăgia, C. D. Gherea afirmă că „răscoalele la noi au ceva comun cu crizele economice din societatea capitalistă, explicate de Karl Marx; ele au aproape aceeaşi periodicitate, izbucnesc cam la distanţa de zece ani şi devin tot mai violente, cu tendinţa, însă, de a scurta această distanţă, pentru a deveni cu vremea mai liniştite, mai cronice"122. Considerînd Capitalul Iui Marx drept o operă etalon a întregii filozofii şi economii moderne, marxiştii au încercat încă din primele decenii ale secolului al XX-lea să raporteze orice fenomen socio-politic sau economic la această dogmă fixă, cu scopul de a realimenta constant ideea adevărurilor sale absolute, în 1910, cînd a publicat Gherea această carte, mai tot ce era intelectualitate a rîs sau a tratat cu detaşare conţinutul său polemic. Era greu de crezut o teză a periodicităţii răscoalelor în România după modelul crizelor industriale din Occident, atît pentru comparaţia total neştiinţifică, cît şi pentru simplul fapt că România cunoscuse doar două răscoale majore, în 1888 şi în 1907, adică la un interval de aproape două decenii, în plus, cel puţin politicienii ştiau cine a provocat „răscoala" din 1888, iar la contraargumentul matematic al periodizării se mai adăuga şi o statistică simplă: In România se înregistrau răscoale locale aproape în fiecare an, mai agitate după un an bogat, şi se

limitau la cîteva sate sau comune dintr-o zonă unde apăreau conflicte cu efect asupra unei comunități de interese. Ele erau de cele mai multe ori înăbuşite prin forța militară a unor subunități modeste numeric de jandarmi sau soldați, ca aspect material al statului-agresor. în aceste condiții, în care fenomenul ,cronicizării", după cum se vede, a precedat episodul violent, şi nu invers, teoria marxistă a lui Dobrogeanu-Gherea sfîrşeşte în ridicol. Ştefan Zeletin porneşte şi el de la nişte citate ale lui Marx pentru a ne asigura că „şi iarăşi la noi, ca peste tot, burghezia şi-a părăsit tovarăşul de îndată ce a izbutit a-1 pune în mişcare împotriva vechii oligarhii funciare. Astfel s-a stabilit politica tradiţională a burgheziei noastre, de altfel ca a oricărei burghezii: de a lovi în boierime, făcînd concesii țărănimii în dauna marii proprietăți; de a aţîța masele săteşti împotriva marilor proprietari, spre a culege la urma roadele acestui conflict"123. Şi această teorie s-a dovedit complet falsă în cazul României. Ea însăşi a reprezentat mult timp o capcană pentru adepții marxismului, întrucît li s-a ascuns faptul că Marx însuşi revenise asupra unor teorii ale sale şi în problema țărănimii îşi schimbase poziția. Şi cum altfel să fie decît caraghioasă această teorie pentru România, cînd revoluția paşoptistă de la noi nu a mizat pe țărănime „împotriva vechii oligarhii funciare", ci pe organizații de tip francmasonic compuse din orăşeni, cauzaşi devotați, cînd la noi răsturnările de domnitori şi guverne s-au făcut cu o mînă de oameni, de regulă ofițeri, iar reformele agrare s-au aplicat şi de burghezie şi de moşierime, mînă în mînă, pe fondul temelor problemei naționale: Unirea şi Războiul de Independență! Cum să poți accepta războiul dintre burghezie (liberali) şi moşierime (conservatori), cînd cele două partide ale lor introduseseră împreună în România, odată cu aducerea lui Carol I pe tron, sistemul democratic şi regimul parlamentar? Ce alt scop a avut „monstruoasa coaliție"? Cum se explică atunci formula marxistă unitară de la noi — burghezo-moşierime, dacă burghezia folosea țărănimea ca armă de luptă împotriva moşierimii? Dacă burghezia română a dorit vreodată să „culeagă la urmă roadele acestui conflict", atunci această urmă a venit neaşteptat de repede, adică imediat ce liberalii au ajuns stabil la guvernare, lucru care s-a petrecut în 1876. Putem vorbi de burghezie înainte de acest an? Deşi au avut la dispoziție 12 ani de guvernare, exploatarea rezultatului conflictului nu s-a arătat. Ba, din contra, liberalii şi conservatorii au cooperat pentru a rezolva problema agrară pe plan legislativ, aşa cum am arătat. Nu era exclus ca fenomenul să se producă după teorile lui Marx, dacă România, spre deosebire de majoritatea statelor occidentale, nu avea problema națională la ordinea zilei. Iar problema națională la noi a fost o cauză care a blocat — dacă nu cumva chiar a înăbuşit — conflictul burghezie — moşierime. Pentru asta au

luptat atît să aducă prinț străin, să obțină suveranitatea, independența şi reîntregirea teritorială.

Defectul major al teoriilor marxiste ale cuplului fantezist Gherea-Zeletin este că analiza lor pătrunde în orice cotlon al problemei țărănimii române — de multe ori cu observații pertinente —, dar nu scoate un cuvințel despre problema arendei şi, mai ales, a arendaşilor. Aici lucrurile sunt delicate. Instrumentul arendei, ca modalitate modernă de exploatare a terenului, a început să fie folosit pe scară largă în agricultura românească, atunci cînd s-a constatat că deținerea de pămînt nu înseamnă obligatoriu şi că trebuie să-1 cultivi tu. Ce nu se spune de regulă este că şi țăranii cu suprafețe relativ mici de pămînt dădeau în arendă, dar arenda angajată de marii proprietari era mult mai vizibilă şi cu consecințe mult mai largi, într-adevăr, exploatarea moşiilor în epoca trecerii din secolul al XlX-lea în secolul al XX-lea devenise mult mai rentabilă prin intermediul arendaşilor. Se mai producea un fenomen: o dată cu unirea țării, cu pătrunderea solidă a capitalului occidental în țară şi cu dezvoltarea oraşelor, boierii români (moşierii) au considerat că este normal să se mute la oraş, unde şi-au construit locuințe permanente, parte a exploziei edilitare cunoscute de sfîrşitul secolului al XlX-lea aici. La moşie se duceau în vacanțele parlamentare, în perioada recoltatului sau în vizită. Pentru o exploatare eficientă a proprietăților era nevoie de oameni cu experiență, de specialişti, de buni organizatori şi economişti. Aceştia erau, de regulă, străini, iar în Moldova, mai ales, erau evrei. Evreii aveau experiența zonelor agricole avansate din Imperiul austriac sau din Ucraina, erau obişnuiți cu exploatările agricole mari şi, în plus, aduceau bani din Galiția — sume mari, de care în România nu dispunea nimeni — sau din bănci. Virgil Madgearu ne dă o listă a primilor investitori şi bancheri: Sechiari Derussi, Michail Daniel, Halfon, Ghermani, frații Elias, Hillel Manoh şi lacob Marmorosch. în plus, trusturile evreieşti aduceau forță de muncă din Bucovina, ca urmare a activității Biroului de plasare condus de N. Eidinger, spion aflat în slujba generalului Fischer, şeful jandarmeriei austriece cu sediul la Cernăuți124. Fideli principiilor liberale tolerante, boierii români nu şi-au pus probleme etnice, mai ales că esența angajării acelor arendaşi evrei era eficiența. Şi trebuie arătat aici că arendaşii evrei au reuşit să ridice substanțial valoarea proprietăților, să crească de cîteva ori producția şi să sporească spectaculos veniturile proprietarilor români. Creşterea economică a României din acei ani se datora şi muncii profesioniste a arendaşilor, în ciuda poziției lor fundamental critice, Mihai Eminescu, I.L. Caragiale sau Petre p. Carp au scris şi pagini de admirație pentru munca lor.

Problema a apărut în clipa în care, scăpați de sub control, deveniți foarte bogați şi influenți, cîțiva arendaşi evrei au început să dea un caracter organizat şi etnic asocierii lor într-un trust arendăşesc, prin care controlau întregul climat agricol al Moldovei. Marii arendaşi se numeau Fischer, Guttman, Drukmann, Ztaler, Ghațel şi Costiner. Cîteva efecte secundare ale activității lor începuseră să depăşească vizibil limitele legii şi ale raporturilor contractuale cu marii proprietari români. Luarea în arendă se făcea pe suprafețe tot mai întinse şi în interiorul unor familii. Aşa cum am arătat, natura familială şi de trust a marii arendaşii bloca orice alternativă pentru țăranul nemulțumit de rezultatul muncii sale. Cercetarea cauzelor răscoalei a găsit probe că marii arendaşi evrei reuşiseră să controleze şi mecanismele băncilor de credit, blocînd sau anulînd posibilitatea unui țăran sau a unui mic întreprinzător să acționeze pe piața muncii agricole din zonă. Pe de altă parte, pentru a asigura eficiența maximă a exploatării, arendaşii angajau salariați străini (de țară sau de sat), a căror activitate elimina munca brută a țăranilor. Dimensiunea exagerată a implicării arendaşului în toate aspectele producției agricole a făcut ca acesta să funcționeze practic ca proprietar, relația contractuală cu țăranii devenind bilaterală şi exclusivă, în condițiile în care marele moşier român era mulțumit de sporirea permanentă a averii sale. Şi asta, pentru că realitatea nu trebuie ignorată nici o clipă: din punct de vedere economic şi financiar, metoda era un succes pentru proprietar; în anul 1907 România se afla în plină dezvoltare economică şi în eră de supraproducție agricolă. Este interesant să urmărim intervenția din opoziție a lui Ionel I.C. Brătianu cu ocazia „Discuțiunei bugetului 1906 -1907" pentru a afla că în 1907 numai împrumutul statului pentru dezvoltarea județelor, adică banii pentru administrația publică locală, era de 73 de milioane de lei, adică de două ori bugetul total al României în 1866! Anul bugetar 1906 se va încheia cu un excedent de peste 45 de milioane de lei!125. Dacă adăugăm la fenomenul ascendent de îmbogățire faptul că supraproducția de cereale a României a devenit marfă pentru export, contribuind la ridicarea generală a bogăției țării, vom constata că procesul nu avea nici un inamic natural. De regulă, atunci cînd se discută despre Marea Răscoală din 1907, se scot în evidență averile imense ale moşierilor, dar nimeni nu explică de unde şi cum a apărut această bogăție. Nu îmbogățirea moşierilor români cu ajutorul arendaşilor evrei a fost cauza răscoalei. Opinia unui specialist, Ştefan Popescu-Filutza, timp de zece ani director general al Federației Băncilor Populare, are valoare de expertiză: „La noi, revoltele agrare nu s-au produs în 1904, cînd a fost cea mai mare secetă din ultimele două decenii: țăranii fiind ocupați să stea cu capul plecat

pe lîngă hambarele proprietarilor. Ea s-a produs însă în 1907, cînd a fost un an extraordinar de îmbelşugat".

2. Problema învoielilor agricole. Creşterea producţiei, creşterea valorii moşiilor şi modernizarea metodelor de valorificare a producţiei (silozuri, depozite, transport feroviar şi fluvial, telegraf, telefon, bursă etc.) nu a fost însoţită de investiţii în agricultură pentru modernizarea exploatării, a infrastructurii satelor, a stării sociale a ţăranilor. Deoarece arendaşii erau identificaţi drept stăpîni şi responsabili, responsabilitatea pentru aceste nerealizări a fost atribuită lor. Statul nu avea puterea să facă mai mult decît a încercat Spiru Haret, iar proprietarul român, în viziunea reducţionistă a ţăranului, inclusiv din punct de vedere etnic, era şi el tot statul, pentru că era pămîntean, deţinea puterea politică, dădea legi, mişca Armata şi Jandarmeria, dirija Justiţia. Din acest dezinteres condamnabil pentru creşterea nivelului de trai al ţăranului, o dată cu creşterea valorii pămînturilor pe care muncea, s-a născut ideea că arendaşul este dezinteresat pentru că este străin, venetic, evreu, în fapt, fiind mulţumit de veniturile sporite pe care le primea, proprietarul român nu-şi punea problema cum sunt obţinute. Iar la faţa locului, arendaşul înţelegea să-şi sporească şi el cîştigul, proporţional sau, oricum, pe măsură ce creştea cîştigul moşierului. Cum saltul valoric era rezultatul exclusiv al muncii brute a ţăranului, regimul acestei munci a devenit din ce în ce mai aspru şi tot mai des discreţionar: „Preţurile plătite de proprietari sau arendaşi ţăranilor pentru felurite munci prestate în folosul lor pe tot cursul campaniei agricole erau foarte mici şi în continuă scădere. Se poate aprecia în lumina unor calcule că gradul de exploatare al ţăranilor învoiţi atingea proporţii de-a dreptul exorbitante, de 250 — 300% şi chiar mai mult. Această spoliere crescîndâ a forţei de muncă a ţăranilor dijmaşi era cu atît mai grea şi apăsătoare cu cît avea loc în condiţiile unei scăzute productivităţi a muncii"127. O privire obiectivă va constata că, în momentul în care punem în discuţie natura etnică şi dezinteresată naţional a arendaşilor evrei, problema responsabilităţii cade invariabil în curtea proprietarilor români, deoarece evreii nu beneficiau de drepturi politice, nu aveau voie să fie proprietari de pămînt, mulţi nu aveau cetăţenie şi, în consecinţă, nu puteau practic să fie autorii investiţiilor în creşterea nivelului de trai al ţăranilor români. Pentru ca un drum de ţară să fie pietruit, arendaşul evreu nu avea acces la decizie.

Legile învoielilor agricole îi obligau pe ţărani să muncească mai întîi pe pămîntul moşierului şi numai după aceea pe pămîntul său. Cum preţul muncii sale scădea dramatic, ţăranul era nevoit sau era obligat de arendaş să se învoiască pentru suprafeţe mai mari, fapt care ori îl împiedica să cultive cu atenţie propriul său pămînt, ori îl aducea în situaţia de a-1 vinde, învoielile

agricole se făceau iarna şi pe perioade scurte, astfel că țăranul era silit să semneze un contract orb, în necunoaşterea cantității şi duratei muncii sale, precum şi la totala dispoziție a evoluției climei. Pe de altă parte, statul-agresor, deşi nu se amesteca în contractele dintre părți, se asigura pe seama țăranului introducînd impozite noi, inclusiv pentru cazurile de secetă.

3. Atitudinea antisemită. Fără a mai insista pe acest subiect, trebuie totuşi să disociem marii arendaşi evrei de masa populației imigrate, care ocupa rapid în acea perioadă sectoarele micului negoț, a cîrciumăritului, a serviciilor meşteşugăreşti. Sigur că țăranul român se lovea de ei, atît în satul lui, cît şi la oraş, unde se ducea pentru a achiziționa o serie de produse corespunzătoare creşterii nivelului său de trai, mutațiilor semnificative din viața sa cotidiană apărute o dată cu modernizarea țării. Un exemplu simplu, devenit exponențial, este folosirea chibritului, ca produs nou, modern, absolut necesar în viața țăranului. Se pune însă întrebarea: dacă exploatarea nemiloasă a țăranilor ar fi fost făcută în aceleaşi condiții de mari trusturi arendăşeşti româneşti, nu s-ar mai fi răsculat țăranii? Să ne întoarcem o clipă la poezia Noi vrem pămînt a lui George Coşbuc şi să observăm cine este incriminat în acest text din 1894: „Ciocoi pribeag, adus de vînt", „în lături, venetici!", „Stăpîni luați din drum", în nici un caz nu e vorba de boierii români. Antisemitismul s-a născut în satele din Moldova ca explicație pentru duritatea procesului de capitalizare a țării, în condițiile în care, să nu uităm!, numărul țăranilor depăşea de două ori necesarul unei agriculturi eficiente. Unul din doi țărani muncea degeaba. Curentul antisemit a crescut din zona politicului şi a ajuns la țăran prin intermediul micii burghezii săteşti, purtătoare a mesajului național cu care se construise statul modern. Apoi, va trebui să acceptăm, o dată pentru totdeauna, în analizele oricărui subiect istoric cu referire la naționalismul românesc, că imigrarea masivă a evreilor în Moldova a fost o realitate anormală. Conform estimărilor lui Touvenel, în 1834 în Țara Românească trăiau cinci mii de evrei, iar în Moldova cincizeci de mii. La 15 ianuarie 1882, ziarul Românul publica ultima statistică a profesorului Bruniatti (Larchivio di statistica) asupra populației evreieşti din Europa, unde România figura deja cu 400 000 de imigranți, majoritatea intrată ilegal în țară şi în special în Moldova. Chiar şi un om superior, ca Spiru Haret, nu se putea sustrage temelor zilei şi revoltei în fața unor situații intolerabile: „Şi pînă acolo a mers neprevederea şi nepăsarea statului, încît nu a avut cel puțin grija să ia măsuri ca aceşti arendaşi, care ruinau într-un chip aşa de neauzit poporul de a cărui bunăstare statul era dator să se îngrijească, să nu fie cel puțin străini. Din contră, clasa arendaşilor români este pe cale de a dispărea în fața invaziei de evrei şi greci, pentru care mila de țăran este lucru necunoscut, şi care, ca

culme a batjocorii, după ce adună milioane în cîțiva ani, le cară în străinătate, pentru a cumpăra cu ele baronii sau pentru a înființa institute culturale cu scop de a desnaționaliza pe românii din alte părți"128. Era vorba de un caz al unui fost arendaş evreu care îşi cumpărase un act de baron în Imperiul austriac şi finanța activități antiromâneşti în Transilvania, împotriva fetişizării acestei teme, I.L. Caragiale a scris Arendaşul român, cu sublinierea pe român, pentru a arăta că nu erau mai blînzi decît cei străini, gest pe care îl întîlnim şi în alte opere (de exemplu savuroasa schiță Justiție: „Am fost zugrav de case român, domn judecător. Dac-am văzut că mă omoară concurența străinilor, am deschis tombolă cu obiecte la Moşi.").

Unul din stîlpii renaşterii naționale era preotul. Aici lucrurile au luat o întorsătură nefastă, ca întotdeauna la ciocnirea dintre religii, credința creştină fiind un atribut al ființei naționale. Propaganda antisemită a atins cotele periculoase ale atitudinii religioase ostile la sate după 1888, cînd în nordul Moldovei a început să circule zvonul pruncuciderilor rituale făcute de evrei. Oricît ar părea de ciudat, acest curent antisemit subteran, dar cu ecouri în presă, îşi are originea în celebrul caz Jack Spintecătorul din Anglia. La scurt timp după repetarea sălbatică a crimelor din cartierul londonez East End, în Whitechapel Road, pe zidurile din imediata apropiere a locului crimei au apărut simboluri semite şi lozinci antisemite. Apoi, la doar cîteva clipe după descoperirea uneia dintre crime, a fost găsită şi o inscripție, atribuită criminalului, care cerea ca asasinatele să nu primească o înțelegere etnică: „Evreii nu sunt vinovați". Mult timp Jack Spintecătorul a rămas în literatura de specialitate un caz nerezolvat, dar în realitate autorul crimelor abominabile era cunoscut. Era un evreu polonez pe nume Aaron Kosminski, alienat mintal, care umbla prin sălile de morgă şi cumpăra utere de femei. Deşi existase un martor ocular al uneia dintre crime, un anume Israel Schwarts, acesta a refuzat să depună mărturie deoarece criminalul era tot evreu. Crimele au încetat în momentul în care liderii comunității evreieşti 1-au denunțat Poliției, a fost arestat şi internat într-un ospiciu, unde a murit de bâtrînețe. Pentru a evita izbucnirea unor agitații antisemite, administrația britanică a ținut ascunsă soluționarea cazului, dar zvonul a circulat prin intermediul presei şi, cum mişcarea antisemită era la modă în mai toată Europa, a prins mai bine la populație decît varianta oficială, în 1987, ziarul Daily Telegraph a confirmat această versiune cu probe, în regiunea cea mai acută — Ucraina, Ungaria, România, Rusia — cazul a fost asociat unor practici iudaice din Vechiul Testament, care presupuneau uciderea rituală a unui prunc. Apariția din cînd în cînd în presa din Moldova a unor presupuse cazuri de ucidere rituală a unor copii a întreținut o stare de aversiune față de evrei, care şi aşa avea rădăcini

economice adînci. Preoții creştini nu au scăpat prilejul de a condamna asemenea practici abominabile, ca replică la una dintre afirmaţiile considerate periculoase atunci, anume că şi românii şi evreii au acelaşi Dumnezeu.

Antisemitismul era un fenomen european. Era, de fapt, una din marile probleme nerezolvate ale revoluțiilor din 1848. Congresul de la Berlin a răscolit şi mai mult conflictele latente născute în jurul drepturilor minorității iudaice şi a produs o individualizare a naționalismului etnic din naționalismul politic: „însemnăm aici cîteva din aceste fructe: populii speriați de intrigile făcute la Berlin de judanii care se cuibăresc în toate țările, fără a se contopi cu vreuna din națiunile printre care locuiesc, începu să se mişte: astfel în Francia, unde cosmopolitismul a luat apa naționalității, se fondează un ziar antisemit, în însăşi rezidența acestei țări; asemenea şi în luminata Germanie se vede o mare mişcare contra stirpei semitice, mişcare ce răsuflă cu furie la Stetin într-un mod violinte, mişcare ce se manifestă la Dresda printr-un congres antisemitic; însuşi populii de la sudul Austriei nu rămaseră indiferenți la apelul simțimentelor umanitarii făcute populilor de Beaconsfield — Vadington, deoarce comitetul țăranilor din regiunea menționată în programul său, făcu a figura între alte cereri şi aceea pentru esclu-derea judanilor de la toate foncțiunile publice. La Pressburg, manifestațiile simple deveniră davastațiuni spăimîntătoare; în Temişania, la Vîrşeț, devastațiuni ca şi cele din Pressburg. în Rusia cea puternică se observă iară numeroase devastațiuni şi brutalități efectuate în aceşti din urmă ani (1881 şi 1882), de popolul rus într-una din estensiunile de teritoriu, pe la locuințele judanilor, fără a se ataca persoanele într-un mod violinte decît foarte rar, şi guvernul rusescu ca să stăvilească atari mişcări, neputînd împiedica devastațiunile prin mijloacele de care dispuneau autoritățile locale, a fost con-strîns a trimite trupe osebite pentru restabilirea ordinii la acele localități bănuite"129, în România era loc şi pentru cinci sute de mii de evrei. Mai ales în România Mare, minoritatea evreiască nici nu conta numeric. Problema a fost întotdeauna integrarea, asimilarea şi stabilitatea comunității evreieşti.

4. Problema rezerviştilor. Studiul Neoiobăgia al lui Dobrogeanu-Gherea este de fapt o operă polemică. Expulzările socialiştilor şi, în general, represiunea autorităților româneşti împotriva marxiştilor 1-au determinat să scrie o carte în care, pe de o parte să combată acuzațiile aduse tovarăşilor săi, iar pe de altă parte să arate drept cauză a răscoalei starea de mizerie a țăranului român. Prin conținutul său, Neoiobăgia este o speculație în jurul unui proces pe care numeroase state 1-au gestionat cu succes, reuşind astfel să prevină răscoalele, unul din cazurile spectaculoase fiind Anglia, unde statul i-a expropriat pe țărani, iar nu pe moşieri, pentru a putea controla procesul de

capitalizare a agriculturii. lorga numea acest op o „greoaie carte neistorică şi fără înțelegere sufletească a realităților româneşti". Ca orice speculație inteligentă, Neoiobăgia porneşte şi de la fenomene reale şi importante. Un astfel de fenomen era în epocă cel al tinerilor țărani recrutați pentru serviciul militar: „Şi iată-1 pe flăcăul din sat luat din mediul său strîmt şi timpilor şi adus în cazarmă. Aici, înaintea ochiului lui sufletesc se desfăşoară o întreagă viață nouă. Mai întîi, deosebirea enormă care există în genere între viața de sat şi cea de oraş, deosebire accentuată încă la noi prin relațiile sociale, prin faptul că în oraş s-au realizat, în parte cel puțin, instituțiile occidentale capitalisto-burgheze, pe cînd la țară au rămas cele iobage, în cazarmă flăcăul nostru începe să învețe carte; el capătă cizme şi manta, pe cînd acasă umbla desculț şi gol; în fiecare dimineață i se dă ceaiul, în fiecare zi o fiertură de carne, ceea ce n-au la țară nici fruntaşii satului. [...] Şi după trei ani de asemenea învățătură, iată-1 întors în sat. Ce va deveni el acolo? Uneori, dacă anumite împrejurări îi sunt favorabile, intră în rîndurile burgheziei săteşti şi în acest caz rolul lui în revoltele țărăneşti îl vom vedea mai jos. Aceasta este însă o excepție. De obicei, el se face plugar ca orice țăran, adică devine iar neoiobag. Dar acum nu mai este naivul şi neştiutorul deprins cu toate mizeriile satului"130. Dincolo de exagerările unor situații (fruntaşii satelor nu aveau o fiertură cu carne, sic!), fragmentul surprinde o realitate cu care autoritățile se vor confrunta în timpul răscoalei. Textul însă se referă numai la o anumită categorie de tineri țărani, foarte săracă şi fără inițiativă, pe care au mai surprins-o şi alți autori în aceeaşi ipostază (de exemplu, personajul Manlache Piesa din romanul Velerim şi veler Doamne de Victor Ion Popa) şi care trecuse prin experiența educațională a Armatei. Reuniți în grupuri compacte şi folosind experiența de instrucție asimilată în serviciul militar, ştiutori de carte şi cititori ai presei, cunoscători ai manevrelor unităților din care făcuseră parte, aceşti soldați rezervişti vor constitui corpul cel mai violent şi, totodată, calificat al Marii Răscoale din 1907.

5. Instigarea calificată. Am văzut că reformele lui Spiru Haret au adus la sate o mică burghezie bugetară, reprezentantă în mic şi la fața locului a statului, în cazul medicului, al notarului, al învățătorului sau al preotului salarizat se produsese însă o mutație generată, credem noi, de curentul poporanist şi de cel sămănătorist. Cel care se încumeta să trăiască la țară pentru a lumina poporul, încurajat şi ajutat de reformele haretiste, ajungea repede să simpatizeze cu situația țărănimii, situație pe care o înfruntau zilnic şi ei în fața ochilor. De la Domnul Trandafir, la Un om năcăjit a lui I.A. Bassarabescu şi pînă la Titu Herdelea din Ion, opera literară nu a încetat să descrie compătimirea intelectualității săteşti cu țăranul. Era ilustrarea unui

fenomen real, dar şi o replică la statul-agresor, burghezia sătească preluînd, de data asta la un nivel superior de înțelegere, problematica rurală. „Atît propaganda permisă a învățătorilor împotriva abuzurilor, cît şi acea reprobabilă de a predica țăranilor dreptul să ia pentru ei moşiile proprietarilor, a alcătuit şi alcătuiesc un puternic factor de aţîţare a țărănimii împotriva ordinei existente"131. Sigur că poporanismul şi sămănătorismul nu au fost curente exclusiv critice şi ar trebui constatat că George Coşbuc nu a scris doar Noi vrem pămînt, ci şi bucolicul Nunta Zamfirei, unde situația de la țară avea alt aspect decît cel sumbru: Iar la ospăț! Un rîu de vin!/ Mai un hotar tot a fost plin/de mese... Cert este că activitatea creativă, generoasă şi pe alocuri ştiințifică a micii burghezi săteşti a ridicat curînd problema urgenței rezolvării problemei țăranului român nu numai în fața autorităților, ci şi în conştiința țăranilor. Publicațiile pe tema chestiunii țărăneşti au început să circule prin sate şi să fie comentate de învățători, preoți sau țărani, între care, bineînțeles, şi rezerviştii.

Cîteva broşuri anume au incitat satele. Prima era chiar Chestia țărănească a lui Spiru Haret, editată în 1905, şi care punea în lumină anomalia instituțională care ducea la tulburarea satelor, încă de la primele pagini, cititorul putea găsi un semnal de alarmă: Lățirea trusturilor evreeşti ale moşiilor, creşterea cea mare a aren-zilor de anul acesta, se traduc toate prin sărăcirea pînă la extrem a țăranilor, şi este în sentimentul tuturora, chiar în al celor mai optimişti, că această stare de lucruri, dacă va mai dura, nu se va putea rezolva decît printr-o catastrofă"32. Sunt două probleme majore ale acestei broşuri publicate cu doi ani înainte de răscoală, aspecte de conținut ce au avut impact asupra țăranilor care au decis să treacă pragul fricii de represiune şi să se transforme în răsculați: prima era că Spiru Haret o prezenta sub forma unui produs de propagandă electorală liberală, referirile la programul agrar al PNL găsindu-se la tot pasul; a doua era că broşura nu insista pe descrierea stării materiale proaste a țăranului, ci pe soluțiile de redresare a acesteia. Astfel, țăranilor li se prezenta din partea celei mai înalte, competente şi populare autorități educaționale o înşiruire de subcapitole, scrise cu corp de literă mare şi într-un limbaj uşor inteligibil, care se compuneau în imaginea unei soluții viabile de rezolvare a problemelor curente, venită din partea Opoziției, în broşură erau atinse cele mai sensibile subiecte şi acestora li se prezentau alternative pentru înlesnirea țăranilor de a deveni proprietari sau arendaşi, pentru revizuirea regimului tocmelilor agricole în folosul țăranului, pentru intervenția (nedemocratică) a statului în contractele dintre părți. De cealaltă parte, cel mai mare moşier al țării, proprietar al unor suprafețe uriaşe de teren arabil, nu era altul decît George

Grigore Cantacuzino, adică primul-ministru şi ministrul de Interne în exercițiu al țării!

Cea de-a doua broşură, cunoscută cu titlul Către săteni, era manifestul electoral al unui program politic pe care îl va prezenta Vasile M. Kogălniceanu la primul Congres de Ştiințe Sociale din România în data de 24 septembrie 1906. Fiul al marelui bărbat de stat Mihail Kogălniceanu şi protejat al lui Nicolae lorga, Vasile Kogălniceanu a îmbrățişat în mod inexplicabil doctrina socialistă, pe care ă încercat să o îmbogățească cu o contribuție în domeniul agriculturii. Aceste detalii biografice sunt importante, pentru că autorul s-a considerat obligat să reia „în condiții moderne" inițiativele din 1848 (!) ale gloriosului său tată. Vom analiza în ordine inversă cele două documente, deoarece discursul tipărit acoperă partea doctrinară, în timp ce manifestul este produsul propagandistic al acesteia.

Doctrina țărănească a lui Vasile M. Kogâlniceanu era o pledoarie pentru repunerea în discuție a originii proprietății în România, chestiune rezolvata de aproape o jumătate de secol şi extrem de periculoasă la începutul noului veac. Pe fond, Vasile Kogâlniceanu afirma că întregul teren arabil al României a fost în vechime al țăranilor şi că boierii 1-au prăduit prin diferite mijloace, creînd mari moşii pe spinarea sărăcirii perpetue a țăranilor. Conform acestei teorii, la începuturile existenței poporului român, întreg pământul se afla în devălmăşie şi sub stăpînirea satelor. Dincolo de ridicolul ei imediat, teza era şi extrem de periculoasă pe tărîm național. Ea presupunea că Gelu sau Glad nu aveau proprietăți ale lor, nu au fost nişte seniori locali ai românilor, ci nişte țărani ceva mai viteji care s-au ridicat, cu ajutorul calului împrumutat de la comunitate, împotriva invadatorului ungur. Teza nu explică de unde au apărut boierii români, adică „acei boieri români nesățioşi". Mai mult, Negru Vodă, Basarab, Dragoş sau Bogdan Vodă trebuie să fi fost nişte străini care au venit pe pământurile românilor şi le-au luat cu japca. Mai departe, Vasile Kogâlniceanu îi învăța pe țărani că pământurile „au căzut sub atîrnarea Domnilor. Aceştia, suverani peste tot pământul, închinau boerilor diferite drepturi ce posedau ei în sate. De la aceste închinări se trage istoriceşte împlîntarea clasei boiereşti, ca clasă aparte, la sate şi începerea evoluțiunii care a dus pe țărani la robie"133. Bineînțeles, autorul ezită să arate legătura directă între marile împroprietăriri ale lui Ştefan ce Mare, de exemplu, existența răzeşilor şi obiceiul acestora de a-şi bate copiii pe pământul abia primit pentru a nu uita acel moment toată viața, precum şi trecerea unora dintre ei în rîndul boierilor. Obiceiul se păstra şi în Muntenia. Un astfel de caz era familia Brătianu. Tot Vasile Kogălniceanu credea că oraşele României sunt înființate de străini (teză cu care cochetase şi mentorul său) iar

comportamentul oraşului faţă de saţ este consecinţa acestei origini înstrăinate, în sfîrşit, el reuşea să atingă şi un alt punct sensibil în mentalitatea ţăranului, de data asta unul foarte dureros: „Astăzi situaţia ţăranului este foarte tristă. El nu mai are pâmant sau nu-1 are are cît i-e de nevoie. De asemenea, nu are păşuni şi, din pricina lipsei hotărniciilor, drumuri de eşire la moşii, învoielile sunt apăsătoare, iar administraţiunea publica nu-i niciodată de partea /m"134.

Manifestul Către şateni era în fapt programul politic al unui grup je iniţiativă constituit pentru formarea unui partid ţărănesc, întrunirea a avut loc în sala Oppler din Bucureşti la 5 septembrie 1906 sub denumirea pretenţioasă de Congres Ţărănesc. Ca act de propagandă, manifestul avea avantajul unei adresări directe, într-un limbaj simplist, cu pasaje subliniate bold, corespunzînd mesajelor electorale: pamînt, învoieli bune, islazuri comunale, votul universal, şcoală135. Dincolo de explicarea acestor puncte de program politic, textul conţinea şi frazele polemice obişnuite: „Dar cum se vor aplica legile cele bune pentru ţărani, atunci cînd puterea toată, administraţia întreagă, este în mîna acelor oameni politici care au interes ca lucrurile să nu se schimbe?"136. Şi, mai departe: „O mulţime de interese potrivnice se opun cu îndîrjire la îmbunătăţirile de care are trebuinţă ţăranul pentru a putea ajunge şi el om în rîndul oamenilor"137. Manifestul mai avea un avantaj: se distribuia gratuit la sate. Dacă în cazul broşurii lui Spiru Haret conţinutul se păstra în domeniul realităţii complexe şi al raţionalului, broşura lui V.M. Kogăniceanu implanta în mintea ţăranilor o idee extrem de periculoasă, aceea că toate pămînturile sunt ale lor şi au fost furate cîndva de boieri, în mod simptomatic, mentalitatea aceasta se conturase mai devreme la ţăranul rus. Pledoaria agronomului cu studii la Grignon era, de fapt, pentru anularea aplicării Dreptului roman, pentru împărţirea moşiilor proprietarilor la ţărani şi, astfel, pentru o revoluţie agrară. De altfel, la 2 februarie 1907, Vasile M. Kogălniceanu susţine la Ateneu o conferinţă despre învoielile agricole în care afirma: „Nedreptatea, silnicia, jaful şi necinstea să dispară de la sate. Să nu mai fie omul rob la om! Să înceteze starea de lucruri care ne face de ruşine şi ne ţine pe loc, fără a putea înainta pe calea largă şi plină de soare a propăşirii!"138. Transformată şi aceasta în broşură, cuvîntarea a fost difuzata şi interpretată în sens politic prin cluburile socialiste. Sub acest aspect, activitatea lui Vasile Kogălniceanu s-a constituit într-o instigare calificată la răscoală.

Un alt factor de propagandă a fost presa vremii. Ziarele celor două partide istorice se întreceau în acuze pe tema problemei ţărăneşti şi ne putem imagina efectul lor într-o multiplicare în mii de Poieni ale lui locan. Este epoca poporanismului şi a sămănătorismului publicistic în care se implicaseră lorga,

Sadoveanu, Agîrbiceanu, Vlahuță, Coşbuc, Ilarie Chendi. Nu trebuie să uităm nici activitatea presei socialiste, care excela în plîngerea pe umerii țăranului şi, mai ales, în îndemnul la schimbarea situației prin mijloace revoluționare. Apăruse în 1895 ziarul Lumea nouă (sigur nu era vorba de Statele Unite ale Americii!), în care un oarecare Ion Nădejde publica articolele Starea țăranilor şi Chestia agrară, loc unde mai scriau nevastă-sa, apoi Ştefan Petică, Constantin Miile, Garabet Ibrăileânu (cu pseudonimul semnificativ Cezar Vrajă!), Ştefan Sacîz şi alte mediocrități. Acelaşi Ficşenescu, arestat pentru agitație socialistă, era autorul articolelor Ce căutăm la sate şi Talpa țării, în care făcea apologia narodnicismului. Problema acestei activități publicistice marxiste nu era valoarea (scăzută) a articolelor apărute sub diferite semnături anonime, ci faptul că subpre-sa aceasta constituia materialul de propagandă al cluburilor socialiste din sate. Acolo, activiştii socialişti dădeau articolelor interpretarea lor socială, propagandistică şi, în final, revoluționar marxistă. Activiştii socialişti nu se rezumau la materialul propagandistic oferit de presa proprie, ci comentau diversionist inclusiv articolele sau broşurile oamenilor politici responsabili, în timpul anchetei de după răscoală s-a descoperit că, de exemplu, broşura lui Spiru Hâret fusese prezentată de socialişti în sate drept ceea ce nu era, drept o cerere imperioasă venită din partea PNL de anulare a contractelor de învoieli, de împărțire a pămînturilor şi de intervenție a statului împotriva arendaşilor. Alteori, prin presă se făceau afirmații de o gravitate extremă: „Starea noastră nu e numai înapoiată, ceea ce ar fi destul de rău, ea este anormală, ceea ce e mult mai rău: clasele de sus stau în aer fără atingere cu poporul de jos, care, în țara noastră, el singur este o clasă pozitivă şi a păstrat mai curat sufletul românesc, între clasele de sus şi popor este o prăpastie adîncă, care, la noi, desparte aproape două nații"139. Teza împărțirii poporului român în două nații pe considerente de clasă va alimenta întreaga activitate antinațională de mai tîrziu a Partidului Comunist din România.

în legătură cu aparenta neconcordanță dintre Rusia țaristă şi jnişcarea socialistă, istoricul român Cristian Troncotă ne lămureşte cu un argument convingător: „La fel ca şi Ohrana internă, Agenția pentru Străinătate a folosit «supravegherea» cu detectivi deghizați, cît şi «penetrația», prin spioni versați, dintre care unii fuseseră recrutați chiar din rîndurile revoluționarilor veritabili... De exemplu, dintre cei cinci membri ai comitetului din St. Petersburg al Partidului bolşevic, nu mai puțin de patru erau agenți ai Ohranei".

Şeful din umbră al activităților socialiste antiromâneşti a fost Cristian Racovski. Revoluționar de profesie şi beneficiar al toleranței politice de la noi, acest Racovski nu a încetat nici o clipă să organizeze structuri antistatale pe

teritoriul României, ca urmare a ordinelor primite de la Lenin şi Troţki. Ei plănuiseră declanşarea unei revoluţii pe spaţii largi europene şi, la nivel regional, vedeau o legătură strînsă între provocarea mişcărilor anarhice în Rusia şi cele din statele vecine, în anul 1906, organizaţia subversivă condusă de Racovski a încercat să introducă în ţară prin Dobrogea un transport de 50 000 de puşti cu vasul Sarya. Surprins cînd încerca să le descarce în port, delegatul bolşevic Kamo a declarat că transportul era destinat revoluţiei din Ucraina, dar că au fost nevoiţi să acosteze pe ţărmul românesc din cauza unei furtuni141. Bineînţeles că transportul a fost capturat şi agenţii însoţitori arestaţi. A fost un eşec important al bolşevicilor, atît prin ratarea posibilităţii de a înarma terorişti sau răsculaţi pe teritoriul României, cît şi prin valoarea mare a capturii, în autobiografia sa, Racovski va afirma că răscoala din 1907 din România s-a produs sub influenţa de netăgăduit (linfluence indeniable) a mişcărilor similare din Rusia. Evident, dacă acceptăm teza promiscuităţii ţărănimii române susţinute de Constantin Dobrogeanu-Gherea, conform căreia ţăranul român habar nu avea de ce se întîmplă în cel mai apropiat oraş de satul său, atunci va trebui să acceptăm şi teza ca cineva i-a informat pe ţărani de ceea ce se întîmplă în Rusia. Acel cineva n-a fost, în nici un caz, guvernul României!

6. Situaţia din Rusia, în ce priveşte influenţa vecinului de la est, nu trebuie uitat că în perioada 1905 - 1907, ţarul Rusiei era foarte ocupat. La 2 ianuarie 1905 trupele ruseşti capitulează la Port-Arthur şi la 9 ianuarie izbucneşte prima mişcare revoluţionară: o demonstraţie în faţa porţilor Palatului de Iarnă din Petersburg este mitraliată din ordinul ţarului. Mişcarea îşi avea originea în mediul studenţesc, pe care începuse să-1 preocupe legăturile secrete cu mişcarea sindicală, în duminica de 9 ianuarie, o manifestaţie condusă de Gheorghi Gapon — preot, lider sindical şi agent al Poliţiei secrete — iese din prevederile autorizaţiei legale şi ajunge în dreptul porţilor Palatului de Iarnă. Cu toate că ţarul nu se afla înăuntru, garda palatului deschide focul, omorînd aproximativ 200 de persoane şi rănind circa 800. Masacrul, rămas în istorie cu denumirea „Duminica însîngerată", a constituit punctul de plecare al intensificării agitaţiilor din Rusia, în urma revoltei marinarilor de pe vasul Potemkin şi a acostării lor în portul românesc Constanţa, ţarul acceptă să înfiinţeze Duma şi să dea ţării o Constituţie. Anul 1905 este cel în care losif Visarionovici Stalin planifică activitatea teroristă a bolşevicilor: „Era vorba, de fapt, de atacuri armate vizînd jefuirea unor bănci, poştalioane, vapoare, acţiuni admise atunci de bolşevici ca modalitate de a umple casa de bani a partidului"14?. La 21 iulie 1906, ţarul dizolvă Duma şi instituie Legea marţială. Din 1905, foştii marinari potemkişti bîntuie prin România, oploşiţi

pe lîngâ cluburile socialiste. Dar evenimentul care va influența într-un fel situația din România va fi numirea lui Piotr Stolîpin ca ministru de Interne şi apoi ca prim-ministru. în calitate de fost guvernator al provinciei Saratov, el se remarcase prin înăbuşirea răscoalelor țărăneşti din 1905 — 1906. Ajuns la conducerea guvernului, Stolîpin propune Dumei votarea unei legi pentru privatizarea bunurilor funciare ale țărănimii. Actul urmărea cultivarea intensivă a solului şi creşterea producției. Pe de altă parte, legea prevedea că o familie de țărani care doreşte să părăsească sistemul vechi de proprietate al satului (foarte asemănător devălmăşiei de la noi) putea să ceară oficial acest lucru. Ca urmare a deciziei, familia primea dreptul de proprietate asupra terenului şi ajungea în fața a două opțiuni: întemeia o fermă sau vindea terenul, migra la oraş, se stabilea acolo cu ajutorul banilor cîştigați din vînzare şi, de cele mai multe ori, devenea proletar. Legea aceasta, dată în noiembrie 1906, a avut un ecou scăzut în rîndurile țărănimii, fapt ce a întîrziat modernizarea relațiilor funciare şi a îngreunat mai mult procesul de eliberare a zonei rurale de surplusul de populație săracă143. Fenomenul, după cum este uşor de constatat, era similar celui din România. Din legea lui Stolîpin, agenții socialişti nu au cules decît ideea acordării dreptului de proprietate de către stat şi au propagat-o diversionist în Moldova. Din aceeaşi sursă a provenit şi informația falsă că în Rusia țăranii sunt proprietari şi trăiesc mai bine: „Propaganda revoluționară printre țărani, în Rusia, este opera unor societăți organizate care lucrează în chip metodic, cu scrisul şi cu graiul. Numai cine n-a voit să vadă n-a văzut la noi unele manuscrise tipărite în Basarabia, cu caractere chirilice, toate chemînd pe țărani la luptă pentru a cuceri pămînt. Ele au circulat mai cu seamă în județele Iaşi, Fălciu şi Vaslui, dar au ajuns pînă la Bucureşti".

7. Fărîmițarea proprietății, în sfîrşit, procesul cel mai grav şi de neoprit al segmentării accelerate a pămîntului primit prin împroprietărire a creat o pătură de țărani săraci şi nemulțimiți. Procesul de pierdere a pămîntului avea cauze obiective şi subiective. Jurisdicția asupra moştenirii făcea ca, la moartea unui țăran împroprietărit, terenul agricol să fie împărțit între frați sau între fii, să devină în timp din ce în ce mai mic şi mai greu accesibil, în condițiile în care familia țăranului român cunoaşte în ultimele decenii ale secolului al XLX-lea un semnificativ spor demografic. Creşterea numărului de membri ai familiei țărăneşti (celebrele familii cu 11 copii!) este un fenomen tipic creşterii economice, ceea ce vine să confirme încă o dată că răscoala a izbucnit pe fond de ascensiune economică. Din această perioadă provine înmulțirea numelor Stoian sau Oprea, porecle care se dădeau de naşi sau de preoți ultimilor copii dintr-o serie lungă, ca decizie pentru încetarea naşterilor în acea familie.

Stoian (de la slavonul stoi = a opri) şi românescul său Oprea, din care provin toate variantele moderne Stoenescu, Stoica, Stoicescu, Oprescu, Opran, Oprina etc,, erau reflexul unor limitări materiale, condiția femeii nefiind în acel moment o preocupare socială şi medicală.

O altă cauză a fărîmițării şi pierderii pâmîntului era beția. Aşa cum au arătat sociologii români, unii oameni politici, precum şi regele în memoriile sale, perioada de iarnă era critică pentru țăran. Nu avea de lucru şi frecventa foarte des circiuma, ajungînd de cele mai multe ori să bea pe datorie sau să-şi piardă proprietatea prin amanetare, împrumut, vînzare în mare dezavantaj. Tot iarna trebuia să se confrunte cu problema tocmelii agricole. De cele mai multe ori în Moldova, cîrciumarul şi arendaşul erau evrei.

Incidentul din comuna Flămînzi (8-12 februarie 1907)

Comuna Flămînzi, care a devenit simbol al Marii Răscoale din 1907, era o localitate izolată, la aproximativ 3 km. vest de şoseaua care urca de la Hîrlău la Botoşani. Prima observație geografică este că localitatea se afla mult mai aproape de Hîrlâu (aprox. 16 km) decît de capitala județului Botoşani (aprox. 30 km). Flămînzi se înscria într-un patrulater de sate, din care mai făceau parte satele Rădeni şi Frumuşica, toate amplasate pe brațul stîng al drumului principal către nordul Moldovei şi fiind incorporate plasei Hîrlău. în ciuda numelui său, Flămînzi era un sat bogat în care funcționa o sucursală a Băncii Agricole şi în care se înregistraseră producții record de porumb. Dincolo de localitate, pînă spre calea de comunicație Paşcani-Suceava, se întindeau suprafețe mari cultivate cu cereale şi dealuri cu finețe, alimentate de un bazin hidrografic neobişnuit de bogat pentru această zonă. Numai suprafața agricolă a comunei Flămînzi se întindea la peste 30 000 de pogoane, ocupînd locul doi ca mărime în țară145. Comuna Flămînzi era privilegiată astfel, în comparație cu ale zone ale Moldovei, cunoscute ca aride şi cu producții mult mai reduse. Ea se afla pe moşia prințului Sturdza.

Păstrînd în memorie mecanismele relației proprietar - arendaş — țăran prezentate mai sus, vom constata că incidentul s-a produs în limitele unei tipologii comune, care producea astfel de conflicte în fiecare an şi mai peste tot. Totuşi, în anul 1907, spre deosebire de ceilalți ani, s-a produs un fapt anume care a determinat o altă dimensiune a revoltei.

încă din toamna anului 1906, moşia Flâmînzi a fost disputată între doi arendaşi: Mochi Fischer şi Berman luster. Pentru a obține sprijinul sătenilor şi o presiune a acestora asupra proprietarului, cu scopul de a-i acorda lui arenda, Mochi Fischer, fratele său Avraam Fischer, precum şi administratorul moşiei, Gh. Constantinescu, au promis țăranilor că vor semna contracte (învoieli) cu

25 de lei fal-cea de pămînt şi cu 15 lei f aicea de imaş, ceea ce era un preț convenabil. Totodată, şi competitorul Berman luster a făcut promisiuni țăranilor pentru un contract avantajos. Pe durata iernii, conflictul dintre Mochi Fischer şi Berman luster s-a finalizat prin atribuirea arendei celui dintîi, cu obligația unei despăgubiri de un milion de lei. Suma era imensă şi ea ne dă o măsură asupra sumelor care se obțineau din exploatarea acestei moşii, precum şi asupra averii arendaşilor. La începutul lunii februarie 1907, țăranii au devenit impacientați deoarece semnarea contractelor promise întîrzia. Neliniştea țăranilor era legitimă şi pentru faptul că, în conformitate cu legea învoielilor agricole — aşa cum am văzut —, ei trebuiau să lucreze mai întîi pe pămînturile moşierului şi apoi pe pămînturile lor. în consecință, țăranii trebuiau să ştie exact cît au de muncit la boier, pentru a-şi putea planifica lucrarea propriului pămînt pentru hrană, precum şi locurile, perioadele şi suprafețele în care îşi puteau duce vitele la păscut. Numai că noul arendaş, în înțelegere cu administratorul Constantinescu, nu se grăbea să semneze învoielile, nu în termenii promisiunilor făcute în toamnă. Interesul său era să-şi recupereze milionul de lei dat lui Bermen luster pe seama unor contracte mai dure, adică pe spinarea țăranilor aflați pe imensa suprafață arendată. La un moment dat, jocul răbdării dintre cele două părți a produs o amenințare din partea administratorului moşiei, Gh. Constantinescu strigînd țăranilor că nu are de gînd să-şi păstreze promisiunile, că „or să ajungă a se hrăni 7 oameni la o singură capră" şi că îi aşteaptă în ziua de 8 februarie la Primărie pentru a semna noile învoieli. Țăranii — „liniştiți şi cuminți", cum i-a caracterizat mereu Nicolae lorga —, acceptă această situație. Ei au înțeles să protejeze interesele financiare ale arendaşului, adică să păstreze raportul dintre cîştigurile proprietarului şi ale arendaşului, dar nu mai mult de 5 lei în plus pentru fiecare falce lucrată. Cu această bază de negociere, aproximativ 200 de țărani se prezintă în ziua de 8 februarie la Primărie, dar administratorul nu apare. Văzînd că s-a făcut ora 12.00, țăranii se deplasează la casa secretarului Primăriei, un anume Ciornei, care era cumnatul lui Constantinescu. Aici, administratorul moşiei Flămînzi îi amenință din nou pe țărani şi îl loveşte pe unul dintre ei, pe nume G. Dochescu. în fața acestei agresiuni, țăranii Dumitrache al lui Roman Grosu, Grigore şi Trifan Roman, precum şi Gheorghe Zamfirescu îl bat pe administratorul Constantinescu. Speriați de reacția țăranilor, cei doi vinovați telegrafiază la Botoşani, raportînd un caz de răscoală şi solicitînd trupe pentru a le proteja viața. Prefectul trimite imediat 20 de jandarmi.

Trebuie subliniat că, în realitate, după acest incident țăranii s-au retras la casele lor şi în seara respectivă au întocmit un protest către prefectul județului

Botoşani, Jules Văsescu. După o săptămînă, în lipsa oricărui răspuns, țăranii, de data asta sub conducerea învățătorului Maxim, a preotului Săvescu şi a primarului comunei, Manole lonescu, cer printr-o petiție fermă respectarea angajamentelor luate de arendaşi. Ancheta prefectului, care s-a deplasat la fața locului, nu numai că a constatat situația, dar a şi intervenit — altfel decît ni s-a povestit pînă acum — în favoarea țăranilor: „Locuitorii au fost calmi, respectuoşi, dar bine decişi a nu mai primi pe moşie pe administratorul Constantinescu, care îi maltratează, şi a nu rămîne fără pămînt de hrană. Le-am promis inter-venţiunea mea pe lîngă arendaş şi oamenii s-au întors în linişte pe la vetrele lor. Astăzi, fiind în Botoşani, am pus în vedere d-lui Mochi Fischer că locuitorii cer îndeplinirea promisiunilor făcute de el anul trecut, că în interesul ordinei publice şi în interesul său propriu trebuie să se împace cu locuitorii, fiind el responsabil de turburările actuale, fruct al imprudenței de anul trecut. El rni-a promis că va face contracte agricole şi că locuitorii vor fi mulțumiți. Pentru aceasta i-am dat termen pînă la l martie, data expirării termenului legal, pentru facerea de tocmele agricole".

în continuare, prefectul se deplasează în comuna Frumuşica, proprietatea lui Stancu Pecheanu, dar arendată tot lui Mochi Fischer, împreună cu Avram Zaharia Şi aici se constată aceleaşi abuzuri ale arendaşilor, problema lor fiind, de fapt, aceeaşi pe toată suprafața luată în arendă: recuperarea banilor pierduți în procesul cu Berman luster. Avram Zaharia se lăuda că „toată administrația şi justiția sunt cumpărate de el", dar în momentul confruntării cu prefectul Văsescu, afirmația a fost infirmată de realitate: şeful județului a dat dreptate țăranilor şi le-a cerut arendaşilor să înceteze agresiunile. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi în fața țăranilor din Rădeni, de pe moşia doctorului Ştefanovici, arendată de Henric Uster şi de un anume Caracas.

Arendaşii nu s-au ținut de cuvînt, astfel că prefectul, secretarul general al Ministerului de Interne, sosit special de la Bucureşti, şi comandantul companiei de jandarmi s-au mai deplasat o dată în toate satele din plasa Hîrlău în ziua de 26 februarie, insistînd asupra arendaşilor pentru a semna învoielile, astfel încît țăranii să se potolească. Peste tot țăranii au colaborat cu autoritățile şi s-au comportat civilizat. Atenția deosebită arătată de guvern acestui incident era determinată de suprafețele foarte mari pe care se manifesta nemulțumirea țăranilor, corespunzător dimensiunii exagerate ale moşiilor arendate trustului Fischer. Raportul prefectului Văsescu ne dezvăluie întregul tablou: „Aceste sunt cele constatate de noi şi am observat că pretutindene locuitorii, cu toate că erau în număr foarte mare, n-au profitat de aceasta pentru a amenința sau impune voința lor, ci pentru a se plînge şi a cere dreptate şi dreptul ce li se cuvine. Nu am observat nicăeria influența străină şi excitare din partea

preuților şi învățătorilor, după cum zic jidanii, ei sunt singurii vinovați, căci prin cupiditatea lor şi barbaria cu care tratează țăranii, i-a exasperat. Plîngerea lor este justă şi e de dorit ca d-nii arendaşi să o îndeplinească, ei sunt vinovați şi numai ei pot remedia la asemenea stare de lucruri. La din contra, e de prevăzut că la primăvară arendaşii nevoind a da pămînturi la locuitori, aceşti din urmă le vor lua singuri şi prin acest mijloc vor provoca o stare de lucruri îngrijorătoare pentru viitor. Din nenorocire, administrația, din cauza insuficienței legei, nu va putea preveni asemenea dezordine.

Textul este fundamental pentru înțelegerea evenimentului petrecut la Flămînzi şi în satele învecinate. Să izolăm cîteva concluzii:

— protestul țăranilor a fost exclusiv împotriva arendaşilor, nu împotriva guvernului sau a moşierilor;

— peste tot locuitorii au fost destul de rezervați, fără a provoca incidente, decît proteste, petiții, cereri exprimate oral;

— arendaşii au cerut intervenția jandarmilor, exagerînd evenimentul la dimensiunile unei răscoale;

— arendaşii evrei au lansat zvonul că țăranii sunt instigați de preoți şi de învățători, speculînd realitatea că aceştia îi ajutau pe țărani să-şi scrie petițiile; nu trebuie să excludem existența unor mesaje antisemite latente din partea reprezentanților celor două categorii de funcționari;

— prefectul, în calitate de reprezentat al guvernului, a luat constant apărarea țăranilor;

— nu s-a înregistrat nici o confruntare între țărani şi jandarmi;

— arendaşii nu au ținut cont de recomandările prefectului, din două motive: unul se dovedea subiectiv — Văsescu era considerat antisemit; al doilea era obiectiv — aşa cum arată în final şi prefectul, legea nu-i permitea să intervină în conținutul învoielilor dintre arendaşi şi țărani, acestea avînd regimul unor contracte între părți;

— în finalul raportului, prefectul Văsescu anunță cît se poate de clar că în primăvară țăranii vor intra cu forța pe pămînturile respective; practic, prefectul județului Botoşani anunța încă din 18 februarie răscoala!

Analiza incidentelor petrecute în zonă arată că, cel puțin pentru luna februarie 1907, revolta țăranilor a avut un caracter deschis antisemit. Deşi acest caracter a fost negat şi în epocă, inclusiv la nivelul cel mai înalt, şi a fost ulterior negat de orice autor socialist, logica nu poate fi obturată: atîta timp cît atitudinea autorităților, în frunte cu prefectul, este de partea țăranilor, atîta timp cît forțele de ordine nu au tras, nu exista nici un motiv care să determine o reacție violentă a țăranilor împotriva autorităților statului; atacul se produce peste tot, în această faza, asupra arendaşilor, în particular asupra arendaşilor

sau negustorilor evrei. La 24 februarie, un anume Avram Boz (numele ar putea fi o prescurtare) semnala că țăranii din Bădeni, în frunte cu ajutorul de primar, au ocupat moara sa cu aburi. La Deleni, țăranii le-au cerut „dughengiilor" Iţic Aronovici, Leib Iţic şi Moisa să părăsească satul. Nu au fost maltratați sau furați, țăranii punîndu-le la dispoziție căruțele cu care să plece.

Oricît ar părea de surprinzător, dar cu asta lucrurile s-au liniştit în comuna Flămînzi.

Cercetarea documentelor din arhivele Ministerului de Interne, de Justiție şi al Instrucțiunii Publice arată că ceea ce ni s-a prezentat pînă acum despre incidentul din comuna Flămînzi, ca scînteie a Marii Răscoale, nu se poate susține cu probe. De altfel, oricine deschide o carte despre răscoala din 1907, va constata că primele distrugeri, primele riposte ale forțelor de ordine şi primii morți apar în cu totul alte locuri decît la Flămînzi. Protestele țăranilor din plasa Hîrlău au cunoscut acel caracter antisemit, dar limitat, şi au avut ca bază de pornire abuzurile arendaşilor români şi evrei.

Practic nu există nici o legătură cauzală între protestele țăranilor din comuna Flămînzi şi Marea Răscoală ce avea să se declanşeje în martie. Confuzia s-a creat din faptul că alte forțe vor prelua incidentul pentru a răspîndi răscoala.

Revolta urbană din Botoşani (4-6 martie 1907)

Conflicte de genul celui petrecut la Flămînzi s-ău înregistrat şi în alte comune, cu motivația deja cunoscută şi pe acelaşi fond antisemit. Important acum este să subliniem că trustul Fischer nu a cedat insistențelor Prefecturii şi s-a încăpățînat să încerce recuperarea banilor pe seama noilor contracte agricole, în plus — foarte important pentru condițiile care au favorizat răscoala — liderii trustului arendăşesc au părăsit țara, urmărind evenimentele de la Cernăuți. Astfel, termenul de l martie prevăzut de lege a fost depăşit. Neliniştea țăranilor s-a transformat de data asta în furie. Consiliați de preoți sau de învățători ei au înțeles un amănunt decisiv al situației: de data asta, arendaşii evrei se aflau în conflict cu legea. Legea nu mai era de partea lor, iar prin refuzul de a semna învoielile pînă la l martie — cum obliga legea — regimul contractelor între părți era încălcat de arendaşi, nu de țărani. De la acest amănunt juridic, explicat țăranilor de intelectualii satelor, a pornit ideea cererii de pămînt direct la proprietari, cerere care se referea precis la repartizarea pămîntului pentru muncă, nu la împărțirea moşiei de către țărani, cum diversionist a prezentat cazul presa marxistă. Dacă adăugăm faptul că autoritățile, guvernul şi Prefectura nu interveneau pentru că doreau să respecte

legile țării, pe principiul modern şi capitalist al cererii şi ofertei, vom înțelege care este sursa reală a revoltei — ideea că trebuie să-şi împartă singuri pământurile moşiei pentru muncă.

Pe acest fond, care reprezenta în sine un vid al autorității, s-a produs intervenția în evenimente a unui grup agitatoric format din țărani rezervişti, care fuseseră deconcentrați din Regimentul 16 Suceava şi pentru care, în momentul cînd s-a constatat că fac propagandă antisemită şi în favoarea unei răscoale, s-au emis ordine de reconcentrare. Un astfel de ordin este cel cu nr. 917 din l martie 1907 care cerea rechemarea la unitate începînd cu 3 martie a sergenților: Asaftei Dumitru, Bulgariu Vasile, Călugărița Dumitru, Mihalache Toader, Roată Gheorghe, Rotariu Niculae, Simion Mihai şi Țurcanu Ion148. Fie că o făceau din proprie inițiativă, fie că au fost incitați de socialişti sau de agenți ruşi, cert este că aceşti sergenți s-au deplasat în comuna Stănceni, aflată, spre est, în imediata apropiere de Botoşani, au îmbătat la circiumă o mare parte din locuitorii bărbați şi i-au îndemnat să ceară refacerea învoielilor în condiții mai avantajoase. Nu trebuie să ne scape atenției amănuntul că în acest sat țăranii semnaseră deja noile tocmeli agricole, ocazie cu care nu se produsese nici un incident. Bineînțeles, ne putem pune şi întrebarea de unde au avut atîția bani pentru a da de băut unui număr de aproximativ 200 de oameni. Țăranii „fiind în stare de beție, au bătut pe contabilul jidan Bercu Safir şi au amenințat pe fiul arendaşului care se găsea acolo"149, în urma apariției unei subunități militare în sat, țăranii se liniştesc şi în jurul orei 19.30 se întorc la casele lor. întreaga mişcare a durat două ore. Trei zile mai tîrziu, în condițiile în care rezerviştii refuză să se mai prezinte la unități, instigarea la răscoală ajunge şi în alte sate din jurul Botoşanilor, precum şi în nord-vest spre Dorohoi, această dezvoltare teritorială avînd o explicație plauzibilă în proveniența sergenților din acele localități. Precizez că pe harta topografică a județului Iaşi, la est de Hîrlău figurează Cota 160 cu denumirea „Movila Sergenților", posibil loc de adunare al acestora. Cercetarea ulterioară a arătat că în activitatea de instigare, rezerviştii s-au folosit de argumentul că sunt sprijiniți de la oraş de studenți (aşa cum se întîmplase la Sankt Petersburg în ianuarie 1905), fapt care nu a putut fi demonstrat, dar care a fost semnalat drept zvon mai peste tot în satele răsculate. O serie de studenți aflați în trenuri, pe drumurile de acces sau în localitățile botoşenene au fost reținuți. Unii erau cunoscuți ca vechi agitatori narodnicişti, alții se aflau întîmplător în acele locuri. Totuşi, într-o telegramă trimisă de la Hîrlău Ministerului Justiției, se afirma: „Sosit Bâdeni. Găsesc 5 studenți ieşeni, care, sub masca de a face anchetă economică, sunt imprudenți agitatori". Pe durata primei săptâmîni din martie, broşurile lui Vasile Kogălniceanu sunt semnalate în cîteva sate,

răspîndite de grupuri de 4 — 5 studenţi. Ei se deplasează suspect de mult în districtele Botoşani şi Dorohoi, iar pe urma acestora anumiţi indivizi îi îndeamnă pe ţărani să semneze petiţii în alb adresate Dlui Vasile Cogălniceanu, Bucureşti, Aleea Vasiliu No. 13.

în ziua de 4 martie însă, Prefectura informează Bucureştii că „o parte din oamenii satelor vecine, cu lipovenii din oraşul Botoşani, la care s-au alipit şi băeţii de prin mahalale, s-a revoltat şi a spart geamurile şi uşile de pe la prăvăliile evreilor, devastînd pe une locuri"150. Din raportul procurorului Levaditti, Procuratura Generală afla că în dimineaţa zilei de 4 martie, la ora 10.00, „un mare număr de orăşeni şi săteni au năvălit asupra oraşului cu pietre şi ciomege. Au fost întîmpinaţi de două companii. Locuitorii, cu aruncături de pietre şi aruncare de cartaturi făcute anume, au tăbărît asupra soldaţilor, rănind mai mulţi dintrînşii. Maiorul Boureanu, care eşise cu noi înainte locuitorilor spre a-i linişti, a primit numeroase lovituri. Răsvrătiţii au tras cu focuri de revolvere asupra armatei. Făcînd somaţiunile legale, au {am, n.a.) ordonat să tragă în aer spre a speria pe locuitori, însă, năvălind cu mai mare furie asupra soldaţilor, s-a tras focuri care au omorît patru oameni şi rănit vreo şapte. La bariera Agafton se adună vreo patru sute locuitori, care are să intre în oraş. Evreii din mahala se apără singuri şi ne comunică că ar fi omorît un român"151. Ca urmare a anchetei declanşate, primul-ministru a fost informat încă din 5 martie asupra celor petrecute în Botoşani, cu destule amănunte semnificative: „Revolta din oraş a fost mare. Un număr de vreo cîteva mii de locuitori de la satele vecine, conduşi de mahalagii din oraş şi mai ales de lipoveni, au năvălit în oraş pe toate barierele. Forţele de care se dispunea, 350 oameni - Batalionul 8 Vînători, 14 geandarmi rurali, 20 pompieri, au fost impotente de a împiedica devastările. S-a devastat o mare parte din despărţirile poliţieneşti (sectoare ale oraşului, n.a.) a 3-a şi a 4-a, casele dlor Leon Costiner, David Costiner şi Meltzer (şi ale lui Nuham Solomovici, n.a.). Armata fiind înconjurată din toate părţile, a fost obligată a se retrage cu încetul spre centrul oraşului. Pe la 11 ore, în Piaţa Ferdinand, înarmaţi cu revolvere şi bîte, au năvălit asupra unei companii de soldaţi conduşi de dl. maior Boureanu. Dl. maior Boureanu a fost strivit de loviturile primite, mai mulţi soldaţi au fost răniţi. Dl. procuror făcînd somaţiunile legale, a ordonat începerea focurilor. S-a tras 5 salve în aer cu cartuşe oarbe, însă revoltaţii năvălind din nou înspre soldaţi, s-a tras focuri pline, au căzut 4 morţi şi 8 răniţi. [...] Din altă parte, în strada Fulger un număr de vreo 800 oameni au început devastările, locuitorii din acea stradă, în mare parte evrei, s-au apărat cu revolverele, sunt mulţi oameni răniţi de către evrei. Liniştea nu s-a restabilit decît pe la 7 ore, la sosirea a două batalioane din Regimentul 15

Războieni. Pe noapte a fost linişte". Bilanţul final al evenimentelor din Botoşani a fost de 8 morţi, ca urmare a decesului a încă 4 din cei 8 răniţi, în continuare, prefectul Văsescu explică cel mai bine detaliile acestei insurecţii urbane: „Cu micul număr de soldaţi de care se dispunea s-a luptat timp de două zile şi o noapte în contra revoluţionarilor, aşa încît mi-a fost cu neputinţă să apăr peste tot oraşul devastările şi să împiedec sărăcirea totală a celor mai mare parte din nenorocitele familii evreeşti sărace şi mizerabile deja şi care au atît de putină vină în tot ce se intimplă. S-au făcut mai multe arestări. S-a remarcat că din revoltaţi cea mai mică parte erau ţărani, cea mai mare parte fiind mahalagii din oraş şi mai ales lipoveni. Aceştia din urmă au avut o atitudine foarte ostilă în tot timpul şi instigau pe revoltaţi cu cuvintele: «înainte, că vin ruşii, au să ocupe ţara, au să gonească pe toţi evreii, au să vă scutească de biruri şi au să vă deie pămînt». Principalii instigatori lipoveni sunt arestaţi şi depuşi la Parchet"152. Mai este interesant de semnalat că, la puţin timp după numirea sa ca ministru de Interne, Ionel I.C. Brătianu a primit o telegramă de la proprietarii Arthur Rosetti şi G. Morţun din Botoşani prin care îl anunţau că în zona localităţii Şiret fuseseră răspîndite manifeste ruseşti care îi îndemnau pe ţărani la răscoală.

Sunt cîteva concluzii importante care se pot trage din relatările de la faţa locului:

- în primul rînd, este evident că la Botoşani a avut loc o revoltă urbană cu caracter antisemit, nu o răscoală (revoltă ţărănească); ea nu poate fi considerată pogrom, pentru că nu a fost organizată cu consimţământul autorităţilor, acestea făcînd tot posibilul pentru a o împiedica;
- principala forţă de revoltă a fost constituită din orăşeni, lipoveni şi mahalagii, care au acţionat cu bîte, proiectile de fier anume făcute (cartaturi) şi cu arme de foc împotriva forţelor de ordine;
- ţinta atacului nu au fost doar arendaşii, agresiunea extinzîndu-se la negustorii evrei, ca urmare a preluării iniţiativei de către orăşeni;
- este însă clar că a avut loc un atac direct la adresa forţelor de ordine, nu o reacţie la o eventuală intervenţie a acestora; forţele de ordine au urmat procedura legală: ordinul procurorului, salve de avertisment cu gloanţe oarbe, salve de avertisment cu cartuşe de luptă, foc în plin, şi numai după ce în rîndul militarilor s-au înregistrat răniţi;
- ideea că Armata a tras în ţărani, făcînd o baie de sînge la Flămînzi sau la Botoşani, este un fals propagandistic comunist;
- acuzaţia arendaşilor, că prefectul Văsescu era antisemit, în ciuda limbajului său colorat, nu se susţine, declaraţia lui în favoarea evreilor săraci şi nevinovaţi ai oraşului fiind exemplară;

- unii evrei s-au apărat cu arme de foc, dînd incidentului un aspect de insurecție care depăşeşte capacitatea de reacție a autorităților;

- devine la fel de evident că instigatorii au acționat în baza unui plan de instigație elaborat — centrul diversionist a fost identificat la Cernăuți —, că au fost înarmați şi că au folosit aceleaşi mesaje proruse binecunoscute, cu care ne-am întîlnit şi în cazul răscoalei din 1888.

înainte de a analiza evenimentele din nordul Moldovei, trebuie arătat că incidentele violente antisemite s-au propagat în tîrgurile Burdujeni, Bucecea şi Şiret, toate locuite majoritar de evrei. Şi în aceste locuri, forțele de ordine au fost atacate de orăşeni, de tîrgoveți şi de un număr mult mai mic de țărani. Conform informațiilor trimise de la fața locului ministerelor de Interne şi de Justiție, țăranii din comunele Leorda, Vlădeni, Corni, Poiana-Lungă, Curteşti, Stănceni, toate din preajma Botoşanilor, s-au înțeles cu arendaşii în urma unor negocieri organizate de Prefectură şi s-au întors liniştiți în satele lor. învoielile agricole au fost semnate în fața autorităților de către 6 delegați din partea țăranilor şi de arendaşii evrei. Constatăm, aşadar, că izbucnirea răscoalei violente în Moldova a avut un caracter urban (incluzînd în acest termen şi tîrgurile), țăranii reprezentînd doar masa de manevră a unor orăşeni.

în momentul în care, de la cel mai înalt nivel politic al țării -regele Carol I — este semnalat drept centru al instigării oraşul Cernăuți, avem obligația să tratăm cu toată seriozitatea natura revoltelor din nordul Moldovei, despre care ni s-a spus pînă acum că au reprezentat începutul Marii Răscoale. Cu toate că localitatea Burdujeni nu mai există pe hartă, devenind între timp un cartier al Sucevei, dar ştiind că ea se afla pe aceeaşi linie cu Bucecea şi Şiret, suntem în situația de a observa că aşa-zisa răscoală s-a întins nu în sud, spre Iaşi sau spre Bucureşti, unde era Guvernul, ci spre nord, pe şoseaua Botoşani — Cernăuți, cu mare precizie, în tîrgurile Mihăileni şi Darabani, aflate în imediata vecinătate a frontierei, dovezile asupra instigării la răscoală au fost cele mai clare, avînd la origine manifeste, broşuri şi apeluri, unul dintre ele fiind semnat „în original" de Vasile M. Kogălniceanu. Fără a fi antisemite (atitudine care nu se potrivea mişcării socialiste), ele au speculat din plin subiectul social antistatal. Ca un făcut, exact în aceeaşi perioadă, pe străzile Bucureştilor, dar şi în alte oraşe, sunt răspîndite manifeste adresate muncitorilor. Unul dintre ele conținea şi astfel de informații: „Tovarăşi. Țărănimea e în plină revoltă! Tot nordul Moldovei e într-o frămîntare nebună. Ca stîncile din vîrful munților se rostogolesc la vale şi înaintară mereu în cîmpie legiunile răsculaților țărani. Satele, tîrgurile şi oraşele devin teatrul de dezlănțuire a furiei populare, prea mult înăbuşită sub povara mizeriei şi a răbdării silite. [...] Fiecare muncitor, fiecare apăsat, toți cei care tremură de

indignare la priveliştea celor ce se întîmplă în Moldova, au datoria să ia parte, să protesteze cu tărie sub cutele drapelului roş al Internaţionalei Socialiste". Manifestul, scris fără îndoială de o mînă exersată, introducea subliminal cîteva sugestii periculoase, în realitate, răscoala nu înainta spre nici o cîmpie, care se găseşte în sud, ci spre graniţa cu Austria şi Rusia; folosirea cuvîntului „legiune" crea impresia că ţăranii sunt organizaţi; apelul final „să ia parte", fără a se preciza la ce, nu era adresat doar muncitorilor, ci la „toţi cei care tremură de indignare", căutînd sa atingă o plajă mai largă de populaţie.

La fel cum „răscoala" din 1888 a fost îndreptată spre Bulgaria, vedem şi aici că incidentele sunt provocate spre graniţa de nord. O informaţie care nu a fost comentată pînă acum este aceea că de la data de 7 martie 1907 Guvernul României a ordonat „ca frontiera, începînd de la Suceava, pînă la Mihăileni să fie ocupată milităreşte", pentru a împiedica o infiltrare de agenţi travestiţi în ţărani bucovineni, precum şi pentru a ţine sub control mişcările armatei statului vecin. De asemenea, punctele de trecere a frontierei şi vamale au fost închise, în faţa acestor dovezi, nu ne rămîne să constatăm decît că ceea ce s-a numit răscoala ţăranilor din judeţul Botoşani, ca început al Marii Răscoale, a fost percepută la Bucureşti ca o tipică instigare externă, rusească sau austriacă, făcută cu scop de destabilizare a statului român şi care a speculat sentimentele antisemite reale ale populaţiei, în rapoartele diferitelor autorităţi locale vom întîlni aceleaşi formulări ca la răscoala din 1888 la adresa instigatorilor, motiv pentru care, făcîndu-se o paralelă cu ambiguitatea rezultatului public al acelui eveniment, multe lucruri nu au fost luate în serios, în acele zile din martie 1907, Prefectura Botoşani a tras atenţia primului-ministru asupra unui aspect la fel de periculos al evenimentelor: „E absolut indispensabil ca regimentele să fie aduse din Oltenia şi Muntenia, căci mi-e teamă că soldaţii, fiind moldoveni, toţi avînd acelaşi sentiment de ură contra evreilor, să nu ne putem servi de ei contra ţăranilor"153. De la Dorohoi, inspectorul general administrativ Varlam şi şeful trupelor, gen. Pavlov, se adresează primului-ministru la data de 6 martie cu propunerea: „în urma unei minuţioase consfătuiri între subsemnaţii, am compus în plină convingere că o răscoală din acest judeţ nu se poate potoli multă vreme pînă ce nu i se va permite de către D-voastră a se face uz conform regulamentului serviciului în garnizoană de Glonţ"154. Primul-ministru şi ministrul de interne George C. Cantăcuzino, primeşte informaţiile alarmante de la Botoşani şi Dorohoi în 8 martie, ia acasă telegramele şi pune celebra rezoluţie hilară: „Să se reprime mişcarea cu energie, dar cu blîndeţe", care a fost cunoscută abia în data de 19 martie 1907. Din 13 martie, guvernul fusese schimbat cu cel liberal.

între timp, încurajați de succesul negocierilor cu arendaşii de la Botoşani, dar şi instigați că Armata şi Guvernul îi apără pe „jidani" împotriva țăranilor români, sătenii din alte localități încep să se mişte, fie cerînd semnarea tocmelilor agricole restante, fie anularea celor semnate deja şi renegocierea termenilor. Aceasta a fost, de fapt, motivația care a dus la răspîndirea răscoalei din nordul Moldovei către alte județe.

Cauzele răscoalei

Comandanții militari şi ai companiilor de jandarmi raportează începînd cu 9 martie intrarea în dispozitiv a trupelor trimise în zonă şi potolirea relativă a satelor, cu toate că starea de tensiune nu se risipise. La Bucureşti însă situația era mult mai agitată. Presa, mai ales cea din Capitală şi din Iaşi, şi în special cea socialistă, începe să publice ştiri exagerate, informații false despre numărul morților şi acuze la adresa Armatei — „Sîngele curge, potolirea răscoalelor se face cu armele"...etc. —, în fruntea panicarzilor aflîndu-se ziarul Adevărul. Pentru comuna Flămînzi, unde, aşa cum am văzut, administratorul Constantinescu 1-a lovit pe un țăran şi a fost bătut şi unde jandarmeria a fost la fața locului încă din 9 februarie, ziarul Adevărul publica următoarea ştire, semnată Brecher: „Locuitorii satelor Flămînzi, Rădeni, Storeşti înarmați cu ciomegi, furci s-au răsculat gata pentru devastare. O teroare de nedescris domneşte asupra locuitorilor din Frumuşița, unde se revarsă tot acest puhoi de revoltați", în această perioadă ziarul era condus de Constantin Miile, activist socialist expulzat în 1881, apoi inițiator al „Clubului muncitorilor" şi al „Cercului de studii sociale", alături de L. Ghelerter şi Max Vecsler. La 19 iunie 1902 ziarul dă faliment, dar, spre surpriza autorităților, care monitorizau cu atenție activitățile socialiste, la 5 martie 1905, Adevărul apare din nou, cu finanțare solidă, ăvîndu-1 însă la conducerea comitetului de redacție pe agentul bolşevic Christian Racovski. Analiza ştirilor publicațiilor socialiste din această perioadă scoate la lumină două preocupări principale: una — exagerarea evenimentelor şi inventarea unor „băi de sînge" făcute de burghezo-moşierime cu ajutorul Armatei; a doua — îngrijorarea pentru locuitorii care se refugiază speriați din fața răscoalei. Această a doua preocupare are misterul ei. La prima vedere, orice cititor cu nivel mediu de înțelegere putea să-şi pună întrebarea ce se petrece într-un sat unde, pe măsură ce țăranii se răscoală, locuitorii se refugiază din calea lor?! Despre ce alți locuitori e vorba, satele fiind locuite de țărani? în realitate, presa socialistă, dominată de jurnalişti alogeni, era serios preocupată de un fenomen autentic: o bună parte din populația evreiască a tîrgurilor şi orăşelelor Moldovei trăia teroarea unui pogrom şi unii dintre ei chiar s-au refugiat în nord, dincolo de

frontieră. Să nu uităm că arendaşii evrei, şi în primul rînd cei din trustul Fischer, fug peste graniță, lăsînd problema tocmelilor agricole nerezolvată. Pe fondul acceptării revendicărilor țăranilor sub patronajul Prefecturii, autoritatea legii se prăbuşeşte. Ziarele nu vor face altceva decît să răspîndească în toată țara informația că țăranii răsculați intră pe moşii, evreii fug, iar vechile învoieli legale sunt anulate. A fost cea mai criminală informație. La ea s-a adăugat faptul că guvernul de forță instalat la Bucureşti, cu Ionel Brătianu ministru de Interne şi gen. Alexandru Averescu ministru de Război, a decis şi apoi a anuțat public că va apăra Constituția şi legile țării, ceea ce se bătea cap în cap cu ce se întîmpla deja în nordul Moldovei. Un alt factor care a agravat situația a fost acela că, din dorința de a răsturna guvernul conservator, liberalii apucaseră deja să accepte jocul exagerărilor din presă.

Ionel I.C. Brătianu se afla în acel moment într-o situație fără altă ieşire. Pe toată durata campaniei pentru alegerile comunale din ianuarie, el ținuse mai multe discursuri — cele mai reuşite fuseseră la Brăila şi la Galați — în care anunțase că principalul punct al platformei politice este chestiunea țărănească. Astfel, el a fost nevoit să intervină în Parlament, în discutarea evenimentelor din nordul Moldovei, fără să-şi poată schimba atitudinea arătată în campanie. Altfel, ar fi părut neserios sau demagog. Aşa se face că la 3 martie, Ionel interpelează guvernul conservator, dar nu pe problema fundamentală, ci pe cazul arendaşilor evrei: „ O mînă de oameni, străini de interesele mari ale dezvoltării noastre economice şi sociale, s-au făcut stăpîni, prin arendare, pe întinderi tot mai mari din suprafața cultivabilă a țării. O singură familie asociată posedă, astfel, o întindere superioară multora din districtele țârei. Sute de mii de hectare şi deci sute de mii de țărani stau sub dominațiunea monopolistă a cîtorva indivizi, care n-au nici o grijă de starea în care vor ramînea localitățile ce le stăpînesc, după sfîrşirea contractelor lor, servindu-se de influențele puternice, pe care le dau relațiunile plătite de care dispun, pentru a nesocoti cele mai elementare noțiuni de dreptate"155. Evreii cu adevărat speriați, dar şi cei interesați de exploatarea situației în care periculosul fiu al lui Ion C. Bratianu devenea ministru de interne, au declanşat din nou o campanie antiromânească în presa internațională, făcînd ca la sfîrşitul răscoalei Ionel I.C. Bratianu să pară în ochii lumii un călău.

Revenind la evenimentele din nordul Moldovei, vom observa că schimbarea prefectului Văsescu, pe motiv că a încălcat Legea învoielilor agricole, cu L. Mavrocordat nu a modificat situația explozivă, înainte să plece, Văsescu a înaintat Ministerului de Interne două rapoarte în care arăta că violențele au intrat într-o nouă fază. Ea se caracteriza prin abandonarea de către țărani a opțiunii pentru refacerea tocmelilor agricole şi prin apariția

cererii generalizate de gonire definitivă a arendaşilor evrei, în satele de unde aceştia fugiseră, ţăranii au ocupat clădirile administraţiei cu scopul de a emite, împreună cu dascălii şi preoţii lor, alte tocmeli agricole sau pur şi simplu de a-şi împărţi singuri pâmîntul pentru muncă, în al doilea rînd, Văsescu, ajuns la disperare după cîte cereri de întăriri ceruse, atrage atenţia că trupele care vor putea fi trimise în zonă trebuie să fie de cavalerie, deoarece instigatorii nu provin din satele răsculate, ci se deplasează în continuu, din sat în sat: „sunt emisari care cutreeră satele şi promit in numele M.S. împăratul Rusiei de a împărţi tot pămîntul la ţărani şi îi îndeamnă de a se revolta pentru a veni Rusia să domnească pe această ţară, căci numai ei vor putea distribui pămîntul"156. în al doilea raport, problematica revine: „Faza revoluţiei s-a schimbat, locuitorii, graţie instigatorilor — se crede, ruşi de naţionalitate — ce cutreieră satele, văzînd că au putut să-şi îndeplinească pretenţiunile lor către arendaşi şi proprietari, cer mai mult: împărţirea pămînturilor între ei. în această plasă (Ştefăneşti, n.a.) domneşte revoluţiune cu caracter foarte tenace şi periculoasă. E necesitate absolută de cavalerie pentru a putea urmări cu folos bandele care cutreeră satele spre a răzvrăti locuitorii. Infanteria nu poate îndeplini această sarcină". Deşi atît în perioada imediat următoare răscoalei, cît şi în perioada comunistă s-a negat existenţa acestor instigatori ruşi sau plătiţi de ruşi, logica şi dovezile epigrafice nu pot admite această negaţie. Este cu totul anormal ca ţăranii, care mai întîi cereau semnarea tocmelilor agricole, apoi refacerea celor deja semnate şi, în final, împărţirea pămînturilor pe care se afla satul sau comuna lor, să le părăsească tocmai atunci pentru a răscula alte sate. Ţăranii au rămas pe pămînturile pentru care s-au răsculat; povestea succesului lor e cea care a circulat, iar asta a fost acţiunea instigatorilor, fie ei sergenţi rezervişti, studenţi socialişti, lipoveni sau agenţi ruşi.

Instalaţi la conducerea Prefecturii Botoşani, Leon Mavrocordat şi directorul A.G. Nicoleanu transmit la Bucureşti vestea cea mai proastă: „Deşi pentru moment nu se mai văd tur-burări în judeţ, totuşi sunt temeri fondate că ele vor reîncepe odată cu munca cîmpului prin faptul că s-au dat locuitorilor posibilitatea să întrevadă pe de o parte desfiinţarea angajamentelor de munci agricole încheiate în toamna trecută, iar pe de alta imposibilitatea de a se satisface noile cereri de pămînt pe baza contractelor de munci agricole efectuate în timpul răscoalelor sub imperiul teroarei şi impuse de predecesorile meu, care angajamente sunt foarte dezavantajoase şi în dauna proprietarilor şi a arendaşilor"158.

Trei concluzii se pot trage din desfăşurarea evenimentelor pînă la data de 13 martie 1907, cînd vine la putere Partidul Naţional Liberal:

1.Miniştrii Brătianu şi Averescu vor fi obligaţi să planifice acţiuni militare pentru împiedicarea unei intervenţii a Rusiei sau Austriei pe teritoriul României, precum şi pentru contracararea efectului diversiunilor pregătitoare acestei acţiuni printre ţărani;

Austria ordonase deja mobilizarea trupelor de la frontieră.

2.Legea tocmelilor agricole este călcată în picioare, autoritatea statului dispare şi nu mai poate fi menţinută, fragil, decît prin slabele forţe de ordine aflate în zonă.

3.Statul bugetar şi birocratic se confruntă cu prima criză majoră, determinată de blocajul nucleului constitutiv al societăţii: saltul la modernitate al instituţiilor, şi în primul rînd la legile democraţiei şi capitalismului, a lăsat nerezolvată problema bazei sale sociale. Q.e.d.

Marea Răscoală din 1907 a fost primul moment care a înfăţişat preţul crud şi sîngeros al decalajului dintre societate şi stat. Totodată, acest eveniment dramatic 1-a confirmat dramatic de repede pe Ion Luca Caragiale, cînd a spus că ni s-a dat un stat înainte să avem o societate. Nu întîmplător, cu toate că a fost o mare personalitate de Dreapta şi se afla la Berlin, departe de pasiunile politice, Ion Luca Caragiale s-a simţit obligat să scrie 1907. Din primăvară pînă-n toamnă, în martie 1907, el afirma: „Fireşte dar că recentele răscoale ale maselor ţărăneşti, care au luat proporţiile unei hotârîte revoluţiuni teroriste, aproape ale unui crunt război civil, trebuia să producă în Europa emoţiune şi uimire. Cine însă cunoaşte ca noi de aproape organele acestui stat şi funcţionarea lor, se miră acuma, nu de ceea ce se-ntîmplă, ci — dacă a existat (cum era îndreptăţit să nu mai crează) atîta energie în acele mase —, cum de n-a izbucnit acest enorm scandal public cu mult mai nainte. în adevăr, poate că nici într-un stat, din Europa cel puţin, nu există atîta extravagantă deosebire între realitate şi aparenţă, între fiinţă şi mască"159. Soluţia oferită de bunul şi paşnicul Caragiale, critic sever al întregii scene politice, era şi ea o expresie a conştientizării dificultăţii imense în faţa căreia se afla un stat cu legi democratice şi cu societate înapoiată: „Ar trebui o francă lovitură de stat pentru realcătuirea acestuia din temelii, pe temeiul îndreptăţirii raţionale şi echitabile a producătorilor şi înfrînării speculatorilor de tot soiul". Era însă prea tîrziu.

Răspîndirea răscoalei

Cercetarea Marii Răscoale din 1907 a fost îngreunată de faptul că principalele documente ale sale au fost reţinute de Carol I într-un fond special secret al Casei Regale şi nu au fost date publicităţii. După lovitura de stat din 30 decembrie 1947, fondul a fost descoperit de Mihail Roller şi publicat în trei

volume de documente, în cursul anilor 1948 - 1949. Nu ştim ce anume a cenzurat, ce acte lipsesc şi dacă a intervenit în texte. Fiind publicate de Roller, cele două volume au fost şi sunt considerate şi astăzi ca produse de propagandă, ceea ce corespunde indiscutabil intenției. Este fnsă de observat că, în cadrul acțiunii propagandistice, Roller n-a %vut nici un interes să ascundă informațiile care subliniau clar caracterul antisemit al primei faze a răscoalei şi, de asemenea, nu credem că a oprit ceva din dovezile represiunii. Problema acestui eveniment din istoria României este că, înainte de al doilea război mondial, nu a existat accesul la documente şi că, după apariția volumelor lui Roller, istoricii fie au ocolit sau negat partea de violențe antisemite, fie — mai spre deceniile opt-nouă, pe fondul naționalismului reînviat — au minimalizat represiunea, pentru a proteja sensibilitatea devenită deja cronică a conflictului sîngeros Armată — populație. Autorii unei monografii publicate la Editura Academiei Române în 1987 au fost obligați să nege în text caracterul antisemit al răscoalei din Moldova şi, în acelaşi timp, să reducă la maxim capitolul referitor la represiunea armată. Din cauza felului cum a fost mutilat accesul la informații pe aceste subiecte, propaganda marxistă a reuşit să impună în imaginea colectivă ideile răscoalei spontane, a vinovăției echipei „criminale" Ionel Brătianu — Alexandru Averescu, precum şi cifra fantezistă de 11 000 de morți din rîndurile țăranilor, cînd aceasta era cifra aproximativă a arestaților. Cum spunea Gheorghe Brătianu: „Minciuna este o forță. Cînd ea este afirmată cu hotărîre şi cu perseverență, cînd nu întîmpină îndată opunerea adevărului, ea este în stare să ducă la mari şi neaşteptate realizări".

Răspunsurile s-ar putea găsi în cîteva amănunte ale evenimentelor petrecute în zona politicii. De exemplu, istoricii marxişti s-au aflat în fața unui dubiu major, unii chiar cu bună credință, atunci cînd au înțeles că pe lista inițială a guvernului, întocmită la sediul PNL spre a fi înaintată regelui în 12 martie, Ionel I.C. Brătianu nu figura ca ministru de interne, fiind preferat Vasile Lascăr. Cum acesta era grav bolnav (va muri la 22 martie), postul a fost dat lui Ionel. Apoi, spre deruta cercetătorilor marxişti, odată ajuns ministru de interne, Ionel I.C. Brătianu a numit în funcțiile de prefecți pentru județele din Moldova numai foşti socialişti, intrați în PNL: I.C. Atanasiu (Covurlui), dr. N. Lupu (Fâlciu), C. Stere (Iaşi), G. Diamandy (Tecuci), Spiridon Popescu, înlocuit imediat cu dr. Ion Radovici (Vaslui)160. Istoricul literar Zigu Ornea, ultimul analist serios al evenimentelor din Moldova, arată că „erau mîhniți (socialiştii, n.a.) că unii foşti dintre ai lor îşi asumaseră responsabilitatea de a potoli răscoala în unele județe moldovene". Să mai adăugăm că fostul socialist Vasile G. Morțun, întemeietor al „Cercului socialist" şi al gazetei Muncitorul,

era acum ministrul Lucrărilor Publice în guvernul de represiune. Fie că a făcut-o intenţionat pentru a-i compromite, fie că a luat deciziile cu sinceritate, cert este că numirea lor de către Ionel I.C. Brătianu a cam dărîmat mişcarea socialistă românească, reducînd-o la o penibilă agitaţie sindicală, destul de bine controlată de stat.

Vom analiza în continuare cîteva aspecte ale dezvoltării răscoalei din nordul Moldovei către restul ţării.

Judeţul Iaşi. Numindu-1 prefect pe Constantin Stere, Brătianu nu a putut totuşi conveni cu el asupra măsurilor ce trebuie luate în judeţul cel mai important al Moldovei. Gen. Averescu făcea presiuni asupra sa pentru intervenţia militară în forţă, iar dinspre Rusia venise deja notificarea oficială şi tipic parşivă că, îngrijorate de răscoala ţăranilor din România, trupele ţariste sunt gata să intervină pentru a o potoli. Mai ales în aceste condiţii, poziţia lui Averescu era foarte puternică. Constantin Stere, om politic superior, a insistat pentru potolirea răscoalei fără o intervenţie a Armatei şi pe calea negocierilor, prin cedarea la unele revendicări ale ţăranilor. El s-a trezit însă foarte repede între două focuri: pe de o parte era suspectat şi chiar acuzat că este omul ruşilor, avînd misiunea să blocheze mişcarea trupelor spre zona unei eventuale invazii, iar pe de altă parte trebuia să gestioneze o răscoală în plină desfăşurare. Inteligent în noblețea sa moldoveana, Stere va acţiona metodic. Primul lucru pe care 1-a făcut în calitate de prefect a fost înfiinţarea unui serviciu de informaţii la nivelul Prefecturii. Astfel, a putut identifica rapid nucleele instigatoare şi i-a izolat pe agenţii acestora, în ziua de 17 martie, Stere provoacă o întîlnire cu presa locală: „îi ruga însă insistent pe gazetari ca ziarele lor să insereze numai fapte precise, fără comentarii şi exagerări".

Şi în judeţul Iaşi, la fel ca la Botoşani şi Dorohoi, atacurile s-au produs asupra tîrgurilor populate de evrei. La Podul Iloaiei, „ceata celor răsculaţi aseară, mărită cu o parte din tinerii veniţi pentru fecrutare, precum şi mulţi ţigani din împrejurimi, circa 300 oameni, între orele 11 dina. şi 2 p.m., au spart geamurile, distrus uşi şi obloane la toate casele şi magazinele evreeşti din această comună; mărfurile de la peste 50 prăvălii au fost aruncate în stradă, parte furate, parte înglodate în noroi"163. Comandantul Companiei de jandarmi Iaşi raporta la 1 martie că „răscoalele au un caracter antisemit, deoarece, devastările ce s-au făcut, sunt în comuna Cotnari şi Podul-Iloaiei şi în cătunele Hodora şi Horodiştea, numai la locuinţele ovreilor, neatingînd averile românilor". Acelaşi căpitan (G. Girjescu) raporta şi arestarea a 4 studenţi (trei din Basarabia şi unul din Regat), presupuşi instigatori. Cazul ciudat de la Botoşani, în care un evreu a tras un foc de revolver, devine foarte interesant cînd vom constata că el se produsese identic la Bivolari, pe Prut, în

ziua de 1 martie. Multiplicarea acestor cazuri izolate ne duce cu gîndul la o diversiune de care Rusia se va mai folosi pe teritoriul României în diferite ocazii, cea mai tragică fiind cea de la Iaşi, din 1941, în urma căreia s-a declanşat binecunoscutul pogrom. Este greu de crezut că vreun evreu normal la cap ar fi deschis focul împotriva Armatei care intervenea în apărarea sa.

Credincios programului său, Stere convoacă pe reprezentanţii ţăranilor şi pe cei ai arendaşilor la o consfătuire, unde părţile se înţeleg în sensul semnării unor noi învoieli, favorabile ţăranilor. Ministrul de interne Brătianu îi confirmă oficial decizia. Din păcate, lucrurile nu se opresc aici. Fraţii Fischer, refugiaţi la Cernăuţi, chiar în oraşul din care se organizau diversiunile pe teritoriul Regatului, transmit telegrafic că nu se vor supune acestor decizii şi că nu recunosc semnăturile împuterniciţilor lor, deşi tot ei acceptaseră termenii noilor contracte, fapt ce reînvie răscoala. Stere este nevoit să impună intrarea în vigoare a noilor contracte, cu argumentul decisiv că începea topirea zăpezilor şi dezgheţul, ţăranii fiind hotărîţi să intre pe pămînturi pentru arat de capul lor. Situaţia prefectului de Iaşi se complică şi pentru că, în urma acestei decizii, proprietarii români încep să se plîngă Guvernului şi regelui, refuzînd să se supună. Pe acest fond, ministrul de război Averescu începe să dea ordine de intervenţie militară.

Tot pentru judeţul Iaşi este de subliniat un prim caz în care ţăranii refuză răscoala şi apără, destul de violent, moşiile pe care lucrează. La Ţibana şi la Mironeasa, aproape de graniţa cu judeţul Vaslui, ţăranii bat rău de tot un grup de răsculaţi din judeţul sudic, „omorînd pe unul şi rănind pe altul". Restul grupului este dat pe mîna jandarmilor, în legătură cu acest caz, Stere transmite la Bucureşti o informare venită din localitate, cerînd şi posibilitatea de a interveni în apărarea celor arestaţi: „Ţăranii aduşi astă seară la Ţibana, la geandarmeria rurală, vor fi toţi nemîncaţi şi ordin este dat ca mîine să fie bătuţi cu capul de pereţi pînă s-a zdrobi. Ordonaţi telegrafic încetarea sălbăticiilor"164. Brătianu cere tuturor autorităţilor locale să execute ordinele prefectului, care era oricum mai cumpătat, în general, atît Stere, cît şi Brătianu au încercat sa oprească maltratările şi răzbunările pe răsculaţi. Fiind decretată starea de asediu, comportamentul trupelor şi al jandarmilor a fost destul de dur, întărit şi de prevederile Art. 18 din Constituţie, care permiteau reintroducea pedepsei cu moartea pe baza Codului penal militar.

Judeţul Suceava, în acest judeţ răscoala a fost importată din judeţele limitrofe, grupuri mici de agitatori trecînd prin sate şi instigînd la revoltă. La Ruginoasa, unde tradiţia reformelor lui Cuza era cea mai vie, ţăranii, instigaţi de un anume Ion Gaciu, s-au strîns în mijlocul satului pentru a-1 îndepărta pe arendaşul evreu.

Militarii trimişi la faţa locului au reţinut 15 ţărani, pe care i-au îmbarcat într-un vagon de marfă cu intenţia de a-i duce la Fălticeni, în timp ce garnitura era oprită în gara Paşcani, un grup de lucrători de la căile ferate, „socialişti şi chiar mare parte străini", a protestat cu huiduieli şi înjurături la adresa regelui şi reginei. Escorta a tras o salvă cu cartuşe oarbe în aer, moment în care protestatarii au luat-o la fugă. O subunitate din Bacău a evacuat de călători peronul gării, un ofiţer trăgînd un foc în aer cu pistolul. Din acest incident minor a fost inventată mai tîrziu povestea cu muncitorii care au eliberat ţăranii arestaţi în gara Paşcani şi a fost larg difuzat un desen care imagina falsul eveniment, în comuna Lespezi, ţăranii au încercat sa devasteze casa proprietarului moşiei. Opriţi de trupe, au agresat mai mulţi soldaţi. Ofiţerul de la comandă a ordonat focuri de avertisment, apoi „a se trage cu cartuşe de război la picioare, murind un copil, iar răniţi o femeie şi doi bărbaţi"

Operă de propagandă comunistă. Scena nu a existat în realitate.

Problema focului executat la picioare a constituit subiectul dezbaterii internaţionale cu ocazia Convenţiilor asupra dreptului umanitar şi al ducerii războiului din acel an (1907), şi nu este rezolvată nici astăzi, în numeroase locuri, cum ar fi Irlanda de Nord, Israel, România (mai ales la Timişoara), Coreea de Sud, India, Turcia ş.a. a continuat să se înregistreze decesul unor copii din cauza focului executat spre picioarele manifestanţilor maturi. Cauza pentru care această problemă nu şi-a găsit rezolvarea este că Justiţia din întreaga lume, mai ales după 1949, a considerat că este în responsabilitatea manifestanţilor să nu permită prezenţa copiilor în rindurile lor. în jurisdicţia britanică, de exemplu, prezenţa copiilor în primele rînduri ale unei manifestaţii ilegale la care se ripostează cu foc atrage sancţiunea penală a manifestanţilor, sub acuzaţia că au expus minorii pericolului de moarte (procedeul scutului uman), în Israel, aceeaşi situaţie, este încadrată ca tentativă de omor calificat.

Judeţul Vaslui. Şi aici s-a încercat atacarea oraşului Vaslui, cu scopul precis de a se ajunge la casa arendaşului Lobel. Aproximativ 200 de ţăranii din comunele învecinate, asociaţi cu mahalagii, au devastat prăvăliile evreieşti mărginaşe de pe două străzi ale localităţii. Scena s-a repetat în localităţile Negreşti şi Pungeşti, pe fondul refuzului militarilor proveniţi din zonă de a interveni, în momentul sosirii unui batalion din Bîrlad, condus de maiorul Colori, acesta a fost „grav rănit la cap şi spate şi atunci (un) număr de soldaţi a descărcat cîteva focuri cu gloanţe. Sunt 12 răniţi". De asemenea, dată fiind gravitatea faptei, s-au operat numeroase arestări. Pentru judeţul Vaslui, asupra căruia s-a făcut o largă publicitate, problema represiunii brutale nu s-a pus în teren, ci după stingerea răscoalei, fiind mulţi condamnaţi şi închişi la ani grei

de temniță. Prefectura a avut un informator, în persoana jandarmului rural travestit în student, Gheorghe Găman, care a furnizat date precise din aproape toate satele în care se înregistrau mişcări revendicative. Raportul său arată că întinderea răscoalei a fost mică. Prefectura a raportat la Bucureşti că două elemente mai serioase puteau fi reținute: Unu — majoritatea țăranilor a înțeles repede că rezolvarea problemelor lor nu constă în obținerea de pămîînt, ci în uşurarea de către stat a sistemului arenzilor; Doi — principala sursă de instigare a fost ziarul Adevărul, „care de multe ori dă ştiri senzaționale: «Refuz de a eşi la munca cîmpului. Ridicarea recoltei cu forța. Conflicte între proprietari, arendaşi şi țărani etc.»".

Scena celebrului tablou al lui Octav Băncilă — 1907, localizată după una din variante în județul Vaslui, este o altă farsă, provenită din faptul banal că pictorul era fratele Sofiei Nădejde, soția agitatorului socialist loan Nădejde, destitui din învățămînț pentru că fâcea propagandă marxistă în rîndul elevilor de şcoală primară. Tabloul, plin de erori de compoziție (de exemplu, țăranul din prim plan fuge speriat în direcția de unde vin gloanțele), a constituit mult timp un obiect de propagandă comunistă, cele mai reuşite portrete ale lui Octav Bâncilă, reprezentîndu-i pe rege, pe generalii şi mitropoliții țării, fiind cenzurate publicului.

Județul Fălciu (cu capitala la Huşi). Pe fondul informațiilor exagerate şi incitatoare ale unor ziare locale, în județul Fălciu pătrunde un grup de instigatori din județul Vaslui, care provoacă devastarea casei arendaşului Ludwig Beer din comuna Olteneşti, a prăvăliilor evreilor din comuna Corni, pentru a încerca apoi, împreuna cu țăranii din comuna limitrofă Tătărani, atacarea oraşului de reşedință. Cei aproximativ 400 de răsculați „au persistat în hotărîrea lor de a pătrunde în oraş şi devasta magaziile evreilor. [...] Răsculații începînd a lovi trupa, s-a tras cîteva cartuşe de război, în urma cărora a căzut unul mort şi cinci au fost răniți".

Erori hilare ale celebrului tablou 1907 de Octav Bâncilă. Răsculatul din planul doi cade împuşcat din față.

Județul Tecuci. Incidentele au fost minore, dar este de semnalat că răspîndirea răscoalei din Moldova în sud s-a făcut pe traseul județelor apropiate de Prut, la granița cu Rusia, în comuna Călmățui a fost devastată prăvălia evreului Berlă Chan, iar devastarea casei proprietarului Nicoleanu din Adjud (au spart geamurile şi au golit pivnița de vinuri) a aparținut „ungurilor-ceangăi" din comuna Ploscuțeni.

Județul Neamț, în acest județ densitatea populației evreieşti era foarte mare, fapt care a contat şi în intensitatea răscoalei. Comuna Blăgeşti a fost atacată de „săteni înarmați cu revolvere şi puşti, sunt morți din partea sătenilor 4, (răniți,

n.a.) 6 prin gloanţele soldaţilor"167, apoi la Rosnov şi la Zeneşti au fost devastate prăvăliile evreilor. La Buhuşi „au dat foc tîrgului şi devastînd chiar Oficiul poştal", după care ţăranii s-au liniştit şi au întocmit o petiţie către primul-ministru, cerînd satisfacerea cererilor lor de pămînt ,ca şi fraţii noştri din judeţele Dorohoi şi Botoşani". Pentru a ne face o imagine asupra mentalităţilor care au mişcat ţăranii răsculaţi ~ şi precizez că niciodată ţăranii răsculaţi în 1907 nu au reprezentat majoritatea într-un sat —, dar şi pentru a reflecta asupra unei realităţi economico-sociale pe care statul nu a reuşit să o gestioneze, vom reproduce o petiţie adresată ministrului de interne: „Subsemnaţii, locuitorii din comuna Hangu, judeţul Neamţ, vinim la D-stră a ne tîngui următoarele, că în această comună s-au pripăşit a mulţime de evrei, aşa că este o întreagă Palestina. Nici nu le putem a le şti numărul. Am rămas ca nimiciţi pentru dînşii şi ne speculează în toate modurile încît suntem în stare să ne părăsim domiciliul de răul lor. Am ajuns la aşa hausi că stăm cu pălăriile în mînă înaintea lor. [...] De aceea, vă rugăm să binevoiţi a da ordin ca în termen de 15 zile să deşarte satele spurcaţii israeliţi, căci la caz contrar vom fi siliţi ai nimici pentru gheşefturile lor, aşteptînd ordinul D-stră"168.

Judeţul Bacău. Agitaţii minore, influenţate de ştirile venite din judeţele limitrofe.

Judeţul Roman. S-au revoltat ţăranii din satele Muncel, Rachiteni, Scheia, Tămăşeni, Bahna, Broşteni, Oşeleni, Mirceşti, Branişteni, Trifeşti, Doljeşti şi Hociungi pentru învoielile agricole. Evenimentul sîngeros s-a petrecut în satul B aceşti, unde, într-o ciocnire cu răsculaţii veniţi din alte localităţi, trupele au omorît patru şi au rănit cinci ţărani. După acest incident, ţăranii din Băceşti s-au organizat în gardă civilă şi şi-au apărat singuri satul169. La Trifeşti un evreu s-a apărat cu pistolul, rănind patru atacatori. Tot în această localitate a fost cercetat cazul unui răsculat ucis, pe nume loan Marinciuc, străin de sat, asupra căruia s-a găsit o căciula pe fundul căreia era cusută „o imitaţie de Edelweiss", semn distinctiv întîlnit şi la alţi răsculaţi. Aceste semne de recunoaştere au fost distribuite instigatorilor care se deplasau din sat în sat şi dintr-un judeţ în altul. Dar cel mai interesant caz din acest judeţ s-a produs la Mirceşti, unde ţăranii au devastat casa poetului naţional Vasile Alecsandri, obligînd-o apoi pe văduva acestuia să semneze un nou contract agricol. Cercetarea judecătorească a stabilit că motivaţia iniţială a fost aceea că Vasile Alecsandri fusese evreu. Ziarele au descris un „masacru" în satul Păuceşti făcut de maiorul Gorschi, în care au murit mulţi ţărani şi soldaţi. La 12 martie, colonelul Popovici, comandantul subsectorului Roman, raporta la Iaşi: „Ştirile de prin jurnale sunt exagerate şi chiar absurde. Nu numai ca nici un soldat nu a fost omorît, dar chiar nu au fost atinşi măcar.

Maiorul Gorschi n-a omorît şi nu a rănit pe nimeni, pentru faptul că n-a tras nici un foc, fiind întrebuinţat pe lîngă subsemnatul la palatul Comandamentului Diviziei"170.

Judeţul Putna (cu capitala la Focşani). Centrul răscoalei a fost jn Panciu, unde au fost devastate „casele bogătaşilor şi neguţătorilor evrei, iar un evreu, trăgînd un foc, a împuşcat un ţăran — mort". Din Focşani, prefectul Aguletti transmitea cu disperare la Bucureşti: „în chestiunea mişcărilor ţărărneşti (îmi) permit o propunere: ziarele răspîndesc enorm spiritul (de) răscoală, publicînd ştiri din zvon fanteziste, exagerate, în orice caz aţiţătoare. Ţăranii citesc (cu) lăcomie ziarele şi imită"171.

Judeţul Tutova (cu capitala la Bîrlad). Agitaţii minore, tot cu caracter antisemit. Ele au fost provocate de publicaţiile Vocea Tutovei şi Ţipătul. La l aprilie 1907, prefectul judeţului cerea desfacerea corespondenţei acestor ziare. „Am motive a crede că acest ziar (Ţipătul, n.a.) aparţine unei întregi organizări oculte".

Cercetarea documentelor militare, a rapoartelor subunităţilor implicate în potolirea răscoalei din Moldova, conduce la cîteva constatări cu regim tipologic. A existat mai întîi o revoltă spontană în cîteva sate. Vestea s-a răspîndit şi a agitat alte cîteva sate, cu aceeaşi temă de revendicare: învoielile agricole şi gonirea evreilor, în comuna Bereşti, de exemplu, comandantul formaţiunii militare a găsit în 4 martie un număr de aproximativ 400 de ţărani, care cereau „să li se dea pămînt şi a face ceva pentru a fi scăpaţi de evreii din comună care-i jefuiesc într-un mod tembel"173. Cerîn-du-li-se să se retragă la casele lor, ţăranii au făcut-o fără cel mai mic incident, în general, după primele 3—4 zile de revoltă, în Moldova s-a instalat o perioadă de acalmie de alte 3—4 zile, după care a început să acţioneze instigarea calificată. Şi din acest moment, incidentele au avut o dezvoltare tipică: incitări la revoltă din partea unor străini, sub acoperirea aducerii veştilor despre răscoalele din alte localităţi şi a minciunii că au avut succes, zgomot, cîrciumile puse la dispoziţie pentru băutură (aici a existat o complicitate foarte dubioasă a unor cîrciumari evrei), atacarea proprietăţilor, atacarea forţelor de ordine şi, normal, represiunea.

Să luăm un caz prezentat mai sus — satul Blăgeşti, judeţul Neamţ — care poate fi exponenţial atunci cînd aflăm în ce condiţii au murit cei cinci ţărani, în ziua de 7 martie, în timp ce în sat se afla în repaos pe uliţa principală o companie militară, din ambele direcţii au apărut simultan două grupuri de răsculaţi, făcînd un zgomot foarte mare „cu trîmbiţe şi chiote", pentru a angaja şi alţi ţărani în răscoală. Comandantul companiei şi-a poziţionat cele două plutoane, fiecare cu faţa la atacatori şi, la ordinul procurorului aflat acolo, a

somat la 200 de metri. Răsculații nu au arătat nici o ezitare, elemente active din mijlocul lor strigîndu-le că soldații au gloanțe oarbe. Acest lucru era în parte adevărat, comandantul împărțindu-şi muniția în mod selectiv — o parte cu cartuşe oarbe, alta cu cartuşe de război. Să urmărim în continuare raportul comandantului: „Procurorul face somațiune la 100 de metri, la care ei răspund cu focuri de revolvere şi svîrlituri de ciomege, înaintînd către trupe. Am tras două salve de focuri oarbe, însă fără nici un efect moral. Am dat atacul cu baioneta (ordinul de punere a baionetei la armă, n.a.), însă oamenii continuau a asvîrli cu ciomege şi a trage focuri de revolvere, pistoale şi puşti, rupînd garduri, asvîrlind cu scînduri şi rănind uşor trei soldați la cap. Am ordonat foc la cei şapte oameni din semi-plutonul I, care aveau cartuşe de război. La primul foc tras, cad cinci țărani morți. La vederea sîngelui, populația înverşunată, care era în număr de 700 de oameni, au luat-o la fugă spre pădure, astfel că în 10 minute nu s-a mai văzut nici un picior de om"174. Desfăşurarea acestui incident, chiar în cele mai mici detalii, se regăseşte în aproape toate rapoartele subunităților aflate uneori la distanțe imense una de alta, în județe diferite. Tipologia lor este dată de principiul troțkist al hărțuielii aplicat de bolşevici în lupta lor politică din Rusia, care se sprijinea pe incitarea la revoltă a unui grup protestatar autentic, pus de instigatori să producă cît mai mult zgomot pentru a cultiva curajul şi aderența altor nemulțumiți, pe sfidarea autorității, astfel încît să sporească îndrăzneala grupului (la care se asociază de multe ori stimulentul alcoolic) şi pe atacul direct asupra soldaților. Această ultimă secvență are menirea de a testa hotărîrea acestora de a se supune ordinelor şi, mai ales, de a trage, în cazul unei şovăieli, obiectul atacului este capturarea armelor, înarmați cu acestea, grupul insurgent porneşte mai departe, căutînd să-şi sporească numărul şi să captureze alte arme. Cînd ajungea la periferia oraşului — localitate care se presupune că este mai bine apărată şi oferă avantajul obstacolelor urbane —, grupul răsculat este deja întărit psihic de victorii, numeros şi bine înarmat. Acolo, trebuia să facă joncțiunea cu muncitorii din oraş, care asigurau prinderea trupelor între două focuri. Această tactică aplicată de Trotski în Rusia, a fost identificată cu o anumită întîrziere de conducerea statului român. Pe vremea aceea, foarte puțini din România ştiau cine e Troțki. Contracararea acestei tactici presupunea o serie de manevre, care trebuiau să fie tot de nivel tactic (adică local), dacă fenomenul este surprins la debutul său. Astfel, vom înțelege amănuntul irele-vant, pentru cititorul neavizat, al felului în care şi-a organizat comandatul nostru de companie trupa în satul Blegeşti: a împărțit gloanțe oarbe la soldații din linia întîi şi gloanțe de război în linia a doua a plutoanelor. El a putut astfel să testeze, la rîndul său, determinarea

răsculaților, astfel încît să afle ce fel de inamic se află în fața sa. A tras prima salvă cu gloanțe oarbe. Dacă răsculații ar fi fugit, era clar că se afla în prezența unei revolte spontane şi necalificate, poate chiar îndreptățite de vreun abuz local, care nu depăşea limitele principiului autorității. Urma — aşa cum s-a întîmplat în majoritatea satelor moldoveneşti — o „parlamentare" din partea autorităților civile, care promiteau, rezolvau problemele sau amenințau. Dacă răsculații îşi continuau atacul, atunci — dincolo de amănuntele incitării şi diversiunii — comandantul înțelegea că se află în fața unui conflict deschis şi acționa în consecință. Acest comportament exclude dorința de a ucide, de a reprima, ura pe țărani şi toate celelalte minciuni ale propagandei comuniste care au însoțit pînă astăzi imaginea Armatei în Marea Răscoală din 1907. Succesiunea de manevre şi decizii prin care trece un comandant în astfel de situații nu este explicată nici astăzi, motiv pentru care nu se înțelege nici faptul că intervenția brutală din județele sudice a fost echivalentul brutalității cu care au acționat răsculați, dar mai ales consecința unui factor defavorizant: în sud s-a înțeles tîrziu despre ce fel de revoltă este vorba, dîndu-se timp maturizării întregului mecanism al incitării la răscoală într-o acțiune insurecțională menită să dezorganizeze statul. Cînd Averescu şi Brătianu au primit primele dovezi ale amplorii şi organizării acțiunii antistatale, era deja tardiv. Astfel se explică, în primul rînd, decizia de a folosi artileria.

Pe toată suprafața Moldovei, satele de răzeşi nu s-au răsculat, înregistrîndu-se numeroase cazuri de organizare spontană a apărării satului sub conducerea fruntaşilor, în marea majoritate, răsculații au provenit din foştii clăcaşi.

Județele din Muntenia şi Oltenia au cunoscut un tip de răscoală mult mai complicat decît în Moldova, în sudul țării s-a dezvoltat un ansamblu de factori instigatori, compus din difuzarea broşurilor lui Vasile Kogălniceanu, presa socialistă, manifeste multiplicate la poligraf, agenți provocatori (reținuți ulterior în număr mare şi anchetați), agenți străini. Tot în județele din sud s-a conturat imaginea unei acțiuni cu caracter politico-social, tema principală fiind distrugerea proprietății celor bogați, indiferent de originea etnică a proprietarilor. Ca aspect particular, în județele din sud s-au produs distrugeri, neînsoțite de cereri privind refacerea tocmelilor agricole, şi numeroase jafuri. Neexistînd trusturile arendăşeşti, iar o bună parte a țărănimii fiind înstărită, răscoala a distrus proprietăți numai pentru că erau ale unor oameni cu stare, în unele localități, cu totul impropriu țăranului român, răsculații purtau drapele roşii, iar capii acestora erau numiți „studenți", pentru a simboliza sprijinul primit de la Bucureşti de studențimea socialistă. La 16 martie 1907, ministrul de interne Ionel I.C. Brătianu trimitea către toți prefecții o Circulară în care afirma: „Din ce în ce apare mai clar în Muntenia că ne găsim în fața unei

organizațiuni anarhiste, care a organizat distrugerea sistematică, între altele, prefectul de Dolj telegrafiază: Instigatorii din Dolj descoperiți cu probe scrise. Instrucția urmează cu energie"175. Pe de altă parte, devastarea proprietăților moşierilor români a generat şi o represiune mai violentă din partea forțelor de ordine. Din aceste considerente, evenimentele din Muntenia şi Oltenia se înscriu într-o altă fază a Marii Răscoale din 1907, diferită fundamental, prin motivație, de cea din Moldova.

Județul Vlaşca. în satele din acest județ se desfăşurase deja, încă din luna februarie, o campanie de instigare la răscoală prin interpretarea politică a broşurilor lui Vasile Kogălniceanu şi prin manifeste. Prefectul Ion T. Ghica informa la 14 martie: „Instigatorii veniți din Teleorman, din comunele învecinate cu Vlaşca au intrat în comuna Grosu şi (au) răsculat pe săteni. Au distrus şi dat foc caselor proprietate! şi pătulelor cu producte, distrugînd totul. [...] O dată cu instigatorii teleormăneni intrați în județ prin Grosu, au intrat alții pe la Bujoru şi, venind la Petroşani împreună cu locuitorii de aici, au distrus şi dat foc proprietăților Ştirbey, iar de aici la Găujani şi Arsache, proprietatea Al. Em. Lahovary"176. Amară situație pentru politicianul conservator implicat în declanşarea răscoalei din 1888! în sfîrşit, din inițiativă proprie se răscoală şi țărani din satele Cacaleți, Putineiu şi Vieru. în ziua de 13 martie 1907, în comuna Stăneşti, aflată la aprox. 10 km. de Giugiu se petrece un fapt grav: răsculații îi omoară pe căpitanul Mareş, rănesc pe locotenentul Nițulescu şi patru soldați dintr-o companie de infanterie care nu folosise armamentul din dotare, încercînd să aplaneze conflictul pe cale paşnică. Mai mult, soldații ajung să refuze executarea ordinelor, atitudine care permite răsculaților să-i atace brutal pe ofițeri şi pe subofițeri, măcelărindu-i oribil pe unii dintre ei. Cazul stîrneşte furia comandanților militari şi împotriva satelor răsculate se declanşează o represiune extrem de dură. Prin telegrama nr. 280 din 15 martie 1907, prefectul județului anunță folosirea masivă a artileriei şi rezultatul acesteia: „Focul artileriei a avut efect asupra 150 case din Vieru şi vreo 200 case din Stăneşti. Din Vieru şi Hodivoaia sunt numai 6 morți şi 6 răniți. Morți 5 bărbați şi o femeie, ranițe 6 femei. Au murit 15 vițe mari şi 22 mici. Trupele de sub comanda colonelului Lambru au operat arestări la Tîrnava de Jos, însă cei din Tîrnava de Sus, opunîndu-se cavaleriei, s-a întrebuințat artilerie. Oamenii au fugit în casele lor"177. Acțiunea a avut un caracter evident de represalii. Rezultatul intervenției militare în forță a fost multiplu, în primul rînd, i-a îngrozit pe țărani, care în seara aceleaşi zile s-au prezentat la comandantul militar, denunțîndu-i pe cei 7 autori ai crimei. Au fost judecați şi condamnați ulterior. Locuitorii comunei Putineiu au cerut clemență generalului Crăiniceanu, rugîndu-1 să nu bombardeze casele şi

denunțîndu-1 pe instigatorul răscoalei, Mihai Porumbiță, în al doilea rînd, folosirea artileriei într-un asemenea caz, precum şi realitatea că țăranii s-au speriat şi n-au mai protestat, au dat comandanților din alte județe inspirația să procedeze la fel, chiar dacă incidentele nu erau la fel de grave, în total, în județul Vlaşca au fost 39 de morți şi 50 de răniți din rîndul răsculaților. Prefectura a luat măsuri pentru ajutorarea cu bani a familiilor acestora. Soldații care au refuzat să execute ordinele au fost arestați, judecați şi condamnați la anii grei de muncă silnică.

Tot în Vlaşca a fost locul unde dovezile de instigare calificată au fost cele mai multe şi mai clare. Prin sate a circulat un grup de instigatori de origine bulgară, avînd asupra lor semnele distinctive de recunoaştere Edelweiss şi documente false care ar fi atestat că „au iscălitura a 7 împărați şi poruncă de la regină, ca să dea foc la toți proprietarii şi arendaşii. Că dînşii au fost şi prin Bulgaria, de unde sunt veniți în țară de vreo lună de zile şi că au dat foc şi pe acolo". Cîțiva din membri acestui grup, care vorbeau între ei ruseşte şi îşi spuneau „studenți" de la Bucureşti, au fost prinşi şi anchetați, informațiile fiind confirmate. Radu Rosetti întăreşte şi el veridicitatea informației: „Oamenii călări, în uniforme de fantezie şi cu pieptul acoperit de decorații de tinichea sau de hîrtie, mergeau în capul bandelor, îndreptîndu-se spre Bucureşti, devastînd, prădînd, dînd foc şi omorînd"178. Prefectul Ghica a întrebuințat un informator secret, în persoana căpitanului în rezervă Athanasiu, care a circulat prin toate satele răsculate sub acoperirea de lucrător silvic şi a strîns informații. El a confirmat existența şi efectele activității instigatorilor calificați străini — mulți sub masca tipică a unor comercianți ambulanți, găzari, sărari şi jugănari —, dar a atras atenția şi asupra unui aspect ticălos: proprietarii şi arendaşii, încurajați de reacția violentă a trupelor şi de spaima în care trăiau acum țăranii, au început să se răzbune, să-i umilească şi chiar să-i jefuiască. Atanasiu face şi următoarea precizare: „Administrație, poliție rurală, jandarmerie; nimic din toate acestea nu există. Toate sunt pe hîrtie şi în paginile bugetelor"179.

în Vlaşca funcționau 31 de cluburi socialiste. Răscoalele s-au produs în 24 de sate din cele 31 în care se aflau aceste centre, iar conducătorii grupurilor de răsculați au fost chiar şefii acestor cluburi180.

Județul Muscel. Răsculații din satele Gorgani şi Călineşti au devastat locuințele arendaşilor greci Armenopol şi Papastopol, precum şi o mică prăvălie a altui grec, Atanasiu. La ora 2.00 din noaptea de 15 martie, grupul de răzvrătiți a fost arestat în somn, fiind în stare avansată de ebrietate. S-au strîns informații că instigatorii au fost funcționari locali.

Județul Teleorman. Cele mai grave incidente s-au produs în orașul Alexandria. Primarul a informat că „instigatorii care au cutreer-at orașul cu multe zile înainte, pînă ce a luat foc dezordinele semnalate, sunt Traian Enescu, Anton Vacareanu, Ştefan St. Mandreanu şi Alexii. Orașul e plin de jale. Dezordinele şi azi continuă, cetățenii negustori se apără"181. Instigatorii, numiți în documente „drojdia satelor", au reuşit să-i convingă pe rezerviştii concentrați în oraş să refuze prezentarea la comisariate şi să devasteze prăvăliile străinilor. Au fost distruse mai multe magazine evreieşti, greceşti şi sinagoga din oraş, apoi raza de acțiune a răsculaților s-a extins în tot județul. La Turnu Măgurele au fost întîmpinâți de trupe şi respinşi cu prețul ă trei morți. La Ulmeni, țăranii s-au înarmat şi au apărat satul de răsculații care incendiaseră proprietățile din Morleni, Furculeşti, Căldăreasa, Pîrlita. în acest județ se înregistrează primele cazuri de distrugere a unor şcoli, altele fiind apărate de învățători şi părinți. Pe fondul intervenției în forță a trupelor, primarii şi proprietarii au întocmit lungi liste cu participanții la răscoală, profitînd de ocazie pentru a se răzbuna, inclusiv pe nevinovați. Prefectul, gen. larca, s-a văzut nevoit să-i scrie primului-ministru Ionel I.C. Brătianu: „Patimile şi urile personale au început să se manifesteze cu tărie, ori D-voastră (şi eu) nu putem fi organul de satisfacere a acestor uri şi patimi personale". La 19 martie, Brătianu răspundea: „Guvernul, nici nu vrea, nici nu poate să considere starea de asediu ca o situațiune normală sau de lungă durată, şi proprietarii trebuie să profite de prezența trupelor pentru a stabili între ei şi țărani condițiuni de viață pacinică şi amicală".

Din orașul Zimnicea a fost bine documentat cazul instigatorului bulgar Parlivie, care fusese identificat în Bucureşti la 9 martie 1907 de martori oculari, ocazie cu care a primit instrucțiuni de la „societatea care presupun că a existat şi că a organizat devastările"182 — cum era avizată Prefectura de către informatorul Dimitrie C. Marco. Parvilie — care era proprietarul unei firme locale —, a făcut propagandă pentru răscoală şi a instigat țăranii din satele apropiate, prezentîndu-le şi o petiție în care cerea să i se dea toate moşiile din jurul Zimnicei, dar şi vot universal pentru toți

Muncitorii şi țăranii. Dimitrie C. Marco consemnează: „Din această petițiune a lui Parlivie reese clar că el era bine instruit asupra lucrurilor ce cerea, instruire ce nu o putea face din capul lui, ci-i venea de la capii mai mari ai mişcărilor"183.

Județul Buzău. Prefectul Anton Bardescu informa la 12 martie: „Astăzi, o ceată de rezervişti şi concediați, împreună cu băieți de prăvălie şi mahalagii constituiți în două grupuri de cîte 250 oameni, au produs dezordine în orașul Buzău, spărgînd geamurile de la cîteva magazine israelite. De asemenea, un

grup de vreo 150 țărani din comuna Scurteşti s-au prezentat la mine acasă, cerînd stabilirea învoielilor, avînd o atitudine amenințătoare". S-au operat 20 de arestări, în satul Baba Ana, țăranii s-au răsculat după ce au citit în ziare despre succesele răsculaților din Moldova. A doua zi, Buzăul este atacat din nou, dar unitățile forțelor de ordine ripostează, lăsînd în urmă nouă morți şi 5 răniți, în comuna Odăile, răsculații au refuzat să se retragă din fața trupelor sosite pentru a opri devastarea conacului moşiei lui Haralambie Ralescu. După somațiile legale, Armata a deschis foc de artilerie, rănind 2 răsculați şi permițînd arestarea a 25 dintre ei.

Județul Prahova, în acest județ important s-a încercat o mişcare combinată: răscoală la țărani şi greve la muncitori. Au fost prinşi numeroşi instigatori veniți, de regulă, din Bucureşti, identificați ca socialişti sau ruşi. Au fost lipite manifeste, iar la Fabrica Klein a fost organizată o grevă. Instigatorii, un rus din Tulcea şi 77 de foşti marinari de pe vasul Potemkin, au fost arestați, mişcarea eşuînd datorită intervenției energice a Armatei. Primarul comunei Fulga împreună cu dirigintele şcolii au supus unei analize grafologice manifestele lipite în această localitate, rezultatul fiind acela că nu fuseseră scris de nici un cetățean din comună. Cercetarea Parchetului a descoperit că erau trase la poligraf într-o tipografie în care se tipăreau ziarele socialiste. Presa germană, exponentă a intereselor economice din zona petrolieră, va insista în această perioadă pe informațiile despre mişcările socialiste din Prahova. Ea va sublinia implicarea rusească, pentru a ilustra dedesubturile politice ale răscoalei.

Județul Ilfov. S-a semnalat o stare de tensiune, dar nu mai mult. Armata a ocupat principalele căi de acces în capitală şi au fost puse sub pază zonele de captare a apei potabile din apropiere. Tentativele unor grupuri de țigani de a jefui au fost oprite din timp.

Județul Brăila. Deja, în a doua jumătate a lunii martie, autoritățile au început să acționeze mult mai organizat şi să comunice mai bine cu teritoriul. La Galați a fost capturat un transport de manifeste în care „tovarăşii țărani" erau asigurați că „duşmanii lor nu sunt acei evrei împilați, batjocoriți şi nevoiaşi ca şi dînşii, ci duşmanii sunt proprietarii, arendaşii, autoritățile acestei țări, de la ispravnici şi pînă la miniştri". Manifestele erau editate de cercul socialist „România Muncitoare" în tipografia „Moldova", după ce tiporafiile din Brăila refuzaseră să le imprime. Singurul incident serios s-a produs în satul Surdila Greci, unde un grup de răsculați venit din județul Rîmnicul Sărat a atacat Primăria, l-a bătut pe primar, apoi a devastat casa arendaşului. Țăranii din județul Brăila s-au limitat la cereri, petiții şi proteste.

Județul Argeş. La Serboeni au fost prinşi trei studenți (sau instigatori deghizați în studenți) care făceau propagandă socialistă şi împărțeau manifeste. Au fost arestați. Un grup de țărani, incitați de agitatorii respectivi, a devastat casa arendaşului Protopopa. Refuzînd să se retragă în urma somațiilor, trupele au deschis foc omorînd doi oameni şi rănind cinci, în comuna Launele de Sus, la instigarea unor indivizi veniți din județul Olt, un grup de răsculați s-a îndreptat spre casa arendaşului pentru a o devasta. Prefectul județului Argeş, Trifonescu, transmitea la 17 martie, telegrama cu nr. 2493: „Cînd armata trimeasă din Danicei a sosit în Launele de Sus, răzvrătiții se apropiaseră de sat în număr de vreo 200, țipînd în mod îngrozitor şi avînd în fruntea lor pe un om care suna din goarnă şi pe unul cu un steag roşu şi trăgînd focuri de puşcă spre armată"184. Detaşamentul de infanterie implicat a deschis focul, omorînd 3 răsculați, rănind 5 şi arestînd apoi 31.

Județul Dîmbovița, în prima zi a lunii martie, şeful Oficiului telefonic din Titu a comuncat prefecturii că „au venit doi indivizi călări dinspre Corbii mari, îmbrăcați în costume mitocăneşti, spunînd că sunt studenți şi au trecut prin Corbu, Odobeşti, Sălcuța, împărțind manifeste prin toate părțile în numele M.S. Regina, spunînd că regele este mort, că armata nu va trage în ei şi ca să devasteze totul"185, în 3 martie era semnalată răspîndirea ca manifest a poeziei lui George Coşbuc Noi vrem pămînt. în comuna Răzvad au fost semnalați instigatori veniți din județul Teleorman, care au atacat trupele cantonate în localitate. Ca urmare a ripostei, au murit 11 răsculați şi au fost internați în Spitalul județean 5. La Blăjeşti, un cătun al comunei Văcăreşti, țăranii localnici s-au înarmat şi şi-au apărat singuri avutul. Curînd s-a constatat că ținta principală a atacului era oraşul Alexandria, care fiind apărat cu artileria, nu a putut fi devastat, în schimb, răsculații au intrat în satul Scurtu, care era apărat de țărani moşneni, omorînd pe unii dintre ei şi incendiindu-le casele. De aici, răsculații, al căror număr era estimat la peste 2 000 (!), au atacat localitatea Glavacioc. Cu această ocazie s-a constatat că era vorba de o grupare bine organizată, care trimitea cercetaşi călări înainte şi se deplasa cu un număr de căruțe aduse din județul Olt. După intervenția trupelor militare, primarul din Găeşti avea să transmită: „Numărul morților şi răniților răzvrătiților trece de 200—300, considerînd numărul focurilor date de cei 300 soldați şi aspectul cîmpului de luptă cercetat a doua zi, care părea o nemărginită măcelărie"186. Informația nu s-a confirmat în dimensiunile ei exagerate. Un grup de aproximativ 300 de răsculați risipiți la Glavacioc a atacat satul Preajba, „lâsînd pe cîmpul de jale 6 morți, iar răniții i-au luat cu dînşii".

Județul Olt. Un grup mare de răsculați proveniți din Teleorman transformă în ruine şi cenuşă proprietatea arendaşului Paulopulo din Şerbăneşti, apoi trece prin Crîmpoia, unde îl omoară pe proprietarul Rîmniceanu şi îi aruncă cadavrul în rîul Vedea. Sosit în Crîmpoia pentru a încerca să potolească spiritele, prefectul județului, Mănu, este grav rănit la cap şi pe întregul corp. La cei 2000 (!) de teleormăneni se asociază şi aproximativ 1000 (!) de țărani din Olt, astfel că un număr impresionant de răsculați atacă pe rînd satele în drum spre Drăgăneşti Olt, avînd grijă să distrugă sîrmele de telegraf pentru a împiedica posibilitățile de intervenție ale Armatei. Deşi la Crîmpoia, trupele deschid focul şi omoară 5 răsculați, telegramele Prefecturii cer cu insistența trimiterea de trupe din alte județe, cele din Olt şovăind în fața mulțimii, în ziua de 13 martie, zi în care la Bucureşti se producea schimbarea guvernului, cetățenii oraşului Slatina primesc arme şi se organizează o gardă civică menită să apere localitatea. La Comani, răsculații sunt surprinşi de trupe în timp ce devastau proprietatea grecului Velisarie Leontopol şi somați să se retragă. „Atacînd trupa cu pietre şi ciomege, trupa a făcut uz de arme, omorînd 10 şi rănind 15 dintre cei revoltați, după care s-a împrăştiat"187, în cătunul Vîlcele sunt ornorîți 4. în județ se înmulțesc cazurile de proprietari asasinați, fapt care determină o reacție mai energică din partea trupelor, începînd din 17 martie, Armata intervine în forță şi bombardează satele Păroşi şi Cucuieți, făcînd 17 morți şi 3 răniți, apoi în Crîmpoia şi Şerbaneşti, unde sunt distruse 21 de case, lâsînd în urmă un mort şi un rănit. Distrugerile din județ, fiind foarte mari şi asasinatele mai numeroase, la care se adăuga atitudinea şovăielnică a unor comandanți, au făcut din Olt județul cu cele mai grave consecințe ale evenimentelor din martie 1907. Aici se semnalează numeroase scene de represalii. Țăranii din Crîmpoia îi denunță pe capii locali ai răscoalei şi pe autorii agresiunii asupra prefectului Mânu. Transportați spre Drăgăneşti, trei dintre ei, identificați ca asasini ai proprietarului Rîmniceanu, sunt executați în gară. Sub pretextul că mai mulți săteni au încercat să elibereze un convoi de prizonieri din Radomireşti, trupele execută 10 dintre arestați. Comunele Crăciunei şi Mihăileşti sunt bombardate, rezultatul fiind comunicat la 19 martie din Slatina: „La comuna Radomireşti s-au tras 2 focuri de tun, rezultatul a fost l mort, 7 case incendiate; la Mihăileştii de Sus s-au tras 4 focuri de tun, rezultatul a fost 5 morți, 5 case incendiate şi 3 distruse; la Mihăileştii de Jos s-au tras 9 focuri de tun, rezultatul a fost l mort, 7 case incendiate şi 5 distruse"188. La 20 martie, trupele au intervenit în comunele Beciu şi Dudu, unde s-au tras 10 focuri de tun şi au rezultat 8 morți, 17 case incendiate şi 6 distruse, în general, pentru județul Olt s-a folosit în exces artileria, pe considerentul că efectele acesteia vor descuraja răspîndirea

răscoalei. Cum Armata a intervenit aici tîrziu, acțiunea a luat mai degrabă aspectul de represalii.

Județul Rîmnicu-Sărat. Incidentul cel mai important s-a petrecut în apropierea oraşului de reşedință, unde un grup de rezervişti chemat Ia concentrare a refuzat să se mai prezinte şi, întorcîndu-se din drum, a început să îndemne țăranii la răscoală, aşa cum făcuseră frații lor din Moldova. Au fost arestați în stare avansată de beție.

Județele Ialomița, Constanța şi Tulcea au cunoscut agitații minore, în ciuda diverselor legende despre Marea Răscoală din 1907, Bărăganul nu a cunoscut efectele instigării la revoltă şi nu a jucat nici un rol în acest tragic eveniment.

în Oltenia, situația a fost mai dramatică decît oriunde, în primul rînd, provincia avea o tradiție de luptă îndelungată, țăranii olteni fiind organizați în structuri de autoapărare a satelor încă de pe vremea lui Tudor Vladimirescu, şi o memorie vie a participării, în urmă cu numai 30 de ani, la Războiul de Independență. Oltenia a fost şi o culme a paradoxului acestei răscoale, deoarece era şi cea mai bogată regiune din punct de vedere agricol, dar şi beneficiara celor mai importante investiții tehnologice ca urmare a cîştigurilor mari obținute din exportul de cereale pe Dunăre. Oltenia era un important bazin electoral, din care foarte mulți proprietari îşi asigurau mandatele de senatori şi deputați. Aşa se face că asasinarea primilor proprietari în zona nucleului inițial al răscoalei, pe linia principalului traseu comercial Craiova — Segarcea — Bechet, a generat şi o reacție mai dură din partea autorităților.

Județul Dolj. Cel mai violent s-au răsculat țăranii din Horezu-Poe-nari, Gîngiova şi Valea Stanciului, omorînd pe proprietarii şi arendaşii acestor moşii. La Gîngiova s-au înregistrat scene de cruzime (arderea cadavrelor sau tăierea în bucăți), în Moțăței, răsculații au omorît pe arendaş şi membri ai familiei lui. La intervenția trupelor, s-a încins o luptă de aproape o oră şi jumătate, din care, deşi soldații au lăsat 9 morți în urmă, au fost nevoiți să se retragă. Revenind cu efective sporite, intervenția militară a produs un total de 25 de morți, la care s-au adăugat încă 5 executați sub pretextul tentativei de fugă de sub excortă. Dacă informația conform căreia un căpitan a fost omorît în această ciocnire era reală, atunci violența ripostei trebuie legată de acest fapt. Ziarul Universul a anunțat „un groasnic măcel" de 40 pînă la 50 de morți în Moțăței şi mai mulți militari răniți. La Băileşti, atacul a fost produs de populația bulgărească din împrejurimi, care, nereuşind să pătrundă, s-a baricadat şi a supus comuna unui asediu. Trupele au folosit artileria, omorînd 42 de răsculați, rănind peste 100 şi operînd numeroase arestări, în timpul transportării arestaților, 4 sau 5 dintre ei au fost executați în satul Urzicuța, în zona comunei Pieleşti s-au înregistrat 12 morți şi 14 răniți, iar la Mîrşani 7

morți şi 10 răniți. Armata a avut un ofițer ei 5 soldați răniți. Prefectul Doljului, Ion Mitescu, comunica miniştrilor de Interne şi de Război prin telegrama nr. 4172 din17 martie: „Mai mulți capi răzvrătitori, parte voind să fugă de sub escortă şi unii prinşi devastînd, au fost împuşcați de soldați şi anume la comunele Rojiştea — 30 morți, Foişoru — l împuşcat, Almajiu —6 împuşcați, Coțofeni din Dos — 10 morți, Galicea Mare — l mort şi 15 — 20 răniți, Salcia — 12 morți şi (nr.) răniți necunoscut, Grindeni - 8 morți, Locusteni — 8 morți, Căciuleşti — 1 mort"189. A doua zi, prefectul comunica prin telegrama nr. 4236: „Focarele serioase de răzvrătire, de unde bandele operau şi în satele vecine, au legitimat represiunea mai aspră. Astfel, s-au tras obuze în comuna Pleşița, unde rezultatul a fost 28 de morți (şi) mai mulți răniți, 12 case distruse şi peste 20 în flăcări, în Terpezița, distrusă o parte din sat şi 30 de morți; în Bodăeşti şi Mierea Birnici (sunt) 6 morți şi 3 răniți.

[...] La Sălcuța, Varvorul şi Radovan sunt 16 împuşcați". Trebuie arătat că generalul Gigurtu, comandantul Diviziei a Il-a, care opera în zonă, era proprietarul conacului din Locusteni, incendiat de răsculați. Deşi nu deținem amănunte asupra intervenției trupelor în acest loc, putem presupune că reacția generalului a fost mult prea motivată — s-au înregistrat 8 morți.

Spre sfîrşitul lunii, au început să fie identificați asasinii unora din proprietari. Cei 4 autori ai crimelor din Horezu-Poenari au fost executați pe drum. în apropierea localității Carcea, au fost executați 5 răsculați dintr-un convoi de 27, sub pretextul tentativei de fugă de sub escortă. La Corlatele au fost împuşcați 3 capi ai răscoalei, iar în comuna Argentoaia alți 7, sub aceeaşi motivație. La intervenția energică a ministrului de interne Ionel I.C. Bră-tianu, prefectul județului Dolj răspundea prin telegrama nr. 4420 din 3 aprilie 1907: „Ca răspuns notei telegrafice Nr. 905, am onoare a vă răspunde că: Am dat în unire cu generalul Gigurtu cele mai severe ordine să înceteze orice represalii, să se înfrîneze orice răzbunări. [...] escortele să fie îndestule de numeroase pentru ca arestații să nu mai încerce să fugă şi să nu fie împuşcați. Dnul general Gigurtu a recomandat ca forța armată să secundeze autoritățile civile şi să nu mai preceadă singură la anchetare şi arestare"190, în fața valului de represalii necontrolate, generalul Gigurtu ordonă retragerea muniției de război de la trupe, dar confruntat cu noi focare de răscoală a fost nevoit să revoce ordinul. Se cunoaşte cazul căpitanului Şomănescu din Regimentul 26 Rovine Craiova, trimis în judecată pentru că în ziua de 16 martie 1907 a reținut un grup de răsculați din satul Valuta de Sus, pe care i-a legat la ochi şi de mîini, după care i-a executat, supraviețuind doar răsculatul Ilie Gligorescu, rănit şi internat în spitalul județean Negoeşti. Un alt ofițer, sublocotenentul Petru Zamfir din Regimentul 18 Gorj, a fost anchetat şi găsit nevinovat.

Constatîndu-se că denunțul a fost fals şi a urmărit interese personale, primarul şi învățătorul din comuna Salcia au fost sancționați. Se mai cunoaşte cazul locotenentului Cernătescu, comandantul companiei de jandarmi Dolj, acuzat că a împuşcat un soldat din Regimentul 9, care a refuzat să execute ordinele. Cîteva cazuri similare cu acesta s-au înregistrat şi în alte județe.

Județul Gorj. în acest județ situația a debutat cu o nesiguranță cvasitotală asupra loialității trupelor, din cauza rezerviştilor, motiv pentru care au fost cerute unități din alte județe. Mai multe tentative de răscoala au fost oprite chiar de țărani, în comuna Pegeni, „sătenii înarmați au luptat şi respins peste limitele județului pe devastatorii care veneau din Dolj". Agitații fără consecințe grave s-au petrecut în comunele Hurezanii de Sus, Băceşti, Novaci, Cernădia, Băleşti, Bobu, Scorța, Bibeşti, Valea lui Cîine, Aninoasa, Turceni şi Tismana pe fondul revendicărilor legate de tocmelile agricole.

Județul Roman ați. Aici a fost înregistrată o întreagă problema conflictuală între preoți, mulți dintre aceştia, pe fondul unei slabe administrații episcopale, încercînd să folosească prilejul răscoalei pentru a se răzbună pe colegi de-ai lor sau pe proprietarii care îi protejau. Tema principală a instigării a fost aceea că „cine nu se răscoală, nu ia pămînt". Prefectul Şuculescu raportează: „Mişcarea a început în ziua de 12 corent în comunele Popanzăleşti şi Golfinu prin distrugerea şi devastarea proprietarilor şi arendaşilor din comună. Continuă în ziua de 13 cu mai mare furie, începînd şi incendierea acaretelor şi productelor din magazii. Armata trimisă împreună cu procurorul reprimă mişcarea prin focuri, omorînd şi rănind mai mulți răzvrătiți", în comuna Dobrunu, căpitanul Bilciurescu din jandarmerie prinde 20 de răsculați, executînd 2 sub pretext că au încercat să fugă de sub escortă. La Basgarai au fost 6 morți în timpul luptelor, iar la Baldovineşti-Cîmpeni s-au înregistrat 11 morți.

Județul Vîlcea. Este de reținut declarația țăranului Naie Cărămidă, delegatul sfatului sătesc Portăreşti: „Cînd am ajuns în Gropşani, am văzut o ceată de vreo 500 — 600 oameni şi băieți înarmați cu ciomege şi bîte, care veneau de la deal şi treceau la vale spre satul Mardale, făcînd gură mare. Eu am rămas mai în urmă şi din acei ameni au venit la mine vreo 3—4 inşi şi au început a mă îmbrînci ca să merg şi eu cu ei, după cîrmacii lor, care ziceau că sunt studenți şi care se găsesc înaintea mulțimei cu steaguri roşii. M-am uitat şi eu (şi) am văzut în capul oamenilor mai mulți inşi cu batiste roşii în ciomege ridicate în sus, făcînd gură mare de nu înțelegeam ce zic"191. Răsculații din Laloşul, incitați de un grup venit din județele Gorj şi Romanați, au incendiat conacul Ştirbey. Atacuri asupra conacelor, fără a se înregistra revendicări, se produc în mai multe sate. în satul Pojogi, un răsculat care a

încercat să lovească un sergent a fost împuşcat. Pe moşia mănăstirii Horezu au fost agitaţii generate de atribuirea unor părţi din pământuri ţăranilor din alte localităţi.

Judeţul Mehedinţi. Răsculaţii din satele Gemeni, Vraţa, Botoşeşti, Bălăcită, Izvoarele, Tîmna, Corcova, Podu Grosului şi Dobra au distrus conacele şi magaziile cu cereale. Nu s-au înregistrat revendicări, ci numai distrugeri sistematice. Unităţile Regimentelor 5 Roşiori şi 17 infanterie cu o baterie de artilerie a restabilit ordinea, cu preţul unui număr neprecizat de morţi şi răniţi. Totuşi se înregistrează 25 de morţi în satul Butleşti şi 4 morţi în satul Pătule, 5 morţi în Salcea, 7 în Pristol şi 5 case distruse, în Jiana Veche 5 împuşcaţi şi 4 case distruse, la Cioroboreni, după ce conacul a fost ars şi devastat, au fost împuşcaţi 9 răsculaţi şi distruse 12 case, apoi alţi 6 între Isvorelul şi Gvardenița. Această localitate a fost identificată ca focar al instigaţiilor; a fost incendiată de Armată, în comuna Oprişani au fost 29 de morţi, iar în Ciarîngu — 12. în gara Tîmna au fost executaţi 5 capi ai răscoalei, între 21 şi 22 martie, bandele de răsculaţi, în mare majoritate veniţi din alte judeţe, s-au refugiat în păduri, unde a început vînarea lor de către forţele de ordine împreună cu sătenii din vecinătate. Generalul Lambrino a raportat 18 morţi ca urmare a acestei acţiuni şi încă 2 răsculaţi pe care i-au omorît în bătaie sătenii din comuna Socu. Alţi 2 capi de revoltă, refuzînd să se predea, au fost împuşcaţi la Cărbuneşti. Cifra finala a morţilor din judeţul Mehedinţi a fost dată de inspectorul serviciului sanitar dr. M.N.N. Săveanu: 94 de morţi şi 62 de răniţi. Şi în acest judeţ s-au înregistrat răzbunări din partea unor primari sau funcţionari, care au întocmit liste cu răsculaţi pe care şi-au pus toţi duşmanii. Justiţia a anchetat caz cu caz şi a eliberat majoritatea celor reţinuţi. De asemenea, s-au înregistrat abuzuri din partea militarilor încartiruiţi prin sate, mai ales din partea ofiţerilor, în sensul unor cereri de hrană exagerate. Şi în acest judeţ s-a constatat răscoala în scop de jaf.

Riposta fortelor de ordine

La aproape un secol de la acest eveniment dramatic, tema intervenţiei Armatei împotriva ţăranilor rămîne încă un subiect de exploatare politică. De regulă, ţăranii sunt priviţi ca victime nevinovate, iar partidele, miniştrii şi Armata ca nişte vinovaţi de crimă. Ca şi în alte situaţii de proiecţie îndelungată a unei imagini false prin intermediul propagandei constante, opinia asupra comportamentului autorităţilor în timpul Marii Răscoale de 1907 nu va putea fi răsturnată integral. Cetăţeanul român contemporan nu a fost familiarizat cu multe aspecte juridice ale Dreptului constituţional şi nici cu detaliile teoretice ale drepturilor pe care le primesc autorităţile statului în

caz de război civil, de exemplu. Sistemul democratic, în afară de o Constituție adecvată, conține şi un corp de legi menite a gestiona funcționarea statului în momentele de suspendare sau de restrîngere a unor libertăți democratice. Cetățeanul nu a fost educat juridic şi nu are cum să înțeleagă faptul că o Constituție democratică este destinată reglementării funcționării statului şi societății pe timp de pace socială şi militară. în vreme de război sau de tulburări civile, statul democratic cade sub incidența diferitelor variante (mai blînde, mai mult sau mai puțin mascate) ale aşa-numitei Legi Marțiale, pe care dictaturile o aplică transparent şi fără complicații. Astăzi, juriştii şi specialiştii care s-au aplecat asupra acestui subiect nu pot ocoli o realitate bine probată documentar: „Sursele de epocă atestă, neîndoielnic, implicarea socialiştilor de stînga — adepți ai cuceririi puterii în stat pe cale revoluționară — în transformarea unui proces social legitim jntr-un grav atentat politic la adresa existenței statului român. Situația era cu atît mai periculoasă cu cît marile puteri vecine (Austro-Ungaria şi Rusia) îşi concentraseră trupele la frontieră şi căutau un pretext politico-diplomatic pentru o intervenție militară"592.

De la 18 martie 1907, Parlamentul a dat Legea pentru declararea stării de asediu prin Decret Regal:

Articol unic — în împrejurările grave prin care trecem, pînă la restabilirea ordinei şi liniştei, starea de asediu va putea fi declarată plin decret regal, în cuprinsul legei din 10 decembrie 1864.

Conform uzanțelor internaționale, starea de asediu decretată de şeful statului a produs suspendarea sau restrîngerea unor libertăți constituționale. La Art.4, Legea stării de asediu din 1864 trecea integral sau parțial întreaga autoritate civilă în mîinile autorității militare şi legitima judecarea delictelor şi crimelor săvîrşite pe timpul stării de asediu de către tribunalele militare. Pe acest temei, în care instituțiile de forță conduc reprimarea răscoalei şi tot ele judecă, va fi greu de găsit în epocă o altă opinie autorizată. Situația juridică în sine a produs marile ei semne de întrebare. De fapt, în momentul în care Justiția a constatat instigarea calificată a răscoalei — adică făcută în mod organizat şi condusă de forțe cu caracter organizat —, ea s-a găsit în fața obligației de a pedepsi cîteva sute de agenți provocatori străini sau trădători de țară şi a 11 000 de țărani români arestați. Din această situație critică, toate cele trei puteri ale statului democratic au ieşit prin acordarea unei doze mari de clemență țăranilor răsculați şi inculpați şi prin exagerarea rolului instigatorilor în timpul răscoalei. Astfel se face că, din punct de vedere oficial, Marea Răscoală din 1907 a fost clasificată, pînă la instalarea regimului comunist în România, drept un atentat la securitatea națională a țării inițiat de o putere străină. Pentru a judeca însă comportamentul forțelor de ordine în timpul

acestui eveniment violent, va trebui să limităm analiza la prevederile legilor timpului. Marea Răscoală din 1907 nu poate fi judecată după legile din anul 2001.

Această analiză este importantă deoarece se defineşte în ultimă instanţă ca ilustrare concretă a deficienţelor de import instituţional pe care le-am mai expus în acest studiu. Conform analizei făcute în 1936 de gen. C. Manolache, principalele deficienţe morale ale intervenţiei forţelor de ordine au provenit din faptul că Legea stării de asediu din 1864 fusese introdusă după modelul străin: „Art. l, 3j 4, 5, 6, 7 şi 9 (din 9) sunt traducerea fidela a textelor franceze de la 1849, iar art. 2 şi 8 sunt inspirate din Constituţia franceza de la 1852 şi adaptate la forma noastră politică"193. Produs al conflictului deschis între revoluţie şi contrarevoluţie, corpul constituţional francez legiferat apela la principala forţă de represiune pe care putea conta — Armata. Napoleon al III-lea îi acorda întreaga sa încredere şi aceasta îl sprijinea, pentru că — popular vorbind — îi dădea de lucru: războaie, glorie militară internaţională, statut imperial, în plus, Armata Franţei avea foarte puţine şanse să intervină împotriva unor instigatori străini ai unei alte Mari Puteri, care să fi condus pe teritoriul său nişte acţiuni de aşa mare amploare cum au fost cele din timpul Marii Răscoale din România, înclinaţi să copieze modelul francez, Alexandru loan Cuza şi Mihail Kogălniceanu au emis nişte reglementări inadecvate ţării. Prin efectul loviturii de stat date de ei la 2 mai 1864, legile represiunii -cum sunt de regulă numite — nu au avut beneficiul analizei şi deciziei unui Parlament, ci au exprimat voinţa a doi oameni, părerea lor despre cum ar trebui reglementată starea de asediu, concluzia la care au ajuns, ca nespecialişti, în urma consultării unor avocaţi. Datorită acestor defecte, Carol I, Parlamentul din 1907 şi guvernul au găsit de cuviinţă să completeze Legea stării de asediu cu anumite instrucţiuni, pe care le vom analiza în continuare.

Imediat după instalarea noului guvern, ministrul de Război, generalul Alexandru Averescu, a emis Ordinul Circular nr. 6 din 13 martie 1907 care reglementa comportamentul trupelor pe timpul răscoalei. La Art. 5 se prevedea: „îndată ce se semnalează o adunare de ţărani, comandantul merge cu o parte, sau chiar cu toată trupa sa, şi somează pe locuitori să se împăştie. Coloanele mobile vor consista din o secţie de artilerie, escortată de cavalerie. Ele vor fi întrebuinţate în contra bandelor de ţărani care umblă din localitate în localitate, în scopul de a devasta şi jefui". Această prevedere descoperă o împărţire a forţelor în unităţi fixe, destinate asigurării liniştii şi, eventual, intervenţiei în localităţi, şi în unităţi mobile îndreptate împotriva răsculaţilor care se deplasau pentru a provoca răscoala în alte localităţi. Procedurile de deschidere a focului au fost reglementate la Art. 7: „Comandantul va începe

somațiile la distanțe de cel puțin una sută paşi; ele vor fi energice şi la scurte intervale, trecute. După a treia somație se va comanda la ochi şi foc. Dacă după prima salvă țăranii nu se retrag, va urma 0 a doua şi tot asemenea o a treia. Oamenii vor ochi la picioare, pentru a evita ca gloanțele trecînd peste răsculați, să lovească în nevinovați". La Art. 8 se preciza: „In contra bandelor se va trage la distanță mare, dacă nu se supun la somațiunea de a se opri sau dacă opun rezistență la avizare. In caz că sunt prea răzvrătite, se va trage chiar fără somațiune". Aceste ordine corespundeau legilor militare şi polițieneşti internaționale. Ele erau un rezumat al Instrucțiunilor asupra întrebuințare! armatei în caz de turburați. — Somațiuni. — Stare de asediu, emise cu caracter de lege tot la 18 martie 1907. Documentul este lămuritor atît pentru condițiile legale în care a acționat, cît şi pentru toate situațiile în care Armata a deschis focul. La Art. 3, alin. 5, pct. a) se preciza: „Autoritățile civile nu pot face cereri de trupe decît pentru reprimarea desor-dinilor reale şi actuale, iar nu cînd este vorba de măsuri de pre-cauțiune sau pentru a face un serviciu de ordine". Din acest text putem înțelege de ce Ministerul de Război nu a satisfăcut cererile repetate şi insistente, pe alocuri disperate, ale unor autorități locale de trimitere a trupelor pentru prevenirea unor tulburări. Prefecții însă se aflau într-o situație paradoxală. Pe de o parte îşi înființau servicii de informații, care le dădeau date precise despre pregătirea unei devastări, a unei crime, a unei ridicări în masă a țăranilor sau despre prezența unor agitatori veniți din alte județe, iar pe de altă parte nu aveau cu cine a le preveni. De fapt, aceste forțe trebuiau să fie ale Jandarmeriei săteşti şi, oricum, ale Ministerului de Interne. Dar la acea dată serviciul de ordine şi pază rurală era abia la început şi prost organizat. Această situație a generat un alt paradox. Practic, de cîte ori o unitate militară intervenea, acțiunea ei se desfăşura după ce infracțiunile la Legea stării de asediu se petrecuseră, ceea ce a pus trupele în permanență în situația de a putea deschide focul, în contextul arătat se înscrie cererea gen. Năsturel, comandantul Corpului l Armată, către generalul Gigurtu să ordone „tuturor detaşamentelor, ca, mergînd în localitățile răsculate şi ajungînd poate după consumarea crimei de către răsculați, aceasta sa nu împiedice trupa de a ucide pe făptuitori, să nu împiedice de a incendia casele lor"194.

La acelaşi articol şi aliniat, dar la pct. (c) posibilitățile de intervenție erau reglementate astfel: „Acțiunea armatei trebuie sa fie întotdeauna energică şi hotărîtâ. Mijloacele de pus în acțiune vor trebui sa fie corespunzătoare, în fiecare caz în parte, cu gravitatea situațiunei. Hotărîrea lor este lăsată la tactul şi judecata comandantului trupei, care trebuie necontenit să fie călăuzit, că el este chemat numai să potolească turburarea, nu să pedepsească, şi că tot atît de

răspunzător de orice măsură, care nu ar face decît să încurajeze sau să îndîrjească mişcarea, cît şi de mijloacele excesive, acolo unde s-ar putea menține sau restabili ordinea şi fără ele". Textul ilustra una din problemele cu care forțele militare se confruntă şi astăzi: a lăsa la aprecierea comandantului decizia dacă să intervină sau nu, în funcție de gravitatea situației, a făcut practic imposibilă reconstituirea exactă a faptelor. De regulă, aceste prevederi au generat obiceiul ca militarii să se orienteze în deciziile lor după tendința politica a momentului, după estimarea rezultatului acelui conflict, în cazul analizat de noi, era clar că răscoala va fi înfrîntă şi, în consecință, tendința comandanților a fost să acționeze în forță. Numeroasele decorații şi ridicări în grad de după răscoală au confirmat aceasta premisa. La Art. 12, alin. 9, se menționau elementele de instructaj fâcut trupei: „Se va face mai cu seamă teorie asupra datoriilor ce are soldatul în asemenea împrejurări, explicînd oamenilor că în fața revoltaților ei se găsesc ca întocmai în război şi că, dacă ar ezita cîtuşi de puțin a executa ordinele sau comenzile ce se vor da, s-ar face vinovați de neascultare în fața răzvrătiților armați, crimă prevăzută şi pedepsită foarte aspru de codul de justiție militară". Aici avem o altă temă sensibilă a condiției militarului. Este cazul tipic al stării de asediu, folosită împotriva tulburărilor interne, în care militarul este obligat să-1 considere pe propriul său cetățean ca inamic, la fel ca inamicul străin întîlnit în război pe front, în caz de neexecutare a ordinului, aşa cum se prevedea în aceeaşi lege, la Art. 21, fapta militarului atrăgea după sine dezarmarea, arestarea, iar în caz de nesupunere, împuşcarea. Situația devenea cît se poate de clară în Art. 13, unde se explica: „Misiunea trupelor în acțiunea de pacificare a răscoalelor trebuie să fie privită de aceştia întocmai ca şi o operațiune de război". Iar la Art. 15, alin. l, se cerea trupelor să dea operațiunilor „caracterul ofensiv cerut de asemenea împrejurări". La Art. 17 erau prezentate în detaliu procedurile de somație, care practic îl protejau pe comandant de orice confuzie: „Somațiunea 1-a! (a 2-a, a 3-a). în numele legii supuneți-vă, altfel tragem focuri! Oamenii paşnici să plece!". Practic, în cazul executării acestor somații, nu mai exista nici o posibilitate legală de a-1 judeca pe un comandant pentru orice mort sau rănit nevinovat care a fost surprins de gloanțe stînd în preajma răsculaților sau căscînd gura. Somația are rolul, în întreaga jurisdicție internațională, de a permite izolarea cît mai corectă a grupului de răsculați, pentru identificarea precisă a acestuia şi executarea grupată sau restrînsă a focului, dîndu-i posibilitatea comandantului să-şi selecteze atitudinea (foc cu foc, foc direcționat, foc de revolver, de armă automată etc.). Cel mai controversat articol, mai ales prin consecințele sale, a fost cel care reglementa folosirea artileriei. La Art. 19, alin. 2 şi 3 se preciza: „întrebuințarea tunurilor

în potolirea răscoalelor se va face, afară de cazurile de vădită primejdie, numai în urma ordinelor speciale ale Ministerului de Război. Trupele de artilerie vor putea fi folosite în acelaşi fel ca şi cavaleria. De asemenea, numai în urma unui ordin special al Ministerului de Război, comandanţii vor putea distruge locuinţele în care răzvrătitorii se baricadează sau se adăpostesc, rezistînd". Generalii Năsturel şi Gigurtu au avut astfel de ordine de la Averescu, iar în celelalte situaţii probabil că au fost cazuri de abuz, acoperit însă de justificarea existenţei cazurilor de „vădită primejdie", în sfîrşit, pentru a nu mai avea nici un dubiu asupra completei acoperiri legale a intervenţiei Armatei în răscoala din 1907, Art. 23, alin. 2 menţiona: „De la declararea stării de asediu, puterile autorităţilor civile pentru menţinerea ordinei şi poliţiei, trec în mîinile autorităţilor militare, în total sau în parte".

Pentru a se împiedica aprecierea discreţionară a situaţiei din partea ofiţerilor, s-a acceptat între cei doi miniştri de forţă ca aprecierea situaţiei, a gradului de răzvrătire şi a locului unde trebuie intervenit reveneau exclusiv autorităţilor civile, de regulă prefectului sau procurorului. De altfel, pe timpul răscoalei toţi prefecţii s-au deplasat pe cît posibil la faţa locului, unii suportînd şi agresiuni fizice, dar aducînd informaţii preţioase şi calificate asupra evenimentelor. Conform statisticilor finale, cu două sau trei excepţii, cazurile de deschidere a focului au fost controlate sau ordonate direct de procurori. Ministrul de Interne Ionel I.C. Brătianu transmitea tuturor prefecţilor Ordinul Circular nr. 13 223 din 14 martie 1907, în care se punea la dispoziţie şefilor judeţelor un tabel cifrat cu desfăşurarea forţelor: „Din acest tablou veţi vedea că guvernul a stabilit o reţea de putere armată în mod uniform pentru toată ţara, însă proporţional cu suprafaţa judeţelor şi întinderea răzvrătirilor. Succesul restabilirii liniştei depinde însă nu numai de la eventuala intervenire a acestei forţe armate, ci şi de la tactul şi deplina înţelegere care va trebui să domnească între autorităţile civile şi militare". Tot în 14 martie, generalul Averescu trimite telegrama nr. 1692, în care se găseau şi următoarele ordine: „Ofiţerilor le este oprit a parlamenta. Ei vor face numai somaţii legale cînd nu este un agent civil prezent. [...] Comandanţii de sub-zonă, cerînd concursul prefecţilor, vor face să se aducă la cunoştinţă populaţiei, chiar şi în locurile răzvrătite, că trupa are ordin să tragă cu armele cît şi cu tunurile". Aşa cum am mai arătat, ministrul de interne şi-a informat prefecţii, iar ministrul de război - comandanţii, că răscoala are un caracter organizat şi nu spontan: „Ne găsim înaintea unei organizaţii sistematice anarhiste care cere un plan general militar, pe care trebuie să-l uşurăm cît mai grabnic", în aceste condiţii, după 16 martie, cînd dovezile clare ale instigărilor calificate au început să curgă la ministerele de forţă, iar Ministerul de Justiţie a început judecarea lor, aducînd

şi probe, Ionel I.C. Brătianu a ordonat prefecților: „Vă atrag încă o dată atenţiunea asupra absolutei necesităţi de a se reprima chiar din primul moment în modul cel mai energic orice bandă care ar comite acte de violenţă sau incendiu". Ordinul se referea, evident, în special la grupurile de instigatori şi răsculaţi în mişcare.

La scurt timp după emiterea ordinelor, au apărut unele incompatibilităţi la nivelul prefecturilor, determinate de faptul că pentru fiecare judeţ răsculat ă fost numit şi un comandant militar al judeţului, în unele locuri, cum a fost în judeţul Covurlui, comandanţii militari au ţinut locul prefecților în lipsa acestora şi ordinele celor doi nu au concordat. Apoi, unii prefecţi s-au plîns de cazurile în care ofiţerii din teren şi-au depăşit atribuţiile, intervenind cu o violenţă pe care şefii judeţelor nu o considerau necesară. Ionel I.C. Brătianu i-a semnalat generalului Alexandru Averescu aceste situaţii, şi acesta a răspuns prin Adresa nr. 1767 din 18 martie 1907: „Chiar dacă s-ar întîmpla că, pe alocurea, mijloacele întrebuinţate să fie prea energice, nu cred, domnule niinistru, că este momentul a le cerceta". Era evident că Averescu credea în efectul exemplar al intervenţiei în forţă. Mentalitatea este confirmată din Craiova de generalul Gigurtu, care la 18 martie comunica prin telegrama cu nr. 885: „Energia trupelor de ieri şi exemplul de la Bâileşti a oprit a se mai întinde răscoala". Realitatea din teren a confirmat poziţia militarilor. Pe acest fond s-au produs şi excesele şi infracţiunile denunţate de unii oameni politici şi de unele personalităţi culturale. Ion Antonescu, cel care a provocat cele mai multe victime în Moldova, a fost decorat, în astfel de situaţii de criză majoră, un guvern responsabil şi un prim-ministru inteligent trebuie să gestioneze cu tact şi în spiritul legii conflictele de interese între civili şi militari. Aşa cum este cunoscut, una din problemele cele mai dificile ale democraţiei este controlul civil al forţelor armate, avînd în vedere că o Armată nu poate şi nici nu trebuie să fie o structură democratică. Nevoia permanentă a militarilor de a asigura eficienţa acţiunii lor, bazată pe violenţă, se loveşte în multe cazuri de neînţelegerea acestei realităţi. Pentru a ilustra o astfel de dihotomie, vom analiza unul din cazurile de măsură controversată luată în momentul răscoalei. Pentru potolirea violenţelor din comuna Şerbăneşti-Olt, comandanţii au repartizat în zonă pe căpitanul Teodorescu, din Regimentul 2 Călăraşi, pentru motivul strict militar că era familiarizat cu zona, îi cunoştea pe localnici, iar aceştia îl puteau uşor recunoaşte. Din punct de vedere militar, ordinul de trimitere a lui acolo este inatacabil. Numai că Teodorescu era ginerele arendaşului Pelopolas, ale cărui proprietăţi au fost devastate. Conform unei plîngeri a preotului Ion Anghelescu, căpitanul Teodorescu 1-a arestat împreună cu alţi 11 răsculaţi şi i-a supus torturii pentru că „voeşte, după

stăruința socrului său, să răzbune pe nedrept, amenințîndu-ne că ne împuşcă"195. Nu cunoaşteam rezultatul anchetei, dar putem observa că acest caz are cel puțin două soluții: Unu — ofițerul, cunoscînd bine satul, a reținut pe cine trebuie, identificînd corect răsculații, între care, la fel ca în multe alte locuri, s-au aflat mulți preoți xenofobi; Doi - profitînd de misiunea sa legală, a căutat într-adevăr să se răzbune.

La începutul anului 1912, Nicolae Filipescu va redeschide dosarul complicat al evenimentelor din 1907, iar ziarul Adevărul va pretinde că se află în posesia unor noi dovezi ale unor execuții sumare în județul Olt. Al. Marghiloman va consemna recunoaşterea faptelor de către fostul prefect Anghel şi mărturia unui ofițer: „La dejun, căpitan M. Negruzzi, care în 1907 a fost de pază în Olt, spune că execuțiile au fost aşa şi că Anghel, prefect, admira tirul artileriei care prindea din fugă populația"196. Dincolo de aspectul mai degrabă literar al consemnării, informația nu oferă principalele indicii ale cazului, neputîndu-se constitui în probă. Ştim însă că în cele trei județe critice, arendaşii, proprietarii şi unii funcționari au profitat de prezența Armatei pentru a ordona represalii şi că au existat, ca întotdeauna, militari dispuşi să le aplice dincolo de litera legii. Mai ştim cu siguranța că una din acțiunile militarilor era ilegală, execuțiile sumare pe cîmp sau prin gări a unor capi ai răscoalei fiind oprite tîrziu de miniştrii Internelor şi Războiului. Pe de altă parte, nu cunoaştem cîți dintre aceşti răsculați executați erau instigatori străini, prinşi în număr mare, şi în ce măsură violenta reacție internațională a Rusiei după lichidarea răscoalei nu a fost un reflex al eşecului oamenilor săi.

La 29 martie/11 aprilie 1907, regele Carol I, cap al Oştirii, a dat următorul Ordin de zi către armată:

Ostaşi,

Evenimente grave s-au dezlănțuit asupra noastră, zguduind instituțiile statului pînă în temeliile sale şi punînd în primejdie munca a jumătate de veac.

în aceste grele împrejurări, armata a fost chemată să restabilească liniştea turburată. Fără şovăire, ea şi-a îndeplinit datoria şi, în toate unghiurile țării, ostaşii au răspuns grabnic la apel. în cinci zile oştirea a ajuns la numărul de 140 000 de oameni.

Mobilizarea repede şi dizlocarea trupelor cu ordine şi fără întîrziere sunt o puternică chezăşie că armata va fi întotdeauna în stare a face față oricărei primejdii ce ar amenința statul.

Țara datoreşte oştirii şi atitudinii ei hotărîte, că o mare nenorocire a fost înlăturată şi ordinea în scurtă vreme restabilită.

Ați avut o datorie dureroasă de îndeplinit; dar unde este omor, foc şi jaf, trebuiesc ocrotite cu orice preț averea cetățenilor şi buna rînduială.

Vă mulţumesc cu inima caldă şi privesc cu dragoste şi nemărginită încredere spre scumpa Mea armată, care s-a arătat la înălţimea chemării sale, ori şi cînd o primejdie a ameninţat fiinţa scumpei Noastre ţări.

CAROL197

Un decret ulterior i-a amnistiat pe militarii care, în timpul răscoalei, au refuzat să execute ordinele, să tragă sau au fost surprinşi „trăgînd în vînt" şi primiseră pentru aceste fapte pedepse grele.

Activitatea Ministerului de Justitie

Procuraturile Generale ale Curţilor de Apel au acţionat încă din timpul răscoalei pentru cercetarea evenimentelor violente, precum şi pentru interogarea arestaţilor. Activitatea procurorilor a urmărit identificarea instigatorilor şi a mijloacelor instigării, a făptuitorilor şi complicilor.

Justiţia a stabilit vinovăţia lui Vasile M. Kogălniceanu, arestat de altfel la Giurgiu şi ţinut în domiciliu forţat. La dosarul 22/907 s-au reţinut faptele prevăzute şi pedepsite de Art. 181 Cod Penal, referitoare la conţinutul broşurii împroprietăririle ţărăneşti, unde, la pagina 12 „sunt fraze care tind la răsculareа ţăranilor, spre a ucide, incendia şi comite tulburări, în scop de a căpăta mai lesne moşiile proprietarilor"198. S-a constatat că activităţile propagandistice directe ale lui Vasile Kogălniceanu s-au declanşat cu intensitate încă din 1906, mai ales cu ocazia sărbătoririi a 40 de ani de domnie ai lui Carol I, şi ar fi avut drept scop final înfiinţarea unui partid ţărănesc. Astfel, broşurile ar fi părăsit caracterul literar sau ştiinţific protejat de Art. 24 din Constituţie şi au intrat în categoria propagandei politice antistatale. Instrucţia judecătorească a fost însă anevoioasă şi pigmetată cu tentative de încălcare a legilor ţării. Problema de fond a fost aceea că judecătorii intenţionau să nu-1 judece în cauză ordinară, ci în cauză excepţională, dată fiind gravitatea infracţiunii instigate de el. Starea de asediu încetase, iar broşurile sale puteau fi interpretate ca „fapte de propagandă politică constituţională, care nici cînd nu pot fi calificate de provocare la răscoale", în manifestul Către săteni, exista şi precizarea: „Noi nu vrem să facem răscoală, nici turburare printre oameni; de asemenea nu voim să facem pe ţărani a crede că vor putea căpăta dintr-o zi pe alta ceea ce cer"199, care i-a derutat pe judecători. Vasile Kogălniceanu şi-a găsit un susţinător neaşteptat chiar în completul de judecata, în persoana judecătorului-supleant la Tribunalul Vlaşca, Toma Dragu, care a încercat să blocheze procesul pe motive procedurale, clamînd totodată şi poziţia sa de opozant al ingerinţelor politice. Un singur lucru nu şi-a putut închipui în primă fază Ministerul de Justiţie: că Toma Dragu, pus să-1 judece pe Vasile Kogălniceanu, era membru secret al...

Partidului Țărănesc inițiat de inculpat, în momentul în care a simțit că ancheta asupra organizației ilegale se apropie de el, Toma Dragu

— de altfel, un foarte bun criminalist — a demisionat din magistratură şi a devenit avocatul lui Vasile Kogălniceanu. Amnistia faptelor 1-a scos din închisoarea Văcăreşti, iar Dragu s-a refugiat în Franța. De acolo a scris o broşură foarte dubioasă despre procesul la care participase şi nu s-a mai sfiit să-şi demaşte acțiunile: „Şi ce uşor le-ar fi fost — dacă ar fi crezut un moment în vinovăția noastră

— să ne excepteze pe noi, instigatorii principali, din actul amnistiei, alăturea de învățători, preoți şi funcționări"200. Problemă care îl durea cel mai mult era eşuarea proiectului de partid țărănesc, a cărui constituire în secret rămîne şi astăzi un mister, atît timp cît actele sale publice țineau de drepturile constituționale! Faptul că PNL a preluat problema învoielilor agricole şi a legiferat o îmbunătățire ă situației țăranilor a produs nu numai un val de ură din partea marxiştilor, dar i-a lăsat şi fără obiectul instigării. Toma Dragu ă revenit în țară, s-a înscris în partidul socialist. Reluîndu-şi activitățile antistatale, a primit o condamnare de 15 zile pentru instigare la nesupunere a ostaşilor în timpul Războiului balcanic, în perioada 1919-1920 a fost liderul Partidului Socialist şi om de legătură al acestui partid cu Elena Lupescu.

Nu am insistat întîmplător pe acest caz, deoarece el s-a aflat la originea proiectului de modificare a Constituției din 1866, care se va finaliza abia în 1923, printr-o nouă Constituție. Fiind scrisă de ziariştii revoluționari C.A. Rosetti şi Eugeniu Carada, Constituția din 1866 conținea libertăți de expresie care permiteau inclusiv activitățile anarhice şi antinaționale, duse mai ales prin presă, de oricine primea bani să o facă.

în aceeaşi cauză au mai fost cercetați Nicolae lorga şi Spiru Haret. Dacă în cazul lui Spiru Haret, lucrurile s-au lămurit repede, fiind vorba de interpretarea tendențioasă de către instigatori a unor afirmații din textele sale, în cazul lui Nicolae lorga lucrurile se pare că au fost mai complicate, înştiințat că împotriva lui Vasile Kogălniceanu s-a emis mandat de arestare, lorga consemna în una din operele sale autobiografice: „Am căpătat informația sigură ca aceeaşi soartă mă amenință şi pe mine, dacă la țăranii închişi s-ar găsi un singur rînd de mîna mea"20i. Pe timpul răscoalei, studenții săi i-au păzit domiciliul, iar marele savant şi-a luat un concediu de o lună pentru a nu fi implicat. lorga era convins că urmărirea penală era urmare a articolului Dumnezeu să-i ierte din publicația sa Neamul Românesc şi probabil că pînă la sfîrşitul vieții nu a înțeles şi nu a cunoscut realitatea cercetărilor Procuraturii generale în ce îl priveşte, în marea sa naivitate, lorga scrisese: „Dumnezeu să-i ierte pe cei patru țerani împuşcați în oraşul românesc Botoşani de oastea

românească în ziua de 5 martie 1907", fără sa ştie că ţeranii erau cam lipoveni şi că au murit strigînd „înainte, că vin ruşii!". Chiar dacă istoricul s-o fi lămurit mai tîrziu, oricum textul avea un caracter evident antisemit şi politic. Tulburător este că, douăzeci şi cinci de ani mai tîrziu, întrerupînd un discurs parlamentar al lui Armând Călinescu, Nicolae lorga va lua vehement apărarea Armatei împotriva „ţăranilor înnebuniţi" care s-au răsculat la Rădăuţi şi împotriva cărora ar fi trebuit să se deschidă focul: „Da, la aceste lucruri şi, cînd nu le poţi împiedica, cu inima frîntă tragi!"202

Ceea ce nu a cunoscut în mod sigur Nicolae lorga în 1907 a fost informaţia secretă că, de fapt, nu era urmărit pentru articolul din Neamul Românesc, ci pentru a se stabili dacă are vreo legătură cu activitatea organizaţiei oculte Neamul Românesc pe care o descoperise Secţia a Il-a de informaţii, încă din anul 1906, cu ocazia manifestărilor legate de aniversarea a 40 de ani de domnie ai lui Carol I a fost semnalată activitatea unei organizaţii care promova idei naţionaliste xenofobe, antidinastice şi antiparlamentare. Ofiţerii de contrainformaţii şi-au pus serios întrebarea dacă există vreo legătură între propaganda dusă împotriva regelui Carol I şi a expoziţiei omagiale organizate la Bucureşti şi gazeta lui lorga, al cărei prim număr apărea chiar în ziua de 10 mai 1906. Investigaţia a descoperit că membri acestei organizaţii, identificate cînd cu numele rusesc Rumunski Norod (codificat cu iniţialele R.N.), cînd cu cel de Neamul Românesc (N.R.), erau învăţători, primari, avocaţi şi preoţi şi acţiona cu predilecţie în judeţele din sudul ţării, mai ales în Oltenia, în timpul răscoalei, în temeiul Legii stării de asediu, corespondenţa lor a fost deschisă. Astfel s-a descoperit că pregătirile pentru declanşarea unei răscoale datau din 1906. La 2 august 1906, avocatul Alexandru Dumitrescu îi scria avocatului Năvărlie: „Niciodată nu-mi va eşi din inima mea generoasă ideia ce voim să o ridicăm şi cu stindardul în masă să gustăm din roadele muncii noastre", în iulie 1906, avocatul Gheorghe Petrescu îi scria lui Alexandru Dumitrescu: „îmi vorbeşti de nişte snopi gigantici, ceiace denotă că ai muncit la cataramă", fiind vorba de activitatea de narodnic printre ţărani a celui din urmă. Tot în iulie, Năvărlie îi scrie aceluiaşi Dumitrescu: „Va să zică n-ai uitat hotărîrea noastră de la Craiova, pentru luptă? Să fim tari!", într-o scrisoare din 29 decembrie 1906 a lui Marinescu pentru Năvărlie, lucrurile sunt ceva mai clare:"Manifestele le voi trimite cu omul meu de încredere, care le va distribui şi va face propagandă în acelaşi timp"204. O altă scrisoare, cu caracter anonim, dar cu scop evident incitator a fost descoperită în martie 1907 tot în judeţul Dolj. Iată cîteva pasaje: „Sculaţi în sus, dechideţi ochii bine, căci a venit timpul iarăşi de deşteptare, a venit timpul să sugem sîngele ciocoesc! Puneţi mîna pe cuţite, pe arme, pe topoare, coase, şi tăeţi în dreapta şi în

stînga, puneți foc veneticilor şi toți ciocoilor, căci numai aşa vom scăpa țara de aceşti cîini [...]. Tăiați şi nu vă gîndiți că omorîți, nu vă gîndiți la păcat, căci pe acei pe care îi lăsați încă în viață, nu numai că sunteți robii lor, ba ceva mai mult, îşi bat joc de fiicele şi nevestele voastre! Acum e timpul să scăpăm şi de aceea omorîți, fraților, căci va fi vai de copiii voştri în viitor!" Textul conținea şi instrucțiuni: „Dacă vine armata, potoliți-vă.

pleacă armata, începeți", precum şi o încheiere sugestiva: „Te rugam, fă tot posibilul ca să o citească toți cei din sat, care ştiu carte. Semnătura noastră este aceasta: Buni apărători ai Neamului ffornânesc"205. Patentul marxist este inconfundabil. în Manifestul partidului Comunist, Marx îi acuza pe burghezi că „au la dispoziție femeile şi fiicele proletarilor lor"206, temă dragă burghezului Karl Marx, care a făcut un copil nelegitim cu servitoarea lui Engels (o oarecare Helen Demut), care cheltuia sume mari pe prostituate, în timp ce două din fiicele sale s-au sinucis, alți trei copii au murit din cauza subnutriției, iar o altă fiică, Eleonor, şi-a organizat sinuciderea împreună cu soțul ei; ea a murit, ginerele lui Marx s-a răzgîndit în ultimul moment.

Procuratura din Paşcani descoperă la percheziția domiciliului unui anume Alexandru Dimitriu o scrisoare datată 26 martie 1906, „din cuprinsul căreia rezultă că se proectase o mişcare generală în țară din partea muncitorilor pentru dezrobirea lor (a țăranilor, n.a.)". Şi pentru că ne-am referit la Paşcani, să menționăm că acuzațiile de tortură la adresa muncitorilor ceferişti „care s-au solidarizat cu țăranii" au fost cercetate temeinic de Procuratură şi de dr. D. Stenescu, medicul spitalului din oraş, descoperindu-se urme de vînătăi pe fese la doi muncitori şi un caz de bronşită, îndemnurile la cruzime adresate țăranilor vizau înlăturarea respectului pentru autoritate — una din tehnicile loviturii de stat —, iar autoritatea era atacată astfel încît sâ-i producă dezorganizarea. Publicațiile coordonate de Christian Rakovski îndemnau pe față soldații să nu-şi asculte superiorii şi să se revolte: „Denunțați peşte tot inamicul adevărat şi, dacă este necesar şi este posibil, treceți de partea răsculaților"208. Racovski a fost trimis în judecată în două procese, la care afirmă că ar fi vrut să se prezinte pentru a le transforma în „tribună politică", dar nu a avut curajul să vină din străinătate deoarece fusese informat că nu ajunge la Tribunal, urmînd a fi suprimat imediat ce păşeşte pe pămîntul României209. Cunoscîndu-1 pe Ionel I.C. Brătianu, nu trebuie să excludem total această ipoteză.

Ea poate rămîne în picioare şi dacă adăugăm informația că acelaşi Christian Rakovski a fost implicat în atentatul asupra lui Ionel I.C. Brătianu din 1909.

Este posibil ca unele probe materiale ale organizării acestei răscoale să fi dispărut între timp sau să se găsească încă prin arhive, dar în momentul

instrucției din 1907, Ministerul Justiției nu a avut dubii asupra caracterului organizat al instigării şi a avut şi probe. La 16 aprilie, Tribunalul Ilfov se afla în posesia unor legitimații şi documente secrete ale organizației R.N. şi îi cerea ministrului de interne să lărgească cercetarea: „Avem onoare a vă ruga să binevoiți a dispoza să se facă cercetări în țară prin prefecturile respective, dacă în vreun județ s-au mai găsit apeluri şi cărți de membru ale societății secrete R.N., precum şi dacă vreun preot sau învățător a luat parte directă şi activă la mişcările țărăneşti sau ca instigator, întrucît apelurile numitei societăți secrete se adresează mai mult preoților şi învățătorilor, comunicîndune rezultatul, fiind necesar instrucțiunei".

Un alt caz, care vine să confirme ciudata soluție aleasă de inițiatori pentru înființarea unui Partid Țărănesc în România, a fost acela al lui Ion Mihalache (viitorul lider PNȚ). Acesta s-a implicat, încă de la o vîrsta de 20 — 24 de ani, în activitatea subversivă de constituire a unor structuri săteşti ale unui viitor Partid Țărănesc, adoptînd ca mesaj politic blamarea în bloc a clasei politice româneşti, folosind totodată „expresii dure cu accente de clasă"211. Intrat în legătură cu Vasile Kogâlniceanu şi cu alți agitatori narodnici, Ion Mihalache „credea în acele momente că organizația țărănească pe cale de reconstituire trebuia retranşată în spatele lui Nicoale lorga, marele «idealist» şi misionar animat de cele mai bune intenții pentru națiune"212. Din corespondența sa cu lorga au fost reținute mai multe afirmații suspecte, printre care una i-a atras arestarea: „... nu vom mai lăsă să se scape cel dinții prilej, fără a ne strînge şi în linie de luptă"213. Cum lucrul ăsta chiar s-a întîmplat în 1907, Ion Mihalache a trebuit să facă față cercetării penale declanşate la Cîmpulung Muscel. A fost eliberat, din lipsă de probe concludente, şi amendat de Ministerul Instrucțiunii publice pentru „activitate subversivă". Toate aceste cazuri cercetate penal râmîn în continuare stranii prin lipsa de logică a acțiunii activiştilor țărănişti: ce rost avea desfăşurarea unei activități subversive, cu organizare secretă, cu parole, semne de recunoaştere, manifeste şi corespondență conspirativă, cînd Constituția țării asigura accesul liber la dreptul de asociere, de propagandă şi de activitate politică, libertatea cuvîntului şi a presei? Un biograf de ținută, istoricul Apostol Stan, ne semnalează că activitățile menite să ducă la crearea Partidului Țărănesc nu erau de inspirație socialistă. Dacă acceptăm această opinie — în ciuda legăturilor evidente cu mişcarea socialistă, a relației cu presa de stînga, a folosirii inexplicabile a expresiei Neamul Românesc în limba rusă —, atunci, considerînd mişcarea socialistă doar un vector la îndemînă pentru promovarea ideologiei țărăniste, înseamnă că ne aflăm într-adevăr în prezența unei organizații naționaliste timpurii, perfect adaptată ideilor lui Nicolae lorga şi

precursoare a doctrinei anarhiste de mai tîrziu, care va acționa violent împotriva partidelor, a Constituției şi instituțiilor statului. Prin natura constitutivă, ca partid de clasa, am fi tentați să înclinăm mai mult spre influența decisivă a socialismului — confirmată apoi în regim parlamentar de Partidul Țărănesc condus de Ion Mihalache —, pe care mulți nu 1-au privit ca ideologie şi practică antinaționale şi criminale. Dar despărțirea bruscă a lui Nicolae lorga de revista Sămănatorul, în mai 1906, pentru a se lansa în politică prin publicația Neamul Românesc, se suprapune prea bine pe momentul trecerii mişcării țărăniste în faza ei militantă, ca să nu confirme teza caracterului naționalist, uşor antidi-nastic, dar periculos antistatal, pe care 1-au instrumentat instanțele după stingerea răscoalei. Poate că tocmai caracterul naționalist a fost acela care i-a scăpat de pedeapsă, în timp ce socialiştii au fost expulzați sau condamnați pe capete, în sfîrşit, va trebui să luăm în calcul şi exagerările ministerelor noului guvern, care vor căuta să pună în balanță legitimitatea represiunii şi gravitatea faptelor reprimate, în ce-1 priveşte pe Nicolae lorga, traseul său prin mai multe partide politice, în paralel cu scrierea impresionantei sale opere, este cel mai bine explicat de o afirmație a lui losif Puşcariu: »Uriaşul, cu gestul lui larg, îmbrățişa zările şi arunca sămînța mai departe, desigur, uneori chiar prea departe. Ogorul nostru i s-a părut prea îngust. Lui îi trebuia Neamul românesc, întreg neamul nu numai o mină de cititori".

Justiția i-a judecat pe răsculați, dînd sentințe la aproximativ un sfert din cei arestați. Trei sferturi din cei reținuți în timpul răscoalei au fost eliberați şi puşi sub observația autorităților locale. Majoritatea covîrşitoare a sentințelor, inclusiv pentru vinovații de crime, a fost de muncă silnică pe viață sau pe diferite termene. Aşa cum arătam, au fost expulzați din țară 880 de socialişti implicați în instigarea răscoalei, ei neputînd fi condamnați pentru că erau cetățeni străini.

în final, să privim cîteva date statistice. Din totalul țărănimii române, au participat la răscoală aproximativ 1,5 — 1,8%. Cu excepția județelor din Oltenia, în nici un alt județ nu s-au răsculat în medie mai mult de 500 de oameni. Cifra de 11 000 de morți este o fantezie a presei socialiste. Ea corespunde însă numărului celor arestați. Cel mai mare „masacru" din Moldova, de exemplu, s-a produs la Galați, unde Ion Antonescu, viitorul mareşal, a omorît 14 oameni şi a rănit alți 9215. Marea majoritate a județelor nu a înregistrat cifre mai mari de 10 morți. Ripostele mai dure ale Armatei s-au produs în Mehedinți, Dolj şi Olt. Cifrele care se pot reconstitui în baza documentelor cunoscute nu trec de l 000 de morți pentru toată țara, deşi au fost vehiculate şi cifre de 4 000 sau de 2 500 de morți, niciuna cu suport

documentar autentic. Mai gravă a fost atitudinea violentă şi discreţionară împotriva ţăranilor după ce răscoala s-a sfîrşit. Dar pentru a îndepărta şi ultimul dubiu asupra diversiunii cu 11 000 de ţărani omorîţi, vom apela la dosarul secret ascuns de Carol I. în mapa personală a primului-ministru D. A. Sturdza au fost găsite tabelele cu evidenţa represiunii pe zile. Ele acopereau în detaliu perioada de vîrf a acţiunii militare, 28 martie - 5 aprilie 1907:

„Moldova 28 matie 1907 — 6 morţi, 8 răniţi, nici un arestat; Moldova 29 martie 1907 — 6 morţi, mai mulţi răniţi, 31 de arestaţi; Moldova 31 martie 1907 — nici un mort, nici un rănit, 107 arestaţi; Moldova l aprilie 1907 - nici un mort, nici un rănit, 70 arestaţi;

Moldova 3 aprilie 1907 — nici un mort, nici un rănit, 48 de arestaţi; Moldova 4 aprilie 1907 - nici un mort, nici un rănit, 123 de arestaţi.

Total: 12 morţi, 8 sau mai mulţi răniţi, 517 arestaţi.

Valahia 28 martie 1907 - 24 morţi, 21 răniţi, 700 arestaţi; Valahia 29 martie 1907 - 16 martie, 25 răniţi, 40 arestaţi; Valahia 29 martie 1907 - 24 morţi, 22 răniţi, 79 arestaţi; Valahia 30 martie 1907 - 79 morţi, 13 răniţi, 69 arestaţi; Valahia 31 martie 1907 - 140 morţi, 12 răniţi, 38 arestaţi; Valahia 31 martie 1907 — 17 morţi, 2 răniţi, 47 arestaţi; Valahia l aprilie 1907 — 28 morţi, nici un rănit, nici un arestat; Valahia 2 aprilie 1907 - 40 morţi, 9 răniţi, 84 arestaţi; Valahia 3 aprilie 1907 - 18 morţi, nici un rănit, 7 arestaţi.

Total: 386 morţi, cel puţin 104 răniţi, l 064 arestaţi.

Oltenia si Muntenia 4 aprilie 1907 — 23 morţi, nici un rănit, 2 arestaţi;

Oltenia şi Muntenia 4 aprilie 1907 — nici un mort, nici un rănit,

145 arestaţi;

Muntenia şi Oltenia 5 aprilie 1907 — nici un mort, nici un rănit,

23 arestaţi

Total: 23 morţi, nici un rănit, 170 arestaţi"216.

Aşadar, la nivelul înalt al primului-ministru al ţării, informaţiile oficiale arătau că între 28 martie şi 5 aprilie se înregistraseră 421 de morţi, aproximativ 112 răniţi şi l 751 de arestaţi, în telegrama nr. 271 din 6 aprilie 1907 trimisă Ministerului de Război de gen. Zosima, lui Alexandru Averescu i se raporta că fuseseră arestaţi l 251 de răsculaţi, din care numai 433 fuseseră reţinuţi pentru anchetă, „iar restul au fost puşi în libertate după prima cercetare"217. Să dublăm oricare din cifre, să le triplăm, să le înzecim, să le înmulţim şi cu 20 — în condiţiile în care cineva mai crede că informaţia secretă la nivelul primului-ministru se poate prezenta cu asemenea diferenţe matematice — şi tot nu rezultă 11 000 de morţi!

Armata a acţionat în baza legilor ţării. Nu există nici un caz cunoscut în care trupele să fi deschis focul împotriva unor oameni nevinovaţi; peste tot

Armata a reacționat la violențe evidente şi la încălcări ale legilor, sancționabile în oricare stat. Ceea ce se poate discuta este situaţia, de la caz la caz, în care riposta a depăşit nivelul de periculozitate al acțiunii răsculaților. Deocamdată ştim că cele mai dure represalii s-au produs în locuri unde avuseseră loc crime cu bestialitate (ciopîrțirea victimei, arderea de viu, torturarea, uciderea rituală cu plugul etc.) sau unde au fost bătuți sau omorîți militari.

Să investigăm şi cîteva atrocități făcute de răsculați, pentru a măsura exact dimensiunea represiunii:

1. „Țăranii din Valea Stanciului, după ce au mutilat îngrozitor pe proprietarul Virgil Tîrnoveanu, au scos cadavrul în şosea şi, punîndu-i pămînt în gură, strigau: «Na pămînt, satură-te de pămînt!» L-au tăiat apoi în bucăți şi 1-au aruncat pe cîmp".

2. „Cîțiva țărani din Băileşti s-au dus azi la cimitir şi au încercat sa desgroape un copil mort de un an al proprietarului Daşu Gabroveanu, spre a-1 mutila; autoritățile au împiedicat pe profanatori".

3. „în Greceşti (Dolj), înainte de a omorî pe logofătul moşiii, i-au tăiat organele genitale şi le-au băgat în gură. La Vărvor, au dat foc bisericii, strigînd: «Să arză, căci noi am făcut-o!»

Acelaşi lucru şi cu şcoala".

4. „La Ghindeni (Dolj), au scos pomii din curtea conacului şi de pe şosea, strigînd: «Dacă n-avem noi pomi, să n-aibă nimeni»".

5. „La Verbința (Dolj), țăranii au omorît pe logofătul Constantin Bumbaru şi au pus pe foc bucăți din corpul lui".

Aceste exemple de comportament aberant au fost extrase din raportul final înaintat primului-ministru — ascuns şi el pînă în 1949 —, în care se găsesc şi cîteva scurte concluzii:

„l- Indivizi travestiți, neştiind măcar româneşte, au cutreerat satele.

2. Unii fruntaşi ai satelor au fost puşi cu de-a sila în capul mişcărilor.

3. Unii țărani au apărat cu viața avutul proprietarilor lor.

4. Țăranul român nu e capabil de cruzimile nemaiauzite ce s-au săvîrşit în unele locuri".

Şocați de violențele înregistrate în unele localități şi influențați de informația reală că acolo trăiau mulți străini (mai ales bulgari), autoritățile au ajuns la această concluzie comodă, că nu românii sunt autorii atrocităților. Dar cine poate şti?

Documetele represiunii atestă că, de cele mai multe ori, ceea ce am înțeles noi prin folosirea artileriei împotriva țăranilor s-a redus la. l- 4 lovituri de tun, direcționale asupra clădirilor. Au fost însă luate drept metodă generalizată cele

trei cazuri de represalii în care artileria a făcut prăpăd. Totuşi, într-un loc cunoscut ca exemplu de folosirea artileriei „împotriva ţăranilor" — satele Beciu şi Dudu din Olt — cercetarea penală a arătat că au fost trase 10 lovituri de tun, în urma cărora au murit 8 răsculaţi. Pentru cei cu instrucţie militară, raportul dintre putere de foc şi efect este pur şi simplu de neînţeles, în condiţiile în care fiecare lovitură de tun arunca fragmente de şrapnel pe un diametru de 30 de metri, a rezulta doar 8 morţi din rîndul inamicului ridică mari semne de întrebare. Ele însă coboară atunci cînd aflăm că în urma celor 10 lovituri de tun au fost incendiate 17 case şi distruse 6. Este clar că artileria primise ordin să distrugă clădiri, iar morţi au rezultat, secundar, din această misiune. Armata nu a vînat oameni cu artileria. Aflarea întregului adevăr — cît de importantă a fost instigarea şi cît de ilegale au fost unele intervenţii militare — va fi extrem de complicată şi în viitor, pentru că sursele principale de informare — Guvernul şi presa — au fost partizane şi total opuse.

Concluzii

Cronologic, Marea Răscoală din 1907 trebuie tratată în cel puţin trei etape: revolta urbană din Botoşani, răscoala din Moldova şi răscoala din Muntenia şi Oltenia:

1. Deşi sunt cuprinse în acelaşi fenomen, evenimentele din satul Flămînzi nu au fost declanşatorul Marii Răscoale; nu am întîlnit nici o probă care să ateste o răspîndire a răscoalei din patru laterul moşiei în cauză către alte zone; răscoala a început să fie comentată public şi să fie intens propagată de presă după incidentele din oraşul Botoşani, atacat de mahalagii şi lipoveni, din care patru au fost împuşcaţi de forţele de ordine.

2. Răscoala din Moldova a avut o motivaţie combinată, antisemita şi socială, prin faptul că cererile de reglementare a tocmelilor agricole au fost legate de activitatea periculoasă a trusturilor arendăşeşti; ea a fost peste tot instigată calificat şi întreţinută de interese ale Rusiei.

Caracterul principal al răscoalei din Moldova, dacă reducem conceptul de răscoală la actul de violenţă, a fost antisemit şi urban.

3. Răscoala din Muntenia şi Oltenia a fost pregătită încă din 1906, prin activitatea unor organizaţii oculte, prin certe instigări socialiste şi prin activitatea propagandistică dubioasă a lui Vasile Kogălniceanu, sub acoperirea debilă a încercării de a forma un partid ţărănesc, în sudul ţării a acţionat o organizaţie secretă care a participat activ la declanşarea violenţelor; în această zonă, răsculaţii au urmărit distrugerea sistematică a proprietăţii, atît a moşierilor, cît şi a ţăranilor înstăriţi, iar scopul final al răsculaţilor a fost jaful. Judecătorul Eftimie Antonescu raporta la 16 iulie 1907 rezultatul cercetărilor

şi instrucţiei ministrului de Justiţie: „Precum am învederat şi prin ordonanţele noastre definitive, în special prin ordonanţa privitoare la agenţii provocatori: V. Kogălniceanu şi Al. Velescu, convingerea ce ne-am format din cercetarea făcuta asupra naturei mişcărei, este că această mişcare — revoltele întîmplate în Vlaşca —, au avut caracterele unui atac direct, dar organizat, contra marei proprietăţi din acel judeţ, indiferent, aparţinînd aceasta particularilor sau Statului; iar, ca consecinţă, a avut turburarea liniştei şi ordinei publice, însoţite de dezastrul aproape complet al instalaţiilor de pe o bună parte a acestei mari proprietăţi. Atacul acesta direct îşi găseşte originea atît — şi mai ales — în opera organizatorilor lui, cît şi în starea rea de fapt a ţăranului din multe din comunele revoltate. Organizatorii periculoşi au utilizat nu numai mijloace viclene, speculînd naivitatea, simplitatea, lipsa de cultură şi sentimentele religioase ale ţăranului, ci au utilizat şi speculat reaua stare economică a ţăranului din multe comune din Vlaşca — ceea ce a produs tăria mişcărei —, au brodat pe această stare diverse reforme — utopice, chiar —, pentru ca prin aparenţa lor sclipitoare să-i decidă a se mişca"219.

Caracterul principal al răscoalei din Muntenia şi Oltenia, aşa cum s-a dovedit a fi provocată, a fost politic, urmărind-se destabilizarea statului printr-un atac violent la adresa proprietăţii.

Din punct de vedere strict analitic, Marea Răscoală din 1907 a avut cauze şi motivaţii.

Cauzele au fost profunde, generate de ciocnirea inevitabilă dintre statul bugetar, intrat în faza sa capitalistă, şi societate, încă reprezentată de o majoritate ţărănească tradiţională şi critică. Evoluţia greşită a încercărilor de rezolvare a „chestiunii ţărăneşti" a dus la intrarea în criză a relaţiei dintre ţăran şi pămînt, între ţăran, arendaş şi proprietar.

Motivele izbucnirii acestei răscoale sunt încă parţial cunoscute astăzi, dar sunt legate direct de agresiunile Rusiei la adresa României. Faptul că în 1906, la 40 de ani de la urcarea lui Carol I pe tron, România se afla în plină evoluţie economică, în stare de supraproducţie agricolă şi cu excedente financiare solide, a încurcat planurile Rusiei în Balcani. O Românie dezvoltată economic şi întărită militar reprezenta un obstacol major în calea planurilor de dominaţie regională ale imperiului de la răsărit, în 1924, cînd România se va afla din nou în stadiul de constituire ca putere regională prooccidentală, Rusia va lovi încă o dată prin insurecţia de la Tătar Bunar. După Marea Răscoală din 1907, dezastrul economic din agricultură, încă principala ramură aducătoare de venit, şi după ce recoltele a doi ani la rînd au fost compromise, România a fost dată cu zece ani înapoi. Ea a fost nevoită să apeleze din nou la împrumuturi pe pieţele financiare externe şi să depindă din nou de interesele acestora în zonă.

Nu întîmplător, sinteza exactă a relației între cauze şi motive — în condițiile în care cauza precede şi determină iar motivul reprezintă un pretext — a fost enunțată de Ionel I.C. Brătianu la scurt timp după stingerea răscoalei. Cu ocazia întrunirii PNL de la Brăila din 6 mai 1907, liderul liberal declara: „Cu hotărîre neînduplecată vom face ca, prin măsuri cît mai grabnice, țărănimea să iasă din situația în care se găseşte şi care a permis unor răufăcători să îndeplinească ceea ce deplîngem cu toții"220. O săptămînă mai tîrziu, revenea asupra temei la Craiova: „Pentru repararea cauzelor trebuie să aducem țărănimea la o astfel de stare încît răufăcătorii şi mizerabilii să nu o mai poată scoate din minți"221. Acesta este şi adevărul profund al Marii Răscoale: instigarea rusească a găsit un teren favorabil în nerezolvarea politică şi administrativă a „chestiunii țărăneşti". O mînă de agenți străini sau de trădători plătiți a reuşit extrem de uşor să manipuleze populația rurală, păcălind-o cu zvonuri care ni se par nouă stupide astăzi, dar care au avut un efect total atunci, şi prezentîndu-se în sate ca înlocuitori ai autorității statului, purtînd insigne de tinichea sau de hîrtie, fluturînd ziare şi broşuri iresponsabile, steaguri roşii şi portrete ale țarului, în chip de „împărat al lumii".

Tot în contextul consecințelor nefaste ale răscoalei este, de regulă, folosită declarația făcută de Carol I lui Alexandru Marghiloman: „România întreagă trebuie refăcută, că totul s-a prăbuşit". Textul se dovedeşte inexact citat, el avînd o semnificație mult mai profundă: „Toată România trebuie refăcută, căci totul s-a înecat. S-a mers râu şi prea iute cu instrucția publică şi s-a dat poporului o cultură care nu e încă la îndemîna lui. Trebuie schimbată constituția administrativă a țării: înființarea de provincii cu guvernatori serioşi şi de greutate în fruntea lor; Prefecții n-ar fi decît subprefecți. Ar trebui o înțelegere între partide pentru revizuirea Constituției: dar nu mi s-a vorbit decît de presă, care a otrăvit această țară. Foarte mulțumit de armată"222. Totodată, este greu să nu legi aceste realități de campania antiromânească declasată din nou în presa europeană cu ocazia răscoalei, atît timp cît a legat-o fără ocolişuri chiar regele: „Cu multă indignare vorbi El despre depeşile fabricate la Cernăuți, cu privire la masacrele antisemite, la prigonirile în contra evreilor, care alarmaseră întreaga lume. Mai cu seamă Neue Freie Presse şi Berliner Tageblatt s-au distins prin răspîndirea acestor depeşi. Pe Neue Freie Presse nu o înțelege, deoarece directorul acestui ziar este creştin; ziarul Zeit, al cărui director este un evreu, a fost în această privință mult mai obiectiv, deşi acest ziar a publicat toate ştirile posibile... Se spunea că din Burdujeni multe mii de evrei au fugit peste graniță, pe cînd în acea localitate se află numai cîteva sute de evrei. Se mai spunea că spre Iaşi se îndreaptă 30

000 de țărani şi că armata a pornit în contra lor, că peste Dunăre au trecut cîteva mii de familii evreeşti, ale căror averi au fost cu totul nimicite, pe cînd adevărul pe care se întemeia această ştire era atacul în contra cîtorva greci. Din cauza răspîndirii acestor zvonuiri prin presa străină, a căror valoare o cunoştea oricine în România, s-a produs o vie nemulțumire în contia evreilor, care erau acuzați că sunt complici la aceste acțiuni, şi a fost un moment foarte periculos, cînd această nemulțumire era să se traducă prin fapte printr-un atac în contra evreilor"223. Mai multe cazuri din Moldova, în care arendaşii şi-au incendiat singuri proprietățile pentru a da vina pe țărani, au beneficiat de o largă publicitate internațională, dar invers.

Secretul ascunderii dosarelor Marii Răscoale din 1907 trebuie căutat în dorința regelui Carol I de a minimaliza caracterul antisemit al răscoalei din Moldova, care îi crea mari probleme internaționale, şi nu tentativei de a ascunde violența represaliilor. Aceasta este o falsă problemă, pentru că în 1907 dreptul de intervenție al Armatei în tulburări interne era deja legiferat şi pe plan internațional, cea mai dură instituție a represaliilor fiind cea americană.

Dacă pînă în acel moment, naționalismul românesc fusese menținut în limitele normalității şi, pe alocuri, în spațiul gol al demagogiei, ideea că statul român a omorît 11 000 de țărani români (cum li se băgase oamenilor în cap încă de atunci), pentru a-i apăra pe „jidani", a proliferat în forme clare de naționalism organizat. Indignarea în fața unei asemenea prezumții criminale a adus naționalismului şi a doua componentă de bază a sa, după antisemitism, şi anume ideea că politicienii români sunt vînduți evreilor, „iudeo-masoneriei" şi intereselor financiar-bancare controlate de aceasta. Pe fondul slăbiciunilor evidente ale Dreptei clasice româneşti, provocate de luptele interne din Partidul Conservator, naționalismul creştin de Dreapta va începe acum să-şi caute formele sale politice şi militante. Ideea a fost preluată mai întîi de Nicolae lorga singur, apoi împreună cu A.C. Cuza şi mai tîrziu de Octavian Goga. Mişcarea legionară nu a apărut din senin sau înființată de Germania nazistă. Această temă aparține propagandei comuniste, nu adevărului istoric. Ea şi-a avut cauzele profunde în istoria țării şi în toate acele aspecte anormale ale aplicării principiului naționalităților în România arătate în acest studiu încă de la prima pagină.

Ce ştim despre Marea Răscoală?

Regele, oamenii politici din ambele partide politice, istoricii care s-au încumetat să analizeze acest eveniment tragic nu au ocolit cauzele, arătînd destul de clar că starea țărănimii a reprezentat principala realitate favorizantă

pentru izbucnirea sa. Au urmat unele măsuri de îmbunătățire a rapoturilor contractuale între stat şi țărani, precum şi între țărani şi proprietari, aplicate de guvernul liberal. Cauzele Marii Răscoale fiind profunde, putem estima că, dacă n-ar fi fost provocată de Rusia în 1907, ea s-ar fi declanşat probabil de la sine în 1909 sau 1910, cînd oricum se atingea faza critică a blocajului economic, financiar şi administrativ ce lega nefiresc şi prea îngust raporturile dintre stat şi țăranul său. Psihologia diferiților actori ai evenimentului, la scurt timp după consumarea lui, a determinat imaginea cu care a rămas în memoria colectivă şi în istorie (ceea ce ar putea fi cam acelaşi lucru) acest moment atît de dramatic. Problema imaginii noastre despre Marea Răscoală este influențată de evoluția chinuită a informației despre ea. în timpul răscoalei, imaginea a fost compusă catastrofic, sîngeros, spectaculos şi în parte diversionist de către presă. Au urmat apoi comunicatele, deciziile, probele date publicității de către Guvern, sentințele Justiției, actele de clemență ale regelui şi ascunderea dosarelor represiunii, care au întors concluziile spre pericolul ce a planat asupra siguranței şi securității naționale. Un efort important a fost depus pentru distrugerea imaginii de agresivitate şi violență militară atribuită Armatei de presă, în general, dependența statului de Armata sa, conform modelului inițial francez, faptul că ostaşii, ofițerii şi generalii au purtat războaie, au murit eroic, au împlinit acte de bravură, precum şi realitatea existenței marilor state inamice la granițe au făcut ca, în ciuda repetatelor intervenții sîngeroase ale Armatei împotriva cetățenilor revoltați, imaginea sa să nu poată fi alterată semnificativ. Din Marea Răscoală de la 1907, țăranii şi mişcarea socialistă au ieşit într-o serioasă defensivă, primii fiind timorați acut de reacția statului-agresor, iar marxiştii expulzați, dezorganizați sau puşi sub o strictă supraveghere. Ca subiect de operă analitică, Marea Răscoală a cunoscut o primă reacție imediată, prin lucrările lui Radu Rosetti, în 1907, şi C. Dobrogeanu-Ghe-rea, în 1910, apoi a dispărut ca obiect al interesului istoriografie. Pe scena politică, subiectul a intrat în zona obscură a conivenței dintre liberali şi conservatori, supraviețuind doar în tematica edificatoare de partid național a lui Nicolae lorga. Marele savant se afla în căutarea unui debuşeu politic unde să fie loc destul pentru marea sa personalitate, iar spațiul liber atunci era determinat de absența unui partid al țărănimii. Intelectualitatea culturală a mers rareori la esența germenilor conflictuali, fie pentru a evita „chestiunea evreiască", fie pentru că — aşa cum spusese cîndva J. W. von Goethe — nu avea „organ" să-1 înțeleagă pe țăran. Cele mai reuşite opere sunt Viata la țară şi Tănase Scatiul (1907), ale lui Duiliu Zamfirescu, scrise înainte de răscoală, motiv pentru care rămîn un reflex al relației arendaş-proprietar, şi Răscoala lui Liviu Rebreanu, trăitor în

Transilvania la data revoltei, operă apărută în 1932. în poezie ne-a rămas în memoria vie 1907 al lui Alexandru Vlahuță, care este totuşi expresia versificată a bogatei sale activități polemice jurnalistice. Strofa cheie este: — Măria-ta, e un străin afarăJCam trențăros, darpare-un om de seamăJŞi... Adevărul parc -a zis că-1 cheamă.../De unde-o fi... că nu-i de-aici din fără, în care gazetarii de Dreapta au văzut ironic o referire la ziarul Adevărul („străin", „nu-i de-aici din țară"), pe care autoritățile îl supuneau unui control sever.

Mai importantă este poziția lui Ion Luca Caragiale. Marele patriot se afla la Berlin şi principalele sale informații i-au venit prin intermediul presei germane. Am văzut ce conținea aceasta şi ne putem închipui impactul ştirilor falsificate asupra sufletului său sensibil. Caragiale a fost un gigant cinic cu inimă fierbinte, a cărui întreagă osatură intelectuală a fost supusă ordinului de a păstra statura înaltă şi de a ascunde cît mai bine incandescența sufletească sub masca spiritului critic. Ştirea despre declanşarea Marii Răscoale 1-a lovit cumplit. Fiul său mai mic avea să fie martor al zbuciumului: „în omul acela, care persiflase veşnic avînturile patriotice, o groaznică suferință a început să clocotească. A stat zile întregi nemişcat, cu capul sprijinit în mîini. Cînd îi vorbeai, se trezea ca din vis şi răspundea întrebărilor cu glas obosit"225. Profund tulburat, Caragiale scrie 1907. Din primăvară pînă-n toamnă, violent manifest îndreptat împotriva clasei politice româneşti. Dezinformat de presă şi de prieteni care îşi culegeau informațiile din preajma lui Dobrogeanu-Gherea, Caragiale nu se poate sustrage derutei. Cu ocazia sărbătorilor regale din 1906, el scrisese o poezie dură la adresa lui Carol I, mai puțin cunoscuta Mare farsor, mari gogomani, în care nu-şi alegea cuvintele:

‚LCuma-mbătrînit în slavă, Sub casca Iui de caraghioz Şi cam zaharisit la glavă, Vrea chiar triumful grandioz.

Nobil metal nu e oțelul,.

Dar scump destul, destul de greu...

Ca rol fu mare mititelul!

Hai, gogomani, la jubileu!"

în celebrul articol publicat de jurnalul vienez Di e Zeit, părerea lui Caragiale despre Carol I apare cu totul altfel: „Anul trecut, şi-a serbat acest tînăr Regat patruzeci de ani de domnie pacinică şi glorioasă a înțeleptului său suveran; ca o încoronare a operei de progres săvîrşit în acest timp, el a făcut o frumoasă expoziție jubiliară, care a repurtat atîta succes față de reprezentanții Europei civilizate. A fost un adevărat triumf al muncii şi al păcii, şi Regele a avut de ce să fie mîndru şi fericit"227. Schimbarea de atitudine nu poate fi înțeleasă decît dacă observăm că articolele 1907. Din primăvară pînă-n toamnă au fost scrise pentru Germania în care se autoexilase. Cu toată grija

pentru sensibilitățile locale, Caragiale nu putea ocoli temele grele ale răscoalei. El explica cititorilor germani în martie 1907: „Să notăm în treacăt că marea majoritate a arendaşilor mari este compusa din străini — în Moldova, evrei; în Muntenia, greci, bulgari, albaneji şi puțini români ardeleni supuşi unguri —, în genere, afară de rare excepțiuni onorabile, oameni de joasă extracțiune, aspri la cîştig, fără sentimente omenoase şi lipsiți de orice elementara educațiune. Cruzimea interesului, comună lumii, se mai înăspreşte aci prin lipsa de solidaritate națională, prin nesocotirea tradițiilor şi opiniei publice, prin îndrăzneala ce o dau pe de o parte coruptibilitatea administrației publice, pe de alta protecția ori a pavilionului străin, ori a cine ştie cărei puternice Alianțe universale, şi printr-un manifest dispreț brutal față cu țăranul incult, umilit şi îndelungrăbdător". în al doilea articol, apărut în septembrie 1907, este evident că marele scriitor se cam lămurise asupra resorturilor secrete ale răscoalei, fiindcă scria: „Nici un om cuminte nu poate da dreptate deplină țăranilor răsculați. Pretențiile lor, cînd, foarte rar, pe ici pe colo, şi le formulau, erau exorbitante şi imposibile de satisfăcut; iar furia de element orb cu care, fără a şti în genere ce vor, s-au pornit să prăpăstuiască orice statornicire de drepturi, şi faptele la care s-au dedat, în pornirea lor vulcanică, sunt în adevăr vrednice de toată osînda"229. Ar mai fi de precizat că formula „din primăvară pînă-n toamnă" acoperă perioada în care şi-a scris autorul articolele şi nu reprezintă durata răscoalei.

Aşa cum am arătat mai sus, Caragiale găsea soluția într-o lovitură de stat de Dreapta, dar forța politică în stare să o dea nu exista atunci. Ea va apărea două decenii mai tîrziu.

Asocierea socialismului incipient în România cu elemente ale micii intelectualități evreieşti — fenomen ilustrat cel mai bine de presa marxistă a vremii —, într-o vreme în care rabinii şi marii intelectuali evrei pledau pentru o prezență folositoare, activă şi patriotică a elementului evreiesc pe teritoriul României, a împins voit problematica dezbaterii publice asupra subiectului Marea Răscoală din 1907 către condițiile de mizerie ale țăranilor, evitînd din toate puterile motivația antisemită. Acest segment patibular minor al evreimii stabilite pe teritoriul țării noastre va căuta să scoată din circulație sursa antisemită a răscoalei şi să amplifice la maxim caracterul de clasă al răscoalei. Ei n-au avut nici un succes în timpul regimului democratic. Abia ocupația sovietică a țării le preia temele diversioniste şi le difuzează larg, făcîndu-ne şi astăzi să credem că Marea Răscoală din 1907 a avut caracter de clasă.

Țăranul român va rămîne însă mutilat sufleteşte după acest tragic eveniment. Istoria locului său în societatea modernă se va supraîncarcă cu aspecte legendare şi cu un puternic sentiment restant al nedreptății. Cu toate

astea, el, țăranul timorat şi închis în propria-i suferinfă, răbdător şi xenofob, va lupta cu arma în mînă în Al Doilea Război Balcanic, în Primul Război Mondial, va îmbrățişa Marea Unire cu imensă bucurie, va lupta şi în Cel de-al Doilea Război Mondial pînă la Stalingrad şi apoi pînă la Viena, bătătorind cu bocancii lui jumătate din Asia şi din Europa, pentru a eşua strivit de Istorie în crunta minciună comunistă, navetist la oraş în trenuri sordide, proletarizat în blocuri insalubre, dezbrăcat pe pămînt, pus să-şi dărîme fîntînile şi bisericile, îmbătrînit în sate golite de destin, în luna august a anului 1907, o santinelă aflată în post, pe nume Atanasie I. Şerbânescu din Goeşti, județul Gorj, avea să-şi noteze un cîntec inventat de răsculații pe care îi păzea. Cîntecul — una din acele senzaționale şi inexplicabile creații populare româneşti -conținea o cronologie surprinzător de precisa şi profundă a dramei „chestiunii țărăneşti":

Foaie verde de vizdei în anu cincizeci şi trei Cînd s-a-ncoronat Ştirbei Puneai plugul unde vrei, Şi arai pe cit puteai; Cînd s-a-ncoronat şi Ghica, Bătrinii răsuceau chica. Domnul Cuza, om cu cap, Pe noi ne-a delimitat; Din păduri ne-a adunat Şi-n linii ne-a aşezat. Ne-a dat atunci ce ne-a dat, Cît Dumnezeu 1-a-nvăfat, De casă, şapte pogoane, Ascultă-1 şi vezi-1, Doamne, Uşurîndu-i morminţălu, Odinindu-i sufleţâlu.

Foaie verde bob năut,
De-atunci a trecut timp mult,
Noi foarte ne-am înmulţit,
Pămînt ui a devenit
La fraţi, surori, împărţit,
Iar acum s-a şi pierdut
Rostul nostru pe pămînt,
Şi ne-am pomenit muncind,

Nu de-acum, foarte de mult, La ciocoi în jug trăgînd. Pentr-o vacă de-o aveam Toată vara clăcuiam; Cînd era la socoteală

Mai datoram înc-o vară!

Capitolul IV
O FARSĂ SINISTRĂ:
„RESTAURAȚIA" (7-13 iunie 1930)

Moto:

Fii binecuvîntată Nefericire, dacă soseşti singură

PROVERB ORIENTAL

începînd din 1821 România a cunoscut mai multe forme de şoc politic, dintre care unele au fost şi rămîn în istorie cît se poate de ciudate. Mai întîi am produs o mişcare revoluționară condusă de marii boieri (în locul burgheziei),

care a reuşit să antreneze o parte însemnată a ţărănimii şi să ne dea un prim erou al timpurilor moderne — Tudor Vladimirescu. A venit apoi revoluţia din 1848, care a încercat să introducă republica în această parte a Europei, direct din feudalism. Din fericire, filonul naţional s-a mutat din Oltenia lui Tudor în Ardealul lui Avram lancu. A urmat o tentativă de lovitură de stat la Iaşi, transformată în Unire. Primul domnitor al statului modern român, urcat pe tron pentru a aduce democraţia în România, dă o lovitură de stat împotriva ei şi instaurează, după numai cinci ani de domnie, un regim autoritar, marcat de reforme instituţionale artificiale, în 1865 se încearcă o lovitură de stat împotriva guvernului prin tentativa de a amplifica o revolta urbană. Reuşeşte însă o lovitură de palat, care îl îndepărtează pe Cuza într-o noapte, fără nici o reacţie din partea populaţiei. Unirea se rupe la Iaşi, printr-o mişcare separatistă, dar este refăcută printr-o intervenţie energică a Armatei a doua zi. După numai patru ani din domnia prinţului străin adus pe tron, are loc o tentativă de lovitură de stat îndreptată împotriva domnitorului şi care eşuează la Ploieşti. La mai puţin de un an distanţă, în 1871, se produce a doua tentativă de îndepărtare a lui Carol I, apoi lucrurile se liniştesc şi România cunoaşte primele guverne responsabile. Preţul stabilităţii a fost „rotativa guvernamentală", un regim politic cvasidemocratic, în care primul ministru este numit pentru a organiza alegerile şi pentru a le cîştiga. în 1888, o tentativă de lovitură de stat a fost organizată de o grupare politică, împreună cu o putere străină, printr-o revoltă ţărănească. Apoi, puterea străină a reuşit ea sa provoace o răscoală majoră în România.

Din toate formele de şoc politic cunoscute, mai lipseau puciul, lovitura de stat comunistă şi insurecţia civilă. Pînă la sfîrşitul secolului al XX-lea le vom avea pe toate. O dinastie zbuciumată de lupte interne şi lovită de incredibile probleme de legitimitate, se va prăbuşi lent pînă în stadiul de simplă reprezentanţă şi va fi înlocuită prin lovitură de palat cu dictatura comunistă. Dar nimeni nu şi-ar fi putut închipui că mai există o formă de lovitură de stat: cea data expres pentru a distruge Constituţia democratică.

Era Brătianu

Ionel I.C. Brătianu era un bărbat frumos şi inteligent. De groaza avocaţilor care îi făcuseră zile fripte, tatăl său îi ceruse să nu urmeze cariera cea mai populară printre politicienii zilei şi 1-a îndrumat spre inginerie. Spiritul metodic şi precizia matematicii 1-au ajutat să-şi formeze un fel propriu de a fi, care dădea senzaţia unei lungi detaşări de problemele politice, în realitate — aşa cum se poate constata din acţiunile lui —, era un tip foarte calculat. Educat in spirit naţionalist de tatăl său, fin observator al lumii cosmopolite

concentrate în Oraşul luminilor şi atent condus prin viafă de umbra sa periculoasă, Eugeniu Carada, Ionel I.C. Brătianu a fost unul din cei puțini oameni politici români — Ion Cîmpineanu-bâtrînul, luliu Maniu, Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Titulescu, Ion Antonescu — preocupați de proiecția istorică a personalității lor. în zona de elită a liderilor politici există un prag la care personajul îşi măsoară fiecare pas şi devine preocupat de numele său postum. Din cei enumerați mai sus, doar doi — Cîmpineanu şi Brătianu „Vizirul"—, precum şi Ionel au subordonat proiecția istorică a persoanei lor, perspectivei istorice a statului. Cîmpineanu, neapucînd să conducă, s-a pierdut în cvasianonimat. Kogălniceanu, Titulescu, Maniu şi Antonescu au subordonat imaginea statului dorinței lor de a-şi perpetua imaginea cît mai mare în viitor. Altfel spus, marii Brătieni aveau sentimentul eternității patriei, ca una din propriile lor trăiri şi, drept consecință, lucrau în acest sentiment. Pentru motivul arătat, în mod surprinzător, modelul secret al lui Ionel I.C. Brătianu a fost Cetatea Vaticanului. Foarte puțini oameni din anturajul său au ştiut asta. I.G. Duca era unul dintre ei: „Ceea ce îi plăcea în politica Vaticanului nu erau atît combinațiunile savante şi pline de tradiționalism ale diplomației papale, cît faptul că Roma lucra vădit sub specie aetemitatis"230. Public, Ionel Brătianu spunea acelaşi lucru, dar sub o formă care trezea suspiciunea politicianismului; era şi greu de înțeles. Atacat în Parlament pentru faptul că îşi calculează prea îndelung deciziile politice, liderul liberal a răspuns: ‚Partidul pe care îl conduc nu este o improvizație. El are un lung trecut şi un mare viitor. Grăbiți-vă dumneavoastră — formații recente şi nesigure, fiindcă ziua de mîine vă apare îndoielnică —, eu n-am de ce mă grăbi. Eu înaintez cu paşi liniştiți, pe un drum bine tras, spre un țel bine definit". Aşadar, modelul politic a fost Vaticanul, iar moto-ul său personal provenea din Bizanț: „Nu îmi pasă de pietrele ce mi se aruncă, îmi pasă de piatra ce se va aşeza peste mormîntul meu." Străinii, mult mai atenți şi versați, nu au avut vreun dubiu asupra familiei Brătianu. In 1902, cînd Ionel avea interimatul Ministerului de Externe, iar fratele său, Vintilă Brătianu, acumula experiența financiar-bancară necesară preluării misiunii lui Eugeniu Carada, ministrul Austriei în România transmitea la Viena: „Amîndoi frații Brătianu (Ionel şi Vintilă), ca toți oamenii politici români, sunt nişte naționalişti declarați, care au ca țel unirea tuturor românilor"231. Dacă Ionel era calculat, atunci trebuie spus că Vintilă Brătianu era un patriot înflăcărat şi extrem de dinamic, mărturiile vremii consemnînd că un cuvînt urît despre România atrăgea imediat o antipatie violentă, iar persoana care îl rostise era duşmănită pînâ la moarte. I.G. Duca 1-a cunoscut bine şi pe Vintilâ: „în genere, n-a fost idee de progres, în ultimele decenii, care să nu fi găsit un răsunet puternic în

sufletul său de democrat sincer şi fără de ostentaţiune. în chestiunile naţionale, iubirea de ţară şi de neam mergeau la el pînă la fanatism; şi istoria întregirei neamului nu se va putea scrie fără ca numele său să fie pomenit cu evlavie"232. Ion I. Nistor 1-a văzut astfel: „N-a fost bărbat politic mai fanatic în apărarea şi salvgardarea marilor interese naţionale ca Vintilă Brătianu, precum n-a fost nici un alt bărbat politic mai înduşmănit şi mai combătut cu atîta înverşunare ca dînsul"233 Vintilă a fost acuzat, din cauza comportamentului său pasional, de „sectarism". Honoriu Bănescu, unul din amicii săi politici, ne dezvăluie principiul de la care pornea în orice decizie: „în orice chestiune la ordinea zilei, pentru Vintilă Brătianu se punea o singură întrebare: «Ţara şi neamul românesc pot cîştiga din soluţia care se propune?». Dacă la această întrebare, răspunsul nu putea fi decît favorabil, el era cel mai aprig susţinător al ei. Dar dacă răspunsul părea defavorabil, atunci nu se putea găsi opozant mai hotărît şi mai înverşunat ca el. Pe acest teren şi numai pe acesta, se putea zice că era sectar"234, în momentul intervenţiei României în Al Doilea Război Balcanic, Ionel I.C. Brătianu şi-a prezentat demisia din funcţia de preşedinte al Partidului Naţional Liberal, a îmbrăcat uniforma de ofiţer şi a plecat pe frontul din Bulgaria. Vintilă 1-a urmat imediat, cu grad de căpitan în regimentul 6 Artilerie, în momentul declanşării Primului Război Mondial, funcţiile cheie ale guvernului au fost ocupate de Ionel I.C. Brătianu, prim-ministru, şi de Vintilă Brătianu, ministru de Război. Ca ministru de Finanţe, Vintilă se va implica într-o serie de speculaţii bancare şi de afaceri menite să aducă partidului sume importante, nefiind scutit de acuzaţii pentru acte de corupţie bine dirijate din umbră, dar întotdeauna cu substrat naţionalist. Patriarhul Miron Cristea, care avea vechi legături cu liberalii, nu va ezita să le prezinte şi defectele: „Liberalii guvernează după războiul mondial vreo 10 ani. Cînd voiau. Sectari din samă afară, susţineau numai «pe ai noştri». Acaparaseră multe averi ale statului. Perimetrii petroliferi la «Steaua», Gazul metan etc., etc. Adevărat, era un partid puternic, cu mulţi bărbaţi de valoare, pricepuţi, dar pornirea de-a nimici tot ce nu-i liberal i-a făcut odioşi". Odată cu trecerea statului în forma sa capitalist-financiară, liberalii vor acapara şi exploata întreg perimetrul bancar, în momentul în care o bancă din România — Marmorosch Blank — se va asocia tandemului opoziţion-ist Maniu — Carol al II-lea şi marii finanţe internaţionale, marele monopol financiar liberal se va prăbuşi.

Este important să privim cu multă atenţie activitatea politică a acestor oameni, împreună cu cea a aliaţilor şi adversarilor lor politici, pentru că altfel vom rămâne mai departe prizonieri ai legendei că marile realizări ale ţării, şi în primul rînd Marea Unire din 1918, au fost întîmplătoare, rezultat al unei

conjucturi favorabile sau al deciziei unor Mari Puteri binevoitoare. Nu, tot ceea ce s-a împlinit prin realitatea statală a României Mari este opera unor conducători remarcabili, a unor patrioți desăvîrşiți, dublați de o abilitate ieşită din comun de a combina pe scena politica şi economică. Opera lor nu a fost rezultatul unor discursuri potrivite, ci al inteligenței, tenacității, sacrificiului de sine în folosul țării. Duşmanii României au înțeles mult mai bine şi mai repede importanța acestor bărbați de stat. Nu întîmplător au încercat în repetate rînduri să-i asasineze. Ei ştiau că aceştia sunt adevărații constructori ai statului român, la fel cum s-a dovedit că, odată cu dispariția lor, edificiul s-a prăbuşit aproape imediat. Aceasta este una din marile drame ale României moderne: a fost clădită doar de o mină de oameni. „Partea pe care ambii frați au avut-o la îndeplinirea acestor mari fapte istorice este bine distinctă una de alta. Dacă Ionel Brătianu, cu larga sa experiență şi înțelepciune, urmărea de aproape viața politică internă şi relațiile cu străinătatea, fratele său Vintilă se interesa de aproape de marile şi de grelele probleme economice şi financiare, deopotrivă de importante ca şi cele de politică internă şi externă. Ca unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai problemelor de la noi, dînsul ajunsese la convingerea că un stat național nu se poate bucura îndeajuns de deplina sa neatîrnare, cîtă vreme viața economică nu se poate răzimă îndeajuns pe capitalul național. Pornind de la această convingere, Vintilâ Brâtianu a dezvoltat o muncă titanică pentru naționalizarea capitalului, pentru încurajarea industriei naționale şi pentru ridicarea şi înviorarea comerțului. Independența economică este un corolar firesc şi necesar pentru independența politică, care în lipsa unei baze economice sigure, lesne ar putea să fie amenințată"235.Vintilă Brătianu a fost director general al Regiei Monopolului Statului, secretar general al Ministerului Finanțelor, primar al Capitalei, ministru de Război, ministru de Finanțe, director la Banca Națională, prim-ministru şi preşedinte al PNL. Pseudonimul său era Dela Cungra, a cărui anagramare dă Gen Dracula. Toți cei trei frați Brătieni — Ionel, Vintilă şi Dinu —, au lucrat efectiv ca ingineri la construcția podului de la Cernavoda, sub conducerea lui Anghel Saligny.

Ionel I.C. Brătianu a fost atras încă din adolescență de femei. Conform unei versiuni legendare care circulă în memoria conacului de la Goleşti, vecin cu cel de la Florica, femeia care 1-a format a fost Elena Văcărescu. Dacă informația are un miez de adevăr, atunci nu trebuie să reprezinte o surpriză felul plăcut, distins şi, totodată, fermecător cu care a cucerit numeroase femei din lumea bună. Elena Văcărescu a fost o femeie urîtă, dar o ființă remarcabilă, mai tîrziu diplomat de carieră şi membră a Academiei Române. Zvonul legăturii sale cu Ionel I.C. Brătianu ar putea proveni însă din

convingerea multor politicieni şi istorici ai vremii că Brătienii foloseau femeile pe care le subjugau sentimental pentru acţiuni politice. Prezenţa ei în viaţa principelui moştenitor Ferdinand, care s-a îndrăgostit nebuneşte de ea şi pe care a cerut-o în căsătorie, a fost pusă pe seama unui astfel de „plasament" pregătit de Ion C. Brătianu şi de Eugeniu Carada. împotriva acestei versiuni se ridică un argument logic foarte serios: spre sfîrşitul secolului al XlX-lea şi în secolul al XX-lea, Brătienii au avut interesul să menţină dinastia străină, fapt ce a dus şi la ruperea brutală a logodnei secrete dintre Ferdinand şi Elena. Conform unei mărturii avizate, „plasarea" Elenei Văcărescu în anturajul lui Ferdinand a fost opera spionajului rusesc, prin intermediul secretarului reginei Elisabeta, un anume Scheffer".

Una din numeroasele legaturi ale lui Ionel, cea cu Măria jytoruzi — văduva fiului lui Cuza, Alexandru — a generat complicaţii, prin naşterea lui Gheorghe I. Brâtianu: „LI.C. Brătianu s-a căsătorit cu principesa Moruzi, dar după oficierea cununiei religioase a intentat, chiar a doua zi, acţiunea de divorţ, în acest fel 1-a recunoscut pe Gheorghe Brătianu (născut la 21 ianuarie/ 3 februarie 1898) ca fiul său legitim. Relaţiile dintre tată şi fiu au fost sporadice, deoarece mama nu îngăduia contactele între cei doi. Abia după 1918, Gh. Brâtianu îl va frecventa pe 1.1. C. Brătianu, cerîndu-i sfatul şi sprijinul. După mai multe aventuri galante, Ion I.C. Brâtianu s-a căsătorit în 1906 cu Eliza Ştirbey, pe care a determinat-o să divorţeze de Alexandru Marghiloman, cunoscutul fruntaş al Partidului Conservator"237, în ciuda unor divergenţe politice, Gheorghe I. Brătianu a fost un urmaş demn al tatălui său şi poate că, într-o altă conjunctură decît dictatura, ar fi fost nu numai un mare istoric, dar şi un devotat prim-ministru.

Dar femeia care 1-a iubit probabil cel mai mult pe Ionel I.C. Brătianu şi alături de care a condus România a fost Regina Măria. Aleasă spre a fi viitoarea regină a României la vîrsta de 17 ani, Măria Alexandra Victoria era o englezoaică de rasă şi provenea dintr-un mediu anglo-saxon foarte diferit şi de atmosfera publică balcanică, şi de cea franco-germană de la palat, în deosebi de austeritatea Casei regale prusace. Căsătorită cu prinţul moştenitor Ferdinand în decembrie 1891, Măria a fost nevoită să ducă o permanentă luptă cu regele Carol, care o izola total la Peleş şi îi interzicea orice contact cu personalităţi politice sau culturale româneşti, „în tot timpul tinereţii mele, cuvîntul de ministru era sinonim cu capul răutăţilor", avea să scrie mai tîrziu regina, în numai cîţiva ani de zile însă, după ce i-a născut pe Carol (1893), Elisabeta (1894) şi Marioara (1899), principesa Măria se va înfăţişa lumii ca una din cele mai splendide femei din Europa. Inteligentă şi plină de vitalitate, Măria întruchipa totodată şi idealul romantic al oricărui bărbat, fiind

sănătoasă, nobilă în atitudini şi foarte femeie, în anii de izolare a suferit cumplit din cauza convingerii că a fost atrasă într-o „capcană", că i s-a atribuit doar „misiunea" de a naşte un moştenitor pentru Tronul lui Carol I, că îşi va distruge tinerețea şi frumusețea într-un castel rece, spionată de servitoare şi guvernante. Bună călăreață, binecuvîntată de la natură cu gust şi cu o frumusețe ieşită din comun, Măria a fost repede adoptată de Armată, care în foarte scurt timp, mai ales după ce a fost numită comandant (proprietar) al Regimentului de cavalerie 4 Roşiori, a ajuns să o divinizeze. Respectul şi supunerea pe care o arătau de timpuriu ofițerii acestei femei va conta enorm mai tîrziu: „Poate că nu s-ar cădea să spun tocmai eu aceasta, dar simt că-mi fac datoria față de neclintita lealitate ce mi-au arătat-o totdeauna. Ei alcătuiau o închegare de puteri pe care mă puteam bizui; erau credincioşi, plini de închinare şi de devotament. Mă admirau pentru îndrăzneala mea fără seamăn cînd eram călare, pentru neoboseala şi curajul meu, şi totodată simțeau în mine acea deplină şi neînfricoşată credincioşie, care deosebeşte firea mea. Eram fericiți cînd eram laolaltă, la ei găseam o închinare şi o slăvire spontană pe care n-o aflam aiurea". Legătura sufletească dintre Măria şi Armată a fost extrem de puternică şi nu s-a spijinit doar pe relația oficială dintre suveran şi militari, ci pe fapte de război, în timpul Războiului balcanic, principesa Măria a lucrat în serviciul sanitar, îngrijind bolnavii din lagărele de holeră, riscîndu-şi viața fără nici o rezervă, pentru ca apoi, deşi acum era regină, să îngrijească la fel de riscant bolnavii de tifos din Moldova, în timpul primului război mondial. Arthur Gould Lee a descris plastic aceste gesturi ale reginei Măria: „Oamenii erau entuziasmați de exuberanța ei şi îi admirau spiritul, în special curajul incredibil dovedit în timpul războaielor balcanice din 1913, cînd nu numai că a trecut nepăsătoare prin tranşeele din prima linie, sub bătaia focului, dar a manifestat un dispreț neînfricat, ieşit din comun, față de bolile contagioase din spitale. Fără să-i pese de riscuri, ea stătea la capătul soldaților tineri care mureau de holeră, vărsînd lacrimi pentru fiecare din ei, ținîndu-1 de mînă ore întregi pe tînărul muribund,,spunîndu-i cu toată sinceritatea că ea îi înlocuia mama, şi apoi/ cînd vedea că i se apropie sfîrşitul, luîndu-1 în brațe şi spri-jinindu-i capul pe umărul ei pînă cînd îşi dădea sufletul"239, în octombrie 1917, pe frontul din Moldova, regina s-a încadrat, purtînd uniformă de ofițer, în sectorul de front Cireşoaia în fața cotei 443, pe linia întîi, în prima tranşee, la 200 metri de inamic. A fost vocea cea mai hotărîtă pentru rezistență şi ofensivă pe frontul din Moldova şi, dacă studiem cu atenție memoriile ei, personalitatea care a decis în cele din urmă intrarea României în război de partea Antantei240, în perioadele cînd locuia la Cotroceni, ofițerii regimentului său scoteau unitatea la instrucție în fiecare zi şi în fiecare zi, timp

de ani de zile, la o oră precisă, Măria urmărea de la fereastră defilarea în onoarea ei. Este interesant de remarcat că figura reginei Măria nu a fost nici o clipă alterată de regimul comunist, iar în armată a continuat să fie cultivată în spiritul vechi al cultului eroilor, alături de mareşalii Prezan şi Averescu, în ciuda cenzurii şi terorii regimului Ceauşescu. în programa şcolară a liceelor militare de la Cîmpulung Moldovenesc şi Alba-Iulia se predau informaţii asupra ataşamentului reginei noastre faţă de armată; în cadrul lecţiilor cu circuit închis ale activului Ministerului Apărării Naţionale şi Ministerului de Interne istorici ca Mihai E. lo-nescu, loan Talpeş sau Răzvan Theodorescu ţineau conferinţe cu Măria, Regina României, Povestea vieţii mele, voi. 3, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1991, PP. 64-67.

Regina Măria (1875-1938)

tema: Viaţa şi opera reginei Măria „întregitoare a neamului românesc", înainte de a fi condusă de la Palatul Cotroceni pe ultimul ei drum, regina a fost salutată de militari cu baionetele înfipte în pămînt şi patul armei în sus, gest unic pe care Armata nu 1-a oferit niciodată nici unui alt om. în biografia acestei femei proeminente se află şi un gest care întregeşte personalitatea sa unică: la 26 martie 1926, de Bunavestire, regina Măria a trecut la ortodoxism, într-o ceremonie desfăşurată la palat, ea s-a spovedit, a fost dezlegată de patriarhul Miron Cristea şi a fost primită în sînul Bisericii Ortodoxe Române, în clipa morţii, survenită la 18 iulie 1938, patriarhul Miron Cristea va rosti o scurtă rugăciune şi va închide cu un gest blînd acei ochi superbi. Apoi va rosti cuvintele memorabile: „în tot cazul, se va putea spune că a fost o femeie care şi-a trăit viaţa intens".

Personalitatea puternică a reginei Măria se afla într-un contrast pronunţat cu cea extrem de slabă a prinţului şi apoi regelui Ferdinand. Şters ca bărbat, de o timiditate bolnăvicioasă şi introvertit pînâ la straneitate, dar nu lipsit de gentileţe şi căldură, Ferdinand a fost un bun soţ al reginei. Despre raportul Maria-Ferdinand, Martha Bibescu va consemna: „Această fiinţă strălucitoare, desigur cea mai frumoasă principesă şi poate cea mai frumoasă femeie din Europa pe timpul acela, era făcută parcă anume ca să eclipseze, îmi dau seama, cu trecerea anilor, că şi ea a ajutat la împlinirea soartei, prin contrastul dintre orbitoarea-i vecinătate şi umbra pe care acest om o căuta pentru jertfa sa. A fi soţul reginei e un rol greu de jucat, chiar cînd eşti rege. L-a deţinut timp de treizeci şi şase de ani, şi a fost recunoscător pînă la sfîrşit aceleia care-i lăsa lui toată umbra, pentru că ea era lumina". Desfigurat şi slăbit fiziceşte pentru tot restul vieţii în urma unei virulente îmbolnăviri de friguri tifoide, perdinand va suferi şi respingerea plină de cruzime a vulgului: „Mulţimea nu-

1 iubeşte, nu-1 admiră. De cîte ori apare în public, displace sau prilejuieşte rîsul". Fiinţa cea mai apropiată, Măria însăşi, ni 1-a descris astfel: „Era blînd, bun, cam sentimental, cu o fire iubitoare, dar n-avea încredere în însuşirile lui; era un om ce se lăsa uşor stăpînit şi totdeauna era gata să creadă pe alţii mai presus de el, dar, cu toate acestea, era mîndru şi putea fi jignit uşor". Expresia românească să punem punctul pe i vine de la ezitantul Ferdinand, pentru că „într-adevăr, niciodată nu ştiuse să puie punctele pe i, probă grafologică de sfială, de rezervă"244. Hagiografi de circumstanţă i-au transformat defectele în calităţi, lăsînd posterităţii imaginea unei victime: „Cu gingăşia omului deprins să mînuiască florile, purtîndu-le lin ca să nu le scuture colbul de aur, tot aşa trecuse printre semenii săi, veşnic îngrijorat să nu supere şi să nu mîhnească pe nimeni. Iar semenii, care nu erau flori, 1-au înţepat numai cu spinii. Pînă la sfîrşit"245. Imaginea de înaltă regalitate, de importanţă istorică şi titlul de întregitorul au fost produse ale propagandei oficiale, pe care şi Ionel I.C. Brătianu şi alţi oameni politici români au întreţinut-o — cu înţelepciune! — pentru a nu scădea din dimensiunea istorică a Marii Uniri din 1918 şi, îndeosebi, a încoronării solemne de la Alba-Iulia din 1922. Oricum, am avut o mare regină!

Revenind la anul 1897, vom consemna revolta totală a principesei Măria împotriva vieţii austere din palatul lui Carol I şi a persecuţiilor la care era supusă pentru orice fleac. Speriat că firea exuberantă a principesei va întîlni exuberanţa latină a românilor, Carol I s-a purtat, chiar după spusele Măriei, ca un Mare Inchizitor. De aici, între Carol I şi Măria s-a deschis un război psihologic devastator, înfuriată la culme, ea îl cheamă pe primul ministru Dimitrie A. Sturdza: „Aţi fost mîndri să importaţi o prinţesă de neam mare, v-a plăcut să aveţi o prinţesă moştenitoare frumoasă, v-aţi bucurat că eram sănătoasă şi că nenumăratele mele rude stau pe cele mai de seamă tronuri ale Europei. (Bunica sa era regina Victoria a Marii Britanii, un unchi al ei era împăratul Germaniei, iar alt unchi era ţarul Rusiei, n. a.). Dar prea puţin v-a păsat de fiinţa mea sufletească, de idealurile, de nădejdile mele, de marea şi neştirbita încredere ce aveam în voi toţi, de fata sfioasă venită din depărtări, aducîndu-vă darul tinereţii şi al bunăvoinţei ei. [...] Vă spun dinainte că în acest ceas sunt gata să smulg totul din temelii, nu-mi pasă de zgomotul ce se va face, de vîlva ce se va isca; vei putea lămuri dezertarea mea cum vrei vrea, nu-mi mai pasă de nimic, totul s-a sfîrşit între noi. Nu mai am decît o singură dorinţă covîrşitoare: aceea de a fi liberă, liberă, liberă!, de a putea să-mi întind braţele spre cer şi de a scoate un strigăt de triumfală dezrobire"246. Probabil că primul ministru şi regele s-au speriat de această provocare, pentru că la scurt timp i-au permis să viziteze cîteva din domeniile regale, înconjurată

mereu la palat de femei şi de bâtrîni, principesa Măria întîlneşte la Gherghița, nu întîmplător, pe Ionel I. C. Brătianu. Amintirile ei sunt pline de căldură: „Şi astfel intră în viața mea Ion Brătianu, singurul om sub patruzeci de ani, pe care datorită situației lui aveam voie să-1 întîlnesc. Deşi împovărat de gloria tatălui său, era el însuşi o personalitate, şi ceea ce pentru mine avea pe atunci mai multă însemnătate, Ion Brătianu al doilea era un tovarăş cît se poate de plăcut; trebuie chiar să adaug aici că avea slăbiciune pentru femei. [...] Brătianu, simțind că în mine era viitorul, nu făcu niciodată greşeala de a mă privi ca o ființă fără însemnătate; mă făcu să înțeleg de la început că pentru el, cel puțin, eu existam şi nu numai într-un sens al cuvîntului. Dacă aş spune ca pe atunci îmi plăcea, aş spune mai mult decît adevărul, dar era un om ce nu putea fi trecut cu vederea. [•••] Soțului meu îi plăcea Brâtianu, însă nu fără o uşoară nuanță de teamă; nu ştia încă bine cu ce fel de om avea de-a face. Era în Brătianu ceva ce deştepta o senzație de nelinişte; mîna cu care te atingea era parcă îmbrăcată într-o mănuşă de catifea, sub care nu prea ghicei ce se ascundea"247. Au urmat mănăstirile Agapia şi Văratec, bisericile din nordul Moldovei, coborîrea cu pluta pe Bistrița, dealurile Muscelului, locuri în care Măria, însoțită de Ionel, şi-a cunoscut în sfîrşit țara şi a început sa o îndrăgească. Pentru a proteja o iubire curată şi de o romantică frumusețe, principesa a simulat o corespondență intima cu un prinț rus, iar Brătianu a dus pînă în pragul căsătoriei relația cu prietena Măriei, multimilionara Pauline Astor. Inteligenți şi foarte uniți, Măria şi Ionel Brătianu au reuşit să înşele mulți ani suspiciunile adversarilor şi aprecierile istoricilor. Oricum, a-i face pe toți cei apropiați să creadă că naționalistul Ionel I.C. Brătianu se putea căsători cu o multimilionară americană şi că se va stabili în SUA a fost cel mai haios renghi jucat de doi oameni atît de serioşi! în fața responsabilității publice pe care o aveau şi pentru a evita un scandal, Brătianu şi Măria au decis să treacă relația lor într-o prietenie matură, niciodată stinsă, trăind şi ei drama personală a oamenilor care au o datorie față de un neam: „Ne-a fost ursit să ne sfătuim adesea împreună mai tîrziu, cînd ne-a venit vremea, lucru care a fost mult criticat şi comentat în mii de feluri. Iubirea ce o simțeam amîndoi pentru România ne-a făcut să ne folosim de putința noastră de a munci şi de a ne dovedi prin fapte patriotismul. Aceasta a fost legătura temeinică a prieteniei noastre"248.

Regina Măria va avea întotdeauna simpatii liberale, îi considera mai dedicați muncii, mai bine organizați şi dinamici. Mulți ani însă, cu excepția lui Take lonescu, din rîndurile Dreptei clasice, regina nu a avut posibilitatea să cunoască decît conservatori bătrîni. Oricum, după Războiul balcanic, Partidul Conservator a început să moară încet.

De ce am insistat pe aceste informații destul de intime şi care, de regulă, nu fac obiectul unor studii de istorie? Pentru că evenimentele agitate din interiorul Casei Regale a României, precum şi resorturile secrete ale relațiilor Brătianu-Maria, Brătianu-Fer-dinand, Maria-Ferdinand au avut consecințe directe asupra destinului statului român în anii care vor urma. Alianța sufletească şi politică între Ionel I.C. Brătianu şi regina Măria a impus regelui Ferdinand intrarea în război alături de Antantă, prin încălcarea tratatelor semnate cu Tripla Alianță. Tulburările din interiorul familiei regale au avut influențe asupra prințului Carol, care, moştenind răzvrătirile mamei, a refuzat tutela celui mai puternic cuplu al României Mari. înainte de a-1 judeca pe viitorul rege Carol al II-lea, va trebui să observăm că oriunde încerca să se afirme — în Armată, în jocul politic, în lumea culturală — se izbea de autoritatea reginei Măria sau a lui Ionel I.C. Brătianu. Lovit de o periculoasă afecțiune genitală şi fiu al unui tată slab, prințul moştenitor se va transforma foarte repede într-un „caz", cu implicații asupra evoluției statului român pe scena europeană.

Prima criză dinastică

începînd cu anul 1918, Casa Regală română intră într-o criză dinastică din care nu a ieşit nici astăzi. Şirul lung de ilegalități, tentativele de lovitură de stat repetate, precum şi loviturile de stat legate direct de problema legitimității regilor, după Ferdinand, au făcut ca dinastia de Hohenzollem să se transforme într-o dinastie românească debila juridic şi dominată de complicații succesorale pe care şi astăzi, cu greu, se chinuie istoricii să le clarifice. Ele toate îşi au originea în caracterul lui Carol al II-lea.

Conform mărturiilor celor mai apropiate rude, caracterul prințului moştenitor Carol a suferit în copilărie o influență nefastă din partea unor educatori prost aleşi de rege. încă din primii ani de viață a fost învățat de Carol I că între el şi toți ceilalți, inclusiv mama lui, există o diferență de rang şi de responsabilități care îl obligă la un comportament distant, autoritar şi independent. Pornind de la ideea că guvernanta trebuie să fie urîtă pentru a nu-i produce copilului preocupări erotice, Carol I i-a adus pe o anumită dna Winter. Regina Măria o descrie astfel: „Era vulgară, de o vulgaritate pe care nu o putea cîntări deplin decît cineva din aceeaşi naționalitate cu ea. Glasul ei era vulgar şi grosolan, vorba-i mitocănească şi neşlefuită". Părea că principala misiune a acestei femei era însă aceea de a-1 îndepărta pe prințul moştenitor de mama sa. Curînd, aceasta a observat că micului Carol i se interzisese să mai invoce numele mamei sale în rugăciuni şi că nu recunoştea decît autoritatea bunicului său, regele, în perioada adolescenței, lui Carol i s-a adus

un preceptor elveţian ciudat, homosexual şi urmărit de „idei socialiste înaintate". Acest individ, pe nume Mohrlen, a avut o influenţa decisivă, exact în perioada critică, asupra tînărului prinţ, umplîndu-i mintea „cu îndoieli tulburătoare, mai ales în privinţa menirii lui de prinţ şi de oştean şi, de asemenea, îi zdruncina ideile asupra religiei"249. Prinţul Nicolae, fratele mai mic, insistă în memoriile sale pe ambele aspecte periculoase ale relaţiei dintre preceptor şi prinţul moştenitor: „Eram îngrijoraţi că Mohrlen 1-ar putea iniţia în practicarea homosexualităţii; acesta a recunoscut, de altfel, că era tare tulburat cînd îl vedea pe Carol îngenunchiat pentru rugăciunea zilnică"250. Dar lucrul cel mai periculos a fost educaţia republicană pe care a primit-o de la acel individ dubios între vîrstele de 14 şi 17 ani, cînd adolescentul trăieşte cele mai intense arderi şi este şi cel mai vulnerabil, şi care, tot după spusele fratelui său, i-au marcat tot restul vieţii. Nepotul său, prinţul Paul al României, va sublinia momentul: „Preceptorul şi-a părăsit postul regal în 1911, cînd elevul lui împlinise şaptesprezece ani; prin urmare, poate fi considerat singurul educator care-a exercitat o influenţă asupra lui"251, în fapt, ar fi vorba de o percepţie rezervată a calităţii de prinţ, a raportului dintre viaţa privată şi cea oficială, faţă de stat, de instituţii şi oamenii politici, de monarhie, la care se adaugă credinţa că socialismul va învinge mai devreme sau mai tîrziu. Din această influenţă periculoasă, prinţul şi mai apoi regele Carol al II-lea va prelua ca atitudine un egocentrism pronunţat, care îl va conduce vizibil toată perioada românească a vieţii lui, punînd înaintea oricărei obligaţii oficiale relaţiile sale intime, interesele băneşti, dorinţa de a trăi o viaţă de petreceri şi lux. în urma scandalului declanşat de mama sa şi a intervenţiei medicilor români, Mohrlen a fost îndepărtat, dar numai în momentul în care şi regele Carol I a constatat că elveţianul era pur şi simplu un psihopat, cu manifestări evidente de dezechilibru mintal şi care lăsase urme în personalitatea copilului Carol, îndeosebi prin ura faţă de instituţiile statului. Proba a fost făcută de regele Carol I. Cu ocazia avansării micului prinţ la gradul de sergent, regele i-a cerut să îmbrace uniforma militară şi să intre în serviciul de gardă al palatului, pentru îndeplinirea misiunii de santinelă. „Cu ţipete, plînsete şi bătăi din picioare, sub pretextul că convigerile sale erau antimilitariste şi antimonarhiste, a refuzat să îmbrace uniforma"252. Mohrlen a fost somat să părăsească ţara în 24 de ore. în încercarea de a salva ceva din distrugerile psihice produse de acel individ, prinţul Carol a fost trimis la Potsdam şi incorporat într-o unitate militară de elită. Familiarizarea cu sistemul de autoritate prusac, precum şi impactul puternic pe care 1-a avut în următorii ani asupra sa apariţia curentului socialist italian cunoscut sub

denumirea de fascism, au fost exact ce-i trebuia lui Carol pentru a-i întregi un caracter periculos pentru debilul regim democratic din România.

Ca bărbat şi prinț moştenitor, Carol nu a ezitat să se implice în relații sentimentale cu diferite femei din protipendada românească, dar şi din lumea prostituatelor. Se pare că prima legătură măi serioasă a fost cu Ella Filiti, pe care, spre deosebire de alte aventuri, după versiunea prințului Nicolae, ar fi iubit-o sincer. Această dragoste destul de puternică excludea complicația matrimonială, în primul rînd pentru că femeia nu împingea lucrurile spre acest dezno-dămînt. îndepărtarea ei brutală chiar în timpul războiului, pe motiv că îi afectează preocupările de comadă în cadrul Regimentului de cavalerie „Regina Elisabeta", 1-a convins că viața sa personală va fi mereu controlată de Casa Regală. Imaginea rămasă despre Carol pentru perioada războiului în memoriile unor generali care au lucrat cu el sau 1-au avut în subordine atestă indolență şi incompetență, într-o mărturie intermediată de Alexandru Marghiloman, mareşalul Averescu va consemna un fapt, probabil real, legat de atitudinea lui Carol: „... prințul n-are nici o calitate pentru domnie... La 29 octombrie 1916 primisem ordin să mă retrag din Valea Prahovei; toți erau abătuți şi trişti; trebuia să se dea bătălia de la Bucureşti; sondele erau incendiate, în această atmosferă groaznică a trebuit, la nouă ore, să ordon şefilor de corp să se retragă de la masa cu prințul, ca să execute ordinele, dar prințul a stat la masă pînă la două dimineață. Patrulele inamice erau la 20 de km. Era dezgustător"253. Problema unor astfel de mărturii din primul război mondial este că prințul Carol nu reprezenta un caz izolat. Mulți generali şi ofițeri erau total nemulțumiți pentru faptul că trebuie să lupte alături de inamicul veşnic — Rusia, că trebuie să se supună părerilor discutabile ale generalului francez Berthelot şi priveau lupta împotriva Germaniei ca o eroare. Practic, noi am intrat în război cu ofițerii nu foarte convinşi de victorie, mai ales după retragerea trupelor din Transilvania şi aducerea lor pe dezastruosul front din sud. Incompetența de la nivelul conducerii Armatei, dezorganizarea şi sabotajele, spionajul multiplu şi totala lipsă de pregătire psihologică pentru o astfel de campanie, nu au putut fi anulate de dorința sinceră de a-i elibera pe românii din Transilvania. Petrecerile la care participa prințul pe front, partidele îndelungate de cărți, aducerea de metrese în bivuacuri nu erau apanajul exclusiv al lui Carol. Generalul Dumitru Iliescu, subşeful Marelui Cartier General, îşi purta amanta pe front, iar aceasta dădea baluri. Alți ofițeri superiori îşi părăseau trupa pentru a onora invitații făcute la diferite adrese de o întreagă faună refugiată din capitală. Mai mulți ofițeri ai misiunii militare franceze au fost surprinşi angajîndu-se în afaceri cu valori româneşti sau negociind cu reprezentanți ai inamicului în numele României

fără nici o autorizație. După lovitura de stat din Rusia care i-a adus pe bolşevici la putere, diferiți comandanți ai trupelor ruseşti de pe frontul din România şi-au vîndut armamentul germanilor, armament cu care aceştia au bombardat oraşe româneşti. Nu-i vorbă că şi mulți români au profitat de pe urma războiului pentru a trece de partea inamicului, întregul univers corupt al statului bugetar şi birocratic se prăbuşea atunci din nemăsurata sa inconştiență: „Lucrul nu era, pe de altă parte uşurat prin atmosfera de intrigă şi de corupțiune pe care o întrețineau ambele grupe de potrivnici în Bucureşti, unde viața aşa-zis mondenă îşi urma cursul, iar cea de noapte luase o dezvoltare imensă. Pe lîngă lumea interlopă şi pleava obişnuită a capitalelor, pe Ungă oameni de afaceri mai mult său mai puțin cinstiți, Bucureşti, şi mai ales hotelurile, cafenelele şi localurile de petrecere diurnă şi nocturnă au fost copleşite de o adevărată invazie de corespondenți de ziare, comisionari, actrițe şi altă omenire de acest soi, unii în serviciul uneia sau altei grupuri de puteri, alții aventurieri în căutarea cîştigului bănesc"254. Privirea lucidă şi plină de amar a generalului Rosetti nu a ocolit şi alte aspecte: „Nu voi reaminti aici povestirea tuturor acelor manevre, a tuturor afacerilor, a întregii corupțiuni de tot soiul, exagerată poate în unele publicațiuni, dar dovedită documentar şi cunoscută bine acelora care au avut un rost oarecare atunci, cum nu voi înfățişa nici urile născute atunci, nici micimile vieții, nici spionajul şi trădarea, care din nefericire nu au lipsit. Nu s-a putut descoperi atunci, şi eu nu ştiu nici azi, dacă focul şi explozia de la Pirotehnia Armatei (16/29 mai 1916) şi explozia de la Pulberăria Dudeşti, în preziua războiului (27 iunie/9 august 1916), cînd multe vieți au fost pierdute şi au fost însemnate pagube materiale, s-au datorat unor accidente, unor acțiuni de sabotaj sau chiar unei trădări"255. Mulți ofițeri superiori au dezertat atunci la inamic, în frunte cu colonelul Victor Verzea, ardelean, deşi fusese numit Director general al Poştelor şi Telegrafelor. Cam pe acest fond prințul moştenitor găseşte de cuviință să fie mult mai preocupat de noua sa aventură, Ioana Valentina (Zizi) Lambrino. Războiul îi încurca idila, iar insistențele generalului Averescu de a înfățişa un comportament măcar decent îl aduceau la exasperare. De altfel, în lumina multitudinii de amănunte degradante publicate ulterior de ofițerii adevărați ai acelui război, statul nu mai avea atunci decît patru oameni: Regina Măria, generalul Averescu, Ionel I.C. Brâ-tianu şi Alexandru Marghiloman. Regina Măria, acest adevărat „ministru al încrederii naționale", cum a fost numită în clipele cele mai grele ale țării, s-a dovedit „pe atît de hotârîtă şi de înzestrată cu energie, pe cît Regele nu avea aceste însuşiri. Ea a fost mereu o pildă de dîrzenie şi a creat o atmosferă de acțiune"256. Pentru mult timp, chiar şi după lovitura de stat din 1930 care 1-a pus pe tron, regina Măria a fost convinsă că

îl va putea controla pe Carol. Ea îşi întemeia credinţa pe faptul cert că fiul său îşi admira mama, con-siderînd-o o femeie cu totul superioară, capabilă şi de autoritate şi de sentimente nobile. A sperat pînă în ultima clipă — atunci cînd fiul s-a întors împotriva mamei — că aventurile vor fi trecătoare şi că, în faţa responsabilităţii de prinţ moştenitor, Carol va reveni la luciditate. Brătianu şi Marghiloman îl observau de aproape, pentru a-1 evalua ca viitor rege, şi amîndoi, deşi adversari ireductibili, 1-au considerat complet inapt pentru domnie. Pentru orice domnie. Averescu i-a fost comandant în Armată şi ştia că va fi incapabil să acopere funcţia de „cap al Oştirei". înainte de orice, prin comportamentul său iresponsabil dinastic, Carol şi-a făcut numai duşmani între cei de care depindea buna sa funcţionare ca rege. Aventurile lui ajungînd şi la public, a devenit curînd şi foarte impopular.

După toate probabilităţile, în iunie 1918, Carol şi-ar fi anunţat părinţii în timpul unui bal asupra intenţiei de a se căsători cu Zizi Lambrino: „A urmat o lungă tăcere. Regina a continuat să-şi fumeze ţigareta, regele Ferdinand şi-a mîngîiat gînditor barba, principesa Elisabeta, zîmbitoare, şi-a muşcat buza, principesa Mignon a făcut o clipă ochii mari, iar principele Nicolae şi-a luat un aer nepăsător"257. Este clar că nu au luat în serios anunţul. Dar cîteva seri mai tîrziu, Carol o cere în căsătorie pe Zizi şi îi oferă inelul de logodnă. La 21 iunie, cei doi corespondează pentru a perfecta formele legale ale căsătoriei. Ei consultă doi avocaţi, care îi asigură că o căsătorie între ei este perfect legală şi îi sfătuiesc să o celebreze în străinătate, într-o ţară de rit ortodox, pentru a evita desconspirarea prematură a actului. Ţara aleasă a fost Rusia, iar oraşul era Odessa. Cum acesta se afla sub ocupaţie germană, Carol trebuia să facă trei lucruri riscante: să-şi părăsească unitatea în care era ofiţer, să treacă clandestin graniţa ţârii şi să oficieze un act pe teritoriul inamicului. Pentru punerea în aplicare a planului a fost găsit un complice în persoana ofiţerului Henri Serdici de Golobardo (sic!). In preajma lui se aflau cîţiva ofiţeri-aghiotanţi, între care şi colonelul Nicolae M. Condiescu. Acesta era un ofiţer de contrainformaţii militare care îşi va lega întreaga sa carieră militară de Carol. în memoriile sale (încă nepublicate) el reproduce detaliile date de colonelul Gică Atanasescu, subalternul său numit în serviciul prinţului: „Prinţul rămăsese numai cu maiorul Niculescu «bolşevicul», aghiotant nou, fără autoritate încă. Gică însă, văzînd că prinţul slăbeşte, din cauza muncei încordate ce-o depunea, ziua, la batalionul vînătorilor de munte, iar noaptea adesea venea chemat de dragoste la Iaşi, a prevenit pe regina, cu două luni înainte. Regina, după o lungă conversaţie, a ajuns la concluzia că în cel mai rău caz se va da fetei o sumă mare şi atîta tot. Nimeni nu întrevedea posibilitatea gestului prinţului. Cu o zi înaintea fugei, a venit însoţit de

Niculescu la Iaşi. A trimis pe Mihăilescu, funcţionar la palat şi omul lui de încredere, să ridice din depozitul ce avea la Banca Naţională 100.000 lei şi i-a spus: «Să nu spui la nimeni despre aceasta, nici chiar colonelului Atanasescu». Apoi, în ziua fugei, a spus lui Niculescu că se duce 2-3 zile la Roman, el fiind liber şi putînd să stea acele zile la Iaşi. Seara a plecat cu automobilul, dînd lui Mihăilescu 3 scrisori, pe care acesta trebuia să le trimeată imediat regelui la Bicaz. Pe de altă parte, banca avizase pe ministrul Mitilineu de banii ce ridicase prinţul"258. Nicolae M. Condiescu (numele real era Condeescu, dar pentru că mai exista un general cu exact acelaşi nume, 1-a schimbat în Condiescu), a fost şef al Serviciului de Informaţii din Marele Stat Major în timpul campaniei din Bulgaria (1913), adjutant al lui Carol (1919) pe care apoi îl va însoţi în călătoria în jurul lumii şi în urma căreia va scrie un valoros volum de călătorii intitulat „Peste mări şi ţări", între 1928 şi 1930 a fost şeful Casei Regale, numit ministru de Război cu două luni înainte de lovitura de stat dată de luliu Maniu în 7 —13 iunie 1930. Ca ofiţer de contrainformaţii şi apropiat al prinţului Carol, Condiescu ne furnizează informaţii de prima mînă. El arată că germanii au fost informaţi tot timpul şi de intenţia prinţului şi de sale. Carol şi-a petrecut noaptea de 26 spre 27 august acasă Ia Zizi, apoi au plecat împreună cu Serdici şi un şofer spre graniţă. Carol s-a deghizat într-o uniformă de ofiţer rus. De la staţia Pîrlita, fugarii au călătorit cu automobilul regal pînă la postul de frontieră Bender, apoi au trecut frontiera cu un alt automobil. Aici, Carol a fost imediat recunoscut de un ofiţer german. Acesta i-a condus la Cartierul general al trupelor germane, unde au fost întimpinafi cu curtoazie de generalul Zeidler. Comandantul regiunii „nu numai că le-a dat voie să-şi continuie drumul pînă la Odessa, dar le-a şi reţinut camere la hotelul Bristol"259. Totodată, comandamentul german a anunţat nu familia regală, la Iaşi, ci guvernul Marghiloman la Bucureşti, subliniind astfel calitatea de ofiţer român care a trecut la inamic, şi nu pe cea de prinţ, în ziua de 1/13 septembrie 1918 Carol şi Ioana Valentina (Zizi) Lambrino au fost căsătoriţi de către preotul Şaravski în biserica Pokrovskaia din Odessa, în prezenţa unor martori avizaţi şi a reprezentantului consulatului român. A doua zi după căsătorie, Carol a telegrafiat tatălui sau: Telegramă. Iaşi. Regelui Ferdinand. Eu am luat în căsătorie pe Zizi Lambrino. Răspundeţi dacă eu pot să mă întorc cu ea sau trebuie să continui drumul către Franţa. Carol260. Este de subliniat că, în conformitate cu raportul censului român la Odessa, Grecianu, Carol se legitimase cu un cec de 200.000 lei emis de Creditul Lyonez, ceea ce dovedea că avea mijloacele financiare pentru a se deplasa în Franţa. Tot consulul Grecianu raporta, fără dubiu, completa legalitate a căsătoriei: „In ce priveşte

forma actului de căsătorie în chestiune, el este alcătuit în conformitatea legii şi jurisprudenţei stabilite aici. Actele de publicitate şi celelalte menţionate în scrisoarea Excelenţei Voastre nu sunt deci prevăzute în legea rusească, care exclude căsătoria civilă"261. După lungi discuţii contradictorii ţinute într-un tren care s-a deplasat timp de trei zile în lungul frontierei, fără nici o ţintă, Carol a fost convins de mama sa să se întoarcă în România, între timp, rege Ferdinand convocase mai multe consultări cu oamenii importanţi ai ţării: „Averescu împărtăşi în totul punctul de vedere al lui Marghiloman şi ceru ştergerea principelui Carol din rîndurile Familiei Regale şi proclamarea principelui Nicolae ca Moştenitor al Tronului. Brătianu, dimpotrivă, s-a opus cu hotărîre acestei solutiuni"262. Fără îndoială că Ionel I.C. Brâtianu ţinea partea reginei Măria, cea care spera într-o revenire la luciditate a fiului său. Cert este că, în acel moment, Brătianu a reuşit să întoarcă o decizie defavorabilă lui Carol, pe care toţi ceilalţi deja o pronunţaseră. Dar pe Ferdinand îl aştepta o surpriză foarte neplăcută: în timp ce consiliul politic a fost convins de Ionel I.C. Brătianu să nu-1 şteargă pe Carol din rîndurile Familiei Regale, consiliul militar convocat ulterior 1-a informat că acţiunea prinţului se numeşte dezertare şi este pedepsită de Codul Justiţiei Militare. Pentru a nu complica lucrurile, regele a hotărît, prin autoritatea ierarhică a lui Averescu, o pedeapsă de 75 de zile de arest la mănăstirea Horaiţa din Bicaz. „Generalii convocaţi au împărtăşit punctul de vedere al regelui ca principele Carol să fie pedepsit disciplinar, iar măsura să fie adusă la cunoştinţă «din înalt ordin», pînă la comandanţii de brigadă inclusiv"263. Ordinul a fost citit în faţa trupelor. Pe fondul unor tentative repetate de a-i plasa prinţului alte femei — acţiune pe care nu a respins-o —, dar şi al unor insistente presiuni de a anula căsătoria, Carol cedează. La 21 ianuarie 1919, Secţia a Il-a a Tribunalului de Ilfov anulează căsătoria. Din punct de vedere juridic, actul acesta rămîne controversat, aşa cum vom vedea în continuare, şi pentru faptul că „verdictul tribunalului de Ilfov, pronunţat în decembrie 1918 (stil vechi, n.a.), n-a fost înregistrat oficial la Bucureşti decît pe 23 aprilie 1919 şi n-a apărut în Monitorul Oficial decît pe 16 mai"264. Aceste date se vor dovedi extrem de importante, în cursul lunii mai 1919, pentru a nu fi din nou mobilizat în Armată şi trimis pe frontul din Ungaria, Carol simulează un accident de echitaţie. încercînd o altă soluţionare a gravei crize imorale pe care Carol o provoca Tronului şi ţării, regele încearcă să-1 trimită într-o misiune comercială în Japonia. Carol se automutilează, împuşcîndu-se în coapsă. Tot în cursul lunii mai, Zizi Lambrino îl anunţă că a rămas însărcinată, într-o scrisoare de răspuns, Carol nu lasă dubii asupra paternităţii: „N-aş putea admite niciodată ca acest copil să fie nelegitim şi, orice s-ar întîmpla, am să-1

recunosc totdeauna"2. Pentru a potoli spiritele, în luna iunie regina Măria acceptă să-i lase pe cei doi soți să se retragă la moşia Mănăstirea, pe Dunăre. De aici, în foarte scurt timp, Carol îşi anunță părinții că este decis să plece în străinătate, unde să refacă actul căsătoriei, şi că este hotărît să renunțe la succesiune. Regina Măria îl amenință cu blocarea internațională a oricărei posibilități de oficializare a actului, apoi, convinsă că fiul său este irecuperabil, îi cere să-şi amine deciziile pentru a da posibilitatea întocmirii formalităților de radiere a succesiunii. Simțind că este din nou amînat, Carol cere concursul lui Alexandru Marghiloman şi al lui Take lonescu pentru a întocmi un act de renunțare la dreptul de moştenire a Tronului. Varianta lui Marghiloman rămîne cea mai bună:

„Sire,

Pe temeiul unui drept firesc implicitamente recunoscut şi prin art. 83, par. 2 din Constituție, declar că renunț la calitatea mea de Principe Moştenitor al Coroanei României, atît pentru mine personal cît şi pentru descendenții mei, şi la toate avantagiile ce-mi sunt recunoascute de Constituție în această însuşire de Moştenitor al Tronului.

Rămln slujitor credincios al Tarei şi, punînd spada mea în serviciul ei, Rog pe Majestatea Voastră să-mi desemneze un loc în luptă printre ostaşii care se găsesc azi pe front.

CAROL, Principe al României. Bucureşti, l Aug. 1919."

Pentru a fi sigur că scrisoarea de renunțare va fi făcută public, Carol trimite un exemplar liderului socialist Toma Dragu — cunoştința noastră mai veche —, care se grăbeşte să o multiplice şi să o difuzeze pe străzi. Textul este publicat şi la Paris în ziarul Excelsior. Cu aceeaşi ocazie, Carol redactează şi un testament în favoarea soției sale, care conținea şi aceste pasaje: „Plecînd pe front pentru a relua comanda regimentului meu nu ştiu ce se poate întîmpla. Vreau ca toată lumea să afle că pruncul pe care-1 porți în pîntece este al meu şi că, în ciuda anulării căsătoriei noastre, mă consider mai departe soțul tău"267. Reținut sub pază la Bistrița, în Transilvania, Carol primeşte o scrisoare de la mama sa, care nu-şi va cruța fiul de aceasta dată: „Ți-ai renegat țara, surorile şi fratele, tradițiile şi datoria într-o vreme cînd, mai mult decît oricînd în istorie, România avea nevoie de conducători [...] Cînd ți-a venit mai bine, ai lăsat totul baltă, nesinchisindu-te de râul pe care-1 făceai şi sub înrîurirea altora, ai uneltit cu socialiştii, în speranța că astfel îi slăbeşti tatălui tău poziția"268. La 8 ianuarie 1920 s-a născut Carol Mircea Lambrino, fiul lui Carol şi al Ioanei Valentina. Pe actul de naştere numele tatălui a fost lăsat gol. Ca urmare a insistențelor părinților săi şi, mai ales, după ce guvernul a dat o dezmințire asupra autenticității actului de renunțare la calitatea de prinț

moştenitor, Carol pleacă la 21 februarie 1920 într-o călătorie în jurul lumii. Se va întoarce la sfîrşitul lunii septembrie şi va accepta căsătoria cu o prinţesă de sînge, luînd pe pricipesa Elena a Greciei (27 februarie 1921). Opt luni mai tîrziu, la 25 octombrie 1921, se va naşte Minai, nefericitul ultim rege al românilor.

Toată această poveste dinastică, nu ne-ar fi interesat decît pentru anecdotă, dacă nu ar fi avut consecinţe directe asupra evoluţiei statului român după Marea Unire. Să analizăm deocamdată cele trei probleme care se ridică din desfăşurarea evenimentelor: 1. Problema situaţiei militare a prinţului Carol. 2. Problema filiaţiei lui Carol Mircea Lambrino. 3. Problema dinastică.

Infracţiunile la legile militare ale prinţului Carol. Este clar că prinţul şi-a părăsit unitatea militară în care era ofiţer în ziua de 27 august 1918 şi că a încercat să treacă clandestin frontiera de stat, deghizat în ofiţer rus. Fiind recunoscut de ofiţerul german la Bender, Carol îşi declină identitatea: „N-am să vă ascund că sunt principele-moştenitor al României; eu călătoresc incognito şi fac apel la înţelegerea dumneavoastră. Mă duc în Rusia ca să fiu martor la căsătoria prietenului meu Serdici şi, datorită războiului şi recentei încheieri a ostilităţilor, sunt nevoit să călătoresc în străinătate, într-un anonimat deplin. Vă rog să păstraţi secretul!"269. Dintr-un început, declaraţia sa pune cîteva probleme. La 24 aprilie/7 mai 1918 se semnase la Bucureşti pacea separată cu Puterile Centrale, în temeiul aceleiaşi înţelegeri Armata română a fost demobilizată. Carol a mizat pe aceste acte pentru a se considera liber de răspunderea militară pe care i-o dădea situaţia de război şi, în consecinţă, a afirmat că ostilităţile sunt încheiate. Din nefericire pentru el, dar din fericire pentru ţara, Tratatul de la Bucureşti nu va fi ratificat, nu va fi recunoscut de nici o putere învingătoare, toate actele guvernului Marghiloman vor fi anulate şi România va declara solemn că starea de beligerantă nu a încetat niciodată. Tratatele semnate Ia sfîrşitul războiului de România şi România Mare însăşi, ca stat unitar, independent şi indivizibil se vor sprijini pe acest principiu: continuitatea stării de beligerantă a României cu Puterile Centrale! Iată însă că la 28 octombrie 1918, la o lună de la fuga lui Carol, guvernul român a înmînat reprezentanţilor Antantei aflaţi la Iaşi o notă în care se anunţa că „Majestatea Sa Regele a decretat mobilizarea armatei române şi a cerut, în interval de 24 ore, capitularea trupelor germane din Valahia"270. Evident, mobilizarea urma unei demobilizări. Ce a fost pus în discuţie, din cauza confidenţialităţii prezervate în jurul acestui caz, este dacă ofiţerul Carol fusese demobilizat cu acte oficiale, eventual prin demobilizarea regimentului său. Acest lucru nu pare credibil, atît timp cît el a fost arestat la întoarcere şi i

s-a dat o pedeapsă militară, în consecință, trebuie să judecăm acțiunile lui Carol în calitate de ofițer.

Conform Codului Justiției Militare aflat în vigoare prin legea din 14 mai 1881, părăsirea unității militare din care făcea parte se încadra la infracțiunea de dezertare. Aceasta era prevăzută în art. 229 şi arăta că „Este declarat de dezertor în străinătate, trei zile după constatarea lipsei, tot militarul care trece fără autorizație hotarul țării sau oricare afară din țară şi părăseşte corpul din care face parte"271, într-o prevedere expresă, la art. 231, se arăta că „Orice ofițer, culpabil de dezertare în străinătate, se pedepseşte cu destituire şi cu închisoare de la l la 2 ani, dacă dezertarea s-a întîmplat în timp de pace şi cu detențiune dacă dezertarea s-a întîmplat în timp de război sau pe un teritoriu asediat sau investit"272. Ofițerul dezertor era, după caz, degradat său destituit din armată. Mai mult decît atît, Carol făcuse şi o altă infracțiune gravă: trecerea frauduloasă a frontierei, faptă care, indiferent de calitatea lui — militar sau civil — exista şi în Codul Penal: „Să treacă în mod clandestin sau neclandestin, dar fără aprobarea autorității militare, frontiera mergînd într-o țară străină".

In legătură cu tentativa lui de a înscena un accident de călărie, precum şi pentru împuşcarea în picior pentru a nu pleca în Japonia. Codul Justiției Militare, la secțiunea Acte de laşitate prevedea: „Militarul care cu voință se automutilează pe sine sau pe altul cu învoirea lui, în scopul de a deveni impropriu, se pedepseşte în timp de război cu moartea (în acel moment chiar ne aflam în război, n.a.), iar în timp de pace cu închisoarea dela 3 la 12 ani, în acest din urmă caz, ofițerilor aplicîndu-li-se destituirea".

Toate aceste legi şi sancțiuni nu au fost aplicate prințului Carol, deşi exista întregul temei. Orice sentință pe acest temei 1-ar fi exclus de la drepturile civile şi militare. Pentru a evita acest lucru, Averescu i-a dat o sancțiune disciplinară, care era prevăzută în regulamentul militar, cu caracter de ordine interioară. Totodată, amănunt extrem de important, a fost invocată o scrisoare prealabilă a lui Carol către regele Ferdinand, prin care 1-a anunțat despre călătoria sa la Odessa, astfel încît să nu poată fi încadrat la infracțiunea de dezertare. Arma se va dovedi cu două tăişuri.

Moral însă, Carol s-a dovedit dezertor, transfug şi laş.

Valabilitatea căsătoriei de la Odessa. Aici, lucrurile sunt ceva mai clare. Carol s-a căsătorit la Odessa după legile țării respective, prin cununie religioasă, cu martori şi cu public în asistență. Pentru a anula căsătoria, Tribunalul s-a chinuit să găsească în Codul Civil măcar o prevedere care să permită o sentință defavorabilă soților: pentru că se făcuse fără autorizarea Augustului Părinte, fără înregistrarea căsătoriei la ofițerul stării civile, prin

înşelăciune şi fără publicarea „strigărilor" în presă. Argumentația era extrem de subțire, în primul rînd, acuzația că nu a avut autorizația tatălui său cădea, pentru că altfel se dovedea că anunțarea deplasării era o minciună, iar Carol era considerat dezertor, înregistrarea la ofițerul stării civile din România nu era obligatorie deoarece, în acelaşi Cod Civil invocat, la art. 152 se prevedea: „Căsătoria săvîrşită în țară străină, între români sau între români şi străini, va fi puternică şi în țară, dacă se va fi celebrat după formele uzitate în acea. țară"273, în Rusia era valabilă căsătoria religioasă, cu martori şi înscriere în registru, lucru pe care soții 1-au respectat, în plus, Zizi Lambrino îşi înregistrase actul de căsătorie de la Odessa în localitatea sa de reşedință din România:

‚Numărul de ordine al căsătoriei: 444

Luna august, ziua 31.

Carol, fiu al lui Ferdinand, prinț moştenitor al României, colonel al regimentului al VIII-lea de vînători al Armatei regale jțoinâne,necăsătorit, ortodox...

Vîrsta logodnicului 23 de ani.

Jeanne, fiica lui Constantin Lambrino, nobil, necăsătorită, ortodoxă.

Vîrsta logodnicei 22 de ani.

(Urma numele martorilor — prințesa Kropotkin, Serdici plus trei ofițeri ruşi n.a).

Semnat: Meletius Charavski (Şaravski, numele preotului n.a.)"274-

Acuzația de înşelăciune se referea la faptul anecdotic şi ridicol că Zizi Lambrino s-a trecut în registrul de căsătorii cu patru ani mai tînără. Avea, în realitate, 26 de ani. în sfîrşit, mai rămînea acuzația că nu au anunțat căsătoria în presă din timp. într-adevăr, la art. 174 din Codul Civil se prevedea cazul de nulitate „dacă căsătoria n-a fost precedată de cele 2 publicațiuni prescrise de lege"275. Pe acest temei căsătoria a fost anulată. Sentința a lăsat loc de interpretare:

‚Avînd în vedere că această clandestinitate în care a fost învăluită celebrarea căsătoriei Alteței Sale Regale, Prințul Carol, cu domnişoara Jeana Lambrino, a avut ca scop eludarea legilor referitoare la publicitate şi în scopul de a evita obstacolele care ar fi fost desigur ridicate în fața realizării acestei căsătorii din partea Majestății Sale Regelui; din partea autorității militare superioare, în baza Legii asupra căsătoriei militarilor din 12 martie 1900 — Prințul Carol fiind, deasemenea, militar; ca şi prin partea guvernului țării care s-ar fi opus unei căsătorii contrare spiritului Constituției noastre, care, stabilind principiul dinastiei străine, a exclus prin aceasta chiar şi ideea unei legături cu o familie română...

Aşa cum am arătat, legea căsătoriilor din Rusia nu îi obliga pe soţi să facă anunţuri în ziare, în ce priveşte obligaţia ca ofiţerul să-şi anunţe comandantul asupra intenţiei de a se căsători — adică, pe Averescu — tot legile militare arătau că anunţarea superiorului comandantului său direct — superiorul lui Averescu era regele Ferdinand — îl scuteşte de pedeapsă. Rezultă, aşadar, că mariajul făcut de Carol şi Zizi în Rusia a fost anulat în România, în realitate, pentru că mireasa s-a declarat cu patru ani mai tînără!

Problemele însă nu s-au terminat, pentru că un tribunal din România nu putea anula o căsătorie înfăptuită în Rusia, neavînd jurisdicţia asupra altei ţări. Conform uzanţelor internaţionale, o căsătorie într-o ţară străină, făcută după legile locale — lex Iod —, se supune jurisdicţiei locale — locus regit actum. Aşadar, căsătoria lui Carol cu Zizi Lambrino nu putea fi desfăcută decît de mitropolitul Rusiei, în urma întrunirii unui Consistoriu Duhovnicesc. Pe baza acestor fapte evidente, Carol Mircea Lambrino a intentat proces în aprilie 1955 la Lisabona, în 1957 la Paris şi în 1997 la Bucureşti. Le-a cîştigat pe toate. Un articol anume al Codului Civil din România nu lasă nici un dubiu asupra filiaţiei lui Carol Mircea Lambrino: „Căsătoria care s-a declarat nulă totuşi produce efectele sale civile, atît în privirea soţilor, cît şi în privirea copiilor, dacă ea s-a contractat cu bună credinţă"277. Sub presiunile Casei Regale, judecătorii au mai făcut o eroare. Considerînd că un proces de divorţ ar recunoaşte implicit valabilitatea căsătoriei, au ales formula anulării. Dar şi aceasta avea nuanţele sale delicate. Tribunalul ar fi trebuit să judece rapid cauza, pe temeiul nulităţii absolute. Pe cînd aşa, în faptul imediat al anulării printr-un proces cu părţi, căsătoria a fost recunoscută, pentru că altfel nu era ce să fie anulat. Prinţul Carol avea la dispoziţie şi o prevedere a Art. 286 din Codul Civil care îi permitea să conteste legitimitatea copilului născut după 300 de zile de la introducerea acţiunii de divorţ. Cum divorţul nu a fost acceptat drept modalitate de despărţire, şi aceasta prevedere legală cade. Recunoscut în repetate rînduri de tatăl său ca prim născut, inclusiv în baza unei căsătorii valabile, recunoscute de trei instanţe din ţări diferite, Carol Mircea are acces direct şi legitim la orice revenire a Constituţiei monarhiste din 1923 în România, înaintea lui Mihai de România.

Problema dinastică. Aşa cum am văzut, la 1 august 1919, Carol a înaintat tatălui său o cerere de renunţare la drepturile dinastice, în baza articolului 83, aliniatul 2 din Constituţia din 1866. într-adevăr, la aliniatul 2 exista următoarea formulare: „Dacă nici unul din frafii sau coboritorii lor nu s-ar mai găsi în viaţă sau ar declara mai dinainte că nu primesc Tronul, atunci regele va putea numi succesorul său dintr-o dinastie suverană din Europa, cu primirea Reprezentaţiunei naţionale, dată în forma prescrisă la art. 84". Cum regele

Ferdinand nu a luat în considerare actul de renunțare al prințului, iar Parlamentul, sub forma unei Reprezentațiuni naționale, nu a votat o astfel de decizie, declarația de renunțare a rămas literă moartă, fără nici o valoare oficială.

Jocul de-a justiția, de-a armata şi de-a căsătoria, încălcarea legilor țării şi a legilor nescrise ale moralității lasă întotdeauna urme. Pînă la moartea sa din 1953, orice tribunal independent şi corect din Rusia, Portugalia sau Franța îl putea condamna pe Carol pentru bigamie.

în sfîrşit, un ultim argument, şocant chiar pentru actorii acestor evenimente: nici Constituția, nici vreo altă lege nu interziceau expres căsătoria unui prinț moştenitor cu o româncă. Abia în 1926 se va da această lege. Amețiți de soluția găsită în cazul logodnei secrete dintre Ferdinand şi Elena Văcărescu şi de reacția liderilor politici, opinia publică a rămas convinsă că membrii familiei regale nu se pot căsători cu români. Dar era fals — nihil obstat.

A doua criză dinastică

In decembrie 1925, Carol produce a doua mare criză dinastică, printr-o nouă renunțare la tron. De data asta, argumentele sale au fost ceva mai complexe şi nu s-au limitat la noua sa aventură, Elena Lupescu. Carol a invocat considerente politice, care vizau guvernarea „dictatorială" a lui Ionel I.C. Brătianu, şi argumente de onoare, care loveau în relația intimă dintre regina Măria şi prințul Barbu Ştirbey. De fapt, renunțarea definitivă la dreptul de moştenire a Tronului avea alte origini. Prințul Carol intrase în afaceri din postura de inspector general al Aviației. Profitînd de poziția sa şi de accesul direct la informația strategică, prințul Carol a intervenit în negocierile cu firmele contactate pentru cumpărarea de avioane necesare dotării armatei. Cazul merită a fi cercetat în amănunt, pentru a înțelege exact resorturile ultimei sale renunțări la Tron.

Afacerea Armstrong-Fokker. După o lunga perioadă de ostracizare, generalului-maior de aviație inginer Gheorghe Negrescu, unul din pionierii aviației în România, i s-a permis să-şi publice memoriile în anul 1977. Cartea, deşi editată într-un tiraj modest, este cea mai vie cronică a istoriei aviației militare de la începuturi şi pînă la al doilea război mondial. El a fost martor al afacerii lui Carol. La l ianuarie 1924, în cadrul Ministerului de Război a fost creat Inspectoratul General al Aeronauticii, al cărui şef a fost numit prințul Carol. Atribuțiile Inspectoratului erau de comandă şi instrucție, iar inspectorul general nu se ocupa de problemele administrative. Acestea reveneau Direcției Superioare Aeronautice, conduse de colonelul Gheorghe Rujinschi. Din înalta funcție pe care o deținea, Carol obține pentru dotarea aviației militare un

credit de aproximativ 500 de milioane de lei, care trebuia să fie destinat achiziționării unui lot de 150 de avioane de recunoaştere şi 60 de avioane de vînătoare. Generalul Negrescu (la acea dată maior-ingi-ner) a fost numit în comisia de achiziționare, în calitatea sa de comandant al Arsenalului aeronautic. După studierea ofertelor s-a constatat că erau în discuție două tipuri de avioane: 1. aflate deja în serviciu la alte armate; 2. avioane noi, neintroduse în flotila vreunui stat. De la început a părut suspect interesul lui Carol pentru propunerea firmei britanice Siskin-Armstrong, care însă oferea un avion total necunoscut, aflat în fază de prototip, fără să treacă probele de rezistență statică şi, oricum, fără posibilitatea cunoaşterii performanțelor de zbor. La începutul lunii aprilie 1924, comisia s-a prezentat la Carol cu opțiunea sa asupra programului de achiziții, dar a condiționat contractul cu Siskin-Armstrong de efectuarea tuturor testelor. Enervat pentru faptul că ofițerii insistau să asigure viața piloților în carlinga unui avion complet necunoscut, Carol şi-a arătat nemulțumirea şi a început să facă presiuni asupra comandanților. Colonelul Rujinschi 1-a luat deoparte pe maiorul Negrescu şi i-a spus: „Negrescule, să ştii că ne-am ars şi o să avem neplăceri; prințul Carol nu a rămas deloc mulțumit de propunerile noastre"278. După trei săptămîni, fără să mai fie consultați, a fost lansată o comandă de 60 de avioane de vînătoare tip Siskin-Armstrong, cu motoare Siddeley, de 370 CP, în Anglia. Speriat de consecințele unei astfel de decizii iresponsabile, colonelul Rujinschi U numeşte în fruntea comisiei de recepție pe maiorul inginer (jh. Negrescu, pentru a fi sigur că nu se vor produce abateri de la cerințele comenzii statului român. Drept represalii, Carol îl destituie pe Rujinschi din funcția de director al Direcției Superioare a Aeronauticii şi numeşte în locul lui un general de artilerie. Hotărît să nu pună în pericol viața piloților români, să nu compromită acțiunile de luptă ale Aviației pe timp de război şi să nu risipească banii țării, maiorul Negrescu se deplasează la fabricile constructoare din Anglia pentru a supune avioanele la testele cerute de reglementările internaționale. Cînd, la 13 august 1924, prințul Carol soseşte el însuşi la fabrica din Coventry pentru a se interesa de mersul contractului, directorul englez se plînge acestuia de scrupulozi-tatea ofițerului român, iar Carol stîrneşte un adevărat scandal, umilindu-1 pe Negrescu de față cu străinii. Lucrurile s-au complicat şi mai mult, prin apariția la fața locului a prințului Paul al Greciei, înțeles cu Carol. în fața unei grave încălcări a regulilor administrative, ataşatul militar al României în Anglia, nimeni altul decît colonelul Ion Antonescu, este nevoit să intervină dur şi să oprească amestecul ilegal al celor doi prinți. De atunci, Carol îi va purta pică lui Antonescu. Iată însă că la scurt timp după acest incident, în ziua de l

octombrie 1924, încep probele statice ale avionului. Prototipul se dovedeşte inferior la toate caracteristicile, (între altele, în loc de plafonul de 8 000 m., atingea doar 6675 m, în loc de viteza maximă de 265 km/h, atingea doar 243 km/h etc.), iar la încercarea de presiune, una din aripi a cedat, rupîndu-se de fuselaj. în sfîrşit, la începutul lunii decembrie 1924, cînd a fost supus testelor motorul avionului s-a constatat „crăparea lagărelor şi înlocuirea lor frecventă după zborurile şi probele de banc de 3 ore. Cazul era grav"279. Parcă pentru a nu mai exista nici un dubiu asupra acestei afaceri frauduloase, la 18 februarie 1925, în timpul unui zbor de încercare al avionului Siskin-Armstrong „maiorul Sănătescu se prăbuşise prin ruperea în aer a avionului şi se zdrobise de pămînt"280. Cercetarea accidentului a demonstrat că avionul s-a dezintegrat pur şi simplu în aer, pe timpul unor solicitări normale luptei aeriene. Cu toată această dramă, Carol a refuzat să rezilieze contractul şi a obligat Ministerul de Finanţe să plătească 100 de milioane de lei, valoarea afacerii. Firma n-a fost în stare să onoreze comanda şi a transfor-mat-o în furnizare de echipamente, întors în ţară în luna mai 1925, maiorului Negrescu i s-a refuzat avansarea în grad de care beneficia legal şi a fost destituit din funcţia de comandant al Arsenalului aeronautic, în locul lui a fost numit un ofiţer de cavalerie. Pentru că România avea totuşi nevoie de avioane de vînătoare, a fost contractat rapid un nou Iot de 50 de aeronave, Ia firma olandeză Fokker. Curînd s-a constatat că reprezentantul străin al acestei afaceri era acelaşi care angajase pentru statul român afacerea Siskin-Arm-strong. în prezenţa unui act scandalos de corupţie, Justiţia îşi declanşază acţiunea şi membrii reţelei de afaceri, între care şi mulţi ofiţeri, sunt arestaţi.

în spatele acestor afaceri oneroase şi periculoase pentru securitatea României se afla o firmă particulară ai căror patroni mascaţi erau prinţul Carol al României şi prinţul Paul al Greciei. Implicările lui Carol în achiziţionarea de aeronave pentru Aviaţia militară va avea aspecte dintre cele mai grave, deoarece va produce o înzestrare pestriţă, cu prea multe tipuri de aparate, de diferite fabricaţii, care necesitau un imens efort de întreţinere şi provocau alte comenzi, pentru piese de schimb. Carol era interesat în fărîmiţarea comenzilor la cît mai multe firme străine, astfel încît să poată lua comisioane de mai multe ori în schimbul semnării, rezilierii sau resemnării contractelor. Elena Lupescu era implicată în tranzacţii şi asigura transferul banilor în străinătate, în faţa acestei situaţii, Ionel I.C. Brătianu a intervenit în forţă.

Conflictul cu liberalii. La acea dată ministru de finanţe era Vinţilă Brătianu. Acesta i-a semnalat fratelui său, prim-ministru al ţării, că afacerile prinţului Carol se extind şi că acoperirea lor implică relaţiile interne şi internaţionale dubioase ale Elenei Lupescu. Istoriografia noastră are un caz nerezolvat, care,

dacă ar fi lămurit, ar explica foarte multe lucruri: calitatea Elenei Lupescu de agentă a URSS. Fără îndoială că era extrem de uşor în acea perioadă să-i fie plasată lui Carol o agentă, atît timp cît acesta nu alegea prea mult, se combina rapid cu orice femeie care îi dădea repede de înțeles că este predispusă la o legătură sexuală şi nu-şi punea problema consecințelor de tot soiul. Serviciile de informații româneşti reuşiseră să depisteze destule femei cu relații în mediul diplomatic, plasate de servicii occidentale în anturajul prințului. Nu ştim prea multe despre acest gen de acțiune combinată de NKVD sau GPU, pentru că probele au fost cu atenție şterse. Putem aduce doar probe indirecte. Astfel, ştim că Elena Lupescu întreținea legături informative cu activişti din rîndurile socialiştilor români, de regulă evrei, şi Elena Lupescu, că prințul Carol folosea acest canal pentru a produce campanii de presă împotriva Brătienilor şi a prințului Barbu Ştirbey.

în anul 1925, în mediul familiei regale se instalase îngrijorarea pentru starea de sănătate a regelui Ferdinand, şi Carol îşi pregătea terenul pentru domnie, în perspectiva unei stăpîniri fără probleme şi, probabil, pentru continuarea afacerilor, Brătienii trebuiau îndepărtați. Singura forță politică ce putea conduce atunci o activitate ilegală şi teroristă era gruparea socialistă. Cum Ionel I.C. Bră-tianu nu era un copil, ci o fiară politică, manevrele prințului au fost uşor descoperite şi anihilate. Dintr-o scrisoare a lui Virgil Madgearu către Mihail Manoilescu, controlată de serviciile române de informații, s-a aflat că Ionel I.C. Brătianu comunicase sub titlu confidențial unor ziarişti francezi că „principele Carol era în legătură cu ruşii, prin intermediul doamnei Lupescu, agenta sovietică"21. Aceşti ziarişti, probabil ofițeri de renseignement, nu au publicat niciodată informația, ea avînd altă destinație. Nu trebuie să ne mire faptul că exact în acea perioadă, în jurul Iui Carol au apărut nişte indivizi suspecți, care s~au constituit într-un fel de grup politic carlist: „Acest grup de opoziție a atras o mulțime de socialişti, precum şi cîțiva extremişti, ceea ce i-a îndreptățit pe adversari să-i spună «Carol bolşevicul», din cauza relațiilor sale politice"282. Elena Lupescu a fost pusă sub urmărire informativă de un tînăr ofițer care nu-i prea iubea pe ruşi: Eugen Cristescu. Mai ştim că în deceniul patru, după lovitura de stat care 1-a pus pe Tron pe Carol, Elena Lupescu şi-a constituit un serviciu propriu de informații. Atît Mihai Moruzov, cît şi Eugen Cristescu au observat-o fără încetare şi probabil va fi foarte greu de aflat ce anume urmăreau: parazitarea de către acest serviciu privat a activității informative a structurilor oficiale sau activitățile sale de spionaj în favoarea URSS. A existat şi un dosar Elena Lupescu, despre care se spune că a fost distrus de Eugen Cristescu. Oricum, din însemnările zilnice ale lui Carol al II-lea, mutilate de Elena Lupescu în

Portugalia după război, au rămas cîteva notițe interesante. Vineri, 3 septembrie 1937, Carol consemna: „Duduia, la cină, după ce (care, n.a.) pleacă la un rendez-vous de informații. O duc cu maşina, însoțită de Mihăiță"283. Fără îndoială, este greu de controlat la ce fel de întîlnire de informații se ducea Elena Lupescu. Subiectul este însă destul de ciudat, pentru că patru zile mai tîrziu, Elena Lupescu îl suna pe Carol pentru a se plînge că este supravegheată de unul din serviciile de informații româneşti, deşi Carol dăduse ordin ca această activitate să înceteze: „Ca de obicei, telefonul cu D[uduia]; simt că nu e mulțumită. După lungi discuții, obțin că s-a enervat pe chestia pazei şi supravegherii, care, în loc de a se slăbi, s-a întețit"284. Că nu era vorba de agenți destinați protecției amantei regelui, ne lămurim în însemnarea făcută alte patru zile mai tîrziu: „Mare bucurie s-o văd pe D[uduia] mea iubită, încă cam supărată de chestiunea spionajului, care n-a încetat decît în ziua în...(Fila 47 lipseşte din manuscris)"2. Sigur că iar ne putem întreba ce motiv a avut Elena Lupescu să rupă această filă din manuscris, dacă era vorba de propria ei pază şi siguranță, în plus, este de menționat că în 1934, cînd era director al Siguranței, Eugen Cristescu a fost destituit „pentru că urmăreşte corespondența doamnei Lupescu"286. Bineînțeles ca acest caz va trebui lămurit într-o zi cu documente şi probe, pentru a ieşi din zona presupunerilor, dar la fel de important este să ne gîndim dacă comportamentul regelui Carol al II-lea a fost influențat de o agentă sovietică. Am avea astfel un răspuns şi pentru marile enigme ale deciziilor aberante de politică externă din anii premergători şi pentru prăbuşirea teritorială inexplicabilă din 1940. Revenind în 1925, va trebui să constatăm că în subterana conflictului Carol — Brătianu se aflau cu totul alte motive decît „dictatura" liberalilor. Ionel I.C. Brătianu ajunsese la o putere în stat asemănătoare celei la care ajunsese şi tatăl său, pentru simplul motiv că un sistem politic improvizat ca al nostru nu putea supraviețui şi nu putea produce progres decît cu o guvernare autoritara disimulată. Carol înțelesese acest lucru şi căuta să-1 aplice pentru el, prin înlăturarea liderului. Aşa se face că şi întregul scandal provocat în jurul relației regina Măria — prințul Barbu Ştirbey, pe care românii o cunoşteau de cel puțin un deceniu şi jumătate — la fel cum se ştia că ultimii doi copii ai reginei nu sunt ai regelui —, nu a fost decît o diversiune. Concret şi imediat, Brâtianu i-a cerut Elenei Lupescu să părăsească țara. Şi această invitație de părăsire a țării este ciudată, pentru că prințul Carol era legat în acea perioadă de mai multe femei şi întotdeauna se găsiseră soluții „interne" pentru îndepărtarea amantei. Motivul a fost fie implicarea în afacerile prințului, fie activitatea de spionaj, dar Carol a transformat incidentul într-o tentativă de îndepărtare a iubitei sale şi de rupere

a unei legături sentimentale. Cum scandalul afacerii Armstrong-Fokker izbucnise în presa pariziană, Carol a cedat nervos. Mai întîi 1-a insultat pe Ionel Brătianu. Acesta i-a răspuns demn: „Rog pe Alteța Sa Regală să-şi amintească că sunt liderul celui mai puternic partid din România şi că, iată, se împlinesc mai mult de de douăzeci de ani de cînd servesc Coroana şi Țara mea, cu tot simțul responsabilității, atît față de una, cît şi fafă de cealaltă". Carol uitase că în consiliul politic din Moldova, în 1918, doar Brătianu luptase singur pentru salvarea dreptului său la Tron şi întorsese decizia majorității liderilor politici. Apoi, într-un acces de furie, Carol 1-a scuipat pe Barbu Ştirbey ca un birjar, în apartamentul reginei Măria. Prințul român a scos sabia să-1 taie, dar a fost dezarmat de servitori. Iată aşadar că, la sfîrşitul anului 1925, cuplul Carol-Lupescu era total încolțit.

Renunțarea definitivă la Tron. Pentru descrierea condițiilor în care Carol a produs ultima sa renunțare la Tron, să dăm cuvîntul unor eminenți istorici: „Trimis să reprezinte familia regală română la funeraliile reginei (mamă) Alexandra a Marii Britanii, decedată la 20 noiembrie, pricipele Carol nu s-a mai întors în țară. El s-a deplasat la Paris, unde s-a întîlnit cu Elena Lupescu, după care au plecat împreună la Veneția. De aici Carol a trimis la 12 septembrie 1925 regelui Ferdinand I o scrisoare prin care-1 anunța că renunță definitiv şi irevocabil la calitatea de moştenitor al tronului; el se angaja să nu vină în țară timp de 10 ani, iar după expirarea acestui termen să nu se întoarcă decît cu autorizația guvernului. După o discuție cu Ion I. C. Brâtianu, regele a decis să-1 trimită în Italia pe Constantin Hiott, ministrul Casei Regale, pentru a vedea «dacă principele este conştient de consecințele acțiunii sale». Hiott avea misiunea de a-1 aduce pe Carol în țară sau, dacă acesta refuză, să semneze o nouă scrisoare prin care preciza că renunță şi la drepturile ce-i reveneau asupra fiului său Mihai. Principele a refuzat să se întoarcă şi a semnat scrisoarea, la 28 decembrie"287. Vom constata, aşadar, că a fost vorba de două scrisori de renunțare. Prima, cea din 12 septembrie, a avut aspectul unui şantaj, a unei forțări a mîinii regelui, Carol condiționînd revenirea în țară de îndepărtarea adversarilor săi şi amenințînd, pentru întărirea cererii sale, cu renunțarea la Tron. Era o mişcare bine calculată, pentru că scrisoarea de renunțare avea destule ambiguități şi se prezenta oricum ca un text de natură epistolară şi nu cu puterea unui act formal: ,£ire,

Vă rog ca prin această declarație să primiți că renunț la toate drepturile mele de Principe Moştenitor al României.

Conform Statutului familiei regale, rog pe Majestatea Voastră de a-şi da înalta Sa Aprobare acestei hotărîri irevocabile.

Totodată, spre a nu produce vreun neajuns in viitor, să daţi înaltul Majestăţii Voastre Ordin ca să fiu şters dintre membrii Familiei domnitoare a României şi să mi se acorde numele sub care îmi voi putea alcătui o nouă stare civilă.

Prin aceasta declar că nu voi avea nici o pretenţie asupra drepturilor mele, la care am renunţat de bună voie, şi mă angajez, pentru liniştea tuturor, să nu mă mai întorc în ţară timp de 10 ani fără a fi chemat de cei în drept şi fără autorizaţia Suveranului.

Carol, Principe al României"

Cheia textului se afla în ultima frază, acolo unde Carol lăsa deschisa o portiţă pentru reîntoarcere, pe care n-ar fi făcut-o „fără a fi chemat de cei în drept". Altfel spus, o cădere a guvernului liberal şi o venire la putere a unui alt partid cu majoritate în Parlament putea produce o „chemare" din străinătate a fostului prinţ. Carol mai spera şi că timpul va vindeca o altă rană adîncă: scandalul afacerii cu avioane. De altfel, o dată cu scrisoarea din 12 decembrie 1925, el a expediat tatălui său şi o a doua scrisoare, care atingea problema calităţii de inspector general al Aviaţiei. Conţinutul scrisorii certifică, de fapt, vinovăţia lui şi motivul real al fugii. Plîngîndu-se că nu a fost ajutat să ducă la bun sfîrşit programul de înzestrare a Armatei, el găsea două cauze: „1. Sumele ce s-au alocat din buget erau date atît de tîrziu încît comanda nu se putea îndeplini decît în anul următor şi totdeauna reduse în aşa fel încît nici pe jumătate nu se putea executa programul admis. 2. Din cauza noianului de intrigi şi de interese personale şi politice, atît interne, cît şi externe, ce se teşeau împrejurul acestei chestiuni, nu putea fi achiziţionată tehnica cea mai perfectă"288. Ambele afirmaţii ale lui Carol erau false. Ministrul de Finanţe, Vintilă Brătianu, despre care a tot afirmat apoi că îi este unul din duşmani, eliberase tranşa de 100 de milioane de lei destinată contractului şi banii s-au plătit. Din ei şi-au luat Carol şi Paul al Greciei primul comision, întîrzierile la care se referă erau legate de faptul că avionul Siskin-Armstrong nu exista, iar cînd a început să fie construit ca prototip a cedat la testele de anduranţă, apoi s-a dezintegrat în zbor, omorînd un pilot român, în ce priveşte achiziţionarea tehnicii „cea mai perfectă", afirmaţia este de-a dreptul cinică, dincolo de aspectul său agramat289, în încheierea raportului pe care îl înainta astfel regelui — deşi Inspectoratul se subordona Ministerului de Război —, caracterul justificativ şi preventiv al demersului său ieşea cu evidenţă la iveală: „Din aceste consideraţiuni şi pentru consideraţiuni şi mai intime, care n-au locul în raportul de faţă, şi cum în aceste zile se face lumină asupra unor fapte săvîrşite la Direcţia Aeronauticii şi Ia care n-am nici o responsabilitate,

rog pe Majestatea Voastră să-şi ridice înalta încredere ce mi-a acordat-o numindu-mă inspector general al Aeronauticii..."290

Mai este de menționat aici ca în deplasarea la Milano împreună cu Elena Lupescu, Carol a fost însoțit de colonelul Nicolae Condiescu, care s-a ocupat de acomodarea la Hotel de la Viile a celor doi fugari şi s-a pus la dispoziția acestora ca servitor, împreună cu servitorul angajat de perechea română.

Sigur că Ionel Brătianu a înțeles repede despre ce este vorba, aşa că demersul făcut pe lîngă fugar prin intermediul lui Hiot a avut mai mult caracter de clarificare hotârîtă a situației. Constantin Hiot a plecat la Milano cu textul declarației oficiale de renunțare întocmit de la Bucureşti şi unde se prevedea expres: „Renunț, de asemenea, la drepturile ce mi-ar reveni prin legile țării asupra fiului meu şi asupra bunurilor mele". Simona Lahovary, una din doamnele de onoare ale reginei, va consemna reacția lui Carol în fața acestei cereri: „On me trouve donc si dechul" (Mă cred atît de josnic?)291. Lămurit asupra deciziei ferme a guvernului şi a Casei Regale de a nu mai juca dramoleta din 1918, Carol a semnat actul oficial de renunțare. Măria îi va scrie o scrisoare în calitate de mamă şi regină, care ține loc de orice alt comentariu asupra comportamentului lui Carol: „M-am repezit ca o tigroaică apărîndu-şi puiul, m-am repezit şi-am ținut piept unei lumi duşmănoase, pentru tine, Carol, pentru tine, fiindcă am crezut în tine... Dacă socoteşti că viața îți datorează totul, iar tu nu-i datorezi nimic vieții, atunci bine faci, să ştii, deoarece nu eşti demn de-ncrederea pe care Dumnezeu şi-a pus-o în tine, nu eşti demn de-a fi un om între oameni, nu eşti demn de a fi principe, soț, tată, fiu. în chip de adio, ascultă numai atît, Carol: deşi lumea e mare, inima unei mame e şi mai mare, şi chiar făcută în bucăți, călcată în picioare, ajunsă o zdreanță sîngerîndă, încă mai poate bate la ceas de restrişte... Te sărut pe frunte pentru ultima oară, Carol. îți dau ultima sărutare a unei mame"292. Repudiat de mama şi de tatăl său, Carol va duce o viață de petreceri în străinătate, locuind mult timp în Italia sub protecția lui Benito Mussolini, pe care îl admira. Acesta, francmason şi comunist activ, inițiase curentul politic socialist numit fascism şi preluase puterile depline ale statului în anul 1925. Carol se arăta atras de fascism, pe care îl considera un model de contracarare a regimului democratic parlamentar.

în aceste condiții, regele Ferdinand convoacă la Peleş în ziua de 31 decembrie 1925 un Consiliu de Coroană la care invită pe liderii partidelor politice. Aceştia au avut mai întîi întrevederi separate cu suveranul. Cele mai importante dintre ele, pentru istorie şi pentru studiul de față, a fost cu reprezentanții Partidului Național Român (luliu Măniu) şi ai Partidului Țărănesc (Ion Mihalache). Cei doi se consultă înaintea audiențelor şi hotărăsc

să adopte o poziție comună, întrevederea regelui Ferdinand cu Ion Mihalache a avut următoarea desfăşurare:

„(Regele): sunt hotărît să primesc renunțarea şi vă cer sprijinul!

(Mihalache): Fără îndoială, Sire, actul Alteței Sale priveşte, în primul rînd pe Majestatea Sa în calitate de părinte şi şef al familiei regale. Totuşi, mi-aş permite a observa că renunțarea unui prinț moştenitor cuprinde incalculabile primejdii în viitor. De aceea ar fi necesar să se mai încerce un demers pe lîngă Alteță Să spre a-1 îndupleca să revie.

(Regele): Am făcut toate demersurile şi au rămas zadarnice. De altminteri, prințul este foarte enervat şi în explicația pe care am avut-o la plecarea (lui) din țară a avut o asemenea atitudine, încît abia am putut să mă stăpînesc.

(Mihalache): Istoria ne arată, Sire, că au fost unii regi care au făcut în tinerețe greşeli mai mari şi, totuşi, mai tîrziu au ajuns suverani admirabili. Exemplul, nu tocmai vechi, al regelui Angliei, Eduard al VH-lea, este concludent.

(Regele): Da, ştiu, şi sunt cu atît mai zdrobit cu cît şi eu, personal, am putut face greşeli...

(Mihalache): Rog pe Majestatea Sa să măi încerce înainte de a se lua o hotărîre atît de gravă!

(Regele): Nu, nu, d-le Mihalache, crede-mă, hotărîreă mea este definitivă. Este o creangă putredă în dinastie, pe care trebuie să o tai spre a salva Coroana!

(Mihalache): Față de această hotărîre irevocabilă şi cu rezervele cuprinse la început, Sire, Partidul Țărănesc nu poate fi decît alături de Măria Să".

De asemenea, importantă a fost şi opinia preşedintelui Partidului Național Român: „Participînd la şedința Consiliului de Coroană din 31 decembrie 1925, luliu Maniu a declarat că dreptul de a hotărî într-o asemenea problemă aparținea regelui, dar că ar fi necesar încă un demers «solemn şi oficial» pe lîngă principe, pentru a-1 determina să revină asupra deciziei sale"294. Pentru că am subliniat preventiv importanța poziției celor doi lideri, o scurtă analiză asupra intervenției lor este necesară.

Conform stenogramei Consiliului de Coroană prezentate de ziarul Cuvîntul sub forma disimulată a unei relatări, luliu Maniu a afirmat că „nouă nu ne rămîne decît să luăm act de declarația irevocabilă a M. Sale şi a primi renunțarea la succesiune a moştenitorului". Totodată, Maniu a cerut şi „suspendarea şedinței Consiliului de Coroană" pentru a se încerca un ultim demers, în finalul intervenției sale, Maniu a declarat că „oricare ar fi hotărîrea M.S. în această chestiune, ea ne va găsi alături de Majestatea Sa"295. Poziția lui Maniu a derutat pe toți participanții, inclusiv pe rege, pentru faptul că

prezenta o evidentă contradicţie: dacă se recunoştea decizia irevocabila a regelui de a accepta renunţarea şi ea era primita de Partidul Naţional, ce sens avea cererea de suspendare a Consiliului de Coroană pentru o nouă încercare? Nicolae lorga chiar ne-a lăsat mărturie un amănunt al atitudinii lui Maniu: după terminarea Consiliului, intervine asupra stenogramei şi „la redactare, pe urmă, îndreaptă: să se amîne hotărîrea"296, în loc de suspendarea şedinţei, în 1934, cînd va scrie un memoriu asupra evenimentului, luliu Maniu va prezenta cu totul altfel faptele, în primul rînd, deşi toate mărturiile atestă că regele Ferdinand i-a anunţat încă de la început pe liderii politici că decizia lui este „irevocabilă", „definitivă" şi „nestrămutată", Maniu falsifică realitatea şi afirmă că regele doar „ a rugat pe cei prezenţi să se declare privitor la acesta propunere"297, în continuare, liderul PNŢ va susţine că „toţi cei care au luat cuvîntul s-au declarat, cu diferite comentarii, pentru acceptarea şi aprobarea hotărîrii Regelui Ferdinand, în afară de dnii lorga, Vaida şi eu"298. Şi această afirmaţie este falsă. De fapt, toţi liderii politici prezenţi au acceptat dezmoştenirea lui Carol şi urcarea lui Mihai I pe Tron, dar luliu Maniu a deformat contribuţia sa la eliminarea din dinastie a lui Carol Caraiman, transformînd cererea sa penibila de suspendare a Consiliului de Coroană, şi care stîmise stupoare, într-un vot negativ al Partidului Naţional. Astfel, el încerca să legitimeze desfăşurarea şi apoi justificarea politicii procarliste terminate în catastrofă naţionala, în deceniile următoare, ajungerea la Putere a acestei maniere de a face politică, pe care noi astăzi o privim cu zîmbete şi înţelegere, va da lovitura de graţie sistemului parlamentar şi va pecetlui eşecul democraţiei române. I-am fi putut găsi o scuză lui Maniu, imaginîndu-ne uşor că rezervele arătate de el şi de Mihalache proveneau din necunoaşterea detaliilor intime ale renunţării din 1918, ale evoluţiei deciziilor şi corespondenţei din Moldova, precum şi din necunoaşterea sau ignorarea caracterului oneros al afacerii cu avioane, care constituia cauza principală a fugii prinţului. Din păcate, confirmarea în timp a tipului de politică ă la Maniu va veni în cele mai grele momente ale statului.

Profesorul lorga încerca să joace o nouă carte politică, în ideea unei ascensiuni în fruntea vieţii politice, pe fondul unei eventuale reveniri a lui Carol la putere. Dominat de ura personală împotriva lui Ionel Brătianu şi înfuriat pe eşecurile sale politice, lorga va descrie toată această perioadă cu patimă, în realitate, el a fost privit de colegii săi din vîrful clasei politice cu îngăduinţă şi cu ironie. Ainsi que Ies grand discurs ne sontpas Ies grands faiseurs, opiniile marelui învăţat în jurul „afacerii Carol" trebuie citite cu multă circumspecţie. El rămîne însă unul din marii portretişti ai epocii. O intervenţie anume din Consiliul de Coroană, cea a lui Alexandru Vaida-

Voevod, nu va fi reprodusă de nimeni public, deoarece fusese vulgaire, terrain pathologique, Vaida făcînd aluzie la boala prinţului şi la efectele sale nocive asupra judecăţii 2".

După sărbătorile de Anul Nou 1926, în prelungirea deciziilor regale, în baza hotârîrii luate în Consiliu de Coroană şi cu acordul expres al suveranilor, la 3 ianuarie se întruneşte la Sinaia un Consiliu de Stat privat, care ia în discuţie procedurile de protecţie a Coroanei Şi a Constituţiei în faţa actului de renunţare remis de prinţul moştenitor. Au participat regele, regina, primul ministru şi trei miniştri. Consiliul a decis să treacă toate actele referitoare la criza dinastică prin Parlament, astfel încît ele să capete putere de lege. Conform art. 83, alin. l din Constituţia din 1923 „Regele, în vieaţă fiind, poate numi o Regenţă, compusă din trei persoane, care, după moartea Regelui, să exercite puterile regale în timpul minorităţii succesorului Tronului. Această numire se va face cu primirea Reprezentaţiunii naţionale, dată în forma prescrisă la art. 79 din Constituţia de faţă". Consiliu de regenţă a fost propus a fi constituit din Patriarhul Miron Cristea, din preşedintele Curţii de Casaţie, Gheorghe Buzdugan, şi din prinţul Nicolae. Totodată, s-a decis ca votul Parlamentului sa confirme cu putere de lege pierderea oricăror drepturi de succesiune de către Carol, calitatea sa de cetăţean român obişnuit, lipsit de orice privilegiu şi egal cu toţi ceilalţi în faţa legii, precum şi desemnarea lui Mihai ca prinţ moştenitor.

Temeiul constituţional şi legal

A doua zi, în 4 ianuarie 1926, în plenul reunit al celor două Camere, a fost ascultat mesajul regelui şi au fost supuse aprobării cele două decizii:

„Domnilor deputaţi!

Alteţa Sa Regală, Prinţul Carol mi-a trimis de la Milano declaraţia următoare, scrisă în întregime şi semnată de mîna Alteţei Sale:

Act de renunţare la drepturile şi prerogativele de membru al Familiei domnitoare şi de Principe Moştenitor al României!

Declar prin prezentul act, că renunţ în mod irevocabil la toate drepturile, titlurile şi prerogativele de care, în virtutea Constituţiei şi a Statutului familiei regale, m-am bucurat pînă acum, în calitatea mea de Prinţ Moştenitor al României şi de membru al familiei regale. Renunţ, în acelaşi timp, la drepturile ce mi-ar reveni prin legile ţarii asupra fiului meu şi asupra averii sale.

Declar, în afară de aceasta, că nu voi avea nici o pretenţie asupra drepturilor la care am renunţat în mod liber şi din proprie iniţiativă, şi mă angajez pentru binele tuturor, să nu mă reîntorc în ţară timp de 10 ani, şi după expirarea acestui termen, sa nu revin fără autorizaţia Suveranului.

Milano, 28 decembrie 1925. Semnat: Carol, Prinț al României"

în continuare, a fost citită declarația solemnă a regelui |perdinand I al României: „Domnilor deputați,

Este o profundă durere că trebuie să constat că pentru a treia loara de cînd se găseşte la vîrsta de bărbat, Alteța Sa Regală, prințul ICarol, nu vrea să îndeplinească marile îndatoriri care îi incumbă în lealitatea sa de Prinț Moştenitor şi că printr-o decizie irevocabilă el cere să fie eliberat de această misiune.

în fața acestei decizii, şi pătruns de grija viitorului țării şi a [intereselor permanente ale Coroanei, care sunt legate de el într-un |mod atît de indestructibil, mă simt obligat să vă supun actul de enunțare la Tron a Alteței Sale Regale, prințul Carol, cerîndu-vă să |acceptați renunțarea sa, aşa cum am acceptat-o eu însumi, şi să constatați că Alteța Sa Regală, prințul Carol, a renunțat în mod definitiv şi la titlurile de care se bucură pînă în prezent în virtutea Constituției şi a Statutului familiei regale, în calitatea sa de Prinț loştenitor al României şi de membru al Familiei domnitoare.

Semnat: Ferdinand"

A urmat cererea oficială de recunoaştere a lui Mihai drept prinț moştenitor:

„Domnilor deputați!

Ca o consecință naturală a acceptării renunțării la succesiune a Alteței Sale Regale Prințul Carol, vă mai cer să recunoaşteți că succesiunea la Tron a României revine de drept Alteței Sale Regale intui Mihai, descendentul direct şi legitim, în ordinea primogeni-urii masculine a Dinastiei domnitoare.

Semnat: Ferdinand"

Parlamentul României — Senatul şi Adunarea deputaților — a rotat Legea pentru recunoaşterea A.S.R. Principele Mihai ca Principe Moştenitor al României, care a fost apoi promulgată prin iecretul regal Nr. 13/926 şi publicată în Monitorul Oficial Nr. 4 im 5 ianuarie 1926. Senatul şi Adunarea deputaților, întrunite în leprezentațiune Națională, conform art. 79 şi 83 din Constituție, prezenți fiind 151 de senatori din totalul de 197 şi 301 deputați din stalul de 367, au votat cu majoritatea necesară Legea pentru pri-airea de Reprezentațiunea Națională a Regenței numită de l.S. Regele Ferdinand I, promulgată prin Decretul regal nr. 14/926.

Apoi a fost adoptat prin lege noul Statut al membrilor Familiei Domnitoare. Prin recunoaşterea lui Mihai drept moştenitor direct şi legitim al lui Ferdinand, Legea primea caracter constituțional, iar prin prevederile exprese ale Constituției aceste legi nu mai puteau fi abrogate. Carol pierdea definitiv dreptul de succesiune. De la 9 februarie 1926, în baza Adresei nr. 14578/1926 înregistrată la Ministerul Justiției, Carol a primit numele de Carol Caraiman,

devenind un cetățean român oarecare, cu domiciliul în străinătate300. El va urmări de la distanță evenimentele din țară, păstrînd legături cu o seamă de indivizi dubioşi, dar şi cu partizani politici. Comportamentul său demonstrează, în toate, că fuga în Occident a fost doar o manevră necesară ştergerii urmelor urîte lăsate în țară. El aştepta moartea regelui şi declanşarea unei crize politice care să-i favorizeze revenirea. Mai mult, s-a implicat în producerea acestei crize.

Un nou actor al evenimentelor - PNȚ

Lupta pentru emancipare politică şi pentru unitatea națională a românilor nu a încetat nici o clipă şi, după anul revoluționar 1848, a început să ia forme din ce în ce mai bine organizate. Supuşi unui regim de teroare şi supravegheați în permanență, românii din Transilvania şi din Banat au avut nevoie tot mai mult de sprijinul guvernelor naționaliste de la Bucureşti. Atunci cînd politica externa a regelui Carol I şi a guvernelor conservatoare împiedica sprijinul oficial, structuri politice sau private preluau sarcina ținerii în viață a legăturilor cu frații ardeleni şi bănățeni, fie prin sprijin financiar, fie prin susținerea metodologică şi logistică a activităților organizatorice. Astăzi suntem încredințați că Marea Unire din 1918 a fost rezultatul unei lungi activități politice, organizatorice, culturale şi informative duse de intelectualitatea şi burghezia română din Transilvania şi Banat, susținută în forme multiple de organizații naționaliste din Regat. Am arătat în acest studiu implicările secrete ale lui Eugeniu Carada în structurarea rezistenței româneşti din teritoriile ocupate de Austro-Ungaria şi am prezentat o serie de activități conduse de Ion C. Brătianu de-a lungul tumultoasei sale vieți. Ne este clar astăzi că, după dispariția pămînteană a lui Avram lancu — cel mai mare conducător al românilor din toate timpurile — proiectul unității naționale a fost preluat de Partidul Național Liberal, ca parte a doctrinei sale politice, şi de familia Brătianu ca misiune personală. Aceste două tipuri de legături cu românii din Transilvania şi Banat au cunoscut cele mai diverse forme, parte a unui program gîndit şi pus în aplicare pe ambii versanți ai munților incă de pe timpul relației secrete naționaliste dintre Ion C. Brătianu şi mitropolitul Andrei al Românilor (Anastasiu „Andrei" Şaguna). Legătura secretă a fost continuată de înțelegerea dintre Ionel I.C. Brâ-tianu şi mitropolitul Miron Cristea (Ilie Cristea din Toplița Română), în ianuarie 1869 s-a constituit la Timişoara Partidul Național al Românilor din Banat şi Ungaria, iar în februarie acelaşi an s-a constituit la Miercurea Sibiului Partidul Național Român, „în sfîrşit, la 30 aprilie - 2mai/12 - 14 mai 1881 a avut loc la Sibiu conferința cercurilor electorale a românilor din Transilvania, Banat, Crişana şi

Maramureş, care a stabilit ca cele două partide să se unească sub numele de Partidul Național al Românilor din Ungaria şi Transilvania".

Aşa cum am văzut, originile Partidului Țărănesc sunt legate de activitatea subversivă a unui grup de socialişti, conduşi de Vasile M. Kogălniceanu. Activitatea sa antistatală, cu consecințe grave în pierderi de vieți omeneşti şi în distrugeri materiale, a determinat reacția hotărîtă a autorităților. Numeroşi lideri locali au fost cercetați şi apoi puşi sub observație. Unele din filialele secrete ale acestei organizații au hotârît să ducă o activitate transparentă, publică, de pe platforma unui partid țărănesc burghez, adică democratic şi parlamentar. Inițiativa a aparținut unui grup de intelectuali şi țărani înstăriți din Argeş, care la 5/18 decembrie 1918 a înființat Partidul Țărănesc sub conducerea lui Ion Mihalache.

După Marea Adunare de la Alba-Iulia din l decembrie 1918 în Transilvania s-a constituit Marele Sfat Național Român, cu atribuții de Parlament al Transilvaniei, şi Consiliul Dirigent, cu funcție guvernamentală, sub conducerea lui luliu Maniu, care a elaborat proiectele de lege pentru reforma electorală şi agrară şi a studiat procedurile de integrare în România. Consiliul Dirigent, acest adevărat guvern al Transilvaniei, şi-a desfăşurat activitatea între 2 decembrie 1918 şi 4 aprilie 1920, iar luliu Maniu i-a supus toate deciziile de unificare instituțională cu Vechiul Regat.

Unirea în fapt a Transilvaniei, Basarabiei şi Bucovinei cu Patria Mama s-a produs la 30 decembrie 1919, prin votarea cu aclamații a legilor de unire în Parlamentul României. A doua zi, Miron Cristea a fost ales mitropolit primat al țării. Din acest moment putem vorbi de noul stat România Mare. Marile Puteri au recunoscut „în mod definitiv" alipirea Basarabiei la România la 10 martie 1920. Pentru a produce recunoaşterea internațională oficială şi definitivă a României Mari, Ionel L C. Brătianu va organiza încoronarea solemnă a regelui Ferdinand I la Alba-Iulia, în 1922.

luliu Maniu a întîrziat desființarea Consiliului Diligent încă patru luni — şi a făcut foarte bine — pentru a da timp minorităților din Transilvania de a cunoaşte condițiile unirii şi a-şi formula poziția. Toate minoritățile, inclusiv cea maghiară, şi-au prezentat adeziunea la unire. Ba, mai mult, principalele familii nobiliare maghiare au solicitat trecerea Ungariei sub Coroana lui Ferdinand I al României. La 22 septembrie 1919, Alexandru Marghiloman nota în jurnalul său: „Familia Tisza, Weckerle, Bethlen şi majoritatea aristocrației lucrează în vederea unei uniuni personale cu România"302, încă din primele luni care au urmat Marii Uniri, în interiorul Partidului National Român au existat fracțiuni care s-au strîns în jurul celor trei lideri: Alexandru Vaida-Voevod (ajuns prim-ministru înaintea lui Maniu), Octavian Goga şi

luliu Maniu. înțelegerile mai vechi pe care conducerea Partidului Național Român le avea cu Partidul Național Liberal implicau fuziunea după realizarea unității naționale, Brătienii considerînd că partidul pe care 1-au sprijinit şi finanțat mai multe decenii în Transilvania nu îşi mai are rostul în arhitectura României Mari. Vaida-Voevod şi Goga erau adepții acestui proiect; Maniu s-a razgîndit pe drum. El a pornit o bătălie tenace pentru supraviețuirea partidului transilvănean, care ar fi putut ocupa locul rămas liber prin dispariția lentă şi tristă a Partidului Conservator, o altă bătălie pentru a-şi asigura supremația în acest partid şi apoi o bătălie clasică împotriva adversarului parlamentar. Pe plan intern, de partid, Alexandru Vaida-Voevod i-o luase înainte, fiind deja numit prim-ministru şi primul preşedinte al Camerei Deputaților României Mari. în fața pericolului de a fi marginalizat, luliu Maniu va specula dificultățile inerente integrării Transilvaniei şi va miza pe sentimentul regionalist al adepților săi pentru a putea rămîne în jocul politic, devenind mult mai activ şi căutînd să realizeze o fuziune cu un partid mai slab, pe care să-1 poată domina. La alegerile locale din 1926, partidul lui luliu Maniu acceptă pentru prima dată alianța electorală cu Partidul Comunist din România, agentură sovietică infiltrată în rîndurile Blocului Muncitoresc-Țărănesc. Fenomenul se va repeta de mai multe ori pînă la 1944, cînd PNȚ şi PCR s-au aliat pentru răsturnarea lui Ion Antonescu, dar aceste colaborări, care ni se par nouă astăzi ciudate şi care în 1931 au adus pentru prima dată deputați comunişti în Parlament, nu au fost decît un simptom al orientării generale de stingă a partidului, în sfîrşit, după lungi pertractări, „Congresul Partidului Național, desfăşurat la 10 octombrie 1926 în sala Transilvania din Bucureşti a aprobat «cu aclamații» fuziunea, principiile generale, programul şi statutul Partidului Național Țărănesc"303. Noul partid va ocupa solid locul stîngii democratice din România, dar forța sa va rămîne pînâ la sfîrşit mai mult o consecință a slăbirii PNL, a slăbirii generale a sistemului de partide şi a conjuncturii internaționale. Foarte subțire doctrinar, PNȚ va evolua pe scena politică românească prin singurul său program de substanță - cel agrar, elaborat de Virgil Madgearu după modelul programului cooperatist socialist italian (fascist) — şi prin personalitatea lui luliu Maniu. Cîteva trăsături negative ale PNȚ au minat eficiența partidului, fie prin faptul că foarte mult timp a avut o conducere bicefală sau tricefală, fie datorită metodei de conducere inițiate de Maniu, prin numirea rudelor sale în funcțiile cheie.

Succesiunea rapidă a evenimentelor din cei mai negri cinci ani ai României moderne (1926 — 1930), 1-au făcut pe Maniu să înțeleagă că poate prelua inițiativa scenei politice româneşti. Moartea regelui Ferdinand şi a lui Ionel C. Brătianu la interval de cîteva luni ale anului 1927 i-au favorizat ascensiunea.

Trei morți fatale

într-o perioadă de numai trei ani, din vara anului 1927 şi pînă în iarna anului 1930, coloana vertebrală a României Mari se frînge şi statul român constituțional construit cu atîtea sacrificii de Carol I, de Brătieni şi de regina Măria, se prăbuşeşte slăbit la numai un deceniu de la Marea Unire. Parcă loviți de blestem, din şira spinării unei Românii pline de promisiuni pentru români şi pentru echilibrul regional, moartea smulge pe rînd de la capul țării pe regele Ferdinand, pe Ionel I.C. Brătianu şi pe Vintilă Brătianu. Tot în acest interval, un om politic iresponsabil şi un aventurier calcă în picioare şi sîngele vărsat de strămoşi şi bruma de speranță că societatea românească îşi va găsi, în sfîrşit, statul său natural, dînd lovitura de grație sistemului democratic al țării.

Situațiile limită la care a fost supus regele Ferdinand în anii războiului şi în primii ani postbelici i-au zdruncinat sănătatea. Cancerul său îşi are originea în stressul formidabil pe care a fost nevoit să-1 suporte în timpul refugiului din Moldova şi a negocierilor cu ocupantul german, precum şi în viața de familie, prin deziluziile şi loviturile provocate de Carol. Chiar dacă medicina modernă a observat că factorii favorizanți ai atacului canceros sunt de origină chimică, fizică sau virală, starea de tensiune maximă la care este supus corpul uman pare să fie factorul declanşator. A fost numit Ferdinand cel Loial, pentru că şi-a sacrificat titlul princiar în slujba românilor, fiind pe rînd excomunicat de Biserica romano-ca-tolică şi şters din cartea familiei Hohenzollern, ca urmare a adoptării formale a ortodoxismului şi a intrării în război de partea Antantei: „La Sigmaringen, familia luă doliu, ca şi cum ar fi murit. Fratele său mai mare îl declară trădător numelui şi armelor. Fu izbit de decădere; fu blestemat pe pămînt, după cum era şi în cer. Capul familiei, Wilhelm al II-lea, regele Prusiei şi împăratul Germaniei, îl fulgeră telegrafic: îi retrase ordinul casei sale, ceea ce era tot una cu moartea civilă"304. Din punct de vedere național, Ferdinand a obținut cel mai înalt succes, fiind întregitorul națiunii române, dar din punctul de vedere al Coroanei României sub o dinastie românească, principiul dinastic a dat faliment prin domniile lovite de incertitudinea legitimității ale lui Carol al II-lea şi Mihai I.

Cu întreg misterul şi sentimentul finalității implacabile ce înconjoară oricare caz de cancer, trebuie totuşi spus că moartea regelui Ferdinand s-a produs în condiții suspecte. Elisa Brătianu, bine informată mai tot timpul, ne-a lăsat cîteva detalii importante, în primăvara anului 1926, pe fondul loviturii primite de la fiul său, regele ia o paloare bolnăvicioasă şi slăbeşte rapid, fără o explicație aparentă. Doctorul său, Romalo, pune starea proastă a bolnavului pe

seama supărării. Regina Măria şi Ionel Brătianu, îngrijoraţi de simptomele tot mai pronunţate ale unei afecţiuni ascunse, hotărăsc să-1 supună pe rege unui consult separat şi secret, condus de doctorul Mamulea. Acesta „a constatat o malfuncţionare a intestinelor, a presupus chiar o tumoare malignă şi a comunicat reginei că tre-buieşte consultat un specialist în rectoscopie, dr. Bensaude din Paris305. Cum Ferdinand tocmai avea proiectată o cură balneară în străinătate, regina a considerat că examenul va putea fi asigurat fără probleme. Doctorul Romalo însă a refuzat. Acest medic dubios era mai degrabă interesat de aspecte politice, decît de cele medicale, irnplicîndu-se în campania carlistă a unor cercuri oculte. „Curînd s-a văzut rezultatul refuzului dr-ului Romalo de a-şi consulta confraţii. Indispoziţiile regelui continuau şi se agravau. Dr. Romalo a hotărît să recurgă la o analiză care s-a făcut la Sinaia de către un obscur necunoscut şi s-a dtoiarat că pacientul suferea de un diabet grav. Regele a plecat la Paris. Dr. Romalo avea o singură preocupare, aceea de a obliga pe rege să vadă pe principele Carol. Nu a fost consultat dr. Bensaude, iar dr. Lable, după o foarte superficiala examinare, a confirmat diagnosticul de diabet al doctorului Romalo şi a recomandat o cură la Vichy. Fără a se face analizele — sub pretextul unor hemoroizi — doctorul din Vichy a prescris duşuri ascendente. Rezultatul a fost dramatic, aceste duşuri provocînd o grava hemoragie, urmată de o sincopă, iar regele s-a dus la Sinaia extenuat — starea lui înrăutăţindu-se din zi în zi"306, în octombrie 1926, doctorul Romalo îşi abandonează practic pacientul pentru presupuse probleme de familie şi locul său este luat de doctorul Mamulea. Acesta constată indubitabil prezenţa tumorii maligne in rectum. Alarmat de ştire, primul ministru Alexandru Averescu îi cheamă pe cei doi doctori în faţa sa şi îi supune unui adevărat interogatoriu, scena avînd o anumită doză de periculozitate pentru ei, prin natura bănuielilor generalului că regele Ferdinand este victima unor acte deliberate, menite să-i grăbească moartea. Averescu s-a comportat fără menajamente: „Iar dv., a adăugat întorcîndu-se către dr. Romalo, cînd aţi minţit? Acum o săptămînă, cînd mi-aţi afirmat câ starea regelui nu era gravă, sau acuma cînd admiteţi că starea sa este disperată? Am minfit atunci, a îndrugat d-rul Romalo"307. La acest răspuns, mareşalul Averescu a avut o ultimă replică: „Meritaţi să vă împuşc!"308. Chemaţi de urgenţă, doctorii Bensaude şi Hartman pa au reuşit decît să prelungească viaţa regelui cu cîteva luni. ,Operat la timp şi fără cura de la Vichy, s-ar fi putut prelungi viaţa cu cîţiva ani"309.

Regele Ferdinand a murit încet, întins printre florile grădinii de la Peleş, la 18 iulie 1927, decesul său fiind anunţat în 20 iulie, pentru a da timp organizării Regenţei. Altfel spus, regele cel loial şi-a ajutat ţara chiar şi după

moarte. I s-au făcut puține portrete, şi toate din profil, pentru că avea urechile clăpăuge. A rămas în istorie ca un rege slab, condus ferm de soția sa. A iubit romînce, i-au plăcut țigăncile, şi de multe ori, fie în fața unor români, fie în fața unor străini s-a lăsat umilit. Dar în clipele cele mai grele ale țării, pe el 1-au scos în față şi el a trebuit să ia deciziile cele mai dificile, în noaptea de decembrie a Consiliului de Coroană, el citea, de fapt, testamentul său politic: „Aş fi necredincios tradițiunii Casei Mele şi întregului meu trecut, aş fi în contrazicere cu toată simțirea mea de Rege şi de român, dacă în fața unei asemenea situațiuni aş putea fi stăpînit de vreo altă preocupare decît aceea a misiunii pe care Dumnezeu mi-a dat-o în dezvoltarea istorică a României şi dacă nu aş păşi fără şovăire la hotărîrea pe care mi-o dictează datoria către coroana făurită de întemeietorul Regatului şi pe care cu atîta jertfă mi-a fost dat s-o întărim şi s-o sporim"310.

Patru luni mai tîrziu, aparent dintr-o banală (astăzi) laringită, dispărea Ionel I.C. Brătianu în numai cinci zile. S-a afirmat că a fost otrăvit, apoi că a fost lăsat să moară de către doctori, iar în cercul de familie şi printre prietenii cei mai apropiați un adversar politic a fost acuzat că, din neprevedere, i-a dat gripa din care s-a dezvoltat cauza morții. Numele gripatului care intrase în contact cu primul ministru — Nicolae Titulescu. Peste timp s-a invocat că pe vremea aceea se murea dintr-o amigdalită său dintr-un abces la măsea. Medicina şi, mai ales, farmacia, nu ajunseseră la performantele de astăzi. Din relatarea amănunțită a Sabinei Cantacuzino putem reconstitui evoluția bolii în „timpi moderni", cum obişnuia să spună adesea tatăl său. întîlnirea cu Titulescu a avut loc pe 19 noiembrie 1927, ocazie cu care ministrul de externe s-a plîns ca are gripă. A doua zi, Ionel Brătianu a prezentat primele simptorne ale bolii — dureri în gît şi, evident, tuse. Timpul prea scurt între contactul cu Titulescu, precum şi faptul că la întrevederea lor a participat şi Vintilâ Brătianu — care n-a avut nimic —, nu indică un mediu pentru incubația virală. Oricum, afecțiunea lui Ionel era sigur de natură microbiană. Dacă a avut gripă, aceasta se manifestase înainte — pe fondul unei epidemii — şi n-a participat la tragedie decît prin efectul de slăbire a rezistentei organismului. De la lorga ştim că primul ministru avusese o formă de gripă rebelă în iunie, pe timpul campaniei electorale. Aşadar, a doua zi, Ionel Brătianu şi-a continuat programul public, dar seara a căzut la pat cu frisoane, ceea ce indică declanşarea unei stări febrile. De aici încep incredibile gafe profesionale făcute de medicii care îl consultau periodic. Mai întîi, în 22 noiembrie doctorul Elias a tratat cu lejeritate afecțiunea şi i-a prescris „gargară şi o singură spălătură cu apă caldă în gît"311, apoi, chiar dacă a fost căutat, nu a mai revenit la patul bolnavului. Seara, temperatura a depăşit 40 de grade,

primul ministru intrînd în stare delirantă. Au fost chemați doctorii Constantin Angelescu, Ion Nanu-Muscel şi Nicolae Mefianu. Pe 23 noiembrie, după ce medicii s-au convins că este vorba de o evoluție rapidă din amigdalită în abces amigdalian, i s-a făcut o injecție antistreptoco-cică. Ea a fost tardivă. Gîtul lui Brătianu se umflă vizibil şi omul nu mai putea să respire. I s-au pus drenuri, care însă s-au dovedit mici şi care s-au înfundat cu secreții foarte repede. Bolnavul a fost pur şi simplu întors cu fata în jos, pentru a se scurge puroiul din el şi să poată respira, în sfîrşit, se aplică drenuri mai mari şi Brătianu începe din nou să respire normal. Nu poate vorbi, dar le scrie celor din preajma lui, încercînd să glumească. Una din acțiunile ciudate şi care au mărit misterul acelei morți a fost tentativa de a extrage puroiul din gît, care însă, inexplicabil medical nici astăzi, nu a fost găsit! Doctorul Nasta, adus şi el în grabă, a improvizat o masă de operație, „îi rad barba şi îi fac o mare injecție în partea stingă a gîtului, scoțîndu-i o parte din ganglioni, dar fără a găsi colecțiunea de puroi"312. Bolnavul nu mai recunoştea pe nimeni, transpira abundent, în acest loc Sabina Cantacuzino, soție de medic, va consemna: „Intoxicația era generală, abdomenul paralizat şi el. Nu urinase din noapte"313. Prezența acestor simptome ciudate pentru o amigdalită pultacee a trezit în timp şi mai multe suspiciuni. I.G. Duca va încerca să păstreze un ton rezervat: „S-a pretins, față de virulența cu totul neobişnuită a infecției, că Brătianu fusese otrăvit, se bănuia că nişte ruşi aflători la el în serviciu ar fi presărat pe pîinea ce i s-a dat o cultură de streptococi anume pregătiră. Unii afirmau că atentatul era de natură sovietică, alții mergeau pînă la a învinui opoziția național-țărănistă. Nu a fost dovedit nimic şi nu vreau să las plutind asupra nimănui vreo bănuiala. Virulența infecției a fost desigur suspectă, dar pe de altă parte nefuncționarea rinichilor şi anghina lui Ludwig pot fi nişte explicații, fără a mai fi nevoie să se recurgă la alte ipoteze, care de altfel se fac prea des şi prea uşor, cînd este vorba de oameni ce ocupă situații însemnate"314. Ce se mai ştie este că, într-adevăr, în serviciul de la bucătărie al familiei Brătinau se afla o rusoaică, dar nu s-a putut face nici o legătură între această femeie şi moartea lui Ionel I.C. Brâtianu. Pe de altă parte, foarte suspect a fost comportamentul neglijent al medicilor, la fel ca în cazul regelui Ferdinand, iar asta într-o țară cu una din cele mai celebre şcoli medicale. Rămîne oricum inexplicabil cum a fost posibil ca doctorul unui rege să-şi abandoneze bolnavul în stare gravă pentru a-şi vizita o rudă în provincie, iar alt doctor, după ce prescrie gargare, să dispară pur şi simplu cîteva zile, fără nici un semn, deşi presa anunța deja alarmată starea gravă a primului-ministru!

Cu mîna sa dreaptă în mîna fiului său, Gheorghe Brătianu, la ora 6,45 din ziua de 24 noiembrie 1927, Ionel I.C. Brătianu s-a stins din viață. După toate probabilitățile, infecția produsese o encefalită, transmisă rapid la cap prin legăturile limfatice.

Opera politică a lui Ionel I.C. Brătianu a fost uriașă pentru români. Nici o clipă uşă de biserică, acest bărbat de stat a învățat bine lecția tatălui său şi a mentorului, Eugeniu Carada, conducînd România din umbră, ca o republică mascată. Nu întîmplător, primului-ministru i se spunea Preşedinte al Consiliului de Miniştri. Maestru al loviturilor politice, a fost capabil sâ-şi însceneze un atentat pentru a înființa a doua zi Siguranța statului, pe care a coordonat-o cu discreție. Niciodată, nici măcar atunci cînd instigările erau evidente, nu şi-a arătat duşmanii cu degetul. I-a lovit mai tîrziu, cînd toată lumea nu mai putea face o legătură între el şi victimă. La un moment dat fusese poreclit Ion Vodă cel Cumplit, pentru faptul că sub aparenta lui lene îl bănuiau de cele mai cumplite răzbunări şi manevre. Porecla pe care ar fi vrut să i-o dea inamicii era aceea de Ivan cel Groaznic, cu ale cărui metode îl asociau pe liderul liberal, dar apelul la un personaj rus nu ar fi avut nici o credibilitate, Brătianu fiind cunoscut ca un rusofob convins. Mulți politicieni români şi străini se temeau de el, ştiindu-1 capabil de urmărirea inamicului cu tenacitate şi de compromiterea publică a acestuia prin manevrarea imaginii sale publice. Numeroşi oameni politici îl caracterizau simplu, ca „periculos". Cînd a fost somat de Rusia şi Franța să intre în război şi a constatat că aceste Mari Puteri au mințit, au refuzat sprijinul promis şi au expus țara la dezastru, Ionel Brătianu a avut o singură replică: „N-am să le-o iert niciodată!" Mulți au crezut că a fost o reacție pasageră de furie, dar în numai cîțiva ani de la Marea Unire, cînd toată lumea îi îmbrățişa pe aliați, cîteva legi fulgerătoare au naționalizat principalele resurse naturale, prăbuşind averi, distrugînd afaceri ale unor mari concerne internaționale, împingînd la sinucideri şi provocînd internări în casele de nebuni ale unor indivizi care au crezut că prețul recunoaşterii României Mari era înrobirea ei economică. Regele Ferdinand, mai moale, a avut o reacție tristă: „Am moştenit o țară mică, dar independentă. Azi se face România Mare, dar o Românie vasală"315. Ionel Brătianu a acționat. El a introdus în Constituția din 1923 două articole care consfințeau proprietatea statului asupra zăcămintelor miniere şi a bogățiilor de orice natură ale subsolului (Art. 19) şi asupra căilor de comunicații, spațiului atmosferic şi apelor navigabile şi flotabile (Art. 20). într-un editorial al ziarului Dreptatea, PNȚ recunoştea critic că Partidul Național Liberal „dusese o luptă hotărîtă contra întreprinderilor capitaliste străine din România, iar prin legile sale

recente se declara, în fapt, împotriva oricărei serioase colaborări financiare cu străinătatea".

în clipele cele mai delicate ale negocierilor pentru semnarea tratatelor de pace de la sfîrşitul războiului, cînd se condiţiona din nou recunoaşterea statului de rezolvarea încetățenirii evreilor, cînd Brătianu devenise pur şi simplu insuportabil cancelariilor occidentale prin dezvăluirea promisiunilor neonorate, nu a ezitat să dea lovituri spectaculoase care să-i lase adversarii muți. Oricît ar părea de straniu pentru cetățeanul român de astăzi, se dovedeşte imposibil ca lupta dusă atunci de un prim-ministru român împotriva unor forțe politice, economice şi militare imense, aureolate de victorie, să nu rămînă şi astăzi un exemplu. Au fost fapte de mare demnitate, de inteligență politică şi de sacrificiu care lipsesc din manualele noastre, pentru că ne-au fost interzise din cauza grandoare! lor. La 12 septembrie 1919, Marghiloman consemna că Supremul Consiliu al Păcii nu recunoaşte calitatea de stat suveran a României pentru că a încălcat prevederile Congresului de la Berlin din 1878 în privința evreilor. Refuzînd să semneze, Ionel Brătianu şi-a dat demisia. Cine a crezut că a fost o cedare şi o fugă de răspundere s-a înşelat. Prin puterea pe care o avea asupra regelui şi reginei, el a impus formarea unui guvern de condus de generalul Arthur Văitoianu şi avînd la ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice pe generalul Alexandru Lupescu. Ambii generali ai Armatei române erau de origină evreiască, într-un singur loc a greşit Ionel Brătianu: privind problema evreiască prin prisma etnică, nu şi-a putut închipui că şi evreii pot fi buni români. Primul ministru general Văitoianu (Weiţhoffer) şi ministrul general Lupescu (Wolf), acoperiți de glorie pe cîmpul de luptă şi loiali poporului pentru care au luptat şi-au prezentat după o lună săbiile regelui şi au avut o singură replică: „Nu semnăm."317

Cazul acesta la nivelul cel mai înalt este una din dovezile sacrificiului personal pentru interesele națiunii, dar şi al toleranței față de minorități. El nu trebuie să ne mire în mijlocul unui popor care, în panteonul său eclesiastic, are un sfînt de origine evreiască — Paisie de la Neamț318. Probabil că va mai trece un timp pînă ce românii se vor convinge că „problema evreiască" a fost mereu instigată din exterior şi vor putea privi şi Mişcarea legionară şi orientarea proco-munistă a unei părți a evreimii cu mai multă luciditate.

Pînă la urmă, Ionel Brătianu 1-a ales pe Alexandru Vaida-Vo-evod care, prin legăturile sale francmasonice, a întors decizia Marilor Puteri în favoarea României. Rămîne să constatăm încă o dată că problemele prin care trecem astăzi, au mai figurat cel puțin o dată pe agenda istoriei României moderne şi că oscilațiile acestei istorii s-au datorat oamenilor politici pe care i-am avut (sau îi avem) şi felului în care ştim să răspundem la aceste probleme. Partidul

Național Liberal ar fi supraviețuit şi fără Ionel Brătianu cataclismului din anii 1927 — 1930, deoarece Vintilă Brătianu avea toate premisele continuării operei fratelui său. A murit subit şi inexplicabil la 22 decembrie 1930 la moşia sa din Sîmbureşti-Olt31». Trei ani mai tîrziu, primul ministru Ion Gh. Duca va cădea sub gloanțe pe peronul gării din Sinaia. Trupul, dus într-o anexă a Castelului Peleş, a fost depus pe o masă simplă. Cînd i-au fost scoase hainele s-a constatat că avea cămaşa cusută şi ciorapii cîrpiți. Acei oameni ai României Mari nu trăiau în lux. Dispariția lor în numai cîțiva ani va scoate practic cel mai puternic partid din circuitul Puterii.

Tentativa de lovitură de stat din 18 - 22 martie 1928

O privire focalizata pe centrele de putere va observa că între 1927 şi 1930, statul birocratic şi bugetar, substanțial mărit prin revenirea provinciilor istorice la Patria Mamă, se afla într-o acuta criză de sistem. Monarhia apelase la Regență, echilibrul bipolar de partide — PNL şi Partidul Conservator — se rupsese şi fusese înlocuit cu improvizații — PNȚ şi Partidul Poporului —, economia se lovea dur de marea criză din 1929, infiltrarea comunistă prosovie-ticâ acționa deja adînc în mişcarea sindicală, iar mobilizarea naționalistă pentru întărirea unității statului slăbea văzînd cu ochii. Faptul cel mai grav se petrecea în straturile societății şi, îndeosebi, la nivelul populației Vechiului Regat. Acolo, imaginea românului din Ardeal se deteriora rapid şi o dată cu ea chiar imaginea Unirii. Aura de luptători pentru unire, de victime memorandiste ale terorii maghiare, de refugiați pentru a lupta în Armata română începuse să pălească atunci cînd ardelenii au fost identificați cu oamenii lor politici. Dacă exponentul spiritului ardelean era luliu Maniu, atunci dezamăgirea regățenilor are un înțeles. Acest om politic român, nu mai bun decît mulți alții, şi-a ridicat piedestalul murdărind semnificația sacră a Marii Adunări de la Alba-Iulia din l decembrie 1918 şi ințroducînd în viața politică românească un iezuitism de caa mai proastă factură. Să analizăm faptele.

Prin Decretul regal nr. 1360 din 28 martie 1923 a fost promulgată noua Constituție a țării şi a fost abrogată Constituția anacronică din 1866. Multe din acuzele aduse celor două partide guvernamentale, care au condus pe rînd țara pînă la primul război mondial, s-au datorat incompatibilității Constituției din 1866 cu realitatea țării sau, mai exact spus, imposibilității de a fi respectată în litera ei. De aceea, mult timp s-a acționat mai mult în spiritul ei, ca şi cum ar fi reprezentat un model în jurul căruia încă se mai puteau modela alte forme. Este un motiv adînc al defecțiunilor sistemului democratic de la noi, precum şi al realității că statul modern inițiat de Alexandru loan Cuza în jurul

personalității sale, şi-a continuat existența tot prin personalități, şi nu prin transferul natural de putere de la națiune la stat. Nicolae lorga constata în 1921: „ în orice caz, prin condițiile în care Statul s-a produs şi a intrat în normele noastre de alcătuire, el îşi pierdea de la început autoritatea. Produs al loviturii de stat, era lucru firesc ca împotriva lui să se ridice nu numai partidele, cu cel liberal în frunte, dar în bună parte şi opinia publică. Astfel s-a ajuns la actul de la 1866, care a avut foarte multe defecte, între care cel dintîi şi hotărîtor a fost că n-a reprezentat niciodată o realitate acceptată de conştiința națională şi, prin urmare, am trăit cu o Constituție formală, dar fără Constituție adevărată"320. Timp de 57 de ani România funcționase după o Constituție făcută de doi ziarişti, în sfîrşiț, România Mare avea nevoie de o Lege fundamentală nouă şi Constituția din 1923 sintetiza evoluția statului român de la formele sale bugetare la sistemul democratic aplicat.

Bun sau rău ca sistem, bogat sau sărac, statul român se pregătea să intre în faza sa de normalitate, atît prin atingerea idealului național, cît şi prin maturizarea politică a națiunii, provenită în bună măsură din războaie, dar şi dintr-o serie fericită de măsuri economice, luliu Maniu nu a vrut să recunoască această Constituție din 1923. Oricîțe cercetări şi analize s-au făcut în jurul acestei decizii, nu s-a putut găsi o alta explicație mai bună pentru acest gest decît opinia istoricului Constantin C. Giurescu: „în primăvara lui 1923 s-a votat de către Parlament Constituția cea nouă, înlocuind pe cea din 1866; raportor Constantin Dissescu, profesor la Facultatea de Drept din Bucureşti. luliu Maniu e contra şi n-o votează, deşi e Constituția statului unitar român, stat la a cărui construire participase. Cînd, în perspectiva istorică, după trecere de peste o jumătate de secol, te întrebi care a fost rațiunea care 1-a făcut să fie contra, nu găseşti decît una singură, de ordin personal: necazul sau dezamăgirea că această Constituție s-a înfăptuit sub guvernul Brătianu şi nu sub al lui. Căci altfel cum să-ți explici că opozantul din 1923 este una şi aceeaşi persoană cu cel care, în preajma lui 23 august 1944 şi, imediat după, cere şi aprobă revenirea la Constituția din 1923. De altfel, tot pentru motive de ordin personal, fără valoare politică, ci, dimpotrivă, greşind sub raportul politic şi național, Maniu a refuzat să participe şi la încoronarea regelui Ferdinand şi a reginei Măria, la 15 octombrie 1922, la Alba-Iulia. Fără să vrei, cînd consideri activitatea de după unire, activitatea de politică internă â acestui om politic transilvănean, îți vine în minte caracterizarea celebră a lui Goethe: «Er ist der Männ der stets verneint» (E omul care zice veşnic nu)"321.

Decizia lui luliu Maniu nu ar fi fost atît de importantă dacă ar fi aplicat principiul democratic al dreptului la opinie, dublat de principiul de drept al obligației de a respecta Constituția cu care nu eşti de acord. Dispariția

prematură a regelui Ferdinand şi a lui Ionel Brătianu, precum şi distanţarea reginei de Regenţă 1-au determinat pe liderul PNŢ să caute preluarea puterii, pentru a putea guverna ţara, dar metoda aleasă nu avea nici o legătură cu democraţia, „în vara şi toamna anului 1927 fostul principe â fost vizitat, la Paris, succesiv de Virgil Madgearu, Mihai Popovici, Citta Davila, Viorel V. Tillea şi Victor Cădere, care au transmis dorinţa lui luliu Maniu de a sprijini reîntoarcerea lui Carol în ţară, cu condiţia despărţirii de Elena Lupescu. Deoarece acesta dădea răspunsuri echivoce, naţional-ţărăniştii au dezminţit public «zvonul» că ar fi tratat cu el sau că ar «unelti» împotriva «înaltei Regenţe»"322, în realitate, chiar asta se întîmpla. Planul comun stabilit între luliu Maniu şi Carol Caraiman era acela al ajungerii PNŢ la guvernare, al declanşării unei campanii favorabile revenirii fostului prinţ şi al acceptării „ chemării spontane" din partea naţiunii. Prima mişcare a liderului PNŢ a fost lansarea unei campanii internaţionale de presă care să împiedice obţinerea de către România a unui împrumut rnenit să asigure stabilizarea monetară. Cum partidul nu avea fonduri pentru a susţine o astfel de campanie, Maniu a apelat la serviciile lordului Rothermere, magnat al presei, dar şi finanţator şi aprig luptător în campania de nerecunoaştere a Tratatului de la Trianon, al alipirii Transilvaniei la România, iredentist cunoscut şi extremist antiromânesc. Rezultatul imediat a atins însă două scenarii: Slăbirea guvernului ţării prin adîncirea crizei monetare şi economice, dar şi lansarea unui program de sensibilizare a opiniei publice internaţionale asupra „nedreptăţii" făcute Ungariei prin „cedarea" Transilvaniei la România. luliu Maniu este răspunzător direct pentru primul scenariu şi indirect pentru al doilea. Constatînd că nu poate obţine chemarea la guvernare pe căi legale, PNŢ declanşază o campanie de agitaţii politice, întruniri şi mişcări de stradă în care acuză guvernarea liberală de tiranie şi îndeamnă la nesupunere civică. Cetăţenii României sunt îndemnaţi să refuze de a mai plăti impozitele, iar tinerilor li se cere să nu se mai prezinte la încorporare. Bineînţeles că aceste îndemnuri aveau un caracter penal. La un moment dat, liderii ţărănişti somează Regenţa să le predea puterea, invocînd reprezentarea naţională pe care o deţine. Tratată ca ridicolă şi, oricum, neconstituţională, cererea se sprijinea pe două considerente false, într-un discurs ţinut la Cluj în 18 martie 1928, Alexandru Averescu avea să identifice precis cele două revendicări ţărăniste: „Partidul naţional-ţărănisţ se compune din două părţi şi are două motive pe baza cărora îşi justifică aspiraţiunea de a veni la guvern. Partidul naţional şi cel ţărănesc n-au format un tot omogen, s-au alipit numai. Partidul naţional zice: Noi suntem Ardealul, peste noi nu se poate trece.[...] Partidul ţărănesc zice: noi avem massele. Contest acest monopol total. Eu îl cred

parțial din punct de vedere al cantității şi inferior din punct de vedere al calității"323.

în privință controlului asupra populației Transilvaniei, alegerile demonstraseră că şi PNL şi Partidul Poporului reuşiseră să atragă o bună parte a electoratului. Relativ la adeziunea „maselor" la Partidul Țărănesc al lui Ion Mihalache, topit în interiorul PNȚ, afirmația se sprijinea pe înțelegerile cu Partidul Social Democrat şi pe pactul secret încheiat cu Partidul Comunist din România, agentura sovietică interzisă prin lege. Baza înțelegerii secrete dintre PNȚ şi Partidul Comunist din România viza o alianță între țărani şi muncitori prin intermediul a două formațiuni politice şi, nu în ultimul rînd, legalizarea PCR: „De aceea, printre participanții cei mai activi la adunarea din 18 martie s-au aflat militanți de seamă ai Partidului Comunist Român, precum Gheorghe M. Vasilescu, Nicolae Popescu-Doreanu, David Avramescu, Imre Aladar. De asemenea, la adunare au fost prezenți Ilie Moscovici, Constantin Titel Petrescu, loan Flueraş şi alți conducători ai Partidului Social-De-mocrat"324. La adunare a luat cuvîntul şi celebrul Gheorghe Cristescu—Plăpumaru, cel dinții prim secretar al Partidului Comunist din România. Ca un fapt anecdotic, acum se leagă o colaborare jurnalistică între ziarul țărănist din Brăila — Secera, cu Ciocanul, o publicație socialistă argeşeană.

Manifestația de la 18 martie s-a desfăşurat la Bucureşti cu participarea a peste 40 000 de oameni. La această adunare Ion Mihalache va striga: „Camarazi, n-ați venit să auziți discursuri, ci să înfățişați o hotărîre şi o voință şi să primiți o comandă: Puneți baioneta şi faceți piramide! înalta Regență să privească şi să înțeleagă că, dacă nu, va veni a doua comandă: «Năvăliți! Ura!»"325. Adunarea a votat o moțiune prin care se cerea cu un ton categoric Regenței să-i cedeze puterea lui luliu Maniu. Guvernul a atras atenția PNȚ că a depăşit marginile democrației şi ale libertăților publice. „Nesatisfăcut de acest răspuns, Comitetul Central Executiv al Partidului Național Țărănesc a hotărît retragerea deputaților şi senatorilor național-tărănişti din Parlament şi instituirea lor într-un for politic propriu, precum şi organizarea unei mari adunări «naționale» la Alba-Iulia în ziua de 22 aprilie 1928"326. Aşa-nurnitul for politic propriu era, de fapt, o tentativă de constituire a unui „parlament" paralel cu cel al țării, care, prin natura deciziei de convocare a unei mari „Adunări Naționale" la Alba-Iulia, se erija şi într-un „Parlament al Transilvaniei". lorga, pe atunci aliat al țărăniştilor, va imortaliza momentul: „Luptătorii neapăratei revoluții, adecă ai prefacerii totale a României în Stat pentru țerani, oricari țerani, şi anume nu pentru că sunt români, ci numai pentru că sunt țerani, se aruncară deci în Camere, ca pe vremuri, asupra duşmanului: strigătele, injuriile, urnele răsturnate — şi, de partea cealaltă,

excluderile —, pentru a încheia cu o retragere eroică din Parlament, anunțînd că, în fața acestuia, în curînd un adevărat Parlament îşi va începe şedințele, «Adunarea Națională» a lor"327. Dacă retragerea din Parlament reprezenta o metodă de protest folosită şi în alte ocazii de alte partide, constituirea unui Parlament separat pe baze regionale şi de clasă era un act anticonstituțional extrem de grav, care atingea însăşi esența exitenței ființei naționale în sistem democratic. Amenințarea cu „separațiunea", care a fluturat la întrunirile acestui „parlament" țărănist, a fost generată de stabilirea datei de 22 aprilie pentru manifestația de la Alba-Iulia, deoarece în această zi cădea Duminica Tomii, la fel cum se întîmplase la Marea Adunare de la Blaj din 1848, pe Cîmpia Libertății328. După mai multe şedințe ale acestui „parlament" improvizat şi ilegal, liderii PNȚ hotărăsc transferarea „Adunării Naționale" la Alba-Iulia, în mijlocul bazei electorale. luliu Maniu şi-a dat seama că forțele „revoluționare" din partid, reprezentate de grupările țărăniste şi socialiste, au împins lucrurile prea departe, astfel că a încercat să dea adunării de la Alba-lulia caracterul unui congres extraordinar al partidului, asi-gurînd populația că nu se pune în discuție desfacerea unirii Transilvaniei cu România. Fără o aparentă motivație specială, luliu Maniu mută congresul pe data de 6 mai 1928 şi anunță că acolo se va produce un eveniment senzațional care va forța Regența să-i acorde formarea guvernului. Era vorba de sincronizarea acțiunii politice de forță cu intrarea frauduloasă a lui Carol Caraiman în țară, proclamarea lui ca rege la Alba-Iulia şi declanşarea unui „Marş asupra Bucureştiu-lui" pentru urcarea acestuia pe Tron în ziua de 10 mai. Guvernul, alertat de informații venite chiar din rîndul organizatorilor, a luat măsuri de supraveghere, dar şi de contracarare a acestei tentative de lovitură de stat, precum şi de urmărire informativă şi în teren a mişcărilor lui Carol Caraiman. Acesta acționa deja prin intermediul unor agenți — cum era Sabry Bey, fost consul turc la Novorossiisk329 — pentru stimularea unei mişcări procarliste în Armată, şi printr-un anume lonescu (Mauriciu Leibovici) pentru finanțarea deplasărilor sale. La 28 aprilie 1928, Carol Caraiman debarca în Anglia, unde îşi pregăteşte deplasarea clandestină cu avionul la Alba-Iulia, precum şj acțiunea de propagandă pentru proclamarea sa ca rege în acelaşi loc. Nepotul său ne dă informații interesante asupra pregătirilor pentru lovitura de stat. între Carol Caraiman şi lordul Rothermere a intervenit o înțelegere privind o revizuire a condițiilor în care Transilvania a revenit la România, în schimbul sprijinului pentru ocuparea Tronului României. Imediat, concernul de presă al lordului Rothermere, din care făceau parte ziare importante, ca Daily MaiJ, a declanşat o campanie de presă în vederea revizuirii granițelor Ungariei330, în plus, au fost tipărite în Ungaria 20 000 de manifeste, conținînd Proclamația

pentru țară a lui Carol Caraiman. La punctul 16, Carol cerea: „Rezolvarea chestiunilor pendinte cu foştii inamici printr-o bună înțelegere mutuală care să ni-i facă prieteni şi să garanteze astfel o pace spre folosul nostru, al Europii şi al civilizației". La 10 ani de la Marea Unire şi la 8 ani de la semnarea Tratatului de pace de la Trianon, „chestiunile pendinte" erau rezolvate juridic şi ca subiect de drept internațional, şi nimeni, în afara extremiştilor unguri, nu mai punea problema revizuirii acestor acte majore. Relațiile dintre cele două state naționale, România şi Ungaria, se desfăşurau normal prin legături politice, diplomatice şi economice fără restricții. Textul a fost, fără îndoială, prețul plătit lordului Rothermere pentru sprijinul acordat. Deşi au fost negate vehement aceste înțelegeri, întrevederea ministrului plenipotențiar al Ungariei în Anglia cu un înalt funcționar al Fo-reign Office, desfăşurată la 7 mai 1928, aduce lumină asupra cazului: ministrul ungar a confirmat legătura dintre Carol şi lordul Rothermere cu scopul unei intervenții în România, Carol puțind „fi un atu prețios pentru Ungaria"331. Cazul nu era izolat. El se înscria în campania dusă de forțele extremiste maghiare pentru sensibilizarea opiniei publice internaționale în favoarea Ungariei, campanie care fusese oficial semnalată de Parlamentul României, în şedința din 25 octombrie 1922, la o interpelare a lui Nicolae lorga în legătura cu afirmațiile iredentiste ale deputatului maghiar Szilagyi la adresa încoronării suveranilor români la Alba-Iulia în 15 octombrie 1922, dr. Ion Matei va răspunde: „Este profund dureros că acest domn Szilagyi, întrebuințînd o dialectică cu desăvîrşire neparlamentară, califica încoronarea noastră drept o parodie nereuşită de bal mascat, pe care 1-am organizat ca să alungăm anumite stafii şi să înmormîntăm Ungaria milenară. El pretinde că actul încoronării avea să se săvîrşească în numele poporului românesc din Ardeal, Banat şi Maramureş, dar că acest popor a refuzat să participe la această încoronare. Şi explicația o găseşte, spre ruşinea noastră, în manifestul Partidului Național, lansat cu prilejul încoronării, din care face o serie de de citațiuni, tragînd concluzie ca poporul românesc din părțile Ardealului este asuprit, că din această cauză cere restabilirea vechii stări ungureşti şi mai ales păstrarea autonomiei adînc primejduite prin cei 4 ani de suferințe"332, în aceeaşi şedința, reprezentantul Partidului Național Maghiar, care participase la ceremoniile încoronării, a dat o palmă morală usturătoare partidului condus de luliu Maniu, exprimînd încă o dată şi cald ataşamentul minorității maghiare față de actul solemn al încoronării suveranilor României Mari. Ce este mai grav s-a întîmplat în timpul negocierilor Ungariei cu Italia şi Germania pentru Dictatul de la Viena din 1940, cînd baza argumentației sale a fost „nemulțumirea şi nefericirea

populației transilvănene", exprimate în repetate rînduri prin „vocea sa cea mai autorizată" — Partidul Național Țărănesc.

întregul complot intern şi extern a fost depistat şi urmărit de către serviciile de informaţii româneşti. Pe plan intern, au fost trecute în stare de alarmă mai multe unități militare ale Armatei de Uscat şi au fost pregătite pentru luptă două escadrile de aviație, una în Ardeal şi alta la Chişinău, pentru că se bănuia existența unei legături între tentativa de lovitură de stat organizată de PNȚ şi Carol Caraiman şi mişcările de trupe pornite de Rusia la granițele noastre de Est. La Deva şi apoi la Aiud s-a constituit un comandament militar sub conducerea subsecretarului de stat în Ministerul de Interne, Gheorghe Tătărescu. Rezidența spionajului românesc la Paris a primit misiunea să urmărească mişcările lui Carol Caraiman în Anglia, agenții săi dînd de urma lui într-un castel din comitatul Surrey. Prin intermediul unui fost inspector la Scotland Yard s-a intrat şi în posesia manifestelor tipărite în Anglia şi în Ungaria.

Un avion pregătit pentru zborul lui Carol Caraiman la Alba-Iulia a fost descoperit pe aeroportul Corydon de Ungă Londra. „A doua zi, ca urmare a intervenției făcute la Londra de către guvernul român, lui Carol i s-a pus în vedere să părăsească Anglia în termen de 48 de ore, motivîndu-se că prezența sa a devenit indezirabilă datorită faptului că a abuzat de ospitalitatea ce i s-a acordat"334. Lipsit de mijloacele tehnice necesare deplasării şi expulzat din Anglia, Carol Caraiman 1-a informat pe luliu Maniu că nu mai poate sosi.

„Marşul asupra Bucureştiului"

în noaptea de 5 spre 6 mai, Biroul Executiv al PNȚ a analizat situația creată de reacția internă şi externă a guvernului, conducerea PNȚ împărțindu-se în două tabere: luliu Maniu se pronunța pentru formularea unei moțiuni care să fie înaintate Regenței, în timp ce Mihalache dorea desfăşurarea „Marşului asupra Bucureştiului" chiar şi în absența lui Carol Caraiman. Poziția lui Maniu era mult mai slabă, pentru că practic „desumfla" o manifestație de 100 000 de oameni într-un act de protest care se mai făcuse şi la Bucureşti fără nici un rezultat, iar pe de altă parte îl punea în inferioritate față de țărănişti, socialişti şi comunişti, care organizaseră şi voiau să facă marşul. Discuțiile au durat pînă la 4 dimineața cînd, observînd aderența unor lideri ardeleni din tabăra sa la proiectul lui Mihalache, Maniu a amenințat cu părăsirea adunării. El ştia foarte bine că fără „acoperirea" acțiunii prin ideea „Restaurației", adică a punerii lui Carol Caraiman pe Tron, toată mişcarea va lua aspectul vizibil al unei lovituri de stat făcute pentru a aduce Partidul Național-Țărănesc la putere.

A doua zi, cei 677 de delegaţi la Congres au dezbătut în sala Caragiale din Alba-Iulia situaţia partidului şi au reafirmat cu insistenţă adeziunea PNŢ la actul Marii Uniri. Era o încercare disperata a lui luliu Maniu de a ţine acţiunea în mînă şi de a nu compromite partidul. Ieşind în faţa unei mulţimi dominate de formaţiunile organizate ale ţărăniştilor, socialiştilor şi comuniştilor, la care se adăugaseră şi membrii Partidului Popular Maghiar, în frunte cu Kecskemethy Istvân şi Kos Kâroly, gruparea manistă a pierdut repede controlul. La această adunare s-a cerut din mulţime punerea la vot a unirii Transilvaniei cu România, dată fiind plinirea a 10 ani de la Marea Adunare Naţională din acelaşi loc, iar în mulţime au fost împărţite ziare în care se găseau subtitluri 5Luaţi bine aminte, la Alba-Iulia s-a făcut unirea, tot la Alba-Iulia se poate desface!", „Coteria plutocratică de la Bucureşti duce război împotriva Provinciilor alipite". Ion Mihalache a avut şi aici un discurs violent: „Să tregem cu tunul conştiinţei la Bucureşti. Loviturile de aici vor sparge urechile surzilor. Dar dacă totuşi în beciurile băncilor oligarhice din Bucureşti se va ascunde vreunul, vom face din fiecare cetăţean un infanterist, ca cu baioneta să-i scoatem din bîrlog. Aceste steaguri nu se pot întoarce înapoi înfrînte. Jurăm aci să punem viaţa noastră la dispoziţia patriei, a unei patrii însă care încetează a mai fi a ciocoilor"335. Enunţul cu „băncile oligarhice" era un atac la sistemul bancar controlat de liberali, în condiţiile în care naţional-ţărăniştii erau finanţaţi cu sume exorbitante de băncile maghiaro-britanice şi evreieşti. Prins între pericolele pierderii şefiei partidului, al ruperii fragilei unităţi a acestuia şi al unei riposte dure din partea guvernului, luliu Maniu va căuta să-şi arate solidaritatea cu Ion Mihalache, pe care îl numea „frate dulce şi vînjos", şi în acelaşi timp să calmeze spiritele adunării. Totodată, declaraţii populiste ale liderilor PNT au promis o politică dedicată muncitorilor şi ţăranilor, imediat ce partidul va prelua puterea în urma acelei acţiuni. Constantin Titel-Petrescu va consemna cu amărăciune: „La faimoasa întrunire de la Alba-Iulia din 6 mai 1928, naţional-ţărăniştii promiseseră minerilor — care defilaseră cu tîrnăcoape —, fericirea completă: spor de salarii, scăderea orelor de muncă şi munţii împăduriţi, dinspre Roşia şi Abrud... cînd vor veni la putere. Şi ei, ca naivii, au crezut în făgăduinţele conducătorilor naţional-ţărănişti! Odată veniţi la putere însă, le-au dat gloanţe în creer, pentru a-şi găsi fericirea, mai curînd, în lumea de dicolo de mormînt"336. Apelul la represiunea ordonată de PNŢ se referea la greva de la Lupeni din 1929, la originea căreia se afla un act de corupţie făcut de lideri politici naţional-ţărănişti împreună cu lideri sindicali locali din PSDR. Intre altele, „munţii" dinspre Roşia şi Abrud erau proprietatea lui luliu Maniu şi a rudelor sale.

Imagine de la adunarea de la Alba-Iulia din 6 mai 1928. Drapelele din imagine erau roşii.

în moțiunea întocmită de participanți, la Articolul l se vorbea de Congresul PNȚ, dar la Articolul 2 se afirma că acolo s-a constituit „Adunarea Națională", lasînd să planeze confuzia între conceptul de întrunire şi acela de for politic al partidului, în sfîrşit, cu strigăte de luptă şi fluturări de drapele tricolore şi roşii, manifestația s-a transformat în ceea ce fusese plănuit: o acțiune de forță împotriva ordinii de drept din țară. Speriat că i se va lega numele de marşul ilegal împotriva guvernului, Maniu a încercat cu disperare să convingă manifestanții să se întoarcă la casele lor. Era însă prea tîrziu. Două coloane, constituite după principiile militare — cu ordinele date în plic sigilat şi cu drapelele sfințite —, s-au îndreptat spre Vinful de Jos şi spre Teiuş, unde au ocupat gările cerînd trenuri pentru a se deplasa la Bucureşti, înțelegînd că îşi riscă numele şi cariera politică, luliu Maniu hotăreşte să intre secret în legătură cu reprezentanții guvernului, îşi oferă colaborarea forțelor de ordine de sub conducerea lui Gheorghe Tătărescu. împreună cu acesta elaborează un plan de sabotare a acțiunii partidului său. Tătărescu trimite un număr de garnituri spre Alba-Iulia, care vor prelua marea parte a mulțimii, împrăştiind-o prin țară în diferite direcții. Totodată, forțele de ordine vor interveni în satele petroasa, Lazuri, Silea şi în alte cîteva localități din Sălaj, unde se pusese în mişcare o răscoală instigată din timp de aceleaşi forțe țărânisto-socialiste de la Alba-Iulia. Pe de altă parte, „cei plecați spre Capitală, fără organizarea şi pregătirea necesară, hărțuiți în permanență de jandarmi, au fost nevoiți, după parcurgerea cîtorva zeci de km., să renunțe la intenția lor"337.

„Marşul asupra Bucureştiului" se dorea a fi o copie a Marşului asupra Romei organizat de Mussolini în 1922. Pînă şi motivațiile erau aceleaşi, în urma negocierilor cu guvernul Italiei, fasciştii ceruseră formarea guvernului, dar li se refuzase din cauza platformei lor politice, „un socialism mai socialist, adică mai radical, antidemocratic şi întors spre o nouă democrație, antiparlamentar şi sprijinitor al acțiunii directe"338. Mişcarea fascistă punea şi problema monarhiei, în sensul sprijinirii reînnoirii țării prin regimul alianței între muncitori şi țărani sub un rege favorabil acestui curent, în fața refuzului guvernului de a ceda la amenințare şi la aflarea veştilor că acesta a dat ordine „pe terenul siguranței generale şi al legalității", Mussolini hotăreşte organizarea unui mare congres fascist la Napoli în ziua de 24 octombrie 1922, urmat de un marş pînă la Roma. Marea adunare organizată în acea zi în piața Sân Ferdinando s-a transformat într-un protest general împotriva oligarhiei politice care conducea Italia, în fața unei mulțimi de 40 000 de oameni, în

fruntea căreia se aflau „legiunile ținuturilor revenite la Patria Mamă"339, Benito Mussolini ține un discurs în care anunță: „Sau ne vor da ei conducerea de bună voie sau, dacă nu, o vom lua noi singuri, mergînd la Roma. [...] Camerele nu mai reprezintă acum țara. Fiecare ministeriat care ar ieşi din sînul lor ar exercita în chip ilegal puterea. Sarcina noastră este să redăm legalitatea instituțiilor reprezentative ale Italiei"340. Tot domnia legii cerea şi PNȚ prin manifestul său „Către țara": „Partidul național țărănesc, în slujba instinctului de conservare al poporului român, a hotărît ca prin jertfă să ducă la bun sfîrşit opera de eliberare politică a țării, prin respectarea suveranității naționale şi domnia legilor, într-un regim de democrație sinceră inaugurată prin alegeri libere"341. Să înlocuim Italia cu România şi vom observa ca „Adunarea declara guvernul liberal ca anticonstituțional, iar națiunea «în stare de legitimă apărare şi îndreptățită la folosirea, oricăror mijloace pentru înlăturarea acestui regim». Ea tăgăduia guvernului orice drept de a se rosti în numele țării, pretindea regenței să demită cabinetul V. Brătianu şi să instaleze unul PNȚ, prezidat de luliu Maniu342. Alexandru Averescu nu va ezita să semnaleze patentul mussolinian al marşului național-țărănist: „Atunci s-a recurs la comica ideie a marşului asupra Bucureştiului. Nu lipsea decît un mic detaliu, un Mussolini al II-lea! De la Mussolini la Kerensky distanța este formidabilă. Lumea s-a pus în mişcare. Cum s-a terminat acest marş se ştie, mai rău decît în coada de peşti. Este de notat naiva idee de a crede că ocupînd o gară se putea, numai din acel fapt, organiza trenuri care să ducă «poporul», adică tunul cel mare, pînă la Sodoma pentru a o face una cu pămîntul! A doua zi în Bucureşti s-a anunțat punerea în mişcare a celor două coloane, care au pornit fără voia conducătorilor, dar care au aceeaşi țintă cu conducătorii: cucerirea Bucureştilor! înțelege cineva ceva în acest galimatias?"343. Trimiterea directă făcută de Averescu la Marşul asupra Romei al lui Mussolini nu pare deloc exagerat nici astăzi: „în această vreme începu marşul coloanelor asupra Romei, pornite de la locurile unde se adunaseră, unele din proprie inițiativă, din pricina nerăbdării şi dintr-o oarecare indisciplină a comandanților şi oştenilor, fără niciun ordin venit de sus"344. Analiza faptelor conduce spre concluzia că gruparea de stingă din PNȚ a reuşit să speculeze manevra pur politicianistă a lui Maniu şi să o transforme într-o manifestație de tip „revoluționar", cum se pretindea şi cea din Italia, fie inspirîndu-se direct din marşul fascist, fie fiind instruită de agenții lui Carol Caraiman, mare admirator al dictatorului fascist ajuns între timp la putere. Această jnetodologie, tipică şi agenturii bolşevice în România, va fi folosită şi cu alte prilejuri, prin specularea unor greve .sau manifestații politice ale altor partide

în care îşi plasa propriile mesaje, pe care apoi le-a revendicat împreună cu întreaga manifestaţie.

Manevrele riscante ale lui luliu Maniu, ca şi felul în care şi-a sabotat propriul partid, intrînd în colaborare secretă cu guvernul pentru aceasta, au atras atenţia oamenilor politici avizaţi asupra caracterului liderului naţional-ţărănist şi asupra mijloacelor la care se poate preta pentru obţinerea puterii. Din păcate, luliu Maniu nu se deosebea cu nimic de majoritatea politicienilor din Regat, reprezentînd, din acest punct de vedere, exemplul cel mai rapid şi complet al integrării Ardealului în România Mare. Cea mai semnificativă, în acest sens, este întîlnirea Patriarhului Miron Cristea, membru al Regenţei, cu luliu Maniu: „îl chem la mine singur, îl dojenesc. «Cine eşti tu? Ce-ai făcut pentru Românism, în raport cu Averescu, lorga, Brătianu Ionel etc.? Erai ofiţer austriac, luptai contra aliaţilor României; pe cînd Averescu s-a luptat cu demnitate pentru dezrobirea noastră. Ce economie naţională veţi salva voi, care aţi trăit cu 2 — 3 franci în buzunar?» (Voiam să-i spui că-i un calic, plin de datorii. Dacă nu ştiu niciodată să trăiască în situaţie bănească aranjată, cum vor putea aduce la bunăstare o ţară întreagă). A priceput el. L-am umilit cum trebuie, arătînd că în timpul războiului a depus armele morale ale chestiei româneşti. Vaida era «bolnav» într-un sanatoriu din Elveţia. Goldiş scria articole ungureşti de sociologie teoretică în «Aradi Hirlap», ca să-1 iee sub scutul lor în cursul războiului. Dr.Vlad spunea în adunarea judeţului Hunedoara (Deva) «că numai gunoiul a dezertat în România: Moţa, Dr. Lucaciu, Goga etc.», ca să scape de frontul unguresc. «Numai Dr. Valeriu Branişte, omul meu de încredere de la Lugoj, cînd eram episcop la Caransebeş, a rămas demn pe teren. A $i terminat-o la Seghedin, în temniţă, unde aproape orbise. Cehii Massarik, Kramer, erau judecaţi la moarte. Voi aţi depus armele. Deci, fiţi mai modeşti!"345. Dacă acest necruţător rechizitoriu ar fi fost rostit de vreun adversar politic sau de vreun regăţean, am fi avut toate motivele să-1 bănuim de nedreptate, dar el aparţine unui fruntaş ardelean, unui preot şi unui luptător formidabil pentru unitatea naţională. Pe de altă parte, dincolo de observaţiile colorate ale Patriarhului, noul partid era într-adevăr sărac. Nu s-a găsit decît după un an o explicaţie pentru fondurile imense cheltuite pentru organizarea adunării de la Alba- Iu-lia. Ştim din însemnările patriarhului Miron Cristea că partidul şi liderii săi aveau mari datorii: „Partidul Naţional Ţărănist, ahtiat după putere. Maniu datorii de 19 milioane, Bocu 5 milioane mărturisite de el. Boilă cu sechestre, licitaţii la casă în fiecare săptămîna, partidul sleit de mijloace promite prinţului Carol readucerea"3 Trebuie să dăm crezare unui specialist în finanţe şi în istoria marilor afaceri, Mugur Isărescu, care a analizat „Scandalul Skoda". luliu

Maniu se lăudase înainte de numirea sa ca prim-ministru că are în buzunar împrumuturi, contracte, investiţii, într-adevăr, imediat ce s-a constituit guvernul PNŢ, la 10 noiembrie 1928, lui Bruno Selezky, reprezentantul uzinelor Skoda în România şi spion aflat sub urmărirea serviciilor de informaţii româneşti, i s-a încredinţat întocmirea unui studiu privind modernizarea armanentului românesc, comandă prin care i s-a dat accesul la informaţiile strategice ale statului, în luna mai 1929, în condiţiile falsificării informaţiilor asupra altor oferte şi îndepărtării de către autorităţile guvernamentale naţional-ţărăniste a competitorilor veniţi pe piaţa românească, Bruno Selezky era sigur de cîştigarea contractului. „La scurt timp după aceasta, are loc o şedinţă a oficialităţilor române, avînd acelaşi scop — al înzestrării Armatei române — ; printre participanţi se numărau primul ministru luliu Maniu, ministrul apărării naţionale, generalul Cihoschi, precum şi o serie de ofiţeri superiori de specialitate. Cu acest prilej s-a luat hotărîrea de a comanda la uzinele Skoda o parte a muniţiei şi armamentului necesar"347. Cercetarea judecătorească făcută după izbucnirea scandalului a demonstrat ca afacerea era perfectată cu liderii naţional-ţărănişti încă din cursul anului 1928. A fost stabilită şi suma precisă a comisioanelor - 19.219.335 de lei (aprox. 116.000 USD la valoarea din 1928).

Ceea ce a lovit cel mai mult statul român în toată această aventură politică nu a fost agitaţia din jurul tentativei de lovitură de stat, ci campania dusă de PNŢ în străinătate pentru împiedicarea obţinerii împrumutului necesar redresării financiare. Destul de abil încît să nu recunoască direct implicarea în această campanie şi, în acelaşi timp, să insinueze că împrumutul se poate obţine doar sub un guvern condus de el, luliu Maniu este numit prim-ministru, aşa cum am arătat, la 10 noiembrie 1928. în manifestul adresat naţiunii, el va face cea mai frumoasă declaraţie, pe care însă n-o va respecta: întemeiat pe realităţi istorice şi politice, Partidul Naţional-Ţăranesc a nutrit totdeauna credinţa că noul stat român trebuie să se aşeze pe temeliile constituţionale şi legale pe care statele occidentale s-au ridicat la înflorirea şi prestigiul lor de azi"348. Astfel de declaraţii derutează şi astăzi prin imaginea de impecabil democratism, sunt citate şi analizate cu admiraţie, dar ele se dovedesc doar expresii ale demagogiei, pe care au asimilat-o rapid şi ardelenii. Pamfil Şeicaru, un apropiat al PNŢ, avea să constate: „în noiembrie 1928, la luarea puterii, guvernul naţional-ţărănist se găsea la o răscruce de drumuri, trebuind să decidă caracterul economiei naţionale, programul economiei naţionale. Programul economic al acestui guvern n-avea nici o precizare, plutind în vagul generalităţilor, exprimînd numai bunele intenţii, acea sinceră dorinţă de a corespunde aşteptărilor unei ţări dominate de o mare încredere"349. Curînd,

binecunoscutul gazetar se va convinge cu amărăciune de adevăratele scopuri ale partidului: „în momentul cînd partidul a luat puterea, cei care duseseră lupta de opoziție erau plini de datorii şi căutau să utilizeze situația pe care o dețineau ca să-şi normalizeze finanțele. Aşa cum o femeie cochetă se îmbracă ca să seducă şi seduce ca să poată suporta servitutile eleganței, şi partidele se găsesc în acest cerc vicios, fiind în mod obligator tributare propagandei, spre a convinge, a seduce opinia publică"350. Partidul Național-Țăranesc va copia milimetric atitudinea sa din 1928 în 1996, dovedind că nu s-a schimbat şi că reînființarea sa de vechi activişti ai partidului a reînființat doar vechile sale obiceiuri. Nepotismul a fost doar aspectul cel mai puțin nociv.

Complotul

Propaganda populistă care a atins straturile cele mai de jos ale societății a avut consecințe imediate în comportamentul Partidului Național-Țăranesc şi al adepților săi. Mari manifestații de simpatie pentru guvernul Maniu au degenerat în dezordini publice, în răscoale locale care au produs morți şi răniți în rîndul funcționarilor publici, precum şi distrugeri materiale, iar pe planul imaginii au condus la deviații periculoase de tipul lozincii „Domnul Țării luliu Maniu". Valul de popularitate stîrnit de promisiunile cele mai largj pe fondul crizei financiare şi economice, a permis Partidului Național-Țărănesc să acționeze încă de la început abuziv, dizolvlnd Parlamentul înainte ca acesta să acorde votul de încredere noului guvern, adică înainte de a şti dacă guvernul este legitim sau nu, pentru ca apoi să organizeze alegeri, într-un cartel electoral cu socialiştii, dar şi cu Partidul Democrat German şi cu Partidul Popular Maghiar. Primul era reprezentantul minorității germane din România de orientare burgheză, dar cu atitudine procarlistă, iar cel de-al doilea avea o orientare de stînga, sub influența publicației marxiste Korunk, identificîndu-se cu programul PNȚ în cele două puncte esențiale: transilvanismul (cu accente separatiste) şi frontul poziției de clasă351. Alegerile din 12 decembrie 1928 au adus PNȚ o majoritate covîrşitoare de 77,76% din voturi în Camera Deputaților, în condițiile în care rezultatul alegerilor ilustra o periculoasă orientare spre stînga a electoratului de 81,6% (PNȚ + Partidul Țărănesc al dr. N. Lupu cu 2, 48% + Blocul Muncitoresc Țărănesc — comuniştii, cu l, 35%, fără mandate), în partea Dreaptă a scenei politice abia se adunau 16,35% (PNL cu 6,55% + Partidul Maghiar din România cu 6,08% + Partidul Poporului împreună cu Partidul Național - 2, 48% + L.A.N.C. cu l, 14%, fără mandate), în plus, orientarea politică de Dreapta se compunea pestriț şi neunitar, liberalii ocupînd o poziție de centru-dreapta democratică împreună cu partidele lui Averescu şi lorga, maghiarii fiind dedicați programului etnic,

iar gruparea lui A.C. Cuza lansîndu-se cu o platformă antisemită politică şi economică („Guvernul Partidului Național-Țărănesc — care vine să ceară încrederea alegătorilor români în alegerile generale din 12—15 decembrie — pe lîngă jidanii numeroşi din partid, mai numeroşi decît în oricare altul, are tot sprijinul electoral al jidanilor, care îl dau, desigur, pentru că acest guvern corespunde intereselor lor")352- Situația politică nu era încă atît de degradată încît românii să voteze pentru Liga Apărării Naționale Creştine, condusă de „Preşedintele suprem" A. C. Cuza, doctrina acesteia părînd ca o „scrîntealâ" a unor indivizi exaltați. Erorile politice ale partidelor guvernamentale, distrugerea vieții parlamentare prin lovitura de stat din 7 — 13 iunie 1930, apariția nazismului la putere în Germania şi gravele anomalii din politica externă a țârii vor aduce populația în situația de a crede în soluțiile salvatoare ale extremismului, oricît de „scrîntiți" păreau liderii lui la început, în aceste alegeri, Partidul Național-Țărănesc a folosit pentru prima oară în România „comisarii de partid", după model comunist, care i-au înlocuit în violență pe foştii agenți electorali.

Importantă a fost dominația categorică a Partidului Național-Ță-rănesc care controla 348 de locuri în Adunarea Deputaților din 387 şi putea impune orice lege. Râmînea ca în fața istoriei să aleagă: stat de drept sau dictatură parlamentară? Alexandru Averescu, preşedintele Partidului Poporului, a avut atunci mai multe intervenții publice, prin care a atras atenția asupra pericolului deschiderii unei Cutii a Pandorei în chestiunea constituțională, într-un manuscris intitulat semnificativ Constituționalita, el avea să scrie: „Din modul cum s-a instalat noul guvern la putere, din modul cum a ştiut el să facă «alegeri libere», care au întrecut în sălbăticie pe cele mai sălbatice şi mai necurate alegeri ale partidelor oligarhice (între acestea avea cinstea să fie enumerat şi al poporului) şi din primii paşi făcuți în chestiunile economice, am dedus numaidecît pe ce pantă primejdioasă era deja angajată țara şi am dat explicit alarma"353.

O dată ajuns la putere şi cu principalul scop atins, luliu Maniu a înțeles că mijloacele folosite în campania de răsturnare a guvernului liberal îl vor obliga să plătească un preț care îl poate duce la compromiterea sa definitivă. Pentru foarte scurt timp el va produce o liberalizare a vieții publice şi economice, pe fondul angajării împrumutului extern şi a deschiderii pieții pentru capitalul extern. Totodată, va acționa împotriva curentelor extreme ale stîngii existente în PNȚ şi la aliații cu care cîştigase alegerile. Primii pe care i-a blocat au fost comuniştii. Apoi, social-de-mocrații au aflat repede că programul politic convenit cu ei nu va fi respectat. Conşiderîndu-se trădați, socialiştii şi comuniştii vor declanşa campania de presă, de greve şi de sabotaje cunoscute

de noi din istoriografia perioadei comuniste ca lupte ale proletariatului la Lupeni, Anina, ale petroliştilor şi ceferiştilor şi ale invalizilor, ultima devenită celebra prin grotescul ei: „din ordinul guvernului, două maşini au îndreptat tulumbele cu apă asupra manifestanților, apoi a intrat în acţiune armata care a început sa lovească fără milă"354. Fundamentală pentru această perioadă este lupta lui Maniu în interirorul partidului său, pentru a-1 rupe din tendința sa stîngistă de partid de clasă şi a-1 aduce în zona liberalismului democratic. Dacă pe plan politic şi de conducere, Maniu va reuşi să domine PNȚ, pe plan doctrinar partidul va rămîne tributar Stîngii țărăniste, social-democrate şi pe alocuri socialiste, nucleul grupării maniste a fostului Partid Național nemaiavînd o doctrină, după ce Marea Unire se consumase. Asistăm, aşadar, la impunerea personalității lui luliu Maniu la conducerea PNȚ, dar cu costuri politice mari: pierderea unor ani importanți în lupta internă pentru supremație (împotriva lui Mihalache şi Vaida-Vo-evod), nepotismul, ca singură metodă de a-şi menține controlul asupra partidului, ambiguitatea programului politic şi mai ales a celui economic, care a dus şi la situații paradoxale precum cea de la sfîrşitul anului 1929, cînd conducerea PNȚ a trimis o delegație de economişti în Uniunea Sovietică pentru schimb de experiență în domeniul organizării agriculturii sovietice355, în sfîrşit, nevoia de a-şi plăti obligațiile față de sprijinitorii externi şi față de promisiunile electorale a trasformat PNȚ într-un partid mai corupt decît PNL.

în planul „restaurației" carliste, care ne interesează pe noi, Maniu va da curînd primele semne ale nuanțării termenilor înțelegerii cu Carol Caraiman pentru lovitura de stat din mai 1928, căutînd să obțină de la acesta promisiunea că va renunța la legătura cu Elena Lupescu şi că, o dată pus pe Tron, va domni constituțional. Era o formă de amînare, fără argumentație solidă, Maniu fiind pregătit cu un an în urma să-1 aducă la Alba-Iulia şi să răstoarne cu el ordinea de drept a statului, în condițiile situării la putere şi cu o majoritate parlamentară atît de substanțială a Partidului Național-Țărănesc, aducerea lui în țară se complica în mod paroxistic, Maniu fiind conştient că era un act ilegal care ar fi demascat întreaga sa activitate anticonstituțională. Pe fondul binecunoscut al refuzului său de a recunoaşte Constituția din 1923, acest fapt ar fi expus România şi unei descalificări în plan extern. Ivlanevrele lui luliu Maniu din această perioadă dezvăluie un calcul pe cît de precis, pe atît de periculos, dar nu lipsit de o logică adîncă: înțelegînd mecanismele intime ale funcționării statului român, pe fondul slăbirii puterii Partidului Național Liberal, a dispariției omului forte Ionel I.C. Brătianu şi a îndepărtării voite de treburile țării a reginei Măria, luliu Maniu a manevrat pentru controlarea autoritară a puterii, după acelaşi model inițiat de Brătieni. Chiar şi

conducerea partidului pe criterii de rudenie a fost copiată de la liberali. Liderul politic ardelean s-a confruntat cu realitatea statului ce nu putea supraviețui decît prin controlul strîns al decalajului acestuia cu societatea sa. Totodată, este neîndoios că Maniu a dat impresia că vrea să schimbe această situație într-o democrație parlamentară de tip britanic, visul vechi al Dreptei clasice româneşti. Parazitați de stilul său ermetic de manifestare publică, vom continua să fim derutați de oscilațiile între credințele sale democratice de Dreapta şi orientarea de stingă a partidului pe care îl conducea omul politic ce va simboliza, pînă la urmă, eşecul democrației române. Din păcate, stilul de activitate guvernamentală al lui Maniu se sprijinea fundamental pe factorul timp, într-o proiecție care, pornind de la un ultim şoc anticonstituțional — o lovitură de stat care să rupă trecutul de viitor —, să aducă România în stadiul de stabilitate socială şi politică. Calculul s-a dovedit complet greşit: Carol Caraiman nu era omul monarhiei constituționale, iar evoluția situației internaționale anula şi factorul timp, atît de necesar stabilității țării. Maniu este în realitate vinovat de această gravă eroare politică, cu consecințe pe termen foarte lung, deoarece a ştiut că fostul prinț se dovedise incontrolabil şi nedemn, pe de o parte, în timp ce pe plan extern Europa era martora unor transformări spectaculoase ale politicii continentale, pe de altă parte, în cheia acestor erori de apreciere va trebui să judecăm manevrele sale neconstituționale şi anticonstituționale din perioada 1929 - 1930.

Acțiuni neconstituționale. A doua acțiune neconstituțională a fost pusă în aplicare cu ocazia morții regentului Gheorghe Buzdugan, survenită la 7 octombrie 1929. Nu exista un statut al Regenței, care să fi prevăzut situația decesului unuia dintre regenți, dar legea din 5 ianuarie 1926 consfințea cel puțin două principii clare: l. Numirea Regenței se face prin Reprezentațiunea Națională convocată de rege, iar în situația concretă de atunci, cînd Regența exista, convocată de aceasta. 2. Legea stabilea cele trei funcții din care se compunea Regența: Patriarhul României (Miron Cristea), un membru de frunte al Casei Regale (prințul Nicolae) şi preşedintele înaltei Curți de Casație şi Justiție (Gheorghe Buzdugan). Moartea unui membru al Regenței nu putea însemna desființarea acesteia prin descompletarea numărului de membrii stabilit de lege, pentru că legea înființa o instituție, nu un grup de persoane. Conform realității istorice şi politice unanim acceptate încă de pe vremea romanilor, precum şi a oricărui dicționar, o instituție este o structură de funcții. Regența funcționa şi lua şi decizii, inclusiv în absența unuia dintre membri, cum s-a întîmplat atunci cînd patriarhul Miron Cristea era bolnav sau prințul Nicolae se afla în străinătate356. Era aşadar legal şi simplu ca postul rămas vacant prin moartea lui Gheorghe Buzdugan să fie ocupat de

preşedintele înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie aflat în funcţie, Andrei Rădulescu. Pentru a evita această soluţie legală, Maniu a apelat la interpretarea abuzivă a articolului 81 din Constituţie, care preciza: „De la data morţii regelui şi pînă la depunerea jurămîntului a succesorului său la Tron, puterile constituţionale ale regelui sunt exercitate, în numele poporului român, de miniştri, întruniţi în consiliu şi sub a lor responsabilitate". După cum uşor se poate observa, Maniu dorea să preia fraudulos sarcina desemnării noului membru al Regenţei de către guvern. Regele nu era mort, iar puterile sale erau exercitate de Regenţă care, prin aliniatul 2 al articolului 83 din Constituţie, exercita şi „tutela succesorului Tronului în timpul minorităţii lui". Partidele din Opoziţie au sesizat infracţiunea, atrăgînd public atenţia asupra neconstituţionalităţii actului făcut de guvern, însă luliu Maniu nu a ţinut cont de aspectele clare de drept, intenţia lui fiind desfiinţarea Regenţei prin anularea legii din 1926. La 9 octombrie 1929, primul ministru convoacă cele două Adunări şi le supune votului alegerea unui oarecare Constantin Sărăţeanu, rudă de-a lui Vaida-Voevod, în funcţia de regent, desemnînd ilegal această convocare a corpurilor legiuitoare, în care avea majoritatea absolută, drept Reprezentaţiune Naţională. Constantin Sărăţeanu era un obscur funcţionar al înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, care tocmai „fusese propus cu cîteva luni în urmă de Grigore lunian, ministrul Justiţiei, spre pensionare întrucît, datorită vîrstei, devenise incapabil de a mai desfăşura o activitate corespunzătoare"357. Scopul acestei alegeri era acela de a permite înlocuirea lui Sărăţeanu cu Carol Caraiman, în cazul aducerii lui în ţară. Formula intrării în Regenţă a fostului prinţ era încă o manevră prin care Maniu încerca să-i condiţioneze acestuia, naiv, domnia constituţională şi dependenţa de deciziile guvernului condus de el. pentru a-şi „speria" aliatul aflat la Paris, Maniu a elaborat cîteva hotărîri menite să-i semnaleze lui Carol că s-ar opune venirii sale în ţară fără o înţelegere prealabilă între ei. Dar din toată „rezistenţa" lui faţă de fostul prinţ nu mai rămăsese decît problema despărţirii de Elena Lupescu: „După căderea guvernului Averescu şi decedarea regelui Ferdinand, am continuat acţiunea în partid, în opinia publică şi în jurul A.S.R. prinţul Carol. în partid am întărit tot mai mult convingerea că prinţul Carol trebuie să revină, în Parlament am luat cuvîntul în chestiunea aceasta faţă de Ion I. C. Brătianu. Iar la A.S.R. prinţul Carol au mers diferiţi prieteni, între alţii dl. lunian, pentru a-1 încuraja, pe de o parte, iar pe de alta pentru a-1 convinge că trebuie să părăsească pe d-na Lupescu"358. în legătură cu speranţele iluzorii ale lui Maniu pe această temă, fratele lui Carol Caraiman, prinţul Nicolae, avea să scrie: „Oare cum au putut crede oamenii noştri politici că s-ar întoarce fără amantă acest om, care a dezertat din armată în timpul războiului, s-a

automutilat pentru a nu lupta pe front contra comuniştilor unguri, care, deşi avea comanda unui regiment, a fugit mişeleşte cu Lupeasca, metresa lui, fără să dea doi bani pe regalitate, soție, fiu şi părinți?"359. Nu trebuie îndepărtată prea mult — în perspectiva unor probe ulterioare — nici ipoteza celor două interese majore care concurau din plan extern pentru aducerea lui Carol Caraiman pe Tron: pe de o parte francmasoneria ocultă, al cărei om de legătură era Elena Lupescu, pe de altă parte Vaticanul şi aliații săi ungari sau britanici, al căror exponent era luliu Maniu. Prea inteligent ca să nu-şi dea seama că, nesatisfăcînd interesul principal, riscă să fie dat la o parte şi găsit un altul — şi acesta era în imediata vecinătate, Vaida-Voevod sau Alexandru Averescu —, luliu Maniu a înțeles că va trebui să cedeze fără să poată lungi prea mult rezistența sa. De aceea, ca exponent al unei tabere, a încercat să-şi îndepărteze principalul adversar: Elena Lupescu. Aceste jocuri de culise nu vor fi înțelese prea devreme de opinia publică, iar atunci cînd au fost expuse de legionari, datorită tonului, limbajului şi apelului la modelul naționalist italo-german, din faza avansată a legionarismului, ele vor părea stridente şi îndoielnice, cum ni se par şi astăzi.

Mai multe probleme interesante prin subtilitatea lor au rămas neelucidate complet pînă astăzi:

Relația cu capitalul străin. Şi înainte de numirea ca prim-mi-nistru şi imediat după, luliu Maniu a dat asigurări că are contacte importante în lumea marilor afaceri internaționale şi a băncilor, iar campania de denigrare a guvernului liberal şi de înfățişare a României ca un stat falit, desfăşurată în presa străină la inspirația PNȚ, i-a făcut pe membrii Regenței se creadă acest lucru. Ceea ce s-a întîmplat în primii doi ani de guvernare național-țărănistă, prin cedarea multor active şi proprietăți, precum şi a unor monopoluri de stat către firme străine, căutînd să anuleze măsurile naționaliste luate de Ionel I.C. Brătianu, a venit să confirme această ipoteză. Semnarea la 2 februarie 1929 a contractului de împrumut mult aşteptat s-a făcut prin garantarea cu veniturile Regiei Monopolurilor Statului, cu terenurile petrolifere, cu societatea de telefoane şi alte valori româneşti, la care se adăuga acceptarea angajării pe banii statului român a unor consilieri sau experţi străini în instituțiile garante, pe care aceştia, de fapt, le controlau. Unde nu s-au produs încă documente, este relația dintre legăturile stabilite de Carol Caraiman în străinătate cu aceleaşi firme şi bănci şi colaborarea Carol — Maniu pentru aducerea celui dinții pe Tron. Dacă s-ar putea documenta că urcarea lui Carol pe Tron a fost o premisă a revenirii capitalului străin în România, atunci cercul complotului s-ar închide perfect. Deocamdată, punctul de plecare al unei cercetări minuțioase asupra acestui subiect este destul de credibil: aceleaşi mari

companii, bănci şi agenţii comerciale se vor regăsi foarte repede în lista de „donatori" pentru fondurile speciale ale lui Carol, precum şi în patrimoniul afacerilor sale personale. Această ipoteză a fost parazitată de preluarea sa de către propaganda legionară şi apoi de către cea comunistă în termeni care i-au alterat credibilitatea. Legionarii vedeau în afacerile lui Carol cu marea finanţa şi cu marile concerne străine o dovadă a legăturilor sale cu iudeo-masoneria", în care Elena Lupescu juca un rol decisiv şi, de aceea, imposibil de înlăturat. Transformarea menajului Carol — Lupescu mai de grabă într-un parteneriat de afaceri decît într-o interminabilă idilă, a fost un argument în favoarea tezei legionare, propaganda comunistă a preluat datele şi mesajele legionarilor — evident, în altă cheie —, punînd accentul pe ideea „înrobirii ţării capitalului străin", minimalizînd rolul Elenei Lupescu şi exagerînd „cîrdăşia" regelui cu partidele politice. Tot în planul politic, propaganda comunistă a accentuat problema crizei instalate în raporturile dintre partidul burghez de ştînga, care era PNT, şi stînga socialistă şi comunistă, atribuind-o pătrunderii capitalului străin şi creşterii şomajului. Acesta fusese un fenomen real, dar nu atît de extins. Celebrele greve, manifestaţii, sabotaje şi incidente violente cu forţele de ordine, pe care le va invoca propaganda comunistă mai tîrziu, îşi aveau originea în trădarea de către luliu Maniu a înţelegerilor electorale cu aceste forţe afine. PNŢ era considerat deja un „deviaţionist". Conflictul deschis al acestuia cu Constituţia democratică îl făcea extrem de vulnerabil în faţa uneia din legile marxismului: primele care trebuie distruse într-o revoluţie comunistă sunt aripile socialiste. Nu întîmplător, imediat ce au luat puterea absolută în 1948, comuniştii au declanşat urgia asupra PNŢ, pe care populaţia continua să-1 voteze şi în ochii căreia rămînea cu imaginea socialismului său agrar. Totodată, influenţa economică a Dreptei autentice, reprezentată în 1928 de Partidul Naţional Liberal, se va restrînge treptat la nivelul unor averi şi cîştiguri electorale fără efect politic.

Atitudinea prinţului Nicolae. în memoriile sale, prinţul Nicolae afirmă că activităţile sale duse în Armată în perioada 1929 — 1930 au avut drept scop pregătirea unei lovituri de stat împreună cu Alexandru Averescu, pentru instituirea unui regim de forţă. Cazul rămîne nebulos, deşi este confirmată vizitarea mai multor unităţi militare din ţară şi o serie de dialoguri cu comandanţi militari pînă în preajma venirii lui Carol în ţară. Rămîne însă lipsită de credibilitate această versiune, din cel puţin două motive: 1. Generalii şi ofiţerii superiori puneau foarte puţin preţ pe proiectele prinţului, cunoscîndu-1 ca un individ instabil. 2. Prinţul Nicolae era ofiţer de marină, or forţele militare de care era nevoie într-o astfel de acţiune erau cele terestre şi aeriene. Mult mai credibilă pare opinia majorităţii istoricilor, care consideră că

prințul Nicolae a intrat la un moment dat în combinația cu Maniu şi Carol Caraiman, făcînd celor doi serviciul atragerii unor comandanți militari de partea conspirației. Prețul acestei colaborări era anularea prevederilor din Statutul Casei Regale (Cap. IV, Art. 10 - 13), care împiedicau proiectata sa căsătorie cu o românca — doamna Săveanu, fostă Tohâneanu şi devenită Doletti —, după modelul din 1918 al fratelui său.

Concordatul cu Vaticanul, în anul 1929, Parlamentul controlat de luliu Maniu a votat un tratat cu Vaticanul, document cu valoare de înțelegere între state, care a rămas cunoscut cu numele de concordat360. El a fost aspru criticat de Biserica Ortodoxă Română şi de majoritatea oamenilor politici români, pentru că acorda cultului catolic privilegii care veneau în contradicție cu legile statului național unitar român. Problema unui tratat cu Biserica romano-ca-tolică se discuta de mult, mai ales că în perioada de negocieri şi bătălie diplomatică pentru recunoaşterea Marii Uniri, diferite forțe interesate au lansat zvonul unei condiționări a recunoaşterii de acordarea unei largi independențe Bisericii catolice în România şi, bineînțeles, cultului greco-catolic. Includerea acestei probleme într-o lege a cultelor a trenat vreme de zece ani, guvernele liberale opunîndu-se sistematic acordării de privilegii sau condiționîndu-le de recunoaşterea oficială şi solemnă a Marii Uniri şi a statutului minorităților. La 10 mai 1927, la stăruințele regelui Ferdinand şi prin mijlocirea unor apropiați ai lui Carol Caraiman, concordatul a fost semnat în secret la Vatican. Ratificarea lui şi, evident, dezvăluirea existenței lui, aşteptau preluarea puterii în România de o forța procatolică. La 11 februarie 1929 se produce însă şi un eveniment major în istoria Vaticanului: semnarea Acordurilor de la Lateran, prin care regimul fascist condus de Mussolini recunoştea suveranitatea statului Cetatea Vaticanului. Din acel moment, Sfîntul Scaun putea semna documente de politică externă cu terți şi îşi putea reglementa cu aceştia raporturile diplomatice şi confesionale. Şi Vaticanul urmărea de foarte mult timp reînființarea sa ca stat, dar numai sub regimul fascist 1-a putut obține deoarece „Mussolini poseda, de altfel, datorită puterii sale dictatoriale, mijloacele de acțiune şi independenta de a negocia, mult mai accentuate decît primii-miniştri parlamentari ai Italiei, şefi de guverne de opinie. El era deci într-o situație privilegiata, liber de a realiza ceea ce nu au putut îndeplini predecesorii săi la putere"361. Fără îndoială că apartenența majorității liderilor PNȚ la cultul greco-catolic a fost una din cauzele pentru care guvernul s-a grăbit să semneze un concordat imediat după cel semnat de Mussolini, dar a contat şi faptul tipologic că guvernul PNȚ avea o majoritate cu care putea ratifica în Parlament orice tratat. Totuşi, adevărata problemă nu era asta. Textul conținea prevederi chiar mai largi decît cele originare,

convenite între Italia şi Vatican, unde, de exemplu, Mussolini nu acceptase autonomia învăţământului eclesi-astic. La Art. 36 se preciza: „Italia consideră ca fundament şi încoronare a instrucţiunii publice, învăţământul doctrinei creştine după forma transmisă de tradiţia catolică. Deaceea, ea consimte ca învăţământul religios, în prezent predat în şcolile publice elementare, sa aibă o desvoltare ulterioară în şcolile secundare, după un program ce se va stabili prin comun acord, între Sfîntul Scaun şi Stat"362. Rămîne încă fără explicaţie semnarea de către guvernul naţional-ţărănist a Concordatului cu România, unde, la Art. XVI se preciza că „programul de studii se va fixa de către autoritatea bisericească competentă", iar „studiul limbii şi istoriei naţionale se va face în măsura în care nu va împiedica studiile religioase şi va fi compatibil cu caracterul acestor şcoli". Aşadar, privilegii pe care Biserica romano-catolică nu le avea nici în Italia, unde religia de stat era catolică! în al doilea rînd, declaraţia oficială de recunoaştere de către Cetatea Vaticanului a României Mari, în integritatea sa teritorială, suverană şi independentă, ca stat naţional unitar, a fost trecută într-o anexă, şi nu în corpul Concordatului. Această anexă a fost furată din sediul Ministerului Afacerilor Externe ale României şi nu va mai fi găsită niciodată. Speculînd gravele erori ale guvernului naţional-ţărănist, Biserica romano-catolică va declara în numeroase documente oficiale că episcopatele maghiare din Transilvania se află pe un „teritoriu vremelnic ocupat de România". Cu excepţia acuzelor aduse de comunişti după 1947, nici pînă astăzi nu avem o explicaţie pentru atitudinea lui luliu Maniu în acest subiect. Să nu uităm nici amănuntul că refuzul lui Maniu de a participa la ceremoniile încoronării lui Ferdinand ca rege al României Mari au coincis cu ordinul primit de greco-catolici de Ia papă de a nu păşi în Biserica Reîntregirii, fapt confirmat lui lorga de episcopul luliu Hossu363.

S-a opus acestei acţiuni cu grave consecinţe în timp Biserica Ortodoxă Română. Poziţia oficială a Bisericii naţionale se sprijinea pe patru constatări dureroase:

în primul rînd, Concordatul cu Vaticanul a dat o lovitură grea fenomenului natural de trecere a credincioşilor greco-catolici înapoi la credinţa lor ortodoxă originară. Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului .semnalase public fenomenul încă din 1928: „Astăzi în Ardeal este o mişcare de trecere de la Biserica unită la Biserica ortodoxă. Eu nu vreu să contest acest lucru. Aşa e în realitate"364.

în al doilea rînd, „prin acest Concordat se garanta Bisericii romano-catolice din România deplina libertate de a comunica direct cu Vaticanul, fără controlul Statului"?65.

în al treilea rînd, „Biserica romano-catolică a obținut prin Concordat averi imense, pe care nu le-a avut nici în Austro-Ungaria catolică. Zeci de mii de hectare de pămînt, sute de imobile şi alte proprietăți intrau în aşa-numitul «patrimoniu sacru» al bisericii romano-catolice, necesar pentru întreținerea instituțiilor ei, a epis-copilor şi a personalului bisericesc"366.

în al patrulea rînd, chiar Biserica unită (greco-catolică) din Transilvania îşi pierdea statutul de autonomie oferit de Biserica Ortodoxă Română, devenind doar „un rit oarecare al Bisericii catolice"3".

Astăzi, în anul 2001, consecințele guvernării luliu Maniu nu sunt încă şterse, România avînd în continuare problema proprietăților şi a structurii învățămîntului Bisericii romano-catolice pe teritoriul său național.

Biserica romano-catolică a presat în permanență asupra dinastiei regale române, condiționînd sau pedepsind pe membrii fiionarhiei din România pentru apropierea lor de Biserica Ortodoxă Română. Cu toate că ambele Constituții democratice ale României _ din 1866 şi din 1923 — conțineau obligația regilor români de a îmbrățişa „religiunea ortodoxă a Răsăritului", şi Carol I şi perdinand au murit catolici. La deschiderea testamentului regelui Ferdinand, patriarhul Miron Cristea a constatat că acesta se sfîrşea cu o fraza incompletă: „A7s treuer Sohn der Katholischen Kirche, wunsche ich dass..." (Ca fiu credincios al Bisericii Catolice eu doresc să...). Pentru a opri speculațiile, patriarhul a completat-o cu formula folosită şi la moartea lui Carol I: „... dass nur die Katholische Geistlichkeit die &&erdigung celebrire" (... ca numai clerul catolic să oficieze înmormîntarea)368, în toată perioada cît țara a fost condusă de un guvern PNȚ, ai cărui lideri erau greco-ca-tolici, Vaticanul a fost serios implicat într-o serie de acțiuni ale Casei regale, precum şi ale politicii externe româneşti. Conform unei tradiții conservate la biblioteca mănăstirii Antim din Bucureşti, luliu Maniu ar fi luptat în timpul primului război mondial în bătălia de la Piave, unde s-a împrietenit cu locotenentul confesor Angelo Roncalli. Acesta va deveni arhiepiscop şi nunțiu apostolic în Bulgaria din anul 1925. La începutul anului 1930 el va primi misiunea de a se pregăti pentru preluarea nunțiatului din România, unde urma să reia legătura amicală cu Maniu, dar scandalul declanşat în jurul căsătoriei ortodoxe a țarului Boris al III-lea cu prințesa catolică Jeanne de Savoia anulează misiunea şi aduce sancțiunea asupra arhiepiscopului inabil369. De la 28 octombrie 1958, Angelo G. Roncalli va deveni Papa loan XXIII3™.

Căsătoria catolică Elena Lupescu - Carol Caraiman. Un caz încă neelucidat este acela al presupusei căsătorii catolice între Carol Caraiman şi Elena Lupescu. Regina Elena, a doua soție a lui Carol şi mama regelui Mihai, a fost prima care şi-a exprimat bănuiala că cei doi sunt căsătoriți în secret în

străinătate. Existau cîteva argumente pentru această ipoteză. Mama Elenei Lupescu Eliza Falk, se născuse la Viena şi trecuse la catolicism, iar Elena Lupescu însăşi nu se recunoştea ca evreică371. Bănuiala reginei Elena i-a fost întărită de o intervenţie a lui Nicolae Titulescu în timpul „crizei divorţului": „Carol a cerut o întrevedere. Dar înainte de întîlnire, ea a fost avertizată de ministrul Afacerilor Externe, Titulescu, un apropiat al lui Maniu, ca nu cumva să semneze vreun document care ar putea împiedica anularea divorţului. Guvernul dorea, a spus el, să-1 silească pe rege să confirme sugestia unora că el nu putea accepta anularea divorţului deoarece se căsătorise cu doamna Lupescu în secret, în Belgia"372, în materie de secrete pe teritoriul occidental, din aceleaşi motive pentru care a fost ajutat să facă o strălucită carieră la Societatea Naţiunilor, Nicolae Titulescu era un as. Un martor rece şi inteligent al evenimentelor, Elisa Brătianu, soţia lui Ionel I.C. Brătianu, ne-a lăsat amintirea unui dialog interesant cu Alexandru Averescu:

(Elisa Brătianu): „Domnule general, am continuat, v-aţi gîndit la imposibilitatea în care se găsea prinţul de a se despărţi de doamna Lupescu? Nu vă gîndeaţi că se căsătorise cu ea?

(Averescu): Nu, nu, aş fi ştiut-o.

(Elisa Brătianu): Puteaţi foarte bine să nu aflaţi despre o ceremonie catolică celebrată în secret de un preot catolic. Legătura devine prin aceasta indisolubilă.

(Averescu): Este imposibil, a răspuns generalul, aş fi avut cunoştinţă de ea. Aş fi putut, poate, ignora o căsătorie celebrată de un căpitan de vas în timpul unei traversări...

(Elisa Brătianu): Iată ceva imposibil, am obiectat, o asemenea căsătorie nu se poate face decît în cazul în care unul din cei doi candidaţi este în pericol de moarte... Ipoteza mea relativ la o căsătorie catolică îmi pare posibilă.

(Averescu): Imposibil, a insistat el, aş fi aflat. Nici în Franţa, nici în Belgia, nici un preot catolic nu poate celebra o căsătorie fără a avea proba căsătoriei civile.

(Elisa Brătianu): îngăduiţi-mi să vă contrazic şi să vă spun pe ce bazez ipoteza mea. Dacă acest preot a avut autorizaţia Papei, a putut celebra această căsătorie între doi străini tot aşa de bine în Franţa ca şi în Belgia. Această autorizaţie ar fi putut fi obţinută în schimbul unei scrisori prin care prinţul Carol se angaja să intre în sînul Bisericii Catolice şi să protejeze această biserică în viitorul sau regat. Vă închipuiţi, domnule general, ce succes pentru Vatican să poată publica această scrisoare la momentul potrivit?"

în anturajul reginei Măria, aşa cum confirmă şi doamna de onoare Simona Lahovary, exista credinţa că statutul matrimonial al lui Carol era de căsătorit

catolic în secret cu Elena Lupescu. De altfel, insistența şi lipsa oportunității cererilor sale repetate de a se pronunța divorțul de Elena a Greciei în țară, au ridicat primele semne de întrebare. Oricum, în astfel de subiecte, femeile simt şi cunosc mai bine realitatea. Intuiția lor ține de multe ori loc de document. Carol a fost căsătorit de patru ori cu trei femei, dintre care de două ori cu Elena Lupescu — o dată în Brazilia şi încă o dată în Portugalia. Dacă a existat şi o căsătorie secretă în rit catolic, aceasta ar fi a cincea. Din punct de vedere juridic, el a rămas căsătorit legal cu toate trei în bigamie, nici una dintre căsătorii nefiind anulată conform legii. Ce este straniu în toată ipoteza Elizei Brătianu din 1930, constă în precizia cu care a anticipat cu 17 ani temeiul unei căsătorii publice între Carol şi amanta sa: „cazul în care unul din cei doi candidați este în pericol de moarte". Această soluție a fost cea adoptată cu adevărat de cei doi în 1947, cînd Elena Lupescu, în înțelegere cu Carol, înscenează o boală incurabilă pe cînd se aflau în Brazilia: „Nimeni nu ştia exact de ce suferea doamna Lupescu. Simptomele erau anodine, dar ea se simțea foarte slăbită şi se topea. La începutul lui 1947, Magda (Elena Lupescu, n.a.) stătea mai tot timpul în pat; pînă la urmă, doctorii pun diagnosticul de anemie pernicioasă. Carol este prevenit că nu există remediu la această boală"374. Ca urmare, la 5 iulie 1947 Carol şi Elena Lupescu se căsătoresc. Pînâ la apariția unor documente revelatoare, nimeni nu va înțelege de ce au avut nevoie de un astfel de subterfugiu, pentru a se căsători, doi oameni care pierduseră orice speranță domnitoare, orice titlu, orice posibilitate de a mai fi cîndva altceva decît doi cetățeni români cu domiciliul în străinătate! Dar — pentru a o cita din nou pe Elisa Brătianu —, „cine poate cunoaşte secretele Vaticanului?"

Desfăşurarea loviturii de stat

Deşi se afla de 5 ani în străinătate, Carol Caraiman era surprinzător de bine informat asupra mişcărilor fiecărui actor important al vieții politice româneşti. Cunoştea în detaliu ce face zilnic fiecare membru al Regenței, ce face mama sa regina Măria, ce hotărîri a luat guvernul şi care este atitudinea capilor Armatei. Aceste informații îi veneau pe mai multe canale, care îi fuseseră puse la dispoziție de serviciile de informații ale unor state, la cererea unor concerne interesate de venirea lui pe Tron, şi de organizații oculte cu care avea legături foarte strînse, de la oameni plătiți din anturajul guvernamental, precum şi de la rude din familia regală.

Fundamental în înțelegerea mişcării politice care 1-a adus pe fostul prinț Carol pe Tronul României este condiționarea recunoaşterii României Mari de satisfacerea unor interese economice al Marilor Puteri occidentale, situație pe

care Ionel I.C. Bră-tianu a refuzat-o brutal. „Naționalizarea" valorilor româneşti şi „gonirea" capitalului neromânesc au declanşat ofensiva forțelor care s-au considerat trădate de România, prin tentativa acesteia de a se constitui în putere politică, economică şi militară regională independentă, visul dinastiei Brătianu. Ionel relua în termeni avansați şi mult mai duri doctrina tatălui său: prin noi înşine, al cărui înțeles real era controlul românesc al economiei româneşti. Fenomenul atingea şi alte state mici. Controlul Marilor Puteri prin Liga Națiunilor căuta acum o altă formă, pe care la l septembrie 1929 o va prezenta Aristide Briand: „Dacă nu prezint acum proiectul Statelor Unite ale Europei, se va cristaliza starea de lucruri actuală. N-ați observat că în fiecare țară, încet-încet, s-au statornicit doua politici, s-au format două echipe de oameni: cei care sunt trimişi la Geneva şi care semnează tratatele ca să fie criticați şi dezavuați la întoarcerea lor, şi cei care rămîn în capitale, unde fac politică naționalistă"375, îi citise Ionel I.C. Brătianu pe francezi, dar şi francezii îl citiseră pe el! A fost clar că unele state mici vor fi pedepsite, în fața acestui conflict subteran — care pune un mare semn de întrebare asupra morților în serie ce au decapitat conducerea statului în numai cîțiva ani —, România a rămas complet izolata, fiindu-i imposibil şi să se apropie de singura putere majoră internațională ce o mai putea proteja — Rusia. Transformată deja în ţjniunea Sovietică, marea putere comunistă condiționa orice apropiere de vechiul său joc panslavist, chiar dacă acum era puternic colorat în roşu. Eşecul tentativei Titulescu — Litvinov este una din dovezile acestei realități. România Mare, numită sugestiv de Păstorel Teodoreanu „România Măria", a supraviețuit atît timp cît, prin guvernarea slugarnică a PNȚ şi prin domnia intervenționistă a lui Carol al II-lea, a fost restabilită dependența totală a țării de Marile Puteri întemeietoare. Această dependență a fost fatală statului național unitar român, care a fost abandonat în momentul cînd chiar Marile Puteri în cauză au început, ele însele şi pe teritoriul lor, să aibă serioase probleme cu Germania. De aici a rezultat un fapt pe cît de dureros, pe atît de evident: destinul României a fost decis pentru viitorii 50 de ani între Germania şi Uniunea Sovietică, nu de Franța, nu de Anglia sau de Statele Unite. Măcinat în interior de efectele nocive ale imaturității democratice, de corupție şi de discordie, sabotat de combinația Maniu-Carol, statul român s-a prezentat în fața actelor decisive ale Istoriei extrem de slab, vulnerabil şi sărac. Toate răspunsurile sale politice — Mica înțelegere —, economice — Pactul oțel-petrol — sau militare — retragerea din Basarabia — au fost penibile.

Aceste date istorice implacabile şi dureroase ar trebui să ne trezească la realism politic, economic şi militar, căci şi astăzi nu facem altceva decît să

repetăm aceeaşi istorie. Scopul acestei cărți este tocmai de a dezvălui crud erorile trecutului pentru a nu le repeta.

Revenind la momentul 1930, ar fi de observat că rezistența lui luliu Maniu la procesul de finalizare a complotului organizat împreună cu Carol Caraiman era determinată exclusiv de eliminarea Elenei Lupescu din combinație. Probabil că liderul țărănist intuise unde este cheia mecanismului de acțiune a fostului prinț şi încerca să o înlocuiască cu propria sa ferecătură. Lucrurile se desfăşurau însă mult deasupra manevrelor sale mărunte. Măi întîi a fost depistată acțiunea complotistă din Armată. Maniu a crezut că mişcare procarlistă din rîndurile ofițerilor era consecința activității prințului Nicolae şi nu s-a îngrijorat prea mult, fiind în sensul înțelegerii survenite între ei. Aşa cum am arătat, influența prințului Nicolae era iluzorie, atît prin neseriozitatea acestuia, ca individ, cît şi prin lipsa de autoritate profesională, în Armată va acționa, de fapt, francmasoneria.

în primăvara anului 1926 se declanşase prin presă un conflict între loja Unirea, aflată sub obediența Marelui Orient al Franței, şi Marea Lojă Națională din România în jurul tentativei acesteia din urmă de a scoate Ordinul Masonic Român de sub obedință străină. Fenomenul repeta în lumea discretă procesul politic descris mai sus, sau, poate, mult mai corect spus, reprezenta un simptom adînc al procesului politic care se va desfăşura la suprafața publică, „în anul 1925, lojele de obedință franceză (Marele Orient al Franței), care îl combăteau fervent pe loan Pangal, se grupează formînd Marele Orient al României, în iulie 1926, loan Pangal îşi ia revanşa şi organizează la Bucureşti, cu ocazia instalării înaltului Consiliu al Ordinului, o importantă reuniune masonică, la care au participat Suveranii Mari Comandori din S.U.A. (jurisdicție de Washington), Italia, Polonia şi Cehoslavacia, plus reprezentanți de marcă din Franța şi Austria"376, în cursul anului 1927 se înregistrează intrarea în francmasonerie a comandorului Păiş, din ordinul prințului Nicolae, pentru a-1 informa asupra evenimentelor din sînul lojei377. Se va stabili astfel un canal de informații şi de influență cu Armata, pe care însă îl va parazita, spre sfîrşitul anului 1928, ordinul ministrului de Război, generalul Cihoski, care va cere întocmirea unor liste cu ofițerii superiori care făceau parte din masonerie. „Anul următor, 1929, «pe cei mai mari în grad şi în special pe acei ce făceau parte din Ministerul Armatei — nota generalul Cihoski -i-am sfătuit personal să se retragă»"378. Fără îndoială că Cihoski - apropiat al lui Maniu şi implicat adînc în „Afacerea Skoda" — primise acest ordin de la primul ministru şi incidentul, în sine, era un reflex al intersecției unor forțe ostile între ele, dar angajate independent în susținerea aducerii lui Carol pe Tron. Conform unor informații furnizate de un agent infiltrat (poate

chiar comandorul Radu Comănescu, Emilian M. Dobrescu, Francmasoneria. O nouă viziune asupra istoriei lumii civilizate, voi.l, Ed. Valahia, Bucureşti, 1991, p. 140. (După urcarea pe tron a lui Carol al II-lea, loan (Jean) Pangal va deveni ministru al Propagandei şi Informaţiunilor, post înfiinţat chiar de el.)

pâiş-) în loja Steaua Polară din Bucureşti, serviciile de informaţii româneşti au ştiut că „prin activitatea lui Mihai Negru, secretar de redacţie la ziarul Universul, sunt recrutaţi pentru iniţiere numeroşi ofiţeri, cu deosebire din aviaţie şi marină, care apoi «sunt luaţi în primire şi convinşi la ideea că prinţul Carol trebuie să vină în ţară, că sunt datori să lucreze camarazii spre a-i cîştiga acestei idei întrucît starea rea de lucruri actuală nu poate fi înlăturată decît de un rege major şi energic care nu poate fi decît prinţul Carol [...]. Zilele trecute comandorul Bucholzer, din Şcoala navală din Constanţa, a luat parte la o întrunire a membrilor lojii (Steaua Polară) cu care ocazie a ţinut un discurs înflăcărat pentru prinţul Carol [...] sunt mulţi evrei în aceasta lojă şi convingerea (informatorului care relatează Serviciului de Informaţii) este că evreii sunt aceia care au pus la cale totul pentru aducerea prinţului Carol, întrucît sunt siguri de el că-i va proteja în orice împrejurare şi că în caz cînd ar izbucni mişcarea violentă de răsturnare a bolşevicilor, evreii, care vor cădea cei dinţii victime ai pogromurilor ce vor avea loc, vor fi toleraţi a se refugia în masă în România"379. Dăm astăzi — cu ajutorul excelentei cărţi a lui Horia Nestorescu-Bălceşti — de capătul celui mai scump fir al „Afacerii Carol", care se dovedeşte senzaţional din prespectivă istorică: fel mai-iunie 1929, „evreii" ştiau de pregătirea unei izbucniri violente de răsturnare a bolşevicilor - URSS —, că vor urma pogromuri şi că va fi nevoie de toleranţa României pentru primirea refugiaţilor! Această informaţie uluitoare provenită din mijlocul unei loji francmasonice din România se va dovedi exactă punct cu punct:

- în ianuarie 1933 Hitler ia puterea în Germania;
- La 20 martie este înfiinţat lagărul de la Dachau;
- în decembrie 1933 cade sub gloanţe primul ministru I.G. Duca sub acuzaţia de pactizare cu „masonii";
- In 1939 începe exodul refugiaţilor din Polonia în România, pentru care va plăti cu viaţa primul ministru Armând Călinescu;
- La 22 iunie 1941 Germania atacă URSS;
- Cea mai mare comunitate evreiască din Europa se salvează în România sub regimurile dictatoriale ale lui Carol al II-lea şi Ion Antonescu.

Pentru pregătirea venirii în ţara a lui Carol Caraiman, o delegaţie francmasonică condusă de loan (Jean) Pangal, Mare Maestru al Marii Loji Naţionale, şi col. loan T. Ulic, venerabilul Lojii Steaua Dunării, se deplasează

la 1 mai 1929 la Paris380. Conform personalității legionare dr. Şerban Milcoveanu, Carol a fost „adus în țara de Masonerie, în baza unei convenții secrete de subordonare"381, dar nu există probe ale existenței acestei convenții, altele decît ceea ce s-a întîmplat concret între 1928 şi 1940.

La începutul anului 1930, principalul mesager care ținea legătura între luliu Maniu şi Carol Caraiman a devenit maiorul Victor Precup. Acest ofițer, căruia îi vom acorda mai multă atenție în capitolele următoare, a îndeplinit cele mai secrete şi importante misiuni în cariera sa, făcîndu-şi debutul cu o misiune crucială pentru Marea Unire din 1918 şi sfîrşind ca general făcut de comuniști în 1948 şi numit şef al Secției militare a Partidului Comunist din România, în faza critică a complotului, Precup a făcut naveta între Paris şi Bucureşti, ducînd şi aducînd mesajele schimbate de Maniu şi Carol Caraiman, care constituiau principalele elemente de negociere ale revenirii: intrarea în țară fără a fi arestat, conform legilor în vigoare; intrarea în Regență în locul lui Sărățeanu, marioneta lui Maniu; renunțarea la Elena Lupescu. Toate cerințele erau tentative ale primului-ministru de a-şi asigura controlul asupra viitorului rege: pătrunderea în țară să se facă cu acordul lui, atunci cînd hotăreşte el, urcarea pe Tron să se facă din Regență, adică sa fie rezultatul deciziei sale; să fie îndepărtată persoana care îl conducea în acel moment pe Caraiman, pentru a-1 putea conduce el. Sigur că astăzi ne surprinde naivitatea lui luliu Maniu, dar în epocă Nicolae lorga „descifrase" destul de repede marile lipsuri politice ale „Sfinxului de la Bădăcin" — un politician mărunt, ajuns în mod dubios preşedinte al Partidului Național din Transilvania şi jucînd un rol major într-o România fără busolă. Carol a reuşit şă-i transmită indirect, printr-un emisar oarecare — nu întîmplător — că Elena Lupescu nu va reveni în țară dacă el va fi rege. „La sfîrşitul lunii mai a anului 1930, a trimis la luliu Maniu pe maiorul Precup să-1 întrebe ce atitudine va avea în situația cînd el, Carol, se va hotărî într-o zi să vină acasă. luliu Maniu a cerut maiorului Precup să comunice lui Carol să nu întreprindă nimic, pentru ca la 18 iulie va veni la paris principele Nicolae, cu care sa discute şi să încerce clarificarea lucrurilor, iar ceva mai tîrziu va veni însuşi luliu Maniu în acelaşi scop"382- Animarea nu-i convenea lui Carol, pentru că ea era expresia dependenței de actori secundari ai complotului — prințul Nicolae şi primul ministru luliu Maniu —, care mai mult încurcau planul prin intențiile lor de control, încă din februarie 1930, Carol primise o informație de la vărul său, Franz Joseph de Hohenzollern-Sigmaringen, că Nicolae va face o deplasare cu automobilul în Occident, ocazie cu care „să discutați în persoană toate detaliile"383. Era clar că cei doi din țară doreau să diminueze cît mai mult atuurile externe lor pe care le avea Carol la acea dată şi pentru asta aveau nevoie de timp. Maniu, prea mic pentru această

bătălie, va ceda în fața maiorului Precup, rugîndu-1 să-i transmită lui Caraiman că, dacă „se va decide să facă un pas hotarîtor, independent, în el «nu va găsi un duşman, ci un binevoitor»"384. Era încă o carte blanche pusă de Maniu în mîna fostului dezertor, întors la Paris, maiorul Precup îi va comunica lui Carol mesajul primului-ministru, apoi se va întoarce în țară şi la 4 iunie îl va anunța pe Maniu că deja Carol a plecat spre țară. Era fals, dar mai mult era ultimul test pentru a se convinge dacă, anunțat că vine, guvernul va lua vreo măsură de siguranță.

Timp de trei zile şi jumătate, Carol s-a informat precis asupra mişcărilor din țară. Astfel a aflat că generalul Nicolae Condiescu (1880 — 1939) este în continuare de partea lui. Reamintesc că acest general este fostul aghiotant al său pe frontul din Moldova, că apoi îl însoțise în călătoria în jurul lumii, pentru a se asigura ruperea legăturii cu Zizi Lambrino, şi că făcuse pe servitorul în hotelul din Milano unde Carol fugise cu Elena Lupescu în 1925. Ei bine, tocmai pe acest general l-a numit Maniu ministru de Război la 14 aprilie 1930, pentru a asigura controlul Armatei la sosirea lui Carol. Generalul Condiescu, parte a complotului, îl va minți pe regentul Miron Cristea, cînd acesta îl va întreba oficial: „Cu o zi înainte spune: «Armata este liniştită, totul în ordine, nici o grijă». (?) Fals. Trebuia să ştie totul"385, în după-amiaza zilei de 6 iunie 1930, patriarhul îi pune aceeaşi întrebare şi lui luliu Maniu. Primul ministru îi va răspunde: „Pînă acum în fiecare zi am ştiut unde e, ce face. De 4 zile a plecat din Paris spre Germania. Acolo i-arn pierdut urma"386. Şi el mințea, pentru că la ora O din noaptea de 5 spre 6 iunie 1930, maiorul Nicoară, un alt agent al lui Carol, îl informase pe Maniu în detaliu asupra deplasării ilegale spre România: va pleca în dimineața de 7 iunie din Munchen cu un avion particular, va ateriza la Cluj pentru alimentare şi apoi va sosi în jurul orei 18,00 la Bucureşti. Totodată, Nicoară 1-a „intoxicat" pe Maniu cu informația falsă că partidul lui Alexandru Averescu a pregătit un avion Ia Viena pentru acelaşi scop şi că există un complot paralel, care poate uşor să-1 înlocuiască pe cel pregătit de primul ministru în funcție al României387. De frică să nu primească averescanii meritele loviturii de stat, sau din precauție, Maniu circulă în acea noapte şi a doua zi, dînd ordine şi pregătind sosirea lui Carol Caraiman. Acesta pleacă, într-adevăr, de la Munchen cu avionul, dar din cauza vremii proaste aterizează la Vad. De acolo pleacă spre Cluj, unde ajunge mai tîrziu decît era planificat, în sfîrşit, deşi avionul a fost surprins de o furtună deasupra Carpaților, Carol Caraiman ajunge la Bucureşti, pe aeroportul Băneasa în seara de 6 iunie 1930388. După toate probabilitățile, el intenționa să aterizeze pe platoul din fața Palatului Cotroceni, pentru a limita la maxim riscurile unei arestări, intrînd în palat şi punîndu-se sub protecția

unor unități fidele din Armată. El se va duce oricum mai întîi la cazarma Regimentului de vînători, din care dezertase în 1918, şi apoi la Cotroceni însoțit de fanfară. Deşi Maniu insistase ca personajul intrat în țară cu paşaport fals să fie cazat într-un apartament de la Guvern, unde putea pertracta cu el în voie şi fără alți intermediari, primul ministru s-a văzut nevoit să vină la Cotroceni şi să-i prezinte planul său, de altfel, cunoscut. Carol însă invită mai mulți politicieni, şi în primul rînd din PNȚ, cu care se înțelege mult mai uşor şi mai bine asupra pretenției sale principale: proclamarea ca rege. Ion Mihalache, secundul lui luliu Maniu în PNȚ, va fi unul dintre aceştia. De asemenea, va deveni carlist convins şi Gheorghe Brătianu, care va plăti cu excluderea din PNL pentru gestul acesta.

doua zi dimineață însă, observînd cum s-a întărit poziția sa printr-o apatie a Armatei, dar prin sprijinul conducerii acesteia, prin adeziunea legionarilor şi a multor politicieni slugarnici, înțelegînd în sfirşit amatorismul lui Maniu, Carol Caraiman cere ferm proclamarea sa ca rege. Primul ministru organizează o şedință de guvern — trucată pentru a-i da un alibi —, din care, cu şase voturi contra cinci, se pronunță pentru proclamarea noului rege.

Scena care dezvăluie întregul complot s-a petrecut între Carol şi Maniu, în fața patriarhului Miron Cristea: „El voia să fie proclamat rege. Maniu se provocase ca şi mine la: «Am jurat credință fiului Mihai». îl voia regent. Atunci Carol i-a reflectat: «Ei bine, dar cînd cu Alba-Iulia, tot aşa ne-a fost înțelesul. Să fiu proclamat rege». Maniu s-a uitat odată la mine. Nu i-a convenit că prințul Carol a trădat chestia. Era demascat"389. Ca individ lipsit de scrupule, Carol Caraiman şi-a trădat aliatul încă din prima zi, dezvăluind originea tentativei de lovitură de stat din 6 măi 1928, de la Alba-Iulia, originea „Marşului asupra Bucureştiului" şi a celorlalte acte ilegale pe care le înfăptuise primul ministru aflat acum în funcție. In încercarea disperată de a-şi salva numele, luliu Maniu organizează o ambuscadă în mijlocul şedinței de guvern, unde permite pătrunderea unui grup de 30 de parlamentari ai PNȚ, care cer vehement urcarea lui Caro! pe Tron. Precizez aici că sistemul de conducere a parlamentarilor PNȚ de către luliu Maniu se sprijinea pe metoda demisiei în alb, pe care toți trebuiau să o semneze atunci cînd erau aleşi în Parlament, astfel încît şeful partidului să o completeze şi să îi dea curs atunci cînd dorea să pedepsească un act de indisciplină. Prin această metoda nedemnă, luliu Maniu îşi asigura controlul absolut asupra parlamentarilor proprii. Nu se punea aşadar problema ca nişte membrii PNȚ să năvălească de capul lor în clădirea Guvernului şi să impună ceva primului-ministru. Sub zodia acestei comedii, guvernul face să treacă prin Parlamentul controlat majoritar de PNȚ şi apoi înaintează Regenței un pachet de proiecte de legi

care însemna detronarea regelui legitim Mihai I şi urcarea pe tron a lui Carol Caraiman, cetățean care pierduse orice drept dinastic prin legi constituționale. Patriarhul Miron Cristea refuză să semneze acest act. în conformitate cu art. 88, alin 3 din Constituție „Regele (în cazul nostru, Regența) poate refuza sancțiunea unei legi". în aceste condiții, guvernul este demis, deoarece, prin prevederile art. 92 „Guvernul exercită puterea executivă în numele regelui (Regenței), în modul stabilit de Constituțiune". luliu Maniu face însă încă o scamatorie neconstituțională, dîndu-şi demisia fără să demită şi guvernul, numind în locul său pe George G. Mironescu. Regele Mihai I de România este detronat, deşi, în conformitate cu Constituția din 1923, „regele se bucură de cele două privilegii monarhice: principiul irevocabilității şi principiul inviolabilității. Este irevocabil în sensul că nu poate fi revocat, puterile sale fiind pe viață şi ereditare. Este inviolabil în sensul că miniştrii săi sunt răspunzători"390, în sfîrşit, sunt abrogate prevederile art. 6 şi 7 din legea privitoare la actele civile ale Familiei domnitoare (Statutul Casei Regale). O lege specială îl desemnează pe Mihai — Mare Voevod de Alba-Iulia, o altă invenție stupidă a grupării luliu Maniu şi, totodată, încă o bătaie de joc la adresa Marii Uniri, precum şi la adresa memoriei lui Ferdinand, încoronat la Alba-Iulia ca rege al României Mari.

Toate aceste încălcări ale prevederilor Constituției au reprezentat de fapt anulări de facto ale articolelor respective, prin crearea unui precedent şi prin golirea de conținut a unor principii constituționale consacrate. Cea mai gravă anulare a fost aceea a art. 77, în care se preciza expres că puterile constituționale ale regelui trebuie să fie legitime, or Carol Caraiman pierduse legitimitatea prin actele de renunțare, devenite oficiale prin legi votate în Reprezentațiunea națională şi promulgate de regele legitim al țării, Ferdinand I, fiind decăzut din toate drepturile dinastice. Chiar dacă am presupune că adunarea Parlamentului țărănist din 8 iunie 1930, care a votat aceste anulari ale articolelor din Constituție, ar fi produs în fapt o revizuire, actul ar fi fost tot neconstituțional, deoarece la art. 85 se preciza că „Nici o modificare nu se poate face Constituțiunii în timpul Regenței", iar inițiativa trebuia citită în Adunare de două ori, în interval de 15 zile. Concluzia juridică a actului din 8 iunie 1930, indiferent de interpretările care se pot da artificiilor nonjuridice ale ministrului de Justiție Grigore lunian, Guvernul Maniu rezultat din lovitura de stat de la 7/13 iunie 1930 este în final una singură: regele legitim al țării a fost detronat şi pe Tron a fost urcat un rege ilegitim.

Astfel de acte, conduse din interiorul structurii de putere, se numesc lovituri de stat. Denumirea de „Restaurație" este o altă improvizație ridicola, urcarea lui Carol Caraiman pe tron cu numele de Carol al Il-lea nerestaurînd

nimic, deoarece monarhia şi dinastia țării îşi urmaseră cursul constituțional fără sincopă. Pentru că astfel de improvizații iresponsabile au întotdeauna doza lor mare de absurd, trebuie arătat ca lovitura de stat din 7-13 iunie 1930 a produs şi un fapt unic în istoria monarhiilor din întreaga lume: tatăl şi-a detronat fiul, iar regele a devenit moştenitor al Tronului! După o săptâmînă, luliu Maniu revine la conducerea Guvernului, în 13 iunie. Ne putem imagina că, privind spre Bucureşti din Panteonul geniilor nemuritoare, I.L. Caragiale s-a tăvălit pe jos de rîs.

Lovitura de stat de la 7-13 iunie 1930 a fost îndreptată împotriva Constituției democratice din 1923, pe care luliu Maniu nu o votase, şi, bineînțeles, împotriva regelui. Ea a creat cele mai grave precedente pentru tară în viitorii ani şi Istoria nu va întîrzia să se răzbune pe actorii acestui sabotaj la adresa sistemului democratic din România. Să recapitulăm faptele:

• guvernul refuză să demisioneze în momentul în care proiectele sale de lege sunt respinse; (la fel va proceda guvernul Petru Grozaîn 1946);

• regele legitim al țării este detronat cu argumentul că „situațiunea cere o schimbare care să ducă la întărirea statului"; (la fel vor proceda şi comuniştii în decembrie 1947 şi cu exact acelaşi argument);

• primul-ministru îşi poate da demisia fără să cadă şi guvernul; (Carol al II-lea va specula în următorii ani acest act neconstituțional, schimbînd premierii care nu-i conveneau guvernului său);

• prin abrogarea legilor constituționale din 4 ianuarie 1926, Carol a fost recunoscut ca rege de la data morții regelui Ferdinand, anulînd practic domnia legitimă a regelui Mihai I, dar şi legitimitatea statului, împreună cu toate actele sale oficiale, între 20 iulie 1927 şi 8 iunie 1930.

Această ultimă constatare atinge faptul cel mai periculos pentru statul român. Intr-adevăr, Carol a insistat ca domnia sa să fie recunoscută nu din 8 iunie 1930, ci din clipa morții tatălui său, adică din 1927. Cedarea lui luliu Maniu la această cerere a părut inexplicabilă pentru contemporani, care vedeau în manevrele sale de culise expresia unei inteligențe iezuite, în realitate, el pierduse orice control asupra puterii încă din ziua cînd a revenit la guvern, unde a constatat că noul rege îi introdusese deja doi oameni de-ai lui în Executiv.

Anularea legitimității statului român din 1927 pînă în 1930 i-a oferit lui Carol al n-lea o armă redutabilă cu care a putut impune voința sa discreționară în toate actele de guvernare, pentru simplul motiv că tot ce fusese aprobat şi semnat de Regență trebuia să fie reconfirmat acum de rege.

Numirile în funcții din aparatul de stat, înaintările în grad din Armată, avansarea generalilor, legile date de Parlament şi hotârîrile de guvern,

deciziile patrimoniale şi cel mai mărunt act care îşi dobîndise legitimitatea prin sancţiunea Regenţei se aflau în mîna lui Carol. Şi acesta nu a ezitat să-şi plaseze oamenii de încredere, conspiratori ca şi el, în funcţii, sa-i controleze pe politicienii care vizau posturi ale aparatului birocratic, să condiţioneze recunoaşterea dreptului de proprietate de comisioane grase depuse în conturile gestionate de Elena Lupescu. Fără îndoiala că şi instituţia monarhică şi-a pierdut sacralitatea, Carol permiţîndu-şi în mai puţin de 10 ani să devină preşedinte de partid politic, să desfiinţeze partidele politice, care oricum erau nişte figurante după lovitura de stat din 1930, să constituie camarila şi să conducă statul prin ea, să trăiască viaţă de familie cu metresa (soţia?) pe care patriarhul ţării o numea „femeie stricată" şi „cocotă ordinară".

în particular, prin aceeaşi manevră neconstituţională de înregistrare a domniei de la moartea tatălui său, Carol anula prin efectul legii şi divorţul de Elena, mama lui Mihai, astfel încît se confirmă situaţia de bigamie, contractînd apoi alte două căsătorii (una civilă şi una religioasă ortodoxă) cu Elena Lupescu.

Tot ceea ce se construise din 1866 pentru credibilitatea instituţiei monarhice în România şi pentru stabilitatea instituţiilor statului democratic s-a prăbuşit atunci. Apăruse un voevod de Alba-Iulia, ca o recunoaştere a existenţei separate a Transilvaniei, Bugetul statului susţinea bănci particulare, iar înzestrarea Armatei s-a făcut după principiul afacerii, fără nici un interes pentru nevoile de apărare ale ţării, în sfîrşit, regimul instituit prin lovitura de stat din 1930 va conduce inevitabil la dictatura regală, la pierderea integrităţii teritoriale şi la instalarea dictaturii militare, ţara trezin-du-se în faţa celui de-al doilea război mondial fără rezervă politică şi dezorganizată militar, subordonată total pe plan extern intereselor altor state. Manevrînd şantajul legitimităţii, Carol al II-lea va slăbi pînă la pieire sistemul democratic, regimul parlamentar, monarhia şi politica externă ale ţării. luliu Maniu este principalul responsabil politic pentru această catastrofă şi primul vinovat dintr-un şir lung de vinovaţi. Legenda democratismului său şi a lipsei de recunoştinţă arătate lui de Carol al II-lea mai bîntuie şi astăzi lumea politică românească. Faptele însă îl acuză fără apel.

Pe cine a pus rege luliu Maniu

Elena Lupescu a fost descrisă şi a rămas în istorie ca o femeie uşoară ce a reuşit să-1 subjuge sentimental pe Carol, astfel încît a fost capabil de orice gest pentru ea. Mulţi au legat această situaţie de priapismul bărbatului şi de capacitatea de acuplare ieşită din comun a femeii. Am fi aşadar în situaţia unui caz patologic, motiv pentru care toate încercările diferiţilor apropiaţi de a-i desparţi ni se par astăzi ridicol-zadarnice. Din punct de vedere sexual, la fel ca

în cazul Cuza — Măria Obrenovici, dar mult mai violent, relația dintre Carol şi Elena Lupescu se întemeia pe fenomene hormonale şi psihice care se aflau în afara normalului şi, din aceast motiv, imposibil de înțeles. Apetitul sexual anormal este însoțit de fenomene psihice care dau dependența de actul sexual şi care combină în mod paradoxal plăcerea cu durerea. Cuplul care reuşeşte să trăiască într-o astfel de fenomenologie — care displace omului obişnuit şi reprezintă subiectul de interes al medicului — ajunge să consume extazul în forme autosugestive, astfel încît dorințele şi satisfacțiile alternează la nesfîrşit, chiar şi în absența contactului fizic. Asupra condiției sexuale a lui Carol ne-ău rămas cîteva informații comune. Regina Măria invoca în anumite momente întîrzierea maturizării fiului său mai mare, iar din cercetările făcute asupra numeroaselor sale escapade de către agenții Siguranței rezulta o virilitate excesivă şi o apetență perpetuă. Ştim, de asemenea, că legătura cu Elena Lupescu nu a oprit contactele lui Carol cu diferite alte femei, multe luate de pe stradă. Partea cea mai nefericită a acestui comportament maladiv este latura psihica. Femeia care reuşeşte să înțeleagă procesele psihice şi fizice prin care trece bărbatul îl poate domina numai şi prin cunoaşterea şi împărtăşirea problemelor sale sexuale, chiar în absența unei predilecții proprii pentru excesul sexual. Aşadar, Elena Lupescu nu trebuia sa fie neapărat o mare curtezana, dar putea fi o excelentă psihanalistă. In cazul dominării de tip psihic, se instalează ceea ce Giordano Bruno numea vraja circeică, sentiment al unei puteri mistice exercitate de femeie asupra bărbatului391. Dacă dominația este însoțită de sacrificiu, ca în cazul extirpării benevole a uterului de către Elena Lupescu pentru a nu da moştenitori, bărbatul devine „sclav" pe viață, ideea de devotament depăşind orice altă senzație produsă de viață.

Transferînd toată această patologie sexuală în domeniul actelor publice, al calității de rege pe care o deținea ilegitim Carol al II-lea, dar mai ales în domeniul Puterii, vom constata că Elena Lupescu îi domina comportamentul şi îi controla deciziile. Exista o particularitate a cazuisticii acestei boli a bărbatului în contextul cuplului, efectele distructive ale furtunii hormonale în care trăiesc zilnic şi care duc la finalități premature: indivizii au o speranță de viața redusă. Carol a murit de inimă la 59 de ani. Elena Lupescu a murit la 81 (sau 84) de ani, ceea ce în situația unui cuplu patologic sexual ridică un semn de întrebare, în cazul unei vieți de excese, această longevitate nu are o explicație medicală. Iată de ce, la o analiză măi atentă asupra cuplului Cărol — Elena Lupescu, vom constata că principala preocupare a celor doi era gestionarea Puterii şi, imediat în subsidiar, strîngerea unei averi. Ei au constituit împreună o „întreprindere", un parteneriat foarte strîns de afaceri392- Sunt argumente suficient de substanțiale pentru a solidariza un

cuplu. Tocmai aici, dominația Elenei Lupescu pare cea mai pronunțată: îi face legăturile cu marea finanța, îi perfectează comisioanele şi îi selectează furnizorii interni (de ex. Malaxa şi Auschnitt) şi externi, asigură sprijinul unor forțe oculte pentru revenirea lui în țară şi urcarea pe Tron. Semnalul — e adevărat, insuficient de transparent — asupra acestei realități ne-a fost dat recent de regele Mihai: „Legătura regelui cu Magda Lupescu n-a fost doar o chestiune sentimentală. Implicațiile politice au fost cu mult măi ădînci şi măi greu de definit decît ne închipuim. Interesele au fost mult prea mari pentru ca anumiți oameni să nu aprobe şi să nu încurajeze slăbiciunea regelui. Pe scurt, o afacere tenebroasă"393. Ce interese atît de mari îl obligau pe Carol al II-lea să depindă total de Elena Lupescu? Reprezenta cumva acest aventurier garanția îndeplinirii misiunii României de refugiu pentru evreii din vestul şi centrul Europei în fața urgiei ce urma să vie? Dacă dă, misiunea eră de înaltă umanitate. Problema este cu ce preț.

în stilul epistolar, precum şi în însemnările sale zilnice, Carol ni se înfățişează ca patetic, pasional atunci cînd e vorba de femeia iubită. Iar acest comportament nu se alterează cu vîrsta. în anii 1917 — 1918 era îndrăgostit de Ellă Filiti. într-o scrisoare trimisă Ellei la 3 ianuarie 1917, cînd bărbatul avea 24 de ani, el îi declara: „Ştiu că viitorul nu poate să rezerve inimii mele decît un singur destin: de ă te iubi mereu din ce în ce mai nebuneşte, pînă la ultima

Formula aparține doamnei Roxana Moisescu, nepoata Elenei Lupescu, care trăieşte în Bucureşti. Distinsa doamnă mi-â semnalat că, la cererea Elenei Lupescu, formulată în 1972, descendenții acesteia au trecut la catolicism.

răsuflare, pînâ la ultima picătură de sînge. Te iubesc, copila mea cu tot sufletul meu, cu toata inima mea, cu tot gîndul meu, cu toată credința mea"394. Genul epistolar patetic la 24 de ani nu reprezintă o ciudățenie, ci o reacție normală vîrstei, la care trebuie sa adăugăm şi tonul vremii, abia desprins de tipologia caragialiană Iată însă ca la 45 de ani, stilul său afectat nu a suferit nici o modifi. care, după cum putem constata în rîndurile scrise la 21 mai 193g pentru Elena Lupescu: „Doamne-Dumnezeule, păzeşte-o, dă-i sănătate, alină starea ei de nervi ca să pot sa fiu şi eu liniştit. Iubirea mea pentru dînsa tot aşa de vie şi de adîncă este, nici nu pot să-mi închipui viața fără ea. Am avut proba zilei trecute, cînd n-a venit din cauza seratei lui Max (Auschnitt), cu toate că am adormit, totuşi chiar în somnul meu simțeam că-mi lipseşte ceva. Doam-ne-Doamne, dă-i putere să reziste la vremurile grele ce se arată"395. Nu ştim ce produsese „starea de nervi" a Elenei Lupescu, dar ştim tot din jurnal că „bolnava" a petrecut la serata lui Max Auschnitt pînă la ora opt şi jumătate dimineața. Acest tip de comportament infantil al regelui Carol

al II-lea poate fi urmărit pînă la moartea sa prematură din 1953. Pe de altă parte, el poate fi doar un aspect al dedublării, anumite amănunte ale corespondenței sale trezind bănuiala falsității sentimentelor împărtăşite.

Este de subliniat că în corespondența sa cu Ella Filiti apăreau încă de timpuriu temele logodnei oficiale, în scrisoarea din 3 ianuarie 1917, avem o mostra: „Tu eşti logodnica mea şi oricum eu te consider cu atît mai mult drept Păsărică mea", în scrisoarea din 11 ianuarie 1917, trimisă de la Petrograd, Carol ar vrea să o aibe alături de el pe Păsărică lui ca prințesă, reamintindu-i că îi este logodnică396. Partea care pare mult mai interesantă din această corespondență juvenilă este că Ella Filiti îl trata pe Caro! cu destulă rezervă, realistă şi, oricum, cu cele două frumoase picioare pe pămînt. Ea nu a marşat la promisiunile matrimoniale ale prințului moştenitor, şi din acest motiv nu am avut un caz Filiti înaintea unui caz Lambrino. în schimb, Ella îşi începea scrisorile către el cu formula Tres, Tris cher ami sau mon tris cher anii, într-o ambiguitate inteligentă a grafiei care sugera jocul de cuvinte „Draga prietene trişeor". Probabil că Ella îl „citise" şi cunoştea falsitatea declarațiilor sale. în acelaşi fel, dat fiind că stilul nu s-a schimbat în ani, însemnările sale pentru Elena Lupescu — în mijlocul unui jurnal plin de fariseism — puteau fi expresia disimulării în care trăia. Că acest om a fost un simulant, nu mai încape nici un dubiu. Pus pe tronul şi aşa şubred al României, el se va înconjura de lingăi, împreună cu care a transformat toate trădările şi afacerile sale în acte patriotice. Culmea disimulării este studiul în zodia Satanei, scris după război, în care dă lecții popoarelor despre democratismul său şi despre cum a luptat pentru apărarea independenței şi integrității teritoriale a României, în final, ca şi cînd n-ar fi avut nici o legătură cu problema, dă soluții şi pentru evrei: „Națiunile Unite au datoria de a găsi undeva în această lume un petic de pămînt în care se va putea aşeza un stat național independent evreiesc. Mari părți ale continentului american şi african au locuri destul de productive, cu climă prielnică şi cu o populație atît de rară ca să poată da o bună şi echilibrată soluție acestei probleme"397. Deşi Satana din cartea sa este Hitler, soluția pentru evrei este a acestuia.

Nu lipseşte nici un sentiment pentru Elena Lupescu, cu excepția geloziei, deşi numeroase dovezi ale faptului că femeia întreținea relații intime cu diferiți membrii ai anturajului se găsesc inclusiv în memoriile regelui Mihai. Comportamentul de soț căsătorit catolic, pe care Carol 1-a afişat tuturor apropiaților, vine să întărească bănuielile că această legătură matrimonială a existat în fapt, ceea ce nu a împiedicat escapadele soților. Lipsa oricărui respect pentru instituția căsătoriei îşi avea originea — au spus-o rudele sale cel mai bine — în influența nefastă primită de Cârol în anii critici de la

preceptorul homosexual Mohrlen. Simona Lahovary era convinsă de această influență: ‚JDans cette inconscience enorme, je continue â voir Ies mefaits de Veduca-tion de Moehlen"9S. O mărturie interesantă asupra comportamentului lui Carol aduce Pamfil Şeicaru: „Alterarea fizică a fost mai puțin vizibilă. S-ar putea găsi o oarecare corespondență între unele trăsături feminine ca: felul molatec de a da mîna, arta seducției, inconstanța, lipsa de voință, lipsa de memorie afectivă, folosirea cu mult rafinament a minciunii, oroarea de acte eroice, pasiunea pe care o punea sub dogoarea unei dorințe sexuale, căreia, odată satisfăcută, îi urma o totală indiferență. De altfel, n-a dat dovezi de energie decît sub dominația unei pasiuni sexuale. Dar şj în aceste manifestări se pot identifica trăsături feminine". Şeicaru este convins că în adolescența lui Carol a existat un episod homosexual sau, mai corect spus, o agresiune sexuală care 1-a marcat apoi toată viața. Cu ocazia unei anchete a poliției de moravuri în apartamentul dramaturgului Alexandru Davila, autorul prezumtiv al dramei Vlaicu-Vodă, dar şi notoriu homosexual, ca urmare a unei tentative de asasinat din partea unui iubit, printre persoanele găsite în condica de întîlniri a clubului homosexual era şi prințul Carol. Justiția şi Poliția au muşamalizat cazul, distrugînd toate dovezile, impiedicînd totodată şi orice contestare a apartenenței celebrei piese de teatru la Alexandru Davila. Astăzi el are un teatru în Piteşti. Ar mai fi de semnalat că în perioada războiului Carol avea trei logodnice — Ella Filiti, Zizi Lambrino şi actrița Mirella Marcovici -cărora le-a propus simultan căsătoria şi — poate mult mai important -fuga la Paris. Zizi Lambrino a fost aceea care i-a folosit slăbiciunile de caracter şi, dorind să devină regină a României, şi-a inventat o origină bizantină, apoi 1-a adus în fața altarului din Odessa. Carol a avut numeroşi copii cu amantele sale — se cunosc cel puțin şapte —, iar comportamentul său față de aceştia este încă o dovadă a cazului său freudi-an: pasiune şi gesturi disperate cît timp logodnica era însărcinată, dezinteres total după ce copilul se năştea. Istoricul Dan A. Lăzarescu, care îl caracterizează pe Carol al II-lea drept un individ sîngeros, îl înscrie într-o categorie mai largă de dezaxați ai epocii: „Woodrow Wilson -paranoic, împăratul Wilhelm al II-lea — paranoic născut cu umărul schilod, Lenin — sifilitic, Mussolini — sifilitic, Hitler — paranoic, Roosevelt — paralitic de la maturitate".

Elena Lupescu, femeia cea mai versată din toate experiențele sale sexuale, a „citit" foarte repede „harta" emoțională a lui Carol şi a acționat cu mare precizie asupra unui bărbat care, de fapt, era bolnav. Relația Carol — Elena Lupescu a avut, oricum, mai degrabă aspectul unui tandem politic, dominat de interese comune, de o puternică alianță şi, probabil, de o foarte importantă

misiune comună, care conține, pînă la un punct, marea sa doză de generozitate.

punctul de unde misiunea îşi pierde noblețea este cel de la care se înlănțuie şirul crimelor politice din România antebelica: I.G. Duca, Corneliu Zelea Codreanu, Armând Călinescu...

Aşadar, un aspect care i-a apropiat a fost desconsiderarea totală a instituției matrimoniale, care pentru Elena Lupescu a avut mai mult un rol succesoral. Nici cu religia nu au stat prea bine, amîndoi cunoscînd fluctuații care în ultimă instanță s-au redus la materialism. Şi mai mult i-au unit concepțiile politice. Nu au fost comuniști, dar amîndoi au avut puternice înclinații politice socialiste. Nu există mărturie a unui om politic din preajma lui Carol care să nu confirme înclinațiile sale socialiste — care 1-au apropiat şi de fascism — şi să nu amintească predilecția sa de a se înconjura cu „bolşevici" — indivizi care vedeau în regimul comunist viitorul omenirii. El presupunea dictatură, camarilă, uniforme şi partid unic. La acea dată, lucrurile astea nu erau la fel de clare ca acum. Carol al II-lea le va pune în aplicare pe toate, sfîrşindu-şi domnia ilegitimă ca şef al partidului unic: Partidul Renaşterii Naționale. De altfel, ideea de republică s-a aflat de timpuriu între proiectele sale. în consemnarea din 25 mai 1930, Simona Lahovary reproduce mărturia unei cunoştințe, Lala de Beloy, care „afirmă că prințul Carol i-a spus cîndva că nu vrea să fie rege, ci preşedinte de republică"401, în anul 1918, el a declarat anturajului său: „Ştiu bine că în 20 de ani România... va fi republică; de ce să fiu împiedicat atunci să trăiesc cum vreau?"402. Dacă această informație ar fi apărut mai tîrziu, în timpul dictaturii regale sau al constituirii partidului unic, am fi fost înclinați să o punem pe seama zvonului. Dar pentru că a fost făcută atît de timpuriu şi întreaga sa atitudine din următoarele decenii a slujit acest concept, afirmația trebuie privită ca un principiu de viață al celui ce a acceptat cu mare uşurință renunțarea, în mai multe rînduri, la calitatea de membru al familiei regale, precum şi legitimarea cu numele de Caraiman.

încă o dată trebuie spus că toate aceste lucruri erau cunoscute în mediile politice româneşti şi că nu există nici un amendament pentru responsabilitatea de a-1 urca pe acest individ pe Tronul României printr-o lovitură de stat.

O personalitate controversată: luliu Maniu

Şi luliu Maniu este beneficiarul unui mit, compus în urrna morții sale tragice şi întreținut de apropiații săi care au supraviețuit dictaturii comuniste. Din păcate, mitul unui luliu Maniu luptător pentru democrație a folosit doar reconstrucției unui partid, fără a se constitui în model pentru societatea românească de după 1989. Marele avantaj al mitului Maniu este că atît social-

democrației actuali, cît şi foştii legionari văd în el imaginea unei mari personalități democratice, pentru că a fost pe rînd aliatul Stîngii şi a] legionarilor. O analiză asupra performanței politice a lui luliu Maniu din pespectiva Dreptei lipseşte. Un curent, puternic politizat, al demitizării cu orice preț împiedică şi dezvoltarea mai largă a acestui subiect, iar dorința expresă tocmai de a nu politiza acest studiu limitează poziția autorului la analize întemeiate pe documente şi mărturii ale epocii. Oricum, problema demitizării este deja eronat abordată, în primul rînd, nu trebuie confundate miturile fondatoare ale poporului român cu performanța unui om politic, chiar dacă el se revendică de la acestea. Miturile fondatoare sunt intangibile nu pentru că ar decreta cineva interdicția de a le atinge, ci pentru că sunt fundamentale, s-au constituit şi au participat la geneza noastră ca popor, au rezistat nealterate timp de aproape două milenii şi sunt deja implantate — cum spuneau Mircea Eliade, Petre Țuțea, Lucian Blaga sau părintele Stăniloaie — în conştiința colectivă a românilor.

Ca popor creştin — în ciuda avatarurilor religiei sale —, românii trăiesc şi astăzi în cultul mitologiei lor esențiale, raportîndu-se intim la ea. De altfel, politica reprezintă doar un strat trivial al energiei unui popor, pe care trebuie să-1 dezvolte pentru a-şi gestiona slăbiciunile sociale. Pornind de la acest principiu, problema demitizării este, de fapt, problema modelului. Legenda are menirea de a crea un erou a cărui existență şi activitate să reprezinte un model moral, dar şi o explicație pentru evenimentele cuprinse în istoria timpurilor sale, în măsura în care acesta le-a influențat prin performanțele lui. Uneori construcția eroică este atît de puternic deformată, încît reflexul său istoric se pierde, motiv pentru care sugestia morală a existenței sale devine o diversiune, iar istoria un fals. Mitul devine o himeră, nu o dată chiar periculoasă pentru un popor. Alteori, eroul lipseşte şi este creat artificial pentru a popula cu personalități evenimente controversate sau ascunse cunoaşterii publice.

Lucrarea de față nu are intenția de a demitiza eroi politici, ci de a atrage atenția asupra a două aspecte problematice ale legendelor moderne: 1. Nu întotdeauna eroul corespunde modelului. 2. Nu întotdeauna acel erou este cel mai reprezentativ sau unicul pentru vremurile pe care le ilustrează, în ultimă instanță, avem dreptul să ne punem întrebarea dacă eroii noştri moderni cei mai populari — Alexandru loan Cuza, Ion Antonescu sau, mai recent, luliu Maniu cu statuie în fața Senatului - sunt modele autentice. Toți trei au dat lovituri de stat; Cuza şi Antonescu au condus regimuri autoritare, iar luliu Maniu a dat peste cap sistemul democratic, punînd un aventurier pe Tron. Trebuie să ne hotărîm ce vrem. Astăzi, societatea românească dă impresia că

îşi caută modelul în democraţie, fapt care se bate cap în cap cu miturile politice la care se raportează. Şi încă ceva: foarte puţini se întreabă cum se face că activitatea eroilor noştri cei mai populari s-a terminat atît de prost pentru ţară? în acelaşi timp, pe măsură ce Cuza este hiperbolizat, de Barbu Catargiu nu se cunoaşte nimic; în timp ce Bălcescu, Kogălniceanu sau Nicolae Titulescu navighează prin istoriografie fără adversari, Brătienii, Lascăr Catargiu, sau Petre Carp rămîn închişi inexplicabil între pereţii înguşti ai unui partid. Tineretul habar nu are cine a fost mitropolitul Nicolae Bălan. Nu se înfăţişazâ nici astăzi cine sunt autorii Marii Uniri din 1918, de parcă românii s-ar fi adunat la Alba-Iulia ca urmare a unei transe, aşa cum încă nu ştim prin ce impuls au ajuns Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Petre Tuţea sau P.P. Panaitescu tocmai în Mişcarea legionară. Şi să nu uităm cea mai mare diversiune: opera politică a fondatorilor Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale sau Nicolae lorga este considerată şi astăzi fără valoare, produs al naivităţii unor intelectuali visători. Nimic mai fals.

Iată unde este agresiunea la miturile fondatoare!

Statura de luptător pentru democraţie a lui luliu Maniu a început să se construiască după anul 1941, mai precis după decizia greşită a Conducătorului Ion Antonescu de a trece trupele române peste Nistru. Se împlineau mai mulţi ani de cînd legăturile occidentale ale liderului ţărănist, mediate prin Budapesta, îl aduseseră în situaţia de a fi cel mai important agent de influenţă al puterilor anglo-saxone în România. Astăzi ştim că luliu Maniu a fost finanţat ca agent britanic în România pentru a constitui o opoziţie democratica la regimul progerman al lui Antonescu. Protestele sale, sub forma unor memorii înaintate lui Antonescu, erau expresia atitudinii acestor puteri faţă de decizia unilaterală a Conducătorului. De altfel, dacă privim cu atenţie limbajul mareşalului din răspunsurile sale, vom înţelege că el răspundea de fapt Occidentului, sub acoperirea unei replici adresate reprezentantului lor. Reamintesc că Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii nu au reacţionat oficial împotriva României decît după ce a fost trecut Nistrul, din motivul simplu că nu acceptaseră modificările de frontieră produse ca urmare a Pactului Ribbentrop -Molotov, Basarabia fiind recunoscută că pămînt românesc. Atacarea Uniunii Sovietice pe teritoriul acesteia a schimbat total atitudinea Marii Britanii şi a SUA faţa de noi, cu consecinţa bombardamentului asupra oraşelor noastre şi, mai ales, a desemnării României ca stat agresor şi învins la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial.

în toată această realitate a raportului de politică internaţională din care a căzut România sub ocupaţie sovietică există un paradox fascinant: orientarea anglo-saxonă a lui luliu Maniu şi a partidului său reprezenta o premiză pentru

intrarea postbelică a României în zona de influenţă cea mai prielnică dezvoltării democratice şi capitaliste. Altfel spus, orientarea lui luliu Maniu era cea corectă, iar ţara noastră făcea primul pas către cea mai bună soluţie pentru sistemul său politic. Maniu se înscria astfel — e adevărat, foarte/prea tîrziu — în traseul dezirabil pe care îl prefiguraseră vizionar conservatorii, reprezentînd debil, dar totuşi, rezerva politică de care are nevoie întotdeauna un stat. La fel de paradoxal şi pe plan intern, Maniu îşi împingea partidul său clasic de Stînga spre Dreapta conservatoare, astfel încît el rămîne pentru istorie ultima personalitate politică a Dreptei româneşti pînă la Corneliu Coposu în 1989. Tentativele lui luliu Maniu de a se opune instalării sistemului bolşevic în România, după 23 august 1944, şi martirajul său în închisorile comuniste au fixat imaginea sa în legendă. Protejată de imaginea personală de victimă, compusă împreună cu imaginea de victimă a ţării, la care s-a adăugat abuziv legenda unui trecut unionist figura istorică a lui luliu Maniu se îndepărtează rapid de responsabilitatea pe care a avut-o în dezastrul ţării şi beneficiază astăzi de un elogiu discutabil: „personalitate emblematică a luptei pentru libertate naţională", care a urmărit „cu o consecvenţă exemplară idealurile sale politice democrate" şi care sunt o consecinţă a „conduitei sale în viaţa publică, fermităţii hotărîrilor şi neacceptării compromisurilor". Părerea contemporanilor avizaţi, dar mai ales faptele sale dinainte de 1941 nu se potrivesc cu această imagine.

Probabil că anul 1934 este cel care marchează încetarea oricărei influenţa exercitate de luliu Maniu asupra politicii statului român. Este anul în care liderul ţărănist simte nevoia unor justificări pentru actul cel mai grav din cariera sa politică: lovitura de stat din 7 — 13 iunie 1930. El a întocmit un text menit a fi dat publicităţii cu titlul Memoriul domnului luliu Maniu în chestiunea Restauraţiei şi pe care Carol al II-lea 1-a interzis, din motive lesne de înţeles. Memoriul a apărut în străinătate, iar originalul s-a păstrat în „Arhiva Branişte", puţind fi consultat astăzi la Biblioteca Naţională a României. Acest document ar fi fost sigur o pagină de istorie românească dacă nu ar conţine, în fapt, doar o tentativă a lui luliu Maniu de a deforma realitatea frustra a vinovăţiilor sale. încă din debut, textul înfăţişează o declaraţie de loialitate faţă de Monarhie, deşi există suficiente mărturii ale unor oameni politici apropiaţi — Averescu, Vaida-Voevod, lorga, Mihalache — asupra cochetării sale cu republica înainte de 1930. luliu Maniu mai face acolo o declaraţie surprinzătoare: prin „abdicarea"(!) prinţului moştenitor Carol în 1925 ar fi fost lovite „cele trei condiţiuni esenţiale ale Instituţiei monarhice: stabilitatea, continuitatea şi autoritatea"404. El plasa astfel instituţia monarhică deasupra Constituţiei şi în afara realităţii, deoarece Casa noastră

Regală era stabilă, aveam rege — minor, dar asta nu are nici o importanță în plan instituțional —, Mihai I era moştenitor în linie directă şi legitimă a regelui Carol I, asigurînd astfel continuitatea, iar autoritatea Monarhiei nu era pusă în discuție decît de partidele şi organizațiile marxiste, care reprezentau o minoritate insignifiantă. Am arătat deja mai sus cum a deformat luliu Maniu conținutul intervenției sale din Consiliul de Coroană de la Sinaia din 31 decembrie 1925, cu scopul de a justifica mai tîrziu repetatele sale încălcări ale Constituției şi ale legilor țării („Parlamentul separat", „Marşul asupra Bucureştiului", dizolvarea Parlamentului în 1928, lovitura de stat din 1930) sub acoperirea dorinței de a „stabiliza" Monarhia cu aventurierul Carol Caraiman pe Tron. în continuare, luliu Maniu dezvăluie toate demersurile sale ilegale pentru detronarea regelui Minai I şi coboară problema loviturii de stat la faptul trivial al prezenței sau absenței Elenei Lupescu în țară. O altă declarație din acest memoriu era un fals grosolan: „După dejun, la ora 3,30, m-am prezentat la Regentul Patriarh Miron, i-am comunicat sosirea A.S.R. Prințul Carol, cerîndu-i învoirea pentru intrarea Lui în țară şi intrarea în Regență, învoire pe care a dat-o fără nici o ezitare"405, în sfîrşit, memoriul se încheie cu o lungă înşiruire a decepțiilor şi frustrărilor sale pentru atitudinea regelui pus pe Tron cu atîtea riscuri constituționale.

Tot în anul 1934, Nicolae lorga publica o carte stupefiantă despre fostul său aliat politic, luliu Maniu, pe care o inaugura cu o declarație de bună credință: „Aceste pagini, în care nu voi îngădui pasiunii sau interesului momentan să iea cuvîntul în dauna adevărului istoric, sprijinit pe incontestabile documente contemporane, mi-au fost impuse, cu toate greutățile ce apasă asupra timpului meu, de o datorie de conştiință"406. Născut în 1873, ca nepot de soră al lui Simion Bărnuțiu, luliu Maniu s-a aflat mereu, pînă în 1918, la periferia luptei românilor din Transilvania pentru revenirea la patria mamă. între 1906 şi 1910, cu intermitențe, a fost deputat în Parlamentul de la Budapesta. Aici a ținut, sporadic, cîteva cuvîntări care, în sensul luptei românilor pentru unitate națională, nu au contat şi nu au rămas în amintire, fiind evocate sub diferite interpretări abia după ce a ajuns lider politic în România Mare. în schimb, Nicolae lorga identifică mîhnit cîteva declarații cît se poate de nepotrivite pentru un român. De exemplu, marele istoric găsea că declarația lui luliu Maniu față de Ungaria: „suntem cu toată curățenia sufletului nostru fii credincioşi ai acestei țări", nu era deloc patriotică. Ba, dimpotrivă, luliu Maniu se declara în şedința din 28 iulie 1906 a Parlamentului de la Budapestapatnof maghiar, ripostînd la invectivele care i se aduceau pentru că este etnic român: „Invectivele acestea — cer scuze pentru expresiunea (sic) — se îndreaptă în contra noastră totdeauna cu gîndul rezervat ca noi nu suntem fii aşa de

credincioşi şi de buni ai acestei patrii, după cum s-ar putea pretinde de la noi din punct de vedere etic şi omenesc. Daţi-mi voie să declar ca impresia aceasta a d-voastră nu are nici o bază reală. Niciodată nu veţi putea arăta vreun exemplu din istorie în care să dovediţi că noi ne-am fi aliat o singură dată cu duşmanii ţării"407. Acest răspuns venea la acuzaţia că românii sunt duşmanii „patriei" ungare, ca urmare a participării unor delegaţii transilvănene la festivităţile de la Bucureşti, organizate cu ocazia sărbătoririi a 40 de ani de domnie ai lui Carol I. Şi, pentru a nu exista nici un dubiu, luliu Maniu subliniază în aceeaşi cuvîntare: „Baza. patriotismului nostru e că trecutul nostru e legat de această ţară întocmai ca şi viitorul nostru... Susţinerea Ungariei şi în general a Monarhiei austro-ungare este o necesitate politică şi internaţională, atît pentru români, cit şi pentru maghiari. Conştiinţa acestei necesităţi şi sinceritatea sentimentelor este punctul de mînecare al activităţii noastre politice"408, în sfîrşit, luliu Maniu îşi va încheia funestul discurs cu următoarele cuvinte: „Trecutul nostru e legat de ţara aceasta întocmai ca şi sentimentele noastre, aspi-raţiunile noastre de viitor vrem să le realizăm aici, în Ungaria, cercînd baze sigure în ţara aceasta pentru dezvoltarea noastră culturală şi economică"409. Este important de precizat că aceste declaraţii au fost cercetate de lorga în arhiva Parlamentului de la Budapesta, în original în limba maghiară, şi că au fost publicate în ziarul românesc Unirea din Blaj. De altfel, în acest ziar, care aparţinea catolicilor şi greco-catolicilor din localitate, chiar sub nasul deputatului budapestan luliu Maniu, un profesor pe nume Alesiu Viciu scria următoarele: „La alte popoare, o nulitate ca Eminescu ar fi murit ignorat şi uitat" şi înfiera „cultul ruşinos al lui Eminescu".

Şocul acestor realităţi transilvănene pe care nu le-am cunoscut — şi asupra cărora nu insist, cu dorinţa de a nu-mi pierde obiectivitatea auctorială —, ar fi putut fi atenuat dacă am afla că, în acea perioadă dificilă şi sub regimul de teroare austro-ungar, intelectualii noştri au fost nevoiţi să facă unele compromisuri pentru a salva vieţi, instituţii româneşti şi idei aflate în pericol de a fi oprimate. Altfel spus, este posibil ca luliu Maniu să fi avut o „schemă" pentru a-i păcăli pe asupritori? Realitatea istorică arată că nu. în totală contradicţie cu declaraţiile abominabile la adresa Iui Eminescu din ziarul canonicilor blâjeni, preotul ardelean Ilie Miron Cristea (viitorul Patriarh) îşi dădea doctoratul la Budapesta, în inima Ungariei, cu o superbă teză: „Opera poetică a Iui Mihai Eminescu", pe care o publica în limba maghiară. Tot la Budapesta, Octavian Goga şi I. Tăzlăoanu scoteau publicaţia Luceafărul, „spunînd îndrăzneţ ce simte şi vrea un neam întreg". Ion Agîrbiceanu milita pe faţă pentru naţiunea română, iar preotul greco-catolic Augustin Bunea, chiar din Blaj, făcea declaraţii categorice împotriva proiectului legii care intenţiona

să interzică folosirea limbii române: „Cereți-ne sîngele, cereți-ne averea şi le dăm, dar, cînd ne cereți sufletul, atunci avem şi noi cuvînt. Poporul român îşi are religia sa, limba sa şi cultura şi literatura sa, are poeți celebri, cunoscuți în Europa întreagă şi traduşi în limba maghiară. [...] Proiectul limbii este un adevărat atentat contra existenței poporului român şi a Bisericilor sale"411. Episcopul Vasile Hossu, care poate că risca mai mult decît oricare alt român, protesta public: „Susțin cu toată liniştea — şi voi primi cu durere contra-afirmația documentală — că, de o mie de ani de cînd locuiesc pe țărmii acestor patru rîuri românii şi maghiarii, alături unii de alții, n-a fost o singură mişcare, niciun moment cînd poporul românesc ca atare să fi dat dovadă de sentimente iredentiste"412, în aceste probleme fundamentale, deputatul budapestăn luliu Maniu, care era de aşteptat să reprezinte interesele românilor, avea o voce foarte slabă sau tăcea, nefiind practic implicat în lupta pentru păstrarea identității naționale şi culturale, rezumîndu-se la comentariul juridic sau ocolind pur şi simplu subiectul. Celebrul episod al preluării poliției Vienei, evocat de Corneliu Coposu, ocazie cu care Maniu a devenit „ministru de război" peste o armată de 160 000 de soldați şi ofițeri români, nu explică de loc cum s-a făcut că la Marea Adunare de Ia Alba-Iulia a ajuns doar un detaşament din Regimentul 83 Orăştie, „în proporție de 90% român"413(!). Oricum, abia în preajma Adunării Naționale de la Alba-Iulia, luliu Maniu devine mai activ şi în mod deschis de partea unei uniri cu Vechiul Regat.

S-a afirmat că Maniu a avut un rol foarte important în organizarea Transilvaniei după gonirea administrației austro-ungare. Fără îndoiala că, şi în calitate de şef al „guvernului" transilvănean, a contribuit la desemnarea noilor funcționari, dar nu trebuie să uităm că, încă dinainte ca românii să se adune la Alba-Iulia, generalul jvloşoiu a trecut la desfăşurarea trupelor pînâ la Tîrgu Mureş, apoi Uioara, ocupînd podurile peste rîul Mureş, asigurînd libera adunare şj exprimare a românilor, pentru a intra în 24 decembrie 1918 în Sibiu. Sub administrația trupelor generalului Moşoiu, luliu Maniu a trecut liniştit la organizarea administrativă incipientă a teritoriului. Să nu uităm că în foarte scurt timp generalul Moşoiu va deveni guvernator al întregii Ungarii, postură în care a trecut la reorganizarea administrativă a statului vecin şi la aprovizioarea cetățenilor, dovedind calități organizatorice remarcabile. Concluzia istoricului Nicolae lorga, ca urmare a cercetărilor făcute pentru a descoperi contribuția lui luliu Maniu la lupta românilor transilvăneni, este că activitatea sa politică în slujba românismului este nulă. lorga consideră că originea acestei atitudini distanțate față de problematica românească se află în tinerețile avocatului bancar „de eleganță feminină", care şi-a făcut „studii de liceu la o şcoală ungurească, de caracter calvin îngust" în Zalău şi „studii de

drept la cea mai înapoiată Facultate din toată Europa, instituție medievală, sprijinită de Approbatae Constitutiones ale lui Verboczy: şcoala de desnaționalizare din Budapesta"415, în 1946, luîiu Maniu îi va declara Iui Dan A. Lăzărescu: „Eu nu mi-am făcut studiile la Blaj, cum se crede, ci la cel mai riguros institut pedagogic din lume, la Institutul Calvinist din Debrecen". Considerat nu mai mult decît un avocat provincial, cu viață națională şi activitate politică mediocre, înscris ca ofițer în armata austriacă şi luptînd contra aliaților României, în timp ce ofițerii români dezertau pe capete şi se înrolau în Armata României sau în Armata franceză, luliu Maniu va apărea cu totul inexplicabil şi destul de suspect la conducerea Consiliului Diligent din Transilvania. La începutul anului 1919, după moartea protectorului său — şi chiar mai mult decît atît! — Gheorghe Pop de Bâseşti, şi după interimatul lui Teodor Mihali, luliu Maniu ia locul de preşedinte al Partidului Național din Transilvania. lorga va declara dezarmat: „Nu mi s-a spus niciodată în ce condiții 1-a căpătat d. Maniu". Suspiciunile marelui istoric român, care poate fi oricînd şi el suspectat de subiectivism, persistă şi astăzi, dacă analizăm cu obiectivitate acțiunile lui luliu Maniu de cîte ori a fost vorba de minoritatea maghiară, de bisericile româneşti, de propaganda iredentistă declanşată în Europa pentru a sprijini eforturile sale de aducere în țară a lui Carol Caraiman, toată povestea aceea nebuloasă cu lordul Rothermere, Concordatul cu Vaticanul, a cărui anexă cu recunoaşterea României Mari este furată din Ministerul de Externe sub guvernarea sa, scandalul de spionaj din Afacerea Skoda etc.

Este interesant că luliu Maniu nu a explicat niciodată aceste ciudățenii din biografia sa, preferind să dea declarații categorice şi patriotice de tipul: „între poporul român şi între poporul maghiar nu poate să existe transacțiune: ori noi, ori ei", dar numai după 1920, cînd lucrurile erau clare. Slăbiciunea românilor pentru declarația patriotică 1-a scutit de explicații. Doar Miron Cristea, în particular, aşa cum am văzut, 1-a tras de guler. Fără a îmbrățişa cu totul opiniile lui Nicolae lorga, alt susținător al urcării lui Carol Caraiman pe Tron şi care răspundea prin această biografie minciunilor din memoriului din 1934 al lui Maniu, nu putem să negăm că în privința „personalității emblematice a luptei pentru libertate națională" există serioase dubii.

Marea Adunare de la Alba-Iulia, ca detaliu. Aşa cum am arătat pe larg, programul naționalist desfăşurat de Partida Națională şi apoi de Partidul Național Liberal în Transilvania a implicat o activitate complexă pentru pregătirea Marii Uniri. Din punctul de vedere al liberalilor, în primul rînd din punct de vedere brâtienist, Partidul Național din Transilvania fusese inființat, sprijinit politic şi finanțat în ideea acțiunii sale ca aripă transilvăneană a

mişcării naţionale generale a românilor şi, în particular, ca aripă ardeleană a PNL. Atît Ion C. Brătianu, cît şi Ionel I.C. Brătianu, deşi au folosit instituţiile statului — Guvernul, Serviciul Secret şi Banca Naţionala — pentru a conduce activităţile naţionaliste din Transilvania, nu au încetat niciodată să privească acest demers din perspectiva unei acţiuni partinice. La intrarea în primul război mondial, Ionel I.C. Brătianu îi privea pe luptătorii naţionalişti transilvăneni ca pe agenţi ai săi, deşi ei erau în fapt agenţi ai mişcării naţionale. Suprapunerea tipic brătienistă a proiectului naţional cu proiectul liberal se sprijinea practic pe interpretarea activităţilor României în Transilvania aflata sub ocupaţia Imperiului Austro-ungar, drept acte politice ale PNL, pe considerentul că numai acest partid acţiona acolo şi numai cînd venea el la putere se producea o nouă activare financiară, logistică şi informaţională. Totodată, Banca Iraţională, aflîndu-se sub control liberal, asigura continuitatea implicării în mişcarea naţionalistă din Transilvania, indiferent cine guverna la Bucureşti. Partidul Conservator, fidel orientării sale progermanice şi alianţei cu Austria, fie nu intervenea, fie se făcea că nu vede.

în toată perioada scursă de la înfiinţarea Partidului Naţional din Transilvania şi pînă la izbucnirea primului război mondial, mişcarea naţionalistă din Transilvania a cunoscut însă propriile sale convulsii. Privită astăzi cu răceală ştiinţifică, ea conţine eroism, laşitate, trădare şi paradox, caracteristice unei mişcări vii, adevărate şi care tocmai de aceea nu poate fi izolată în tiparele unei acţiuni dirijate de cineva. Cam de la debutul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XlX-lea, mai ales sub influenţa Bucureştilor, mişcarea naţionalistă din Transilvania a avut un caracter militant antimaghiar, pe alocuri revoluţionar de tip modern european, pornind de la principiul autodeterminării. Lupta cu opresorul maghiar era deschisă, fără echivoc şi declarat unionistă. Lovită de riposta dură a autorităţilor austro-ungare şi dependentă de forţa şi stabilitatea Patriei Mamă — care nu reprezentau un fenomen continuu şi ascendent —, mişcarea naţionalistă din Transilvania a fost supusă slăbiciunilor doctrinare, adică afectată de conflictul dintre căile diferite de acţiune, susţinute de fracţiuni diferite ale organizaţiei.

Primul paradox al acestui fenomen a fost acela că perioada dintre 1869 şi 1903 a fost declarată capasivistă, deoarece implica nere-cunoaşterea Parlamentului de la Budapesta, neparticiparea la alegeri, revendicerea constantă a reînfiinţării unei Diete a Transilvaniei, corespunzător realităţii istorice că prezenţa Transilvaniei în Imperiul Austro-ungar era ilegitimă, că Transilvania avusese o dezvoltare autonomă faţă de Ungaria şi că dualismul fusese o decizie abuzivă în ce privea drepturile românilor. Pe această linie doctrinară, unirea cu România urma să se producă la un moment prielnic ca o

reîntregire naturală, care nu implica artificii instituționale, tratative, declarații de unire sau mari adunări, Transilvania şi transilvănenii considerîndu-se parte dintotdeauna a României, aflată doar vremelnic sub ocupație străină. O intervenție militară a României în Transilvania avea astfel caracterul unei campanii de eliberare a teritoriului ocupat. Dacă, o dată cu trecerea Carpaților, populația românească din Ardeal se răscula, agenții naționaliști se activau şi treceau la sabotarea instituțiilor şi forțelor ocupației austro-ungare iar Partidul Național prelua conducerea politică a eliberării, cercul variantei naționaliste a reîntregirii se închidea perfect. Din moment ce Transilvania era dintotdeauna pământ românesc, iar integrarea în România devenea doar o problemă militară şi geografică, actele de voință, declarațiile sau adunările populare în favoarea Unirii erau inutile, pentru că ar fi pus în discuție o opțiune din mai multe.

Din punct de vedere istoric, etnic şi naționalist, transilvănenii nu aveau ce să decidă, din moment ce erau români, parte a României istorice, existînd o singură opțiune. Exact aceasta era gîndirea lui Ionel I.C. Brătianu în momentul intrării în război. Bătrînii luptători transilvăneni, memorandiştii şi toți cei care fuseseră sprijiniți în activitatea lor de la Bucureşti şi Iaşi gîndeau la fel, chiar dacă unii puneau la îndoială organizarea lor ca aripa ardeleană a PNL. Paradoxul este tocmai acesta: ei au rămas în istorie ca adepți ai pasivismului, pentru că refuzau să recunoască autoritatea ocupației străine, dar reprezentau în realitate doctrina naționalistă cea mai radicală. Acesta este şi motivul profund al agresiunii brutale a ocupantului asupra Mişcării memorandiste. Budapesta ştia foarte bine care este nucleul periculos al mişcării naționaliste româneşti. Iar memorandiştii nu vor ezita să atace problema frontal, chiar în sala tribunalului:

(Părintele Lucaciu) Constat însă că Ia 1881 s-a hotărît facerea programului nostru politic. Toată suflarea românească a fost cu noi, nu sunt la noi curente deosebite, toți formăm un partid politic, Partidul Național. Noi, deci, după ideile constituționale, reprezentăm întreg poporul românesc [...].

(Theodor Mihali) Aici este procesul întregului popor român, căci toți suntem uniți, şi am fost, pentru a arăta care este situațiunea noastră politică de azi [...] Procurorul ne mai imputa că am vorbit despre autonomia Transilvaniei. Dar uită d-sa că, la 1881, programul nostru național cerea această autonomie, şi eu, înrolîndu-mă în acest partid, eram legat a o susține [...].

(Gh. Pop de Săseşti) Cîți suntem aici pe banca acuzatiunii, — zice d. Pop, într-o cuvîntare limpede şi entuziastă —, suntem solidari cu toții de faptele noastre, căci memorandul spune adevărul în privința suferințelor noastre [...].

(Părintele Gherasim Domide) Noi suntem expresia poporului. Eu arn luat parte la toate preparativele ducerii memoranduui şi pentru toate iau răspunderea Dar trebuie să ştiți că autorul intelectual al memorandului e poporul şi, judecîndu-ne pe noi, pe el îl judecați [...].

(Nicolae Roman, adus din temnița de la Seghedin) se alătură la tot ce au spus ceilalți soți"416.

După 1903, gruparea tînără a mişcării naționaliste din Transilvania adoptă activismul, care presupunea participarea la alegeri şi reprezentarea românilor în Parlamentul de la Budapesta. „La congresul de la Sibiu al partidului, în 1905, s-a decis abandonarea pasivismului. Alți fruntaşi români pătrunseseră între timp, ca deputați, în Parlamentul de la Budapesta: Teodor Mihali, luliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod"417. Această nouă orientare, numită impropriu activism, se afla în opoziție cu doctrina luptei pentru unitate națională, care presupunea sacrificii, riscuri şi martiraj, dar şi legitimitate istorică, în plus, „activismul", pentru a se putea adapta compromisului instituțional şi prezenței în parlamentul ungar, devenise regionalist, căutînd o iluzorie independență a Transilvaniei şi arătîndu-se pe alocuri ostil reîntregirii. luliu Maniu va adopta o poziție ambiguă, fiind discipol şi protejat al naționalistului Gh. Pop de Băseşti, dar adept rigid al compromisului cu ocupantul. Alegînd ca atitudine principiile dreptului, el se va posta departe de mişcarea pentru unitatea națională, preferind să interpreteze evoluțiile politice exclusiv din unghi juridic, unghi care în marile momente ale istoriei devine fad, inoperant, chiar ridicol, în momentul în care Maniu s-a decis să interpreteze un rol în mişcarea naționalistă, el a ales regionalismul. Opțiunea lui, pe care o vom analiza în detaliu mai jos, s-a impus în anumite condiții încă neelucidate. Unul dintre evenimentele cețoase ale Marii Uniri a rămas revendicarea publică de către Ion Flueraş (socialist, rotar de meserie) socialişti a deciziei de a organiza Marea Adunare de la Alba-Iulia. Maniu a fost de multe ori persiflat pentru că ar fi decis unirea la un hotel sau la un restaurant, în realitate, acuza este nedreaptă.

La 29 octombrie 1918, socialistul loan Flueraş, membru al fracțiunii române din Partidul Social Democrat din Ungaria, a luat inițiativa contactării fruntaşilor Partidului Național Român, ca urmare a declarației făcute de Vaida-Voevod în parlamentul ungar, care la rîndul ei fusese inspirată de Declarația de la Iaşi, prezentată primului-ministru Alexandru Marghiloman. Declarația de la Iaşi a Comitetului național al românilor emigrați din Austro-Ungaria marca inaugurarea luptei deschise pentru reîntoarcerea Transilvaniei la Patria Mamă, pe cale militară. Pe acest fond de evenimente, socialiştii români din Budapesta forțează întîlnirea cu liderii Partidului Național, care va

avea loc la hotelul „Cornul Vînătorilor" din capitala Ungariei. Aici, loan Flueraş află cu stupefacţie că liderii Partidului Naţional „n-au încă un program bine fixat şi că sunt în aşteptarea desfăşurării evenimentelor"418. Socialiştii le-au atras atenţia colegilor lor din Partidul Naţional că la Budapesta va izbucni revoluţia bolşevică — ei fiind cei mai în măsură să cunoască pregătirile revoltei — şi au propus înfiinţarea unui „Consiliu Naţional al Românilor, care să preia conducerea teritoriilor locuite de români şi să înceapă imediat tratative cu guvernul oficial maghiar şi cu Consiliul Naţional Maghiar, înfiinţat de curînd cu scopul, la rîndul lui, să preia puterea din niîinile guvernului Tisza şi sa înceapă tratativele de înţelegere cu naţiunile conlocuitoare"419. Astfel, Consiliul Naţional Român s-a înfiinţat la iniţiativa socialiştilor, la Budapesta şi în holul unui hotel. Trei zile mai tîrziu, o dată cu izbucnirea revoluţiei bolşevice, Consiliul Naţional Român s-a întrunit din nou în acelaşi hotel, unde socialiştii au anunţat că au ratificat înţelegerea, iar liderii Partidului Naţional au anunţat că au confirmarea lui luliu Maniu. Acesta a sosit la Budapesta după alte trei zile.

Deşi unii istorici afirmă că luliu Maniu ar fi înfiinţat Consiliu Naţional Român, acest lucru se dovedeşte fals. în sfîrşit, mai este important că noul Consiliu Naţional Român a cerut autorităţilor maghiare aprobarea de a înfiinţa gărzi naţionale româneşti pentru păstrarea ordinii în Transilvania, precum şi înlocuirea prefecţilor cu români. S-a convenit mutarea sediului la Arad şi organizarea unei conferinţe româno-maghiare în acest oraş. Conferinţa a eşuat, maghiarii opunîndu-se instalării autorităţilor româneşti în Transilvania. loan Flueraş ne povesteşte ce s-a întîmplat mai departe: „Această atitudine m-a determinat pe mine să propun, în prima şedinţă a Consiliului Naţional, în numele Partidului Social Democrat Român, convocarea unei Mari Adunări Naţionale, pentru a consulta întreg poporul român asupra viitorului sau. Propunerea mea a fost primită cu unanimitate şi astfel la l decembrie 1918, a avut loc Marea Adunare de la Alba-Iulia, care a votat Unirea şi a ales în locul Consiliului Naţional un Sfat naţional de 150 persoane"420. Rezoluţia adoptată la Arad a fost în mare parte tot opera socialiştilor români, Maniu considerînd-o ino-portună(l). Mai mult decît atît, legenda iniţiativei constituirii Consiliului Dirigent, atribuită tot lui Maniu, se prăbuşeşte cînd aflăm că Partidul Social Democrat a fost cel care a cerut formarea unui Executiv, ce a primit ulterior denumirea de Consiliu Diligent, în sfîrşit, rolul lui luliu Maniu începe să figureze în istoria Marii Uniri, după numirea sa surprinzătoare, nemotivată de absolut nici un merit, în fruntea Consiliului Dirigent şi după ce mitropolitul Nicolae Bălan a trecut munţii la Iaşi şi a cerut oficial intrarea trupelor române în Transilvania. Nu trebuie să ocolim realitatea: la l decembrie 1918, Armata

română intrase deja în Transilvania şi ocupa din ordin poziţiile strategice ale regiunii. Mai mult, Serviciul de informaţiuni şi propagandă politică al Marelui Cartier General, de sub conducerea transilvăneanului Octavian Tâzlăuanu, activase întreaga sa reţea din Ardeal şi trecuse la acţiuni de organizare a gărzilor naţionale româneşti, altele decît cele pe care doar le preconiza Consiliul Naţional de la Arad, le aruncase deja în luptă cu grupurile paramilitare şi bolşevice maghiare, asigurînd operaţiunea tactică de curăţire a terenului în faţa trupelor de linie române, activitatea informativă, precum şi eliminarea fizică a unor inamici. Octavian Tăslăuănu, secondat de locotenentul Ion Agîrbiceanu şi sublocotenent aviator Aurel Esca sunt oamenii cheie ai acestei acţiuni. Tot în Transilvania acţiona Secţia Militară Secretă a Armatei României, serviciul special compus din 31 de membri interni şi 41 de colaboratori organizaţi în reţele operative, care a avut un rol fascinant în pregătirea Marii Uniri: spionaj şi culegerea de informaţii politice (şef era medicul Carol I. Sotel, de origine evreiască), informaţii cu caracter militar (şef era col. Emilian Savu), propagandă în favoarea Unirii (şef era inginerul de origină maghiară Gheorghe Chelemen), infiltrare şi acţiune în mişcarea muncitorească din Transilvania (şef era preotul militar luliu Florian). Existenţa Secţiei Militare Secrete care acţionase în Transilvania a fost dezvăluită de Aurel Gociman în 1934: „Membrii acestei organizaţii au dat dovadă de un curaj şi o disciplină extraordinară, şi de numele lor sunt legate multe acte de eroism românesc, înainte şi după intrarea Armatei române. Amintim cîteva: au demontat 16 tunuri ungureşti din Cetăţuia Clujului cu care secuii vroiau să iasă în întîmpinarea Armatei române; la Dej au demontat 6 tunuri; au cutreierat tranşeele secuieşti făcînd rapoarte şi spionaj; au adus documente secrete din Budapesta; au reuşit să pună mîna pe arhivele profesorului Apathi; au scăpat pe mulţi români condamnaţi la moarte în Ungaria; pentru Conferinţa de pace au furnizat acte de mare preţ pentru interesele româneşti; au prins spioni unguri; au confiscat multe milioane de coroane transmise din Budapesta ungurilor din Ardeal; au înfiinţat gărzi naţionale la sate şi consilii; au construit linii telegrafice secrete, prinzînd ordinele ce s-au dat din Ungaria sfaturilor şi gărzilor ungureşti din Ardeal etc"422. Aşadar, atît la Budapesta, cît şi la Arad, membrii Consiliului Naţional nu erau singuri! Se dovedeşte totodată că acţiunile Consiliului Naţional Român de la Arad, dacă nu au fost coordonate, au fost cel puţin inspirate decisiv de Marele Cartier General de la Iaşi, avînd în vedere că agenţii din acel Consiliu ai Serviciului de informaţiuni şi propagandă politica au primit atît instrucţiuni asupra declaraţiei citite de Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta, cît şi asupra întrunirii de la Alba-Iulia, după cum confirmă sursele

implicate direct în evenimente. Faptul că acei eroi din umbră ai Marii Uniri rămîn necunoscuți nu ştirbeşte cu nimic din meritele liderilor politici ai Unirii — rolul lor era politic —, dar nici nu trebuie să permită atribuirea unei glorii exagerate acestora din urmă. Din păcate, şi în toată acțiunea de eliberare a Transilvaniei, rolul lui luliu Maniu rămîne alb, el fiind preocupat să asigure poliția Vienei(î).

Astăzi ştim că, în urma consfătuirii care a avut loc la Iaşi în 5/18 noiembrie 1918 între mitropolitul Nicolae Bălan, generalul Coandă, generalul Prezan şi Ionel L C. Brătianu s-a decis grăbirea pătrunderii trupelor Armatei României în Transilvania (la acea dată se aflau la Vatra Dornei) pentru a zdrobi acțiunea detaşamentelor bolşevice. Totodată, a fost decisă forma de reîntregire a Transilvaniei, prin renunțarea la o revoltă generală a românilor şi acceptarea înlocuirii acesteia cu o mare adunare. Tot de la Iaşi mitropolitul Bălan va transmite prin curierii Victor Precup şi pilotul Grigore Gafencu (Vasile Niculescu) un mesaj secret către liderii Consiliului Național: „în acea scrisoare, d-rul Bălan făcea atent pe d. Vasile Goldiş, sufletul Consiliului Național de la Arad, ca la Marea Adunare Națională din Alba-Iulia, ce se pregătea, să nu se pună nici un fel de condițiune la unire, deoarece un asemenea fapt ar îngreuna enorm mersul tratativelor diplomatice ulterioare"423 Cei care vor străluci la Alba-Iulia vor fi Vasile Goldiş şi Mirort Cristea. Cuvîntarea lui luliu Maniu va fi atît de anostă, încît nu este citată de nici un istoric. Ca moment emoționant în toată agitația politică din jurul acestui eveniment, rămîne pagina de mare sensibilitate trimisă de regina Măria lui Gheorghe Pop de Băseşti:

‚Ziua măreață a împlinirii visului nostru a sosit şi este o zi de biruință, ziua cînd îmi împreun mîinile şi aduc mulțumirile mele Domnului. Binecuvîntat fie ceasul în care trimit această vestire Ardealului. Aştept ziua cea mare, cînd voi veni la voi să văd falnicii voştri munți, izvoarele, cîmpiile şi căminurile voastre. Acum atîția sunt copiii mei, că mi-i inima plină de nerăbdare să mi-i strîng la piept".

Delegația Marelui Sfat Național care a înmînat regelui Ferdinand actul Unirii a fost compusă din Miron Cristea, luliu Hossu, Al. Vaida-Voevod şi Vasile Goldiş.

Este evident acum că Marea Unire nu a fost o decizie unilaterala a românilor transilvăneni, ci o acțiune complexă dusă de români plasați în diferite funcții şi evenimente, de la Iaşi (Moldova), la Bucureşti (Muntenia), la Arad (Banat) pină la Alba-Iulia (Transilvania). Se dă astfel un conținut real şi deplin afirmației că Marea Unire a fost rezultatul voinței poporului român, condus de liderii săi aflați in toate provinciile țării.

Pe plan politic, activitatea organizatorică a lui luliu Maniu se transformă din ce în ce mai clar în bază pentru constituirea unui partid politic regionalist, semnal pentru liberali că formula încadrării în PNL nu este sigură. Deşi putem identifica în atitudinea unor personalităţi ardelene, ca Vaida-Voevod, Octavian Goga, părintele Lucaciu, Vasile Goldiş, tentativa de a respecta înţelegerile secrete cu fostul finanţator şi sprijinitor politic din perioada de ocupaţie a Transilvaniei, linia regionalistă a lui luliu Maniu va predomina, pe fondul instabilităţii politice de la Bucureşti. Speculînd temerile ardelenilor faţă de pierderea identităţii regionale în mijlocul unei mase de „mitici" — ternă dragă şi astăzi românilor transilvăneni —, apariţia unui nou partid major, condus de Alexandru Averescu, precum şi slăbiciunile Partidului Naţional Liberal, luliu Maniu va respinge oferta de fuziune a lui Ionel I.C. Bră-tianu. Istoricii sunt unanimi în a afirma că numai dorinţa lui Maniu de a conduce a împiedicat fuziunea. Reconstituirea mişcărilor lui luliu Maniu din perioada Consiliului Dirigent arată că, daca nu a putut negocia unirea, s-a luptat să strîngă în jurul său o forţă politică menită să negocieze procesul de reîntregire, folosind această armă pînă tîrziu, în 1928. El va manevra în continuare pentru găsirea unui partener regăţean care să dea anvergură naţională partidului său, să-i dea caracter regnicolar, şi îl va găsi prin formaţiunea stîngistă Partidul Ţărănesc. Preţul plătit pentru acest nou compromis a fost aşezarea pentru totdeauna a PNŢ la Stînga scenei politice româneşti, fapt confirmat chiar şi de evoluţia sa la guvernare în perioada 1996 — 2000. Pe de altă parte, Maniu va căuta o protecţie externă pentru partidul său şi se va orienta nefericit spre tandemul maghiaro-britanic, pigmentîndu-şi servitutea cu legături îndoielnice din punct de vedere patriotic cu Vaticanul. Un alt factor care a favorizat supravieţuirea unui partid regional, cu conducere familială şi legături budapestane, a fost eşecul proiectelor lui Ionel I.C. Brătianu. Liderul liberal a ieşit mult slăbit politic din aventura războiului, iar varianta sa pentru eliberarea Transilvaniei pe cale militară nu a rămas în istorie ca decisivă, fiind surclasată de opţiunea istoricilor pentru semnificaţia Marii Adunări de la Alba-Iulia.

Modelul moral luliu Maniu. Şi în ce priveşte conduita sa exemplară, modestia şi dezinteresul material, cu care a rămas în legendă luliu Maniu, sunt cîteva comentarii de făcut. A fost deja probat cu documente incontestabile că, în efortul de răsturnare a guvernului liberal din 1928, Partidul Naţional Ţărănesc a contractat împrumuturi imense pe numele liderilor săi. Principala sursă a fondurilor a fost banca Marmorosch Blank — un fel de Caritas sau Bancorex avânt la lettre — care a primit ordin de la organizaţiile oculte din Occident, ce sprijineau urcarea lui Carol Caraiman pe Tron, să ofere liderilor

PNȚ credite fără limită, dar şi fără acoperire. Aici se află secretul ordinului dat de Carol al II-lea, ca Bugetul țării să acopere deficitul băncii Blank, şi tot aici originea unei celebre reacții a ministrului de Finanțe: „Cu cît ne-ați cumpărat?" După cucerirea puterii, Partidul Național Țărănesc a militat consecvent pentru pătrunderea capitalului străin în România, punînd însă drept garanție mai multe monopoluri deținute de stat. Mai interesant însă este fenomenul — cu care noi astăzi suntem deja familiarizați — al prezenței liderilor PNȚ în consiliile de administrație ale unor bănci şi societăți capitaliste pătrunse pe piața românească sub guvernarea țărănistă. Să nominalizăm cîteva personalități ale acestei practici:

„Emil Hațieganu — membru al consiliului de administrație la Banca Agrara din Cluj, la societățile Turul, Arboria, Iris, Băile Borsec şi preşedinte al societății Dermata;

Mihai Popovici — membru al consiliului de administrație la Banca de Credit Român, la societățile Titan Nădrag, Astra, Petroşani, Crisciatic, vicepreşedinte al Băncii Ardelene din Cluj si preşedinte al societății Casa Noastră din Satu Mare;

Zaharia Boilă — membru în consiliul de administrație al Băncii Agrare din Cluj;

Ionel Popp — membru în consiliul de administrație al Băncii Marmorosch-Blank, al Băncii Româneşti şi al societății Discom, precum şi preşedinte al societății Ady\

Valentin Porutiu — vicepreşedinte al societății Industria sîrmei, preşedinte al Băncii Centrale pentru Industrie şi Comerț din Cluj, membru în consiliu de administrație al societății Cuprum;

Ionel Comşa — director general al Băncii Centrale pentru Industrie şi Comerț, preşedinte al societății Industria sîrmei şi al societății Cuprum, membru în consiliu de administrație al societăților Britania, Petroşani şi SRD"424.

Calitatea de rude cu luliu Maniu a unora dintre cei enumerați mai sus nu are importanță în acest caz, dar prezența lor în acele posturi trezeşte semne de întrebare, dacă studiem proveniența capitalului: „Cercetarea mai îndeaproape a originii capitalului societăților incluse în tabel demonstrează, totodată, faptul mai puțin ştiut că în realitate capitalul «național» transilvănean se între pătrund e a intim cu capitalul neromânesc — străin sau aparținînd burgheziei naționalităților conlocuitoare. Astfel, Banca Ardeleană din Cluj era controlată de capitalişti maghiari; Banca Timişoarei şi societate comercială pe acțiuni — de Banca anglo-un-gară din Budapesta; Dermata făcea parte din concernul Cluj Shoes Ltd., care avea sediul central la Londra şi aşa mai departe. Se

poate deduce însă că relaţiile fruntaşilor politici ai aripii ardelene cu capitalul străin erau mult mai largi, dacă se are în vedere participarea lor în consiliile de administraţie ale unor societăţi mari, caBritania, Agricola-Fonciera, Reşiţa etc."425. Fenomenul nu ar fi fost atît de grav, dacă sub acoperirea acestor firme maghiaro-britanice nu se desfăşurau activităţi antinaţionale cu consecinţe care se vor dovedi funeste pentru integritatea teritorială a României.

Un alt episod al legendei luliu Maniu se prăbuşeşte atunci cînd constatăm că liderul ţărănist era unul din cei mai bogaţi oameni politici din România, în încercarea disperată de a evita implicarea lui luliu Maniu în Afacerea Skoda, Romulus Boilă va pune la dispoziţia anchetei documente care atestau calitatea de multimilionar a şefului partidului, situaţie care îl scutea de nevoia unor comisioane. Aflăm astfel că luliu Maniu „a cumpărat încă din anul 1904 minele de aur de la Baia de Arieş, Bucureşci-Rovine, Băişoara etc., de la Kredit-Gesellschaft fiir Handel und Industrie şi de la Deutsch-Un-garische Gewerschaft, mine care valorează un preţ extraordinar"426. După constituirea României Mari, pentru a evita comentariile pe tema averii sale, luliu Maniu şi-a trecut proprietăţile miniere în administrarea nepotului său, Romulus Boilă, începînd cu anul 1921. Conform Adresei No. 2270/1933, Ministerul Industriei şi Comerţului, Direcţiunea Generală a Minelor din regatul României, valida calitatea de proprietar a lui luliu Maniu asupra minelor din Bucureşci, Rovina, Dupăpiatră şi Stăjina (Boureşti) din judeţul Hunedoara şi a minelor de aur din Baia de Arieş, Băişoara şi Sâcel, din fostul judeţ Turda427. Romulus Boilă mai arată cu această ocazie: „Nu eu, ci experţi din patru ţări au stabilit că în minele arendate de mine sunt pirite în valoare de lei 500 000 000 şi aur numai într-o singură mină, de lei 7 500 000 000 (şapte miliarde, cinci sute de milioane)"428. Este adevărat că luliu Maniu se declara agricultor — cu accentul pe litera u429 —, ca urmare a dreptului său de proprietate asupra modestei moşii din Bădâcin, că nu avea casă şi maşină în Bucureşti, dar la fel de adevărat este că nici nu avea nevoie, rudele sale apropiate şi amicii din conducerea PNŢ — Romulus Boilă, Ilie Lazăr, Ionel Pop, Ghiţă Pop, Aurel Leucuţia, Ghilezan, Sever Bocu ş.a. — fiind excelent amplasaţi în consiliile de administraţie ale unor bănci sau societăţi cu capital anglo-maghiar. în legătură cu stilul său de luptă politică, plin de „consecvenţă" şi de „fermă hotărîre" avem din nou cîteva observaţii pasagere, care sigur că nu diminuează rolul lui Maniu în viaţa politică interbelică. Ştim că liderul ţărănist s-a supărat pe regele Carol al II-lea pentru aducerea Elenei Lupescu în ţară şi pentru instalarea ei la Sinaia. Şi-a dat demisia din fruntea guvernului şi a partidului, retrăgîndu-se la Bădăcin, de unde a rămas intransigent pe poziţie. Aceasta este

legenda, în realitate, la numai trei luni de la numirea guvernului lorga şi la numai nouă luni de la retragerea sa spectaculoasă, a cerut o audienţă secretă regelui Carol al II-lea, care i-a fost acordată la sfîrşitul lunii iulie 1931. Rămîne în Sinaia, în aşteptarea unei decizii regale, şi la 8 august este primit din nou, ocazie cu care luliu Maniu, în perspectiva formării unui nou guvern ţărănist, se pune „la dispoziţia Coroanei"430. Carol al II-lea îi va aduce pe ţărănişti la putere, dar cu Alexandru Vaida-Voevod ca prim-mi-nistru (iunie 1932). Iată însă că în urma unor noi demersuri, la 20 octombrie 1932, „intransigentul" luliu Maniu obţine răsturnarea de la putere a colegului său de partid şi formează guvernul, deşi camarila regelui şi Elena Lupescu erau tot acolo şi se ocupau cu aceleaşi afaceri care produseseră protestul liderului ţărănist. Aceste acţiuni nu se deosebeau cu nimic de atitudinea generală a politicienilor români sub domnia discreţională a lui Carol al II-lea şi nu pot constitui, în contextul vremii, o acuză; noi punem în discuţie aici legenda. De altfel, tot legendă se va dovedi şi chibzuinţă sa proverbială, sistemul pertractărilor şi al amînărilor fără sfîrşit, de fapt, pînă ce evenimentele se înscriau în matca gîndirii şi intereselor sale, fără îndoială pozitive. Iată însă că evenimentele 1-au strivit, aşa cum au strivit întreg poporul român. Râmîne să ne întrebam dacă oamenii politici au o responsabilitate fată de actele care influenţează destinul ţării sau Istoria vine de undeva, ni se aplică şi noi ne aplecăm resemnaţi sub ea.

Cu toate că tema circulă în mediile istoriografice pe baza unor informaţii şi mărturii credibile, problemă vieţii personale a lui luliu Maniu (cu aspectul şi comportamentul său efeminat, cu refuzul căsătoriei şi misoginismul cunoscut, cu relaţia platonica faţă de

Gh. Pop de Băseşti — singură explicaţie a numirii sale în fruntea Partidului Naţional din Transilvania —, precum şi cu informaţiile larg cunoscute şi comentate de presă europeană a epocii asupra violenţelor sexuale din Institutul Calvinist de la Debreţin), nu constituie subiect ăl studiului de faţă.

Lovitura de stat dată de luliu Maniu şi de Cărol Caraiman între 7 şi 13 iunie 1930 a pus capăt sistemului democratic în România, a compromis dinastia de Hohenzollern şi zdrobit autoritatea Constituţiei din 1923. Deşi, cronologic, prăbuşirea sistemului democratic este considerată din clipa loviturii de stat dată în 1938, cînd s-a instalat dictatura regală şi a fost suprimat regimul parlamentar, iar partidele au fost desfiinţate, funcţionarea statului a fost alterată fundamental încă din 1930. luliu Maniu a apucat să guverneze pînă la 9 octombrie, cînd a aflat că Elena Lupescu era încă din august în ţară şi locuia la castelul Pelişor. Probabil că mai importantă în decizia sa a fost constatarea că noul rege 1-a obligat să primească în funcţiile secundare ale guvernului

oameni ai camarilei sale, care controlau activitatea miniştrilor. A urmat un guvern improvizat, sub conducerea lui George G. Mironescu, pe mandatul căruia Carol a făcut mai multe tentative de a-1 schimba, fie cu Argetoianu, fie cu Titulescu, fie printr-un Executiv de tehnicieni, acesta din urmă fiind un experiment simptomatic pentru criză. Pînâ Ia urmă, Cârol 1-a însărcinat pe Nicolae lorga cu „formarea" guvernului, cuvîntul formare fiind deja peiorativ: lorgă a primit lista guvernului de la rege, ăvînd doar dreptul sa-şi numească nişte prieteni în funcţii secundare. Prevenit de Carol că în anumite funcţii „n-ăre dreptul să aleagă", lorgă va deveni actorul unei comedii politice, în care primul-ministru afla a doua zi că i s-a mai numit un secretar de stat, de care „nu se poate atinge", şi că împrumuturile statului se fac fără ştiinţa sa, direct de Ministerul de Finanţe, la indicaţia regelui. De altfel, nici ministrul de Finanţe, Constantin Argetoianu, nu ştia ce se petrece, trezindu-se în faţa unor angajamente internaţionale luate de rege şi de camarila sa în numele statului. A rămas celebră reacţia lui în faţa reprezentanţilor marilor bănci creditoare: „Am fost sub turci, am suferit ocupaţia germană; acuma suntem supuşi bancherilor apuseni; o primim, dar cu cît ne-aţi cumpărat?"431. Să urmărim datele numirilor în funcţii sub guvernul lorga, pentru a înţelege bine destabilizarea totală pe care o producea Carol al II-lea în conducerea ţării: lorga a fost numit prim-ministru la 18 aprilie 1931; modificările în componenţa guvernului său s-au produs la 20, 21, 23, 27, 29 aprilie, la 6 şi 7 mai, la 17, 22 şi 27 iunie, la 14 iulie şi 23 decembrie, apoi, în 1932, la 7, 9, 12 şi 16 ianuarie, înaintea unui nou consiliu regal, la 19 februarie 1932, Carol al II-lea înscenează chiar numirea sa — a regelui! —, tot de către el, ca prim-ministru432. La 6 iunie acelaşi an, Carol reuşeşte să distrugă unitatea PNŢ, să-şi bată joc încâ o dată de Maniu, şi să aducă la guvernare pe Alexandru Vaida-Voevod. Nu peste mult timp va distruge şi unitatea PNL, numindu-1 prim-ministru pe Gheorghe Tătărescu. Fiind o construcţie de sus în jos, o construcţie de cap — acest stat modern al românilor —, decapitarea puterii partidelor prin imixtiunile directe ale lui Carol şi ale camarilei sale au concentrat foarte repede decizia într-o zonă extrem de îngustă. Cu o intuiţie care ţine de frecventele sale accente de genialitate, lorga va înţelege încâ din 1932 ce se întîmplă cu România: din 1930, ţara noastră era obligată să treacă la planul modest al „reducerii statului la putinţele societăţii"433. De acum în colo, România va face numai ceea ce se poate şi nimic pentru marile planuri de viitor ale constituirii statului capitalist dezvoltat, democratic şi puternic în plan regional. Societatea românească a „îngheţat" atunci, la nivelul la care a reuşit să ajungă în raport cu statul său — naţionalist, fără canalizare, fără lumină electrică şi fără drumuri civilizate —, trăind organic în obiceiuri

păgîne, în frica de Dumnezeu, în loc de dragostea de Dumnezeu, descurcîndu-se de azi pe mîine, cu capul plecat în fața amenințării, defilînd pe stadioane şi imaginînd în fața dictatorului Carol al II-lea tablouri alegorice, la fel cum o va face mai tîrziu în fața tuturor dictatorilor care i-au urmat: Ion Antonescu, Ana Pauker, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Cea-uşescu. Nici măcar numirea lui Jean Pangal, Marele Maestru al Lojii Naționale Române, în funcția de şef al propagandei, cu toate legaturile sale internaționale fabuloase şi influența sa incontestabila, nu va reuşi să aşeze România lui Carol II într-un loc demn în Europa. Tot ce a putut face Carol al II-lea ne-a rămas nouă drept moştenire şi astăzi în istoriografie şi în mentalitate: vinovate ar fi degradarea situației internaționale, schimbările profunde în politica europeană, apariția fascismului şi nazismului, războiul şi împărțirea lumii de către Marile Puteri, nu noi. Un singur lucru nu se spune: că statele pentru asta există, pentru asta se constituie în jurul unor valori şi în interiorul unui teritoriu, pentru asta îşi întăresc diplomația şi puterea militară, pentru asta dezvoltă economia şi schimbul, pentru asta fac spionaj pe teritoriul altor state şi pentru asta ucid, atunci cînd patria este în pericol — tocmai ca să-şi apere națiunea în fața acelor amenințări.

Perioada 1930 — 1937 este caracterizată prin suspendarea de facto a Constituției, prin hotărîri discreționare ale regelui în compunerea guvernelor, prin ilegalități financiare, economice şi degradarea rapidă a autorității statului în fața atitudinii tot mai radicale a Mişcării legionare, în numai un deceniu, în viața publică a țării va fi introdus asasinatul politic, într-un adevărat război civil care pe care, românii omorîndu-şi liderii într-o atmosferă de pierdere totală a oricărei moralități. Primul ministru al țării I.G.Duca lăsat în gară fără nici o garda şi împuşcat în cap ca un cîine; zeci de intelectuali legionari scoşi noaptea din case, din spitale, din universitățile în care predau şi executați pe cîmp; introducerea legilor rasiale în România, unde se presupunea că evreii trebuie să scape; un alt prim-ministru omorît în maşină pe stradă; alți legionari executați şi expuşi în piețele oraşelor; oameni politici asasinați în celulele închisorii; Nicolae lorga omorît pentru un protest; oameni de afaceri închişi în secțiile homosexualilor din puşcării pentru că nu au dat cît şperț trebuia regelui; politica externa — o inutilă agitație în slujba unei utopii; Cadrilaterul, Basarabia şi nord-vestul Transilvaniei pierdute, cu tot cortegiul de masacre la care au fost supuşi acolo românii nevinovați — acesta este bilanțul domniei celui adus la conducerea țării prin lovitura de stat din 7—13 iunie 1930. Nu a fost nimeni pe scena politică a țării care să nu fi cunoscut ce fel de om era Carol, ce caracter şi ce intenții avea. De aceea nu există nici o scuză.

Doi bărbați, Gheorghe Tătărescu şi Armând Călinescu, au încercat să mai salveze ceva, la fel de ilegitimi amîndoi ca şi regele lor, luptînd pe două fronturi: şi împotriva mişcării naționalist extremiste şi împotriva comunismului. Pe amîndoi i-au curățat cele două forțe, ei neavînd nimic în spate decît o monarhie compromisă, încercînd să repare şi el grava eroare de a se fi jucat cu destinul țării, luliu Maniu a preluat cu fariseism lozinca democrației, sistem politic devenit cu anul 1930, în loc de realitate, din nou un ideal. Astăzi, la 70 de ani de atunci, democrația încă a rămas în stadiul de ideal pentru români.

Capitolul V

EVOLUȚIA DREPTEI ROMÂNEŞTI

ÎNTRE 1880 şi 1930 Cinci decenii de nelinişte

Moto:

Noi, francezii şi românii, aşa cum a spus Eminescu, vrem statul național, nu statul cosmopolit.

CHARLES DE GAULLE

înființarea oficială a Partidului Conservator (1880). precum şi „Marea guvernare conservatoare" (1888 - 1895) au salvat curentul politic clasic de Dreapta din România de la o izolare completă în interiorul aristocrației. Obligația de a rezolva problemele economice şi sociale ale țării, ca şi treburile curente ale administrației publice, i-au pus pe conservatori în situația de a gestiona guvernarea în spiritul interesului pentru cetățean. Au strălucit ca prim-miniştri Lascăr Catargiu, Petre P. Carp şi Titu Maiorescu. După dispariția moldoveanului de mare moralitate Lascăr Catargiu la 30 martie 1899, Dreapta conservatoare îi urmează pe cei doi lideri de autoritate în două nuanțe doctrinare: Petre P. Carp continuă curentul clasic al vechii grupări boiereşti; Titu Maiorescu va îmbrățişa liberalismul modern de țip vest-european. S-a spus despre conservatori, în general, şi despre liderii Partidului Conservator, în particular, că erau germanofili şi că această orientare i-a ajutat să se înțeleagă mai bine cu regele Carol I de Hohenzollern. Adevărul este că mijlocul de aproximativ 30 de ani al domniei lui Carol I 1-a făcut pe acesta extrem de puternic şi influent în viața cotidiană a României. El domina guvernele şi supraveghea cu discreție, dar foarte atent, alegerile, în timp, regele se ridicase la un înalt nivel de demnitate şi se bucura de un respect autentic, care se râsfrîngea şi asupra instituției monarhice. Carol I a fost, într-adevăr, un exponent al politicii germane în sud-estul Europei, iar moartea lui a fost grăbită de decizia cuplului principesa Măria — Ionel I.C. Brătianu de a nu respecta tratatul secret cu Puterile Centrale. Dacă, din punct de vedere

personal, viața lui se sfîrşea în eşec, ca rege, Carol I nu poate fi eliminat din rîndul celor cîţiva care au construit statul modern român. Sobru, rigid şi nu o dată autoritar, Carol I de Hohenzollern se intimida în fața unui singur român: Petre P. Carp. Acesta domina toate întîlnirile şi numai ideea de responsabilitate îl împiedica să obțină de la rege orice, în 1912, regele va recunoaşte-„Niciodată nu m-am simțit mai puțin rege decît în timpul guvernării lui Carp". Unul din motivele pentru care Carol I se temea de Petre P. Carp era legătura directă a acestuia cu capetele încoronate din dinastiile germanice, care îi acordau omului politic român o încredere totală.

La începutul anului 1901, cînd primul ministru Petre P. Carp intenționa să introducă proiecte dure de legi în domeniul financiar, pentru a curma criza care afecta economia, regele Carol I se temea de o reacție violentă a străzii. Atunci, Carp a convocat şedința de guvern la palat şi 1-a invitat pe rege să participe. Aici a avut loc o scenă unică, în care primul ministru a bătut din picior în fața regelui țării şi 1-a întrebat scurt, de față cu miniştrii şi consilieri regali: „Aprobi sau nu proiectele de lege!". „Iar regele, calm, dar foarte roş la față, îi răspunde: «De ce-mi puneți această întrebare? Da, domnule Carp, ştiu că la Berlin, cînd ați prînzit la masa împăratului, acesta v-a întrebat dacă reformele dumneavoastră au să fie votate de Parlament, iar dumneavoastră ați răspuns că n-au să fie votate fiindcă eu sunt un fricos şi nu vă susțin». Iar Carp, pentru care minciuna era o imposibilitate fiziologică, răspunse la rîndul său: «Este adevărat, Majestate»"434. Apropierea junimiştilor de liberali a creat un pol politic foarte activ, care a reuşit să aplice la guvernare reformele liberale necesare dezvoltării capitaliste a țării, mult mai aplecat spre problemele populației şi în ideea înțelegerii de către aceasta a proceselor prin care trece. De altfel, Titu Maiorescu va declara la pragul noului secol: „Noi, junimiştii, suntem mai mult liberali, deşi nu radicali"435. Această orientare a junimiştilor a displăcut grupării Carp, din care mai făceau parte şi alți oameni politici ai Dreptei dure, intransigente şi pe alocuri cinice, cum erau Nicolae Filipescu sau Alexandru Marghiloman, în 1906, gruparea Carp se conturează cu măi multă precizie prin adoptarea unei poziții publice categorice, care se desprindea pentru prima oară de sistemul democratic clasic, întemeiat pe decizia majorității. Este momentul în care Dreapta românească se completează cu una din funcțiile sale ideologice plasate şi în alte țări, dar mai ales în Germania şi Anglia, dincolo de sistemul democratic, considerat prea vulnerabil şi inadecvat României. „Pentru Carp, «numărul» însemna «poporul», «strada», «omenirea în ce are mai degradant». A te sprijini pe număr, înseamnă a fi un partid de stînga, a fi democrat şi demagog. Conservatorii, dimpotrivă, erau «elita». Ei trebuiau să guverneze, să domineze

prin cinste, prin abnegație, prin înțelepciune, printr-un fel de drept, nu dumnezeiesc, dar etic, prin forță morală"436, în virtutea acestor principii, Petre P. Carp ține la 13 ianuarie 1906 cel mai şocant discurs parlamentar auzit vreodată sub cupola din Dealul Mitropoliei: „Un partid conservator, o repet, nu trebuie să se rezeme pe masse, fiindcă massele nu le poți avea decît dacă le promiți ceva. Partidul Liberal poate să aibă massele; el le promite uşor o extensiune mai mare a drepturilor politice, el le anunță sufragiul universal, le făgăduieşte Casa Rurală şi o expropiere totală. Partidul Conservator nu poate face asemenea promisiuni fără a înceta de a fi conservator, şi ca atare el nu poate să atragă massele decît printr-un singur mijloc: plâtindu-le. Şi neavînd cu ce le plăti din punga lui, le plăteşte din Bugetul statului"437, în ce măsură această poziție - corectă din punct de vedere teoretic - corespundea realităților româneşti se va vedea foarte repede, în timpul Marii Răscoale din 1907. Este adevărat că răscoala a fost favorizată tocmai de liberalizarea vieții politice, sociale şi economice introduse de tandemul liberal PNL — junimişti, dar Ia rezolvarea problemelor acute care au constituit cauzele profunde ale acelei crize nu se putea ajunge - chiar în planul realismului politic - decît prin reforme liberale cu nuanțe stîngiste. Atunci, în faptul imediat al răscoalei, Carp a rămas la fel de intransigent, dînd celebra declarație: „în aşteptare, nu este decît un singur lucru de făcut, nu este decît represiunea. Vom aviza pe urmă!" Sigur că avea dreptate şi chiar acel lucru s-a întîmplat, dar statul trebuia să meargă înainte, şi statul, în ultimă instanța, însemnă cetățenii săi. Se conturează astfel imaginea unei pledoarii pentru politica ideală - morală şi autoritară - din partea grupării Carp, şi nevoia unor politici realiste, care ținea cont de marile dis-funcționalități pe care le prezenta statul modern român, în locul unui drapel cusut în fir de aur şi ținut într-o raclă de cristal de conservatorii carpişti, liberalii erau nevoiți să cîrpească drapelul de luptă cu care dădeau bătălia în fiecare zi. Nu era deloc estetic, dar era foarte practic.

Să consemnăm că pentru prima oară în istoria modernă a României un mare om politic ajungea la concluzia că democrația este inadecvată, societății româneşti. Ea trebuie să fie idealul spre care să tindem, dar pînă acolo, societatea românească trebuie să treacă mai întîi prin transformarea sa din cultură în civilizație. Nefăcut la timp, saltul acesta va fi marcat de excese. Pe patul de moarte, Petre P. Carp a rostit cîteva cuvinte teribile: „Ne trebuie o revoluție care să purifice totul". Ajungînd după o viață îndelungată la aceeaşi concluzie cu Eminescu şi Caragiale, el prefigura astfel cea mai necruțătoare revoluție: mişcarea tineretului spre fundamen-talismul național şi creştin. Uitîndu-ne cu atenție în trecutul nostru recent vom constata că reforma morală

încercată de legionarism şi de omul Ion Antonescu au fost tentative disperate de a produce un nou început pentru statul român.

Acea perioadă densă, a deceniilor care marcau trecerea de la secolul al XlX-lea la secolul al XX-lea, se caracteriza de fapt în plan politic printr-o apropiere doctrinară vizibilă dintre partidele guvernamentale, în primul rînd, existau doar trei partide, numărînd aici şi gruparea junimistă maiorescianâ. Puse în fața obligației de a conduce procesele reformiste inerente liberalismului economic şi administrației democratice, ele, aşa cum a spus Constantin Gane foarte bine, „nu se mai deosebeau decît prin ambiții personale".

Pericolul bolşevic

Apariția şi evoluția pe scena politică românească — dar mai ales în subteranul ei — a mişcării socialiste de inspirație marxistă, cuplată narodnicismului agrar, populismului şi segmentului re-voluționar-terorist, va pune bomba sub scaunul guvernării din România. Evoluția previzibilă spre o societate democratică şi un stat capitalist dezvoltat va fi minată şi aruncată în aer de exploatarea populistă şi violentă a libertăților democratice oferite de liberalizarea vieții publice româneşti. Marxismul a reprezentat pentru România, mai mult decît în alte țări, ciuma care a infectat societatea cu puroiul luptei de clasă. Muncitorii români trebuiau să-i distrugă pe bogații români; țăranii români trebuiau să incendieze pământul țării. Marxismul a surprins relația stat-societate într-o fază imatură, încă urmărită de planul amplu al reformei şi nepregătită să riposteze agresiunii populiste care se sprijinea pe stimularea speranței într-o utopie aparent umanistă, în plus, primul război mondial a venit prea repede, ca o sincopă în cursul controlat al reformelor româneşti, România ş-a mărit în numai doi ani la proporțiile sale fireşti, deşi procesul de trecere de la stadiul de cultură la stadiului de civilizație a statului nostru nu se încheiase nici măcar în Transilvania, iar la graniță ne-am trezit cu primul stat comunist al cărui proiect principal era expansiunea imperială.

Izbucnirea revoluției bolşevice în Rusia, ca parte a acțiunii subversive inițiate de Germania în primul război mondial prin spionii săi bolşevici, în frunte cu V. 1. Lenin, a fost folosită ca armă a uşurării efortului de război dus de Berlin în Estul Europei. Scopul diversiunii bolşevice era destructurarea armatelor inamice, şi Armata României era atunci un inamic. De aceea, trupele germane şi administrația de ocupație au favorizat şi sprijinit propaganda bolşevică în rîndurile soldaților români. Alexandru Marghiloman, rămas în teritoriul ocupat pentru a salva instituțiile româneşti, avea să

primească în octombrie 1918 ştiri îngrijorătoare: „Tzigara (— Samurcaş, Alexandru, n.a.) trimite o serie de informaţii şi foi revoluţionare. Proclamaţii de acest fel s-au găsit şi la Focşani. Organizarea socialistă proclamă nevoia revoluţiei sociale şi adoptarea procedeelor ruseşti. Tzigara adaogă că ura contra ocupanţilor şi sentimentul neputinţei lor măresc pericolul. Desigur, va fi o mişcare foarte periculoasă cu ocazia retragerii germanilor, îmi spune Mircescu. Sunt izbit de uşurinţa cu care revoluţionarii îşi tipăresc foile şi mă îndoesc că aceasta s-ar putea face fără ajutorul unor cercuri germane. Mircescu confirmă bănuielile mele; pentru el, dacă atacăm pe germani şi-i silim să părăsească ţara sau să ne facă faţă, vor deslănţui o revoluţie pentru a împiedica mobilizarea. E sigur că situaţiunea e gravă în Muntenia"438. Peste timp, fenomenul incitării la revoluţie bolşevică în România de către Germania, la fel ca în Rusia, a fost identificat precis, cu documente şi probe, dar în perioada comunistă s-a ascuns această realitate, afirmîndu-se fals că mişcarea iradia de la Petrograd. în acei primi ani, între regimul bolşevic din Rusia şi România se instalase mişcarea naţionalistă ucraineană, pe care trupele noastre o ajuta împotriva bolşevicilor. Aşadar, povestea influenţei revoluţiei bolşevice din Rusia asupra României este mult exagerată, autoarea adevărată a diversiunii pe teritoriul nostru fiind Germania. La 14 martie 1919, delegaţia noastră la Conferinţa de Pace de la Paris trimitea un memoriu lui Georges Clemenceau în care arăta că bandele de bolşevici care acţionează pe teritoriul României sunt conduse de ofiţeri germani. La fel se va întîmpla în alte trei state — Bulgaria, Cehia şi Ungaria —, unde Berlinul avea infiltrări adînci în structurile statului. Unul din instrumentele diversiunii revoluţionar-bol-şevice a fost evreimea, pe care Germania a folosit-o atunci cu promisiunea rezolvării problemelor ei politice şi sociale, dar mai ales prin implicarea ei în mica economie. Pe timpul ocupaţiei germane a Bucureştilor, comunitatea evreiască s-a comportat nedemn, colaborînd la jefuirea şi distrugerea proprietăţilor româneşti, angajîndu-se masiv în funcţiile administrative ale regimului de ocupaţie: „La sosirea învingătoarelor armate germane în Bucureşti, 23 noiembrie 1916, o parte a populaţiei Capitalei ieşi întru întîmpinarea lor, strigîndu-le «bine aţi venit» şi aruncîndu-le flori în cale. Se auzea circulînd vorba aceasta uimitoare, rostită în limba germană: Endlich sind unsere graue Kerle da! (în sfîrşit, au venit băieţii noştri cenuşii — aluzie la culoarea uniformei germane, n.a.). Mackensen fu atît de mirat de această lipsă de patriotism, încît nici nu vru să primească delegaţia ce i se prezentă la Komandatură chiar în ziua sosirii sale. Dar el află în curînd că «acea parte a populaţiei» entuziaste era cea evreiască"439. Şi Alexandru Marghiloman va consemna această situaţie: „Şi Carp găseşte că ovreii sunt astăzi atotputernici

şi că dau germanilor poveţele cele mai rele"440. Această atitudine se va adăuga nefericit la argumentele creşterii mişcării antisemite în România postbelică, cu toate că mulţi evrei de rînd luptau în Armata României, într-o lungă serie de atitudini antiromâneşti, pe care o vom analiza mai tîrziu, se vor înscrie şi cererile adresate Conferinţei de la Paris de a nu recunoaşte „anexările" de teritorii făcute de România la sfîrşitul războiului.

Descoperirea unui caz de spionaj, cunoscut cu denumirea Dosarul Gunther, va avea un dublu efect: proiectarea unei imagini de trădători asupra germanofililor din jurul lui Alexandru Marghiloman şi compromiterea unei părţi însemnate a presei româneşti, în primăvara anului 1917, inginerul C. Osiceanu descoperă în seiful societăţii Steaua Română un dosar aparţinînd fostului director general A. Gunther în care erau descrise finanţările secrete făcute de spionajul german în România. Erau raportate sumele destinate unor politicieni români, precum şi întregul mecanism de cumpărare a presei pentru a declanşa campania favorabilă intrării României în război de partea Puterilor Centrale. Documentele din dosar îl vizau direct pe Marghiloman — care se va apăra neconvingător de aceste acuze —, dar mai ales prezentau acţiunile de cumpărare a redactorilor şi jurnaliştilor ziarelor Adevărul, Universul, Epoca, Ziua, Seara, Minerva, Dreptatea, Libertatea, Opinia, Agrarul, Steagul, Bursa şi Lindependance roumaine. Spionajul german chiar se lăuda pentru uşurinţa cu care reuşise să cumpere aproape toată presa română, dezvăluind totodată lipsa de demnitate şi de patriotism a ziariştilor şi politicienilor cumpăraţi, între ei, doi generali, Hiotu şi Mustaţă, vor accepta să li se folosească semnătura contra unor sume de bani441. Dosarul Gunther, pe care liberalii îl vor exploata intens, va marca simbolic sfîrşitul Partidului Conservator, acuzat de pactizare cu duşmanul şi de corupţie. Liderii conservatori Nicolae Filipescu, Titu Maiorescu şi Petre P. Carp mor pe rînd în 1916, 1917 şi 1918, iar Maghiloman va fi complet marginalizat, purtînd în memoria istorică stigmatul colaborării cu învinsul, deşi imaginea este cît se poate de nedreaptă. Take Ionescu, cel ce va rosti un mare adevăr de la tribuna Parlamentului: „Cînd mă vor convinge socialiştii că pot împăca aceste două noţiuni: organizarea socialistă a omenirii cu menţinerea libertăţii, mă înscriu, domnilor, în partidul socialist", va muri la 21 iunie 1922.

Pe de altă parte, mişcare socialistă şi sindicală din România va defini în această perioadă o diferenţiere pronunţată de bolşevism şi de Rusia sovietică, denunţînd ea însăşi acţiunile teroriste ale agenturii comuniste din ţara noastră: „Alături însă de mişcarea socialista, ce folosea mijloacele legale de luptă, se ivesc atunci — prin imitaţie, din afară —, «nucleele comuniste» cu acţiune clandestină şi chiar un «comitet de teroare» menit a netezi drumul revoluţiei

sociale şi în România"443. «Comitetul de teroare» va constitui nucleu Partidului Comunist din România, care s-a desprins în 1921 din mişcarea socialistă şi a fost apoi interzis, ca agentură bolşevică. Acţiunile teroriste ale bolşevicilor din România au folosit din plin mişcările revendicative ale sindicatelor pentru a radicaliza imaginea acestora şi a împinge opinia publică spre credinţa că asistă la o luptă de clasă, cu victime şi asupritori. Cîteva acte de terorism au zguduit societatea românească, cel mai cunoscut fiind atentatul lui Max Goldstein din 8 decembrie 1920, care a plasat şi detonat o bombă în clădirea Senatului. Bomba, „cu cîteva clipe mai tîrziu numai, căci nu se deschisese încă şedinţa, ar fi produs un măcel în masă" — cum spunea Nicolae lorga — şi i-a ucis pe ministrul de Justiţie Dimitrie Grecianu şi pe episcopul unit Radu din Oradea Mare, rănindu-i grav pe generalul Coandă, episcopul Ciorogaru, episcopul Nifon, senatorul Gheorghiu. Plasarea bombei în zona înalţilor ierarhi creştini a fost interpretată şi ca o agresiune religioasă, Goldstein fiind un comunist evreu, în faţa valului de terorism bolşevic, guvernarea lui Alexandru Averescu (l decembrie 1919 - 12 martie 1920; 13 martie 1920 - 16 decembrie 1921) va reacţiona cu duritate, atît legislativ cît şi administrativ, şi va fi văzută ca expresie a unui regim autoritar, imediat în preajma dictaturii militare. Vîrful activităţilor teroriste comuniste va fi atins prin tentativa de declanşare a unei „revoluţii bolşevice" la Tatar-Bunar, care a găsit sprijin din partea unor minoritari locali, ucigînd şi mal-tratînd totodată români şi minoritari bogaţi, acţiune care va fi reprimată rapid şi dur de Ionel I.C. Brătianu şi de Gheorghe Tătărescu.

Dezvoltarea fără precedent a propagandei bolşevice în România de după Marea Unire a fost favorizată de haosul administrativ din instituţiile statului şi de starea materială precară a românilor abia ieşiţi dintr-un război istovitor. Este de subliniat căi România a fost singurul stat din lume care nu şi-a achitat datoria faţă de cetăţenii săi pentru operaţia rechiziţiilor din timpul războiului, suma datoriei publice neonorate fiind de peste 8 sute de milioane-aur, ceea ce reprezenta expresia matematică a nivelului de sărăcire a populaţiei.

Aspecte teoretice ale naţionalismului românesc

Poziţionarea anticomunistă va caracteriza, din această perioadă, cu claritate curentul politic de Dreapta. A doua componentă, de extracţie veche, era naţionalismul, care nu trebuie confundat — aşa cum am arătat în primul volum — cu antisemitismul. Nicolae lorga este cel mai însemnat exponent al naţionalismului din această perioadă, prin calitatea de purtător al ideilor naţionale nobile şi generoase, continuînd astfel filonul doctrinar conservator, epuizat o dată cu primul război mondial. El a reuşit acest lucru prin autoritatea

personalității sale complexe, astfel că tentativele de a se înscrie în tiparul unor partide se dovedesc cu totul secundare. Opera naționalistă a lui Iorga va rămîne preponderent teoretică, cu importante contribuții descriptive, într-un serial de lecții ținute la Radio, el va defini înțelesul cuvîntului țară ca „pămînt liber, în toată întinderea lui şi cu tot sacrul drept care se cuprinde în el", arătînd cum românii de pe teritoriile româneşti aflate sub ocupație străină obişnuiau să identifice țara, drept Vechiul Regat, în care vedeau nucleul organizat, liber şi avansat politic al națiunii. Bucureştii deveneau Capitala tuturor românilor — la fel cum se formase în vechiul Bizanț antonomaza estin Polis, din care turcii au creat cuvîntul Istanbul —, marcînd într-un fel migrația nucleului național din Transilvania, la Iaşii lui Mihail Kogălniceanu şi apoi la Bucureştii Brătienilor, pentru a reveni în momentul de grație la Alba-Iulia. Iorga vorbea despre vitalitatea poporului român, dînd un subtil avis au lecteur evreilor care refuză integrarea, arătînd că „pe cînd oamenii aduşi de vînt se spulberă, cei care s-au înfipt prin muncă şi jertfă într-un pămînt, aceia sunt de neclintit".

Iorga relua, de fapt, o tema dragă lui Eminescu: emanciparea societății prin muncă. Acest aspect doctrinar al naționalismului românesc — venit, în parte, de la civilizația germanică prin care trecuse marele român — va evolua pe propriul său traseu pînă în regimul Ion Antonescu, cînd aplicarea sa va lua forme de impunere. Vitalitatea, atunci cînd nu se poate exprima în politică — spunea Iorga — se desfăşoară amplu în cultură, reuşind să mențină vie ființa națională. Dincolo de pledoaria sa din Doctrina naționalistă, prezentată în 1922 la Institutul Social Român — probabil cel mai slab text al lui Iorga, istoriozat, dezlînat şi superficial —, marele savant român recunoştea o sinteză originară a națiunii române, care însă trebuia păstrată în formele sale pure, şi atrăgea atenția asupra pericolului de a accepta ca fenomenul de sinteză a poporului român să continuie prin adăogiri de populație străină în procente periculoase. Fără îndoială că teoria lui Iorga atingea — foarte de departe, dar bine țintit — această problemă sensibilă a rasei, sub aspectul identității poporului român, ca întemeietor al națiunii române, în spațiul său teritorial întregit, ca autor şi conservator al limbii române, temei pentru identitatea culturală, precum şi ca exponent al creştinismului ortodox. Semnalul lui era dat în dreptul responsabilității imense ce revenea politicului în gestionarea statului național unitar, nelipsit de probleme de construcție şi de administrație. Aspectele teoretice ale naționalismului, care au avut în Aurel C. Popovici, Nicolae Iorga şi Constantin Rădulescu-Motru pe cei mai străluciți autori, au primit o nouă valență în momentul în care s-au lansat în Europa studiile şi practicile ştiințifice legate de rasa umană. Cercetările ştiințifice asupra rasei

românilor, făcute publice încep în d cu anul 1927 de profesorii luliu Moldo van şi Fr. Rainer au arătat că 74% din naţiunea română are indicele cefalic foarte ridicat, 85—87, de formaţie brahicefalică şi hiperbrahicefa-licâ, ceea ce situa poporul român, după acest criteriu, în rasa europeană alpină, rasa cea mai avansată a continentului446. Aceste constatări ştiinţifice au atras atenţia cercetătorilor germani, care au politizat bineînţeles problema, iar pe de altă parte au alimentat minţile înfierbîntate ale naţionaliştilor extremişti din România. Tot de la acele constatări care, repet, au un caracter ştiinţific verificat, s-a pornit şi mentalitatea conform căreia toate agresiunile etnice şi propagandistice externe - imigraţia evreiască masivă, ţinerea României sub control financiar, insinuarea că românii ar fi ţigani, că nu se pot guverna singuri, că sunt patrioţi închipuiţi, în general că sunt inferiori — provin tocmai din conştientizarea de către inamici a „pericolului" pe care 1-ar reprezenta afirmarea statului naţional unitar şi a naţiunii române în Europa. S-a întărit astfel „complexul agresiunii externe", sursă permanentă de alimentare a xenofobiei în mijlocul unui popor ospitalier, deşi, dogmatic, lucrurile se băteau cap în cap: ospitalitatea românilor are un caracter ancestral, de origine pâgînâ premediteraneană — adică ţine de tradiţie —, în timp ce aversiunea faţă de străini în termeni rasiali este exclusiv modernă şi superficială. Primul principiu al naţionalismului — tradiţia, era astfel încălcat.

Pe de altă parte, naţionaliştii de circumstanţă — întotdeauna interesaţi politic — se vor erija în apărători ai românismului, ca şi cum fondul tradiţional românesc, ce rezistase milenii şi se păstra intact în tradiţii şi folclor, ar fi fost ameninţat de iudeizare, fenomen imposibil în mod absolut. Pe de altă parte, pentru conservarea practică, organizată şi responsabilă a fondului tradiţional românesc se făcea foarte puţin sau se improvizau tot felul de modernizări, la fel de impure ca şi impurităţile pe care le clamau. Cazul cel mai dramatic este Miorița, care în forma sa cunoscută de baladă este substanţial modernizată de Vasile Alecsandri, acesta îndepărtînd-o tematic şi stilistic de originea sa profundă care se păstrează intactă doar în colindele transilvănene. Cercetări recente ale Şcolii româneşti de etnografie şi folclor, au arătat că balada Miorița, în forma cunoscută de noi astăzi, nu este mai veche de secolul al XlX-lea şi se postează cu totul marginal faţă de filonul liric popular cel mai vechi. Povestea absurdă a ciobanului român care află că va fi asasinat de fraţii săi, ce provin obligatoriu din alte provincii româneşti (Transilvania şi Muntenia), că va pieri pentru a i se fura oile, şi faţa de care el, moldoveanul, se resemnează, însurîndu-se cu Moartea, este probabil cea mai mare cacealma trasă vreodată românilor. Nimic mai degradant decît transformarea esenţei mitice a tradiţiei româneşti a oieritului într-o crimă

pentru jaf, în fața căreia victima visează la stele. Originea curată a acestei balade mutilate în conţinut şi formă a fost identificata în Transilvania, sub consistența rezistentă şi profunda a Colindei păcurarului (de la pecus, pecoris — turmă, în Ib. latină), în care este vorba de o confrerie a ciobanilor compusă din inițiați, în care membri sunt frați în accepțiunea mitică, relevată exemplar de Mircea Eliade, şi care ne duce cu gîndul la capnobanții umblători pe nori. Din această confrerie arhaică, cel mai tînăr doreşte să iasă, într-o variantă, prin încălcarea jurâmîntului de castitate. Pentru asta este pedepsit ritual prin excludere, fiind considerat mort pentru frații săi. Mitul este mult mai complex, dar nu voi insista asupra lui. O variantă culeasă în secolul al XV-lea încă mai păstra în forma incantată a colindei formula jertfei prin „tragerea în sulițe", vechi obicei dacic şi încă o dovadă a originii sale din substrat, colindul povestind pur şi simplu ritualul trimiterii celui mai tînăr la zei447. Colindul, avînd avantajul că se cîntă Ia date fixe, numai o singură dată pe an şi la intervale precise de un an, îşi păstrează cel mai bine forma originară tocmai pentru că nu circulă, primind doar variațiuni regionale, care însă nu pot altera conținutul său ritual. Colindul păcurarului trebuia memorat de membrii confreriei (ciobanii) în forma sa precisă pentru a nu fi uitat timp de un an, apoi a devenit prima formă scrisă, din acelaşi motiv, astfel că improvizațiile — atîl de specifice baladei — erau excluse. Ritualul bazat pe memorie şi fără formă scrisă pentru conservarea pură a unei informații sacre se regăseşte, de exemplu, şi în tehnologia de fabricare a săbiei japoneze, unde procedeele tehnice sunt reproduse prin recitarea versurilor unei incantații foarte vechi. Precizez din nou că în cazul Colindei păcurarului este vorba de o incantație pagină, care nu trebuie confundată cu colindul creştin de astăzi. De altfel, se purta la date diferite.

Odată cu dezvoltarea cercetării sociologice, folclorice şi etnografice pe baze ştiințifice în România, naționaliştii români vor identifica în simbolul arian de proveniență sancrită svastika — semn mistic al purtării de noroc —, pe care îl întîlneau în mod curent în arta ciobanilor din Carpați, drept simbol al purității originare a poporului român. Preluarea acestui simbol de către naziști de la naționaliştii români, va constitui una din temele apropierii politice dintre adepții germani şi români ai doctrinei transferării tradiției în domeniul politic şi militar. Practic, fenomenul marca trivializarea şi specularea imundă a unei mitologii fondatoare, fapt încă o data contrar naționalismului adevărat. Aşezată pe un fond alb, simbol al purității, svastika românilor a fost scoasă din contextul său mitic şi ideal şi, deformata stilistic, a fost pusă de naziști pe un fond roşu, simbol al originii lor socialiste. Tot în această perioadă, mitul tinereții este suprapus figurilor emblematice ale lui Mihai Eminescu şi Avram

lancu, primul murind tînâr, al doilea conservîndu-şi inalterabil imaginea de tinereţe.

în mentalitatea tradiţională românească, geniul era expresia înţelepciunii acumulate la vîrste foarte înaintate, dintr-o viaţă ascetică şi însoţită de o anumită estetică a vorbirii, gestului, mersului, bărbii. El nu mai reprezenta o surpriză, ci un model cu totul terestru, la care se adăuga credinţa „omului binecuvîntat de Dumnezeu", în momentul în care performanţele intelectuale, arta sau acţiunile ieşite din comun sunt expresia unei vîrste foarte tinere — Eminescu publică Luceafărul la 33 de ani, lancu conduce revoluţia la 24 de ani —, genialitatea nu-şi mai are o explicaţie în experienţa de viaţă, ci în harul transmis prin destin, ca expresie directă, neintermediată de scolastica vieţii, a intervenţiei Forţei Divine. Este important de observat că naţionalismul modern român s-a inspirat din opera politică a lui Eminescu, elogiindu-i clarviziunea, nu din temele sale poetice, şi că, accentuînd doar critica sa antisemită, 1-au diminuat în egală măsură. Religiozitatea celor doi eroi s-a adăugat complexului de extracţii doctrinare, astfel că toate valorile simbolizate de Eminescu şi de lancu s-au constituit în mesaj şi totodată călăuza, venite din trecutul cel mai adînc şi proiectat în perspectiva cea mai îndepărtata. Este deja evident că natura mistică a experienţei naţionaliste creştine din primul deceniu al României Mari acorda acesteia privilegiul originalităţii. Ea se întemeia pe o tradiţie care trăise în forme culte la toate marile personalităţi făuritoare de stat — Ion C. Brâtianu, Barbu Catargiu, Mihail Kogălniceanu, Lascăr Catargiu, Ionel I.C. Brătianu, Petre P. Carp, Take lonescu, la care putem adăuga, prin capacitatea de înţelegere a spiritualităţii româneşti şi prin integrarea plină de devotament în lupta naţională, pe regina Măria. De data aceasta însă, în contextul ofensivei bolşevice, al presiunilor exercitate de Marile Puteri şi al haosului administrativ rămas după război, simpla revenire la democraţia parlamentară nu mai era suficientă. Frustrările acumulate din suma imaginilor de politicianism, corupţie, trădare de ţară şi „pactizare cu evreii", ajunseseră în punctul în care naţionalismul părăsea zona partinică şi se dezvolta şi evolua în zona societăţii civile. Acesta este şi motivul pentru care partidele naţionaliste nu vor mai avea nici un credit, în timp ce organizările de tip mişcare se vor impune, mai ales prin felul cum acopereau doctrina în fapte. Aici, temele mitice şi mistice ale sacrificiului, jertfei, muncii fizice, exemplului personal, a tinereţii, adevărului, dreptăţii şi credinţei vor avea un efect covîrşitor asupra românului de rînd. Totodată, trebuie spus că acesta era pregătit, prin decenii de frustrări economice, politice şi naţionale, pentru a primi avid temele naţionalismului modern.

Două teme l-au impus pe Octavian Goga în patrimoniul teoreticienilor naţionalişti: misiunea istorică a tineretului şi combativitatea împotriva presei socialiste. Goga venea în curentul naţionalist după ce soldaţii românii depuseseră jurâmînt în tranşee în timpul primului război mondial, nu după un document oficial, ci recitind versurile lui, iar legenda luptei transilvănenilor pentru unire îl plasase printre luptători, în contul activităţii sale la publicaţia Luceafărul. Totodată, atitudinea sa era ceva mai agresivă, militînd pentru solidarizarea intelectualităţii cu mişcările studenţeşti sau polemizînd direct cu jurnaliştii publicaţiilor de stînga. In principiu, Goga era adeptul misiunii generaţiei noi: „Ne găsim, cum vedeţi, în faţa redeşteptării legitime a unui egoism naţional la un popor, de care veacuri de-a rîndul şi-au bătut joc exploatatorii de diverse categorii, şi care acum, deodată cu libertatea, îşi inaugurează o concepţie nouă a principiilor de autoconservare. Că sunt mulţi încă între noi, călăuziţi de logica trecutului, pentru care slugărnicia se exercită dintr-o pornire de gimnastică atavică, e adevărat, dar steaua lor e în declin, fiindcă la vremuri noui, viaţa cere profeţi noui. Oricît, deci, un spirit de inerţie ar mai ţine înţepeniţi în răbdarea lor pe anumiţi oameni sclerozaţi de vitregia vremii, rezer-voriul de energii ale neamului, în continua lui elaborare, îşi lărgeşte matca şi sparge formulele învechite. Tinerimea de Ia Universităţi apare astfel ca prima avantgardă a acestei evoluţii de conştiinţă naţională"448. Octavian Goga semnala societăţii postbelice nocivitatea activităţii antiromâneşti a ziarelor Adevărul, Dimineaţa şi Lupta, în care se practica zilnic atacul la valorile naţionale, unde se dădea expresie şantajului politic exercitat de Marile Puteri asupra României şi unde naţionaliştii români erau etichetaţi drept fascişti. Dominate de directori, redactori şi jurnalişti evrei comunişti, cele trei publicaţii se făcuseră purtătoarele de cuvînt ale unei grave erori, pe care Ionel I.C. Brătianu o semnalase încă din timpul Conferinţei de la Paris: redeschiderea artificială a „chestiunii evreieşti". Marile Puteri condiţionau din nou recunoaşterea existenţei statului român de încetăţenirea celor peste 700 000 de evrei imigraţi în ultimele decenii, la care se adăuga în această perioadă un val nou. Bineînţeles, Goga a fost acuzat de antisemitism, deşi articolele sale din revista Ţara Noastră, reunite în volumul Mustul care fierbe, erau expresia polemicii sale cu activităţile publicistice antiromâneşti evidente, şi nu ale unei atitudini îndreptate împotriva minorităţii evreieşti: „Să nu ni se arunce acuzaţiunea de antisemitism pe urma acestor constatări, fiindcă este idioată. Nu am profesat niciodată această stupidă intoleranţă, avem pentru activitatea intelectuală a lui Ronetti-Roman o reală veneraţie, în inima noastră a trezit un ecou de sinceră compătimire stingerea bietului Steuermann de la Iaşi şi nu ne vom permite niciodată să confundăm profilul

de fin analist al ziaristului H. Streitmann, cu vreunul din amnestiații de la Adevăru/...". Ura împotriva lui Octavian Goga, amplificată şi din cauza legilor rasiale date în timpul guvernării sale din 1937 — 1938, îşi avea originea în caracterul premonitor al unora din afirmațiile lui de după Marea Unire. Goga era „periculos" pentru că atrăgea atenția că, sub acoperirea acuzației generalizate de antisemitism sau fascism, ziarele marxiste susţineau de fapt tezele bolşevismului, atacînd întreaga mişcare anticomunistă din România. Pe de altă parte, atacurile violente la adresa curentului naționalist creştin se dădeau cu insistență în numele condiționărilor şi şantajului practicat de Marile Puteri, pentru a conserva, dar şi pentru a permeabiliza mai mult teritoriul românesc la proiectul imigrației evreieşti. Mult timp nu s-a observat precizia cu care a prevăzut Goga ceea ce avea sa se întîmple în România următoarelor două decenii, scriind un articol intitulat Luați aminte!, în care arăta destul de explicit ca provocările antiromâneşti vor conduce la explozia naționalismului în forme militante, active, preponderent violente. Intr-un alt loc, Goga prevestea regimul Antonescu cu 15 ani înainte: „Să fim iertați — şi dacă se poate să nu fim stropiți cu prea multe bale de cerneală —, pentru sinceritatea noastră, dar avem impresia că cu fiecare zi ce trece, în haosul inform care s-a abătut pe cîmpul politic, relațiunea logică dintre armată şi viitorul conducător al destinelor Statului revine pe primul plan la toți bunii români, dornici să păstreze neştirbit patrimoniul actual"450. Erau, de fapt, procese pe care Goga le intuia cu sensibilitatea sa artistică deosebită şi din percepția lucidă a mişcării ce se pornise deja din rîndurile tineretului. Chiar şi titlul pe care 1-a dat volumului său —Mustul care fierbe — era elocvent.

Octavian Goga este exponențial pentru fenomenul de involuție a naționalismului românesc de la formele sale teoretice de splendidă claritate, la mişcarea naționalistă militantă şi în final la degradarea sa prin influența politică a Italiei fasciste şi a Germaniei naziste, care au reuşit sâ-1 deturneze de la sensul său constructiv spre starea de instrument politic fundamental distructiv. Mulți lideri naționaliști români vor sfîrşi prin a deveni agenți de influență ai Germaniei naziste, din sentimentul că forța naționalismului român va spori prin alianța cu o putere europeană dominantă.

Deşi cronologic a creat înaintea lui Goga, am lăsat la urma analiza asupra operei lui Aurel C. Popovici, pentru că acesta a atins punctul cel mai sensibil al problematicii naționale. El admitea că naționalismul este o reacție, de unde şi acuzația curentă că oamenii de Dreapta sunt reacționari. Naționalismul s-a ridicat împotriva tentativei de a egaliza popoarele într-o lume cosmopolită prin intermediul democrației, care este o formă fățarnică de rezolvare a altor probleme decît cele specifice fiecărei națiuni, obligîndu-le pe cele mai slabe să

se conformeze unor standarde îndoielnice în privința uniformității lor. Aurel C. Popovici punea sub semnul îndoielii identitatea democrației cu liberalismul, dînd exemplu diferenței vizibile între politica liberală engleză şi revoluția franceză. De altfel, modelul englez transpare din opera fundamentală a lui Aurel C. Popovici — Naționalism sau democrație — unde este analizat şi paradoxul că statul considerat cel mai democratic este în realitate liberal şi naționalist, englezii fiind cei mai consecvenți naționalişti. Popovici considera că „între naționalism şi democratism adevărat este o antiteză organică", deoarece vedea în sistemul democratic o creație nenaturală care se sprijină pe demagogie, populism, cosmopolitism, care în unele state reuşeşte să pună armele în mîna unei armate puternice şi să impună democrația cu forța. Dar instrumentul cel mai periculos al pseudo-democrației este civilizarea, pe care Aurel C. Popovici o privea exclusiv în termenii unei impuneri. Civilizarea, ca produs al unor națiuni „superioare", năvăleşte peste statele naționale şi le obligă să se îndepărteze de ființa lor națională, să se civilizeze, adică să preia modelul „superior", dar pe care nimeni nu îl garantează ca atare: „Apoi şi în statele naționale, în care civilizarea se face cu grăbire, fără nici o considerație la credințele, tradițiile şi bunele moravuri şi obiceiuri ale poporului — politica aceasta de nivelare cu adevărat cosmopolită trebuie să producă exact aceleaşi roade funeste: o continuă slăbire a statului prin o continuă împestrițare artificială a caracterului național al poporului. Diferența nu e decît de timp"451, întrebarea pe care şi-o punea ardeleanul cu studii în ştiințele politice era dacă o civilizație poate fi superioara alteia în termeni reali, numai pentru faptul că deține o altă tehnologie. Fără îndoială, era cazul României. Peste ea venise un curent „civilizator", care aducea căile ferate, dar aducea şi obiceiuri străine. Civilizație tehnologică — da; import de civilizare după model — nu.

Ceea ce ne împiedică să vedem în Aurel C. Popovici un naționalist antidemocratic şi irațional este faptul că astăzi România se confruntă cu aceeaşi problematică, în exact aceeaşi termeni, deşi au trecut nouă decenii de la scrierea acestei fraze. Nimeni n-a putut demonstra că saltul tehnologic obligă la părăsirea tradiției, a naționalității, a identității culturale. Mai mult, există în Iunie cel puțin un exemplu zdrobitor: Japonia, țara care îşi conservă cu tenacitate tradiția, deşi realizează cel mai spectaculos salt tehnologic. Un alt exemplu este Olanda. Fiind mai aproape de Eminescu, în timp şi gîndire, Popovici va construi o întreagă teorie a diferenței dintre naționalism şi democrație, care este şi astăzi în discuție, dacă urmărim forța cu care este acuzat naționalismul pe plan internațional, dar şi capetele sparte care rămîn în ambele tabere după o confruntare de tipul celei din Iugoslavia. Democrația, ca

ideologie, este privită de Aurel C. Popovici în termenii unei utopii, în timp ce sistemul democratic — ca aplicație a ideologiei — este o „rapsodie democratică", iar principalul său instrument — demagogia, este o „doctrină a rărunchilor", în fond, el cere ca libertățile fundamentale ale omului, care sunt specifice liberalismului, să nu fie confundate cu sistemul democratic, care le perverteşte în demagogie şi într-o egalitate fără suport natural. Cum calitatea de cetățean al unei națiuni este esențială în tratarea ideii de egalitate, iar aceasta este produsul liberalismului, democrația este prezentată doar ca o şmecherie cu care a fost umplut golul acestei idei pentru a se atinge scopuri străine. Evident, era o trimitere voalată la francmasoneria ocultă şi la evrei. Totodată, Popovici nu punea în antiteză naționalismul şi liberalismul, care împreună pot construi un stat național dezvoltat. Pentru cazul particular al României moderne, Aurel C. Popovici este cel mai fidel continuator al lui Mihai Eminescu, subliniind mult mai accentuat decît acesta că impunerea brutală şi şantajul exercitate în „chestiunea evreiască" au condus la încetinirea procesului de dezvoltare a națiunii române, în termenii ei naturali. Teza este discutabilă, nu numai pentru faptul că a degenerat în violență, dar ea nu poate rămîne singura explicație de profunzime pentru resortul naționalismului modern din primele decenii ale secolului al XX-lea. Oricum, ne surprinde peste timp tot mai straniu precizia cu care au putut percepe intelectuali români ca Mihai Eminescu, I.L. Caragiale sau Aurel C. Popovici felul în care guvernările româneşti au reuşit să „păcălească" sistemul democratic, mimîndu-1 la suprafață, simultan cu o politică națională şi, pe alocuri, naționalistă.

Redeşteptarea antisemitismului

Unul din motivele pentru care Istoria României moderne pare de neînțeles pentru tînărul născut după 1989, dar şi pentru mulți români maturi interesați de istoria națională, este absența unor explicații pentru fenomene politice decisive. Ele sunt prezentate ca şi cum s-ar fi petrecut de la sine sau au fost impuse din exterior. Absența analizei asupra „chestiunii evreieşti", care a influențat decisiv şi guvernarea lui Carol al II-lea şi pe cea antonesciană, legionarismul, precum şi mişcarea intelectuală interbelică, va continua să nu producă explicații pentru violențele politice din primele decenii ale României Mari, pentru instalarea celor trei dictaturi din perioada 1938 — 1989 şi pentru umbrele care încă sunt proiectate asupra unor mari personalități româneşti. Astăzi nu ne mai putem permite să-i confundăm pe naționaliştii români cu naziştii, fasciştii sau antisemiții de pretutindeni, la fel cum nu se mai poate accepta ideea că evreii sunt tot una cu comuniştii, bolşevicii şi românofobii.

România a cunoscut două tipuri de abordări legate de situația evreilor de pe teritoriul său.

1.Prima este ceea ce s-a numit „chestiunea evreiască", subiect de natură istorică cu care societatea şi statul român s-au confruntat începînd de la revoluția din 1848 şi pînă la ultimul mare val de emigrare din 1962.

2. A doua este „problema evreiască", determinată de rezistența românilor la implant şi la presiunile externe, fapt care a generat mai multe campanii antiromâneşti în presa internațională; ea supraviețuieşte astăzi prin campania insistentă făcuta în străinătate cu scopul de a prezenta poporul român drept antisemit, autor al holocaustului, prin demonizarea figurii lui Ion Antonescu, pentru a masca pretenții financiare şi patrimoniale, dar şi vinovății comuniste grave.

„Chestiunea evreiască" se referă la evenimentele generate de prezența masivă a unei comunități evreieşti imigrate în scurt timp, evenimente care țin de istorie, iar „problema evreiască" se referă, privită în ansamblu, la imaginea care i s-a creat României în timp, ca urmare a rezistenței la acest fenomen. Ne situăm, aşadar, între realitatea politică, socială şi economică a „chestiunii evreieşti" şi propaganda internațională ce a creat imaginea de stat şi popor antisemit, care este „problema evreiască" a României, activă şi astăzi, deşi în tară nu mai trăiesc decît aproximativ 14 000 de evrei. Din cauza confuziei care persistă asupra acestui subiect, precum şi din teama pe care o afişează istoricii în abordarea acestei teme delicate, un fenomen important din trecutul nostru destul de recent trăieşte mai mult din ceea ce emit cu intermitență extremiştii din ambele tabere. Tratată ca marginală, „chestiunea evreiască" continuă să nu fie cunoscută în interior şi în exterior, deşi ea ar putea explica numeroase evenimente din istoria modernă a României, pe care astăzi le privim doar ca fapte de cronografie. Subiectul este, fără îndoială greu abordabil, pentru că între timp evreii au fost supuşi unui măcel barbar, românii au fost supuşi la 45 de ani de comunism, diferiți actori ai „chestiunii evreieşti" sunt morți sau executați, în timp ce pentru „problema evreiască" încă se mai găsesc propagandişti. Propaganda la nivel planetar împotriva ororilor din al doilea război mondial, însoțită şi de acuze, atinge şi astăzi imaginea țării noastre. Şi pentru că am folosit locuțiunea „țara noastră", voi porni analiza de la constarea că evreii de origine română din Israel afirmă că au doua țări: patria — Eretz Israel, şi „țara noastră", unde s-au născut şi au trăit mai bine sau mai rău — România.

Să încercăm aşadar să înțelegem ce s-a întîmplat.

Pe măsură ce Europa avansează spre o generalizare a sistemului democratic — cu toate imperfecțiunile sale, dar deocamdată cel mai bun —, pe măsură ce

zidurile opace al comunismului se prăbuşesc între state şi în conştiinţa oamenilor, cercetarea istoriei evreilor de pe acest continent se apropie tot mai mult de profunzime. Lansarea marelui proiect european al democratizării către sfîrşitul secolului al XVIII—lea şi prima sa expresie practică — Revoluţia Franceză, au adus în prim plan problema nerezolvată a populaţiei evreieşti de pe continent. Timp de secole, Inchiziţia o rezolvase prin rug. La un moment dat, într-un loc anume, s-a luat decizia de a proteja evreii aflaţi sub regimul ţarist despotic — incontrolabil, prea puternic pentru a fi doborît prin războaie şi predispus la asimilarea forţată sau la nimicirea în masă —, astfel încît populaţia evreiască să-şi poată conserva identitatea religioasă şi etnică pînă la găsirea unei soluţii permanente. Mai întîi a fost deschisă perspectiva emigrării în Statele Unite, apoi s-a vorbit de mai multe colonii din Africa. Astăzi lucrurile sunt mai clare şi pot fi privite fără patimă. Provinciile româneşti, ca şi zone ale Poloniei, Ungariei sau Ucrainei, au fost alese pentru a sluji iniţial drept refugiu unei importante populaţii evreieşti — estimată la peste patru milioane de oameni —, apoi ca zone de tranzit în perspectiva emigrării într-o ţară a lor. Sionişţii au fost aceia care cereau ca această ţară să fie tărîmul antic al Palestinei, în timp ce Marile Puteri occidentale se gîndeau la Uganda sau Insula Madagascar. Rusia comunistă a oferit un spaţiu în Extremul Orient. Să consemnăm, aşadar, prima constatare: toate forţele majore implicate în acest proiect acţionau pentru scoaterea evreilor din Europa. Nu vom specula asupra motivelor, pentru că ele au fost folosite de extremismul antisemit şi sunt astăzi şi mai greu de explicat. Pe de altă parte, instalarea sistemului democratic în Europa de Vest şi în America, ca urmare a unor revoluţii violente, a permis ca mari naţiuni, precum Franţa, Anglia, Germania, Statele Unite să primească emigranţi evrei şi să le ofere condiţii de supravieţuire, inclusiv beneficiul acelui principiu al liberalismului care acorda şanse egale fiecărui individ. Ca în orice comunitate umană atinsă de libertate, evreii, asemeni multor altor popoare, s-au împărţit pe criterii sociale, unii devenind miliardari, mari bancheri, industriaşi, prelucrători de diamante, comercianţi, alţii nereuşind să depăşească nivelul micului comerţ, expedientelor zilnice sau cel al situaţiei de vagabond. Nu s-a comentat însă pînă acum că şi acele state mari au impus o anumită limită, prin controlul imigraţionist, punct critic exprimat în procente care nu afectau echilibrul etnic. Apoi, discret, dar ferm au căutat soluţia pe alte teritorii, în state naţionale europene unde, o dată cu instalarea sistemului democratic, se creau şi condiţii pentru libertatea evreilor. Palestina încă era scoasa din orice discuţie, deoarece acolo, mai ales după tăierea Canalului Suez, se întîlneau mari interese economice şi comerciale legate indisolubil de poporul arab.

Ceea ce a atras atenţia şi reprezintă una din marile valori ale poporului evreu este solidaritatea desăvîrşitâ care a permis celor bogaţi să-i ajute pe cei săraci, oriunde s-ar fi aflat în lume. Atunci cînd solidaritatea firească a venit din zone de unde, prin merite şi aptitudini personale, se circulau nu numai valori majore ale evreilor, ci ale întregii lumi — în primul rînd financiar-bancare -, fenomenul a început să fie privit şi din perspectiva conflictului de interese. Internaţionalizarea „chestiunii evreieşti" şi apariţia organismelor internaţionale de gestionare a situaţiei evreilor, de tipul Alianţei Israelite Universale, a determinat o reacţie. Ea s-a numit în mod forţat naţionalism, pentru că era produsul naţiunilor în mijlocul cărora se găseau evreii, dar naţionalismul era un fenomen mult mai amplu, care numai în zona de conflict de interese naţionale se izbea de problema evreiască. Astfel s-a întîmplat că procesul natural al clădirii unor naţiuni moderne în Centrul şi estul Europei, prin fenomenul politic numit sintetic naţionalism, s-a suprapus cu „chestiunea evreiască", devenită prin situaţia de fapt a evreilor şi prin preocuparea arătată de Marile Puteri, o chestiune internaţională. Propaganta antinaţionalistă condusă mai ales de presă a făcut ca în scurt timp naţionalismul să fie redus la antisemitism, ceea ce este un fals grosolan. De aici, naţionalismul a construit la început, ca reacţie, nişte ipoteze: sistemul democratic a fost introdus pentru a permite încetâţenirea evreilor; presiunile Marilor Puteri au ca sursă banii evreilor; naţiunile din Centrul şi Estul Europei sunt supuse unui experiment care le încetineşte dezvoltarea; evreii stâpînesc lumea şi pervertesc orînduirea ei, provocînd războaie şi tragedii; religia evreilor este retrogradă (vezi Friederich Nieţzsche în Antichristutt) şi se află într-un permanent război ocult cu creştinismul. Bineînţeles, curentul politic naţionalist singur nu putea transforma aceste idei în forţă aplicată. A fost ajutat de centre de putere interesate să-şi asigure o parte a supremaţiei continentale, şi vom numi aici doar Germania, Rusia ţaristă şi Biserica romano-catolică, în interiorul cărora francmasoneria ocultă a avut mari dificultăţi de funcţionare. Nu întîmplător, aceste trei forţe remarcabile se vor constitui în principali actori ai celor două războaie mondiale. Dar în momentul în care se configurează cu l evidenţă opoziţia internaţionalism — naţionalism, va trebui să acceptăm şi realitatea că dezvoltarea internaţională a „chestiunii evreieşti" a generat şi ridicarea naţionalismului pe urmele sale, în toate locurile. America, dată mereu drept model, a cunoscut şi ea puseuri grave de antisemitism, mai ales în perioada 1921 — 1929, pe care însă le-a rezolvat cu ajutorul unui avantaj inestimabil: vastitatea teritoriului încă necolonizat, în Europa, evreii nu aveau unde să se mai ducă. Mai mult decît atît, istoria emigrării evreilor în America a cunoscut şi un fenomen particular: conflictul dintre evreii vechi şi evreii noi, dintre

imigranții valurilor anterioare şi cei veniți recent, între războaie. Astăzi, fenomene antisemite locale sunt aplanate prin sistemul de libertăți şi limite perfecționat de America, dar ele există: de la interdicția impusă de proprietarii unor blocuri de locuințe de a închiria apartamente evreilor, pînă la manifestările publice de aversiune față de influența celor de pe Wall Street.

Revenind la cazul României, vom constata că naționalismul a fost în mod cert o reacție la un fenomen real. Reacția s-a produs în primul rînd la adresa sistemului politic generat de statul birocratic şi bugetar, care părea că intenționează să conducă România Mare cu aceleaşi mijloace cu care condusese România Mică. In al doilea rînd, naționalismul a fost o reacție la bolşevism, care se prezenta drept o conspirație internațională, în ce măsură antisemitismul — aşa cum este el interpretat ca fapt istoric — a fost justificat de ceva, de realități autentice sau de situații speculate? — este marea întrebare la care trebuie să răspundă un istoric cu simțul responsabilității cuvintelor sale. Naționaliştii români din perioada pe care o analizăm aici au invocat ca justificare a componentei antisemite a doctrinei lor cîteva fenomene istorice:

1. în momentul în care revoluționarii români ai anilor 1840 — 1848 au apelat la sprijinul francmasoneriei pentru transformarea modernă a Principatelor Române într-un stat național, reunind în jurul poporului român o națiune fundamentată pe libertățile democratice, au primit acest sprijin în schimbul acceptării imigrației evreieşti din zona periculoasă a regimului țarist. Expresia acestei înțelegeri — de care au beneficiat şi alte state central şi est europene — a fost articolul 21 din Proclamația de la Islaz, unde sub acoperirea expresiei „emancipațiunea israeliților" se ascundeau atît acceptarea imigrației, cît şi perspectiva încetățenirii. Contribuția francmasoneriei la Unirea Principatelor şi la supraviețuirea lor unită a fost imensă şi sub nici o formă nu trebuie minimalizată. Aşa cum am arătat în primul volum, cînd spunem francmasonerie, pentru această perioadă, trebuie să înțelegem revoluționarii români de frunte care făceau parte din ea. Esențială în debutul mişcării naționaliste moderne din România a fost ideea că prețul plătit pentru ajutorul primit — adică încetățenirea valurilor succesive de evrei — a fost prea mare şi s-a produs printr-un pact secret, pe care poporul român nu este obligat să-l respecte.

2.Domnia lui Alexandru loan Cuza, atît de controversată în fapt, a beneficiat de sprijinul constant al puternicei influente evreieşti, mai ales la Constantinopol, unde domnitorul român a obținut la rînd inexplicabile cedări în lanț ale Imperiului Otoman, dar şi avantaje mari pentru tînărul stat român: Unirea, reformele, neintervenția militară, protecția diplomatică antirusească şi antiaustriacă, constituirea unei forțe militare proprii şi înarmarea ei, libertăți

comerciale. Această realitate subterană, chiar dacă nu figura în cărțile de istorie, era cunoscut şi deranja.

3.Abia răsturnarea lui Cuza de către aşa-zisa „monstruoasă coaliție" a reprezentat marele moment de cotitură în destinul statului român modern, pentru că el chiar este borna de la care oamenii politici români au luat destinul țării în mîna lor. Riscurile au fost la fel de imense. Să nu uităm că în acel moment românii au adus pe tron un german profund antimason şi că de la 1866 România a translata! încet către sfera de influență germană. Această mutare îndrăzneață de şah a creat mari probleme domniei lui Carol I în primii săi ani, dar a condus şi la stabilizarea unui echilibru între puteri de care iarăşi românii au beneficiat. Carol I va fi extrem de precaut cu „chestiunea evreiască", arătîndu-se a fi un adept al prin cipiului selecției: pe de o parte proteja instalarea evreilor în România şi le garanta siguranța, pe de altă parte protesta împotriva continuării imigrării aşa-numiților „vagabonzi" — de fapt, populație evreiască foarte săracă. Epoca a „adormit" chestiunea evreiască.

4.Se naşte în această perioadă componenta economică a „chestiunii evreieşti". Pătrunderea finanței evreieşti şi a micului capital pe piața virgină a României a generat în cascadă semne de întrebare, îngrijorare, protest şi revoltă, alimentînd şi primele manifestări locale antisemite, dar şi cariere politice. Justificarea cultă a reacției la influența evreiască în țara noastră a fost împiedicarea dezvoltării normale a burgheziei româneşti, a manifestării depline a naționalității române şi a constituirii economiei româneşti naționale.

Observăm, astfel, că, pe cît de natural ocupau evreii anumite zone economice ale țării, ca pe orice piață capitalistă, pe atît de natural se producea şi reacția românilor. Aici nu a existat nimic artificial.

De aceea, naționalismul românesc s-a întors către originea acestei situații, care era imigrarea masivă din Moldova, şi care n-are cum să fie un fenomen natural. Atingînd punctul sensibil al fenomenului.

noile generații n-au mai acceptat pactul. Nu cu un preț atît de mare. Aici este locul unde naționalismul românesc nu 1-a studiat îndeajuns pe Eminescu şi tot aici este punctul în care acuzația de antisemitism la adresa lui Eminescu este nedreaptă. Mihai Eminescu a folosit uneori şi expresii tari, a ilustrat fenomenul cu o cazuistică revoltătoare, a acoperit ideile sale cu uriaşa sa personalitate, dar Eminescu a arătat foarte clar şi soluția: munca. Românii trebuie să muncească şi să o facă cu tenacitate, să surclaseze impactul evreiesc pe piața capitalistă a României prin efort lucrativ organizat, firesc, cu patriotism. Să lase vorbele, să lase demagogia şi imitarea modelor apusene. Acest filon doctrinar eminescian nu a fost urmat decît de conservatori, dar de la înălțimea averii lor solide munca era doar un sfat.

5. Tot în această perioadă s-a produs şi fenomenul cel mai grav, care a stat la baza antisemitismului politic: presiunile externe, în primul rînd, acţiunile Alianţei Israelite Universale au reprezentat factorul cel mai distructiv pentru rezolvarea „chestiunii evreieşti", cu precădere prin campaniile antiromâneşti repetate din presa internaţională. Cînd acuzele întemeiate pe informaţii false, exagerate, voit umilitoare la adresa României au început să curgă în presa occidentală, nimic n-a mai oprit dezvoltarea sentimentului antisemit pînă la nivelul ţăranului. Factori politici iresponsabili nu au ezitat să profite de reforma electorală pentru a întreţine „chestiunea", mai ales că ţăranii chiar se loveau de aspectele locale ale comerţului dominat de evrei. La nivel guvernamental, politicile româneşti au fost obligate să se ocupe mai mult de combaterea influenţei organizaţiilor evreieşti asupra Marilor Puteri, decît de raporturile diplomatice normale cu acestea. România a început să se contureze ca o rebelă între statele mici, cu care se negociază greu şi care are abilitatea de a promite şi a nu se ţine de cuvînt. Din acest motiv şi presiunile au început să fie mai mari şi mai vizibile. Nu exista mediu mai bun pentru o reacţie naţionalistă la fel de intensă, mai ales că fenomenul se repeta şi în alte state din zonă. Unele, deşi cedaseră repede presiunii, cum au fost Polonia şi Ucraina — state poate mai naţionaliste decît România —, au lăsat chestiunea să mocnească. Ea a izbucnit cu milioane de consecinţe individuale evreieşti în timpul celui de-al doilea război mondial, exact în aceste două locuri.

6.Pentru România a urmat condiţionarea transparentă a recunoaşterii independenţei ţării în urma Războiului ruso-turc din 1877 — 1878 de încetăţenire a evreilor. Marile Puteri au transmis la Bucureşti documentul fundamental ieşit din şedinţele Congresului de la Berlin prin care România era recunoscută ca stat suveran cu condiţia acordării cetăţeniei evreilor imigraţi în ultimele decenii pe teritoriul său. Şi de data aceasta, românii au căutat să întîrzie şi să ocolească „sentinţa": au răscumpărat acţiunile căilor ferate de la Germania, cumpărînd tăcerea ei, şi au amendat Constituţia din 1866, dar într-o formă care permitea doar încetâţenirea individuală a evreilor, în următoarele patru decenii au fost încetăţeniţi 4 000 de evrei, din aproape o jumătate de milion. Rămîneau în picioare „chestiunea evreiască" nerezolvată, presiunile externe, reacţia naţionalistă internă şi adaptarea politicii externe româneşti la jocul intereselor între Marile Puteri. Aşa am trăit şi ne-am „tîrît" cu politica externă pînă la sfîrşitul primului război mondial, în loc să intrăm cu toată forţa spirituală, creativă şi materială în evoluţia va lorilor europene spre civilizaţia modernă şi apoi contemporană.

Atacaţi şi contraatacînd, noi am fost nevoiţi să ne ocupăm mereu cu alte lucruri decît problemele dezvoltării noastre organice. Intelectualitatea naţionalistă nu a ratat să observe acest fapt.

7.Cum spune românul, impunerea rezolvării categorice a „chestiunii evreieşti" la Conferinţa de la Paris, prin acordarea drepturilor depline evreilor trăitori pe teritoriul României şi aflaţi deja la primele generaţii născute aici, a „pus capac" întregii problematici. Nenorocirea a fost că ea s-a redeşteptat atunci cînd căpătase deja un caracter istoric şi ieşise din stadiul său de criză, datorită unui mecanism al complicităţii, găsit în primul rînd de liberali, prin care se accepta prezenţa populaţiei evreieşti, protejarea şi siguranţa acesteia, într-o formă de status-quo la care se asociaseră şi comunităţile evreieşti din România. Amploarea pe care o luase sionismul a creat impresia, şi pentru evrei şi pentru guvernanţii români, că rezolvarea problemei naţionale a evreilor, prin constituirea ca stat într-un teritoriul al lor, este aproape. De aici, starea de provizorat părea o formulă agreată, în perspectiva plecării. Deşi pare naiv, au existat oameni politici români importanţi care au crezut că într-o zi evreii vor pleca şi locul lor, mai ales în domeniul economic, va fi ocupat pe cale naturală de români. Fenomenul acesta a fost mai întîi forţat prin legile de românizare din timpul dictaturilor carlistă : şi antonesciană, apoi s-a întîmplat într-adevăr, dar numai după formarea statului Israel din 1948 şi numai după ce evreii şi românii au plătit cu mult sînge şi suferinţe credinţa în această iluzie. Atunci însă, în 1918 - 1920, revolta lui Ionel I.C. Brătianu, demisia lui şi toată mişcarea naţionalistă ridicată dintr-o dată din rîndurile tineretului a dat un semnal că naivitatea se plăteşte foarte scump. La această situaţie periculoasă s-a adăugat insistenţa influentei comunităţi evreieşti occidentale de a plasa populaţia evreiască din România sub protecţia Marilor Puteri, cu alura de „stat în stat", drepturile cetăţeneşti fiind atributul unei autorităţi extrateritoriale. Cum această idee nenorocită se cupla cu noul regim internaţional al Dunării şi cu problema petrolului, impuse de Marile Puteri din interese economice proprii, totul a început să graviteze în jurul opiniei că statul naţional unitar român este supus unei dominaţii coloniale şi că reprezentanţii proximi ai acestei dominaţii, în administraţie, finanţe şi comerţ, sunt evreii.

8. Imediat după Marea Unire, întreaga problematică a fost luată din urmă. Noii naţionalişti — care acum erau naţionaliştii unui stat naţional unitar important în Europa — nu vor ezita să facă bilanţul „chestiunii evreieşti", aşa cum o selectau ei pentru a-şi argumenta reacţia:

a fost impusă românilor acceptarea imigrării unei populaţii evreieşti însemnate numeric şi apoi încetăţenirea acesteia; imigranţii evrei sunt neasimilabili, deoarece religia, tradiţiile, aspectul, preocupările îi deosebesc

fundamental de români; în plus, ortodoxia este mai vulnerabilă decît catolicismul, prin toleranţa sa axială;

capitalul evreiesc şi marea finanţa au „năvălit" în România, sufocînd dezvoltarea firească a capitalului naţional; Marile Puteri au condiţionat recunoaşterea independenţei şi suveranităţii de rezolvarea unei probleme insolvabile; presiunile exercitate împotriva României au fost o agresiune; campaniile de presă antiromâneşti din Occident au fost o altă agresiune, care a avut în spate tot pe evrei;

acţiunile multiple împotriva României au demonstrat că, inclusiv în cazul acordării cetăţeniei, evreii vor avea întotdeauna un alt stăpîn de care vor asculta, situat în afara graniţelor; aşa ceva este intolerabil şi trebuie combătut;

în timpul primului război mondial, evreii — sub forma unei generalizări nominale incorecte — s-au pus în slujba inamicului, iar după război în slujba bolşevismului; în acest ultim caz, n-a fost greu să se facă o legătură între propaganda bolşevică, terorismul acestuia şi originea etnică a celor mai importanţi lideri comunişti;

în sfîrşit, condiţionările inacceptabile impuse României Mari goleau de conţinut caracterul său naţional, independent şi suveran.

Fără îndoială că erau argumente serioase, şi nu bagatele care să fi produs doar nişte accente de naţionalism demagogic din partea unor politicieni fără speranţă. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că în toată această dramă au avut şi evreii argumentele lor. Este adevărat că originea „chestiunii evreieşti", adică fenomenul imi-graţionist din Moldova, nu a primit pînă acum nici un contrargu-ment. El s-a produs ca urmare a deciziei unor Mari Puteri. Noi încă nu avem documentele care să ateste existenţa unei înţelegeri prin care, în schimbul acceptării evreilor, să se fi acceptat Unirea din 1859. Românii o privesc şi astăzi ca pe un act de voinţă al lor, prin alegerea lui Cuza la Iaşi şi realegerea lui la Bucureşti, ca urmare a acţiunii unor forţe politice româneşti, în acest caz, acceptarea imigraţiei evreieşti a ţinut de slăbiciunile statalităţii incipiente, de influenţa covîrşitoare a Franţei şi de toleranţă. Istoricii evrei nici măcar nu contestă caracterul artificial al apariţiei masei evreieşti în Moldova, dar pretind că statul român trebuia să arate înţelegere. Apoi, sigur, fac apel la principiul naţionalităţilor, la democraţie şi la o serie de alte argumente care nu pot fi neglijate:

l. Trebuie înţeles că religia a reprezentat pentru evrei axa principală a supravieţuirii timp de aproape două milenii; a-i acuza pe evrei că nu-şi părăsesc religia, că aceasta este retrogradă, că generaţiile secolului al XlX-lea sunt vinovate pentru crucificarea lui Isus Christos, ca îşi păstrează intacte

tradițiile în interiorul unor comunități ermetice însemna a nu fi pe deplin tolerant.

2.Evreii aşezați în România au încercat să se integreze în societate şi sa respecte legile statului; atît timp cît ei continuau să poarte statutul de străini sau de apatrizi, nu aveau cum să accelereze procesul de integrare.

3.Evreii implicați în comerț sau în sistemul bancar au accelerat dezvoltarea economiei româneşti, ei acționînd pe o piață liberă şi concurențială în care românii nu au prezentat o alternativă viabilă.

4.Evreii pămînteni (născuți în România) au cerut să lupte şi au luptat în Armata României, atît în al doilea război balcanic, cît şi în primul război mondial, dîndu-şi jertfa de sînge pentru realizarea României Mari.

5.Evreii pămînteni au încercat cu mai multe ocazii, inclusiv prin implicarea în politică a Partidului Evreiesc, să demonstreze că sunt cetățeni loiali ai țării şi că nu există o legătură între comunitatea din țară şi presiunile exercitate de afară, care vizau regle mentarea situației evreilor tranzitați prin România.

în valurile de argumente şi contraargumente s-au intercalat elementele de accent ale naționalismului şi acuzația generalizatoare de fascism. Acestea au depăşit pragul conflictului teoretic şi s-au transformat în atitudini extremiste. Pasul spre extremism a fost făcut atunci cînd asupra guvernelor, personalităților şi poporului român s-au revărsat acuzele nedrepte de fascism, iar naționaliştii au început să gîndească primele măsuri practice reactive. Este însă clar că, în momentul Conferinței Păcii de la Paris, înțelegerea survenită în țară între guvernul liberal şi comunitatea evreiască a fost dată peste cap prin presiunile brutale venite din exterior. Este momentul redeşteptării antisemitismului. Esența „chestiunii evreieşti" în România a fost acceptarea constituirii vremelnice a unui „cămin" ospitalier pentru evrei, pînă la momentul emigrării spre teritoriul propriu desemnat de Marile Puteri. Evreii îşi puteau conserva integral identitatea şi cultura în interiorul unei enclave, dar numai în perspectiva unei emigrări masive la momentul oportun. Cum decizia de constituire a statului evreu întîrzia, prezența acestei enclave pe teritoriul României a început să fie speculată politic. Aşa se face că, pe măsură ce timpul trecea fără perspectiva soluției, evreii luptau cu şi mai mare tenacitate ca sâ-şi conserve identitatea, iar naționaliştii presau tot mai tare să şi-o schimbe. Lucrul acesta a ieşit în relief peste tot unde exista o problemă de identitate. Au existat analişti care au văzut cauza degradării relației dintre evrei şi români în frica grupurilor evreieşti, colaboraționiste ale ocupantului german, că vor suporta represalii pentru comportamentul lor. Acestea chiar au fost puse în aplicare, nu prin vreo măsură punitivă, ci prin reformele naționaliste din domeniul economic. Ea este secundară.

Situația în care se găsea statul român la sfîrşitul primului război mondial poate fi sintetizată în următorea frază:

Recunoaşterea României Mari, în cate Marile Puteri vedeau „o achiziție de teritorii noi", iar românii împlinirea idealului național, a fost condiționată de trei interese ale marilor învingători: controlul Dunării, controlul petrolului şi rezolvarea „chestiunii evreieşti".

Ionel I.C. Brătianu şi Partidul Național Liberal s-au opus acestor condiționări: au naționalizat bogățiile naturale, au relansat proiectul inginerului Jean Stoenescu-Dunăre de construcție a Canalului Dunăre-Marea Neagră şi s-au opus intervenției străine în „chestiunea evreiescă". Probabil că instalarea Regenței a creat impresia că Brătianu şi PNL vor controla autoritar statul pentru foarte mulți ani şi din acest motiv Brătienii trebuiau să dispară, iar pe Tron să fie adus un mercenar.

Din toate considerentele prezentate mai sus trebuie să apreciem că aspectele antisemite ale procesului de redeşteptare a naționalismului românesc de după primul război mondial nu au fost o creație influențată de fascism sau de nazism. Fenomenul avea caracter istoric, nu avea nici o legătură cu ce se întîmpla în Germania şi în Italia, decît că fusese provocat de aceleaşi forțe care interveneau din exterior în relația români-evrei, în timp ce pentru Occident aceleaşi forțe acționau în interior. La nivelul cel mai de sus al marilor forțe angajate în problematica evreiască s-a răspuns cu naşterea unor mari forțe antisemite. Din acest punct de vedere, antisemitismul naționalismului românesc a fost cu totul marginal. El s-ar fi topit în mecanismul politic al partidelor democratice, în vastitatea problemelor României Mari, în exotism, dacă din Occident nu se ridica cu forță nemăsurată o Mare Putere antisemită, înarmată pînă în dinți, care deja juca de un secol rolul său important în România, $i dacă Germania, devenită nazistă, nu va reuşi să transforme mişcarea naționalistă din țara noastră într-un agent aJ ei. Incapabilă să facă față presiunilor externe asupra „chestiunii evreieşti", România va ajunge în situația de a-şi căuta protecția la o altă forță externă, care îndeplinea cîteva condiții atractive: lupta cu aparent succes împotriva influenței evreieşti oculte şi prefigura lupta contra bolşevismului internaționalist, în aceste puncte, fenomenele nu mai trebuie judecate la nivel de state, pentru că Germania care lansează mişcarea bolşevică în Europa, nu mai este Germania care porneşte război împotriva acestuia. Ironia marilor răsturnări de situație petrecute în scurt timp pe continent face ca regele Carol al II-lea, adus pe Tron pentru a proteja refugiul evreilor, să prăbuşească țara atît de catastrofal încît evreii se trezesc concentrați, ca urmare a vechiului scenariu, într-o zonă naționalista periculoasă, neapărați de nimeni, la discreția

genocidului. Aici, rolul de salvator al lui Ion Antonescu trebuie judecat cu mai multa onestitate de către istoricii evrei. Totodată, în această situație disperată se află şi originea colaboraționismului comunității evreieşti din România cu Ion Antonescu şi obligația importantei distincții pe care trebuie să o facem între atitudinea comunității evreieşti de aici şi presiunile evreieşti din exterior, înțelegerile secrete convenite între Ion Antonescu şi doctorul Filderman erau de fapt o continuare a proiectului vechi de salvare a refugiaților evrei prin România. Preluarea controlului Mişcării legionare de către Germania nazistă şi Rusia bolşevică, precum şi concepția separatistă a lui Antonescu — dincoace de Prut, evrei pământeni, dincolo de Prut, evrei comunişti —, vor reprezenta paraziți ai scenariului, cu consecințe tragice de ambele părți 4«.

Apariția şi evoluția naționalismului militant

Originea curentului politic cunoscut sub numele de Mişcarea legionară se află în mediul universitar, în rîndurile studențimii. El a fost la început o reacție de negare a cursului periculos pe care îl lua inițiativa comunistă, devenind repede o mişcare de afirmare a spiritualității româneşti, în căutarea unor repere. Ulterior, după ce a

452 Subiectul va fi tratat pe larg în volumul 3. încă o data, după cartea mea Armata, mareşalul şi evreii, aceste considerente se constituie într-o pledoarie pentru înțelegerea decisiva a faptului ca România a reprezentat un caz special în problematica evreiasca din secolul trecut şi ca a fost dominat de o colaborare strînsă între conducerile țării şi ale comunității evreieşti, în ciuda exceselor venite de la cele doua mari forțe din exterior.

fost atacată, Mişcarea legionară a ripostat, luînd un caracter preponderent antidemocratic distructiv.

în anii 1918 — 1920, în mediul universitar s-a produs o puternică rezonantă a bolşevismului, atît în rîndul studenților, cît şi în rîndurile profesorilor, pe fondul haosului administrativ al statului şi a influenței nefaste venite prin presă de la ocupantul german. Se incita atunci la alungarea monarhiei şi transformarea României în republică, la demobilizarea şi desființarea Armatei, care era folosită ca factor de opresiune împotriva clasei muncitoare şi a revoluției bolşevice din Ungaria, la preluarea puterii de către clasa muncitoare şi distrugerea partidelor politice burgheze, la ateism. Centrul cel mai periculos al acestui curent a fost laşiul, unde intelectualitatea de stingă, studențimea de origine evreiască şi mare parte a muncitorimii fusese infectată cu propaganda bolşevică şi încurajată de succesul bolşevismului în Rusia. Aceleaşi publicații marxiste, Adevărul şi Dimineața, incitau la grevă generală, la distrugerea maşinilor şi uneltelor din fabrici, dar şi la atacarea instituțiilor statului. Este evident că se încerca importul revoluției bolşevice în România, la fel cum se

întîmpla şi în Ungaria — unde reuşise pentru un timp —, în Bulgaria şi Polonia, în faţa acestui val de incitări antistatale, dar şi a binecunoscutei greve generale — despre care învăţăm în manualul de istorie că s-a produs în 1920 „din cauze obiective" — autoritatea oficială a statului a reacţionat prin instalarea guvernului de forţă Alexandru Averescu, prin cele cîteva intervenţii ferme ale Armatei — între care şi cea din 13 decembrie 1918 — şi prin guvernarea Partidului Naţional Liberal, devenit după Marea Unire principala forţă naţionalistă de Dreapta a ţării. Dar în acei doi ani critici, în care liberalii încă mai duceau lupta diplomatică pe plan extern pentru recunoaşterea României Mari, înainte ca autoritatea statului să fie pe deplin restabilită, agitaţia bolşevică a pus la grea încercare societatea românească istovită de război.

în continuare, istoriografia română ezită să analizeze fenomenele politice petrecute în imediata vecinătate a ţării. Istoria Ucrainei este practic necunoscută la noi, deşi a influenţat într-o anumită măsură multe evenimente petrecute în ţară, mai ales în Basarabia şi Moldova. Ne-am obişnuit să vorbim despre apariţia unei mase de evrei din Galiţia, fără să înţelegem prin ce proces istoric, politic, economic şi cultural trecuseră aceştia înainte să intre pe teritoriul nostru. Deşi aspectul de invazie — determinat de număr şi de timpul scurt al imigraţiei — a proiectat în timp o imagine de mişcare ordonată şi artificială, trebuie arătat că evreii se instalaseră stabil în Galiţia încă din secolul al XVI-lea şi nu au arătat timp de două secole vreo intenţie de a „invada" alte teritorii, în a doua jumătate a secolului al XlX-lea, pe fondul principiului naţionalităţilor, evreii au început să se concentreze în spaţiul ucrainean, în perspectiva constituirii unui „cămin" exact în cea mai friabilă zonă europeană. Teritoriul ucrainean era răvăşit de influenţe poloneze, ruseşti, austro-ungare şi cunoştea primele activităţi naţionaliste ucrainene. Intelectualitatea oscila spre o cultură sau alta, iar poporul ucrainean era privit fie ca polonez, fie ca malorus, împreună cu tradiţiile şi rădăcinile sale culturale. Pe fondul slăbiciunii forţelor naţionaliste şi a conflictelor militare nesfîrşite din acest teritoriu, precum şi în contextul confuziei ce domnea asupra identităţii ucrainene, populaţia evreiască a părut ca foarte unită, compactă şi solidă etnic, cultural şi economic. „Mai ales în a doua jumătate a secolului al XlX-lea, numărul evreilor a crescut foarte mult, în comparaţie cu alte naţionalităţi. Acest lucru se datora preceptelor religioase, care încurajau familiile cu mulţi copii, întrajutorarea eficientă existentă între evrei, precum şi un grad de igienă mai ridicat decît la alte naţionalităţi".

Aşadar, conform singurului autor român care se ocupă lăudabil de istoria marii ţări vecine, ieşirea în relief a populaţiei evreieşti din Ucraina a avut

cauze naturale, determinate atît de solidaritatea comunității, cît şi de completa dezorganizare națională a ucrainenilor. Pe altă scară şi cu alte coordonate, mult mai restrînse, fenomenul s-a repetat în Moldova, unde afirmarea comunității evreieşti a surprins exact momentul cristalizării formelor moderne ale identității naționale şi culturale moderne la români. Cum se face că evreii au intrat în conflict cu ucrainenii şi, respectiv, românii? O explicație s-ar putea găsi în complexul supraviețuirii, care i-a urmărit pe evreii acestor teritorii timp de secole. Ei au devenit extrem de vizibili în momentul liberalizării economice a continentului, ajungînd să domine comerțul unor zone, cum au fost în principal cele galițiene, bucovinene şi moldoveneşti. Cum reglementările țariste îi împiedicau să se stabilească la sate, evreii au început să domine tîrgurile şi oraşele inclusiv numeric: „Astfel, 33% din populația orăşenească a Ucrainei era constituită din evrei, iar în orăşelele din Ucraina de pe malul drept ajungeau să constituie 70-80% din populație"454. O adevărată bombă cu ceas!

în fața creşterii la fel de naturale şi, sigur, cu altă forță a naționalismului ucrainean, care transformase Galiția într-un teren de război între polonezi, ruşi, austrieci şi ucraineni, un milion şi jumătate de evrei emigrează în America, în Germania şi în statele limitrofe, inclusiv România. Imigrația etnică a fost însoțită şi de cea economică, o bună parte a evreilor imigrați în Moldova fiind aducători de capital. Cum capitalul românesc nu exista, iar eforturile partidelor politice de a-1 crea se loveau de corupția specifică statelor birocratice şi bugetare, evreii au pătruns uşor de pe piața galițiană pe piața românească. Marea sursă de conflict pentru milioanele de evrei din Ucraina — care se află la originea numeroaselor pogromuri şi, în final, la tragedia din timpul celui de-al doilea război mondial —, a fost aceea a compromisului. Comunitățile evreieşti din Ucraina au fost nevoite să se asocieze politicilor celui mai tare, al invadatorului, al opresorului, pentru a supraviețui. Astfel se face că în ultimele două secole de lupte între polonezi, ruşi, austrieci şi unguri pentru teritoriul galițian al Ucrainei, evreii au trecut pe rînd de partea celui care ajungea să domine, cu scopul de a se salva. Tentați mult timp să se rusifice, evreii au început să fie folosiți de Rusia țaristă pentru a rusifica populația autohtonă, au fost introduşi masiv în administrație, inclusiv în administrația represivă, apoi au optat pentru polenizare, făcînd jocul Poloniei în zonă. Jumătatea secolului al XlX-lea îi găseşte de partea austriecilor, fiind identificați ca atare de români. Pe timpul primului război mondial au oscilat între Germania şi Rusia, fiind pînă la urmă puternic infuzați de bolşevism. Pentru toate popoarele de identitate naționalistă — şi în această zonă este vorba de ucraineni şi de români, în primul rînd — evreii păreau astfel nu

numai străini, dar şi instrumente ale străinilor, ale străinilor inamici. Acesta este izvorul adînc al antisemitismului politic. Dacă acceptăm că poporul român nu s-a schimbat timp de secole, deşi peste el au trecut tot felul de pericole, atunci va trebui să admitem că schimbarea atitudinii sale faţă de evrei, cu care trăiau împreună încă din secolul al Vl-lea după Christos, trebuie să fi fost determinată de o modificare importantă petrecută în societatea românească. Eliminînd ipotezele neserioase — antisemitism genetic, incitare anticreştină, ultima migraţie a popoarelor —, trebuie să constatăm că antisemitismul a avut o sursă exclusiv economică şi a apărut în momentul în care s-a produs marea schimbare a sistemului de producţie în România. Antisemitismul a fost amplificat în Est, în momentul în care, la reacţia antisemită de tip pogrom, expulzare, mişcări de populaţie, legi restrictive, abuzuri administrative de pe teritoriul Rusiei, Ucrainei şi Poloniei, din Occident au început să acţioneze la fel de brutal forţele oculte antinaţionale şi internaţionaliste. S-a născut astfel un caz de război particular, de natură etnică. Nazismul n-ar fi avut niciodată vreo şansă în afara revizionismului său incipient, dacă nu se suprapunea perfect pe această situaţie particulară a naţionalismului din Est.

Va trebui, aşadar, să înţelegem mai bine mecanismele aderenţei unei părţi a populaţiei evreieşti la bolşevism şi de ce mişcarea naţionalistă din Est a pus accentul la un moment dat pe antisemitism, deşi problemele sale doctrinare erau de cu totul altă natură, în momentul în care, la sfîrşitul primului război mondial, mişcarea naţionalista ucraineană a renăscut — cu arma în mînă, de data asta —, evreii au fost printre primele ţinte. Numai în anul 1919, în Ucraina au murit ca urmare a pogromurilor peste 50 000 de evrei, număr enorm în comparaţie cu alte zone şi cel mai mare înregistrat de la Inchiziţia spaniolă încoace. Pentru că în acel moment în Ucraina acţionau comitetele bolşevice şi forţele politico-militare de stingă, prelungire a revoluţiei de la Peţersburg, evreii au găsit un singur apărător în faţa urgiei: bolşevismul.

Condus de etnici evrei, fundamentat pe ideile marxiste fals umaniste şi aflat la îndemînă, bolşevismul va fi îmbrăţişat de tineretul intelectual evreiesc din zonă şi propagat rapid în comunitate. Aici trebuie subliniat că se produse prima fractură importantă în unitatea evreiască şi că de la primul război mondial nu mai putem vorbi generalizator despre evrei ca o unitate de acţiune, fiind practic divizaţi între mozaism, sionism şi bolşevism. Unii rămîn ataşaţi tradiţiei rabinice, alţii luptă pentru emigrarea în Palestina, alţii îşi caută salvarea în comunism. Fenomenul cel mai important pentru noi este comunizarea Ucrainei. Comisarul bolşevic pentru Ucraina era acelaşi Christian Racovski, marele duşman al românilor şi luptător neobosit pentru

comunizarea României. Secretul asocierii bolşevismului cu evreii în ochii românilor se află în realitatea produsă în Ucraina din 1918 pînă în 1920, cînd bazele bolşevismului sunt puse aici prin alianța dintre ruşi şi evrei împotriva ucrainenilor şi, peste Nistru, împotriva românilor. „Pînă în iunie (1919, n.a.), bolşevicii au reuşit să ia în stăpînire cea mai mare parte a Ucrainei. Guvernul sovietic ucrainean, format în mare majoritate din ruşi, evrei şi reprezentanți ai altor naționalități în afara ucrainenilor, a început să aplice asprele măsuri preconizate de Lenin privind rechiziționarea întregii producții alimentare. Guvernul Racovski a refuzat să folosească în administrație limba ucraineană. Teroarea roşie ş-a dezlănțuit în Ucraina împotriva duşmanilor puterii sovietice şi împotriva tuturor care puteau să devină duşmani". Ucraineani, români, germani, lipoveni au început să fie omorîți, deportați, supuşi genocidului prin teroare şi înfometare. Ca parteneri activi ai acestor orori, evreii comunişti vor fi vînați, deportați, ucişi atunci cînd roata se va întoarce în timpul celui de-al doilea război mondial. Cînd aspectele politice şi economice au fost transferate de nazism în aspecte etnice şi rasiale, evreii au fost luați la grămadă, şi mozaici, şi sionişti şi bolşevici, în acest malaxor am fost prinşi şi noi, românii.

Să revenim acum la ceea ce se întîmpla în România în anii 1919 — 1920. în unele oraşe din țară, dar mai ales în centrele universitare, s-au constituit grupuri şi asociații de rezistență civilă împotriva comunismului, influențate de profesori sau personalități politice de Dreapta, care nu mai puteau apela la un partid politic prin care să-şi ducă lupta, odată cu dispariția Partidului Conservator şi compromiterea unor lideri filogermani. Ca aspect particular al acestui fenomen, în diferite zone predilecte ale manifestărilor tineretului român — parcul Trivale din Piteşti, Cringul din Buzău, zona Zăvoi din Rîmnicu Vîlcea, aleea cu castani din Ploieşti etc. — se constituiau frății ale liceenilor sau studenților şi se puneau la cale acțiuni demonstrative — lipirea de manifeste anticomuniste, răspîndirea de „fluturaşi", apeluri la tineret de a nu cădea în capcana marxismului, apeluri către muncitori de a nu răspunde la provocările bolşevice.

In primăvara anului 1919, în pădurea Dobrina de lîngă Huşi, un grup de 20 de liceeni din cursul superior s-a constituit într-o frăție anticomunista, care, spre deosebire de alte inițiative similare din țară, depăşea nivelul demonstrativ şi îşi asuma un caracter militant. Tinerii liceeni intenționau ca, în cazul unei invazii bolşevice, să fure armament şi muniție, să-1 ascundă în pădure şi să acționeze din Dobrina ca unitate de comando împotriva trupelor sovietice sau a detaşamentelor româneşti bolşevizate. Organizarea militară a acestui grup de tineri şi pregătirea lor pentru o astfel de luptă a fost asigurată de liderul lor, Corneliu Zeleă Codreanu, care fusese timp de cinci ani elev al Liceului militar

de la Mănăstirea Dealu. Aici, el primise o educaţie militară şi naţionalistă de Dreapta sub influenţa unuia din marii oameni politici români conservatori, Nicolae Filipescu. Caracterul ofensiv şi radical al liderului conservator s-a transmis tînărului moldovean, la fel ca şi cultul pentru istoria naţională, pentru eroii ei — capul lui Mihai Viteazul se află acolo —, precum şi pentru Biserica Ortodoxă Română. Mai tîrziu, el avea să declare: „De altfel, educaţia militară de la Mănăstire mă va urinări toată viaţa. Ordinea, disciplina şi ierarhia turnate la o vîrstâ fragedă în sîngele meu, alături de sentimentul demnităţii ostăşeşti, vor forma un fir roşu de-a lungul întregii mele activităţi viitoare. Tot aici am fost învăţat să vorbesc puţin, fapt care mai tîrziu va duce la ura contra vorbăriei şi a spiritului retoric. Aici am învăţat să-mi placă tranşeea şi să disprețuiesc salonul. Noţiunile de ştiinţă militară căpătate acum mă vor face să judec mai tîrziu totul prin prisma acestei ştiinţe"456, în momentul în care organiza la Iaşi un grup de rezistenţă, care poate fi tratat astăzi cu un zîmbet înţelegător, Corneliu Zelea Codreanu mai trecuse printr-un episod interesant al vieţii sale. în 1916, la vîrstâ de 17 ani a plecat singur de acasă, trecînd munţii în Transilvania, unde şi-a găsit tatăl înrolat în Regimentul 25 Infanterie. Comandantul regimentului a refuzat să-1 primească voluntar, din cauza vîrstei, dar Corneliu Z. Codreanu a rămas alături de tatăl său pe front, participînd la lupta de pe muntele Ceres-Domu, deasupra Sovatei, unde părintele îşi va conduce compania chiar şi după ce va fi grav rănit. Deşi pierduse foarte mult sînge, ofiţerul Ion Z. Codreanu a refuzat internarea într-un spital, fiind îngrijit pe linia frontului de fiul său. Despre familia sa, Cornelia Z. Codreanu va spune: „Tatăl meu, profesor de liceu, a fost o viaţă întreagă luptător naţionalist. Bunicul meu a fost pădurar, străbunicul tot pădurar".

Este evident că teza unui Corneliu Zelea Codreanu creaţie a fascismului sau nazismului se dovedeşte complet falsă. Corneliu Zelea Codreanu a fost un produs autentic al naţionalismului românesc de extracţie eminesciană, din sursa originară a acestui curent, şi nu o creaţie a vreunei doctrine politice. Fundamentală în începuturile activităţii sale naţionaliste a fost componenta sa creativă, nu aspectele negaţioniste de mai tîrziu. Mai mult, începuturile activităţii lui Corneliu Zelea Codreanu nu au avut nici o legătură cu antisemitismul, în 1934, cînd Hitler se afla la putere în Germania, Codreanu avea să declare despre perioada lui de debut: „Nu auzisem pe vremea aceea de Adolf Hitler şi de Naţional-So-cialismul german". Corneliu Zelea Codreanu nu s-a născut ca lider antisemit, ci ca lider anticomunist. Primele acţiuni care 1-au remarcat în viaţa publică a laşiului sunt legate de calitatea sa de student la Facultatea de Drept de la Universitate, unde, cu excepţia a trei profesori, din

care unul era A.C. Cuza, întregul corp profesoral era influenţat de ideile de stînga. Şi majoritatea studenţilor înclina spre aceeaşi doctrină marxistă, în forme mai mult sau mai puţin categorice. Studenţii naţionalişti, aşa cum avea să-şi amintească mai tîrziu, erau batjocoriţi de studenţii comunişti, marginalizaţi şi consideraţi înapoiaţi, medievali, anacronici. Colegii lor comunişti, între care şi evrei, îşi făcuseră obiceiul să scuipe în urma lor, pe unde treceau.

în oraşul Iaşi, mişcarea sindicală era dominată de agenţi bolşevici, iar intelectualitea universitară de stînga pleda în favoarea grevelor, deşi acestea aveau un pronunţat caracter politic, fiind atacată monarhia, guvernul, Armata în termeni violenţi. Pe străzile oraşului se manifesta cu drapele roşii, cu tablourile lui Marx, Trotski şi Christian Racovski, încă o dată pregătit să preia conducerea comuniştilor din România în numele sovietelor de la Petrograd. Toate aceste acţiuni bolşevice pe teritoriul Moldovei trebuie înţelese ca fiind provocate, conduse şi finanţate de guvernul Racovski de la Odessa, care, ca o particularitate a revoluţiei bolşevice, folosea, aşa cum am arătat, pe scară largă evrei comunişti. Tema este extrem de sensibilă, deoarece orice analiză în termeni generali produce semne de întrebare şi reacţii fireşti. Procesul pe care îl analizăm aici a avut în realitate un caracter limitat, extins doar în zona Moldovei iradiată de Iaşi, dar dezvoltată curînd în provinciile estice revenite la Patria Mamă. Dacă ne gîndim puţin la observaţiile anterioare despre situaţia din Ucraina, vom observa că poporul român din Basarabia şi Nordul Bucovinei suferise opresiunea ocupantului austriac sau rus şi cunoscuse complicitatea administrativă a evreilor cu acesta. Cînd a venit Marea Unire, românul şi-a regăsit statutul său de stăpîn al propriei ţări. Situaţia autorităţii se răstoarnă dramatic. Foştii oprimaţi sunt acum popor dominant, parte a unei ţări unite. Mulţi evrei devin sau rămîn agenţii fostului opresor. Fenomenul compunerii doctrinei incipiente a mişcării naţionaliste studenţeşti din Iaşi pe baze anticomuniste împletite cu antisemitism, adică pe identificarea bolşevicilor cu evreii, s-a sprijinit fundamental pe o realitate. Ea era vizibilă. Nimeni din Iaşi n-o putea nega. Faptul că studenţimea evreiască din universităţile româneşti a devenit la un moment dat la fel de vizibil stîngistă, cu excesele bolşevice cunoscute, a amplificat imaginea de pericol. El a dat senzaţia că se răspîndeşte şi că reprezintă, împreună cu presa marxistă, anvangarda tentativei de a comuniza România. Cum exista exemplul recent al Ungariei, apoi au fost bine cunoscute tentativele din Bulgaria şi Polonia, o reacţie a românilor la agresiunea bolşevică pigmentată cu acţiuni teroriste, nu poate fi tratată decît ca firească, naturală, obligatorie.

în fața acestei ofensive comuniste, la care autoritățile statului reacționau debil, preşedintele sindicatului metalurgiştilor, un anume Constantin Pancu, a încercat să formeze o Gardă a Conştiinței Naționale, menită să scoată muncitorii ieşeni de sub influența bolşevică. Convocînd o întrunire într-o încăpere din strada Alecsandri nr. 3, Constantin Pancu s-a trezit în față cu un singur participant: Corneliu Zelea Codreanu. Mai tîrziu, s-au mai adunat vreo 20 de persoane, în februarie 1920, s-a declarat o grevă generală, care a ieşit repede din cadrul legal prin violențe de stradă şi distrugeri. Pe clădirile Regiei Monopolurilor Statului şi ale Atelierelor Nicolina a fost arborat drapelul roşu, iar comitetele comuniste au declarat laşiul „oraş al revoluției bolşevice". Mare parte a comunității evreieşti din oraş s-a solidarizat acestei mişcări, în timp ce întregul oraş era paralizat de grevă, micul grup al lui Corneliu Zelea Codreanu a încercat să pătrundă în mulțimea de muncitori pentru a le vorbi. Au fost bătuți, cîțiva răniți, iar unul dintre tinerii muncitori naționalişti a fost înjunghiat, în fața acestei agresiuni, Codreanu încolonează studenții şi muncitorii naționalişti şi, cu drapelul tricolor înainte, cîntînd „Deşteaptă-te române", pătrund în curtea Regiei Monopolurilor de Stat. Corneliu Z. Codreanu se urcă pe acoperiş, dă jos steagul roşu şi înfige drapelul tricolor. Va vorbi muncitorilor de acolo. Sunt greu de explicat astăzi anumite evenimente, din cauza precarității şi subiectivității surselor, dar adevărul este că Armata a intervenit imediat după această acțiune, postind o gardă militară care a păzit în următoartele zile drapelul tricolor înfipt de Codreanu pe clădire, în continuare, Garda Conştiinței Naționale a acționat ca spărgătoare de grevă, reuşind să repună în funcțiune fabricile Regiei. Peste numai o luna însă, la Atelierele Nicolina se produce o nouă incitare bolşevică şi este din nou arborat steagul roşu. Codreanu va proceda la fel: îşi încolonează tinerii din Gardă şi porneşte spre ateliere. Numai că de această dată Codreanu va fi urmat de o mulțime de cetățeni ai laşiului, care se ataşau pe drum marşului său. Şi în acest loc, Codreanu va da jos steagul bolşevic şi-1 va înlocui cu cel tricolor, în fața acestei manifestații de amploare, care a antrenat populația oraşului, Averescu ordonă trupelor din oraş să intervină în forță împotriva muncitorilor bolşevizați şi pseudogreva este zdrobită.

Fără îndoială că acțiunile curajoase ale tinerilor naționalişti au lăsat un ecou în rîndul cetățenilor. Aspectul cel mai interesant al activității Gărzii Conştiinței Naționale este că acel Constantin Pancu căuta prin această organizație o soluție pentru muncitorii români, departe de ceea ce el numea „Bestia roşie". A compus împreună cu Corneliu Zelea Codreanu un program simplu, pe o jumătate de pagină, care începea cu următoarea formulă: „Nu admitem nimănui ca să caute şi să ridice pe pămîntul românesc alt steag decît

acela al istoriei noastre naţionale. Oricîtă dreptate ar putea avea clasa muncitoare, nu-i admitem ca să se ridice peste şi împotriva hotarelor ţării". Declarat în sprijinul muncitorilor români şi împotriva oligarhiei bancare şi politice, programul va inaugura doctrina Socialismului naţional-creştin. La acea dată, Benito Mussolini, vechi membru al Partidului Comunist Italian, director al ziarelor comuniste Avânţi şi Lupta de clasă, îşi constituia propria sa grupare Fasciile italiene de luptă, compusă din comunişti şi socialişti nemulţumiţi de conducerea PCI; la 24 februarie 1920 într-o hală a unei fabrici de bere, Adolf Hitler, şeful cu propaganda al Partidului Muncitorilor Germani, o minusculă formaţiune de origină marxistă, ţinea un discurs în faţa unui auditoriu de două mii de oameni, din care jumătate erau socialişti şi comunişti, iar cealaltă jumătate erau revizionişti.

Orientarea grupării din care făcea parte Corneliu Zelea Codreanu era vag socialistă, dar anticomunistă, iar doctrina conţinea elementele principale ale naţionalismului de Dreapta: Patria, Dumnezeu, Biserica şi Armata. Acest amalgam de elemente doctrinare şi orientări contradictorii nu avea cum să se impună, în primul rînd pentru că tindea să capete un caracter de clasă, iar în al doilea rînd pentru că autoritatea guvernamentală de sub conducerea lui Averescu punea deja ordine în ţară. Aşadar, soluţia unei salvări a muncitorimii române printr-un acord între revendicările socialiste, ideile conservatoare tradiţionale româneşti şi nevoia de ordine, se lovea fundamental de contradicţii insurmontabile şi de realităţi imediate foarte citadine. Este interesant de semnalat că, în urmă cu cîţiva ani, Partidul Revoluţionar Ucrainean (RUP) se spărsese în trei fracţiuni, dintre care una încercase să îmbine naţionalismul cu socialismul. Membri ei nu doreau să renunţe la principiile naţionaliste, dar credeau că soluţia viitorului este socialistă. Este evident astăzi că aceste căutări nu aveau sorţi de izbîndă, marxismul fiind fundamental internaţionalist şi opus total ideologiei de Dreapta. Din acelaşi motiv, formula de naţionalism comunist este o aberaţie, dacă nu cumva o nouă diversiune.

Subliniem încă o dată că în această perioadă antisemitismul mişcării naţionaliste din Iaşi şi din alte centre universitare era doar o particularitate a anticomunismului, studenţii evrei şi agenţii bolşevici evrei din rîndurile muncitorimii fiind identificaţi atît prin activitatea lor politică antistatală, cît şi prin originea lor etnică, prin faptul că dominau numeric comitetele bolşevice.

Corneliu Zelea Codreanu se va întoarce spre mişcarea studenţească, unde s-a remarcat din nou prin protestul la decizia Senatului Universităţii din Iaşi de a interzice inaugurarea anului universitar cu o slujbă ţinută de mitropolit, declarînd instituţia atee. Şi de această dată, acţiunea lui, sprijinită de

profesorul A. C. Cuza, va avea succes: sesiunea se va deschide cu un serviciu religios. La 20 mai 1922, Codreanu va înființa Asociația Studenților Creştini, în iunie obține licența în Drept la Iaşi, apoi pleacă în Occident pentru a-şi lua doctoratul în studii economice. Este important de semnalat, pentru această etapă, că activitățile publice ale lui Corneliu Zelea Codreanu sunt preponderent anticomuniste, fără accente antisemite, şi orientate cumva spre situația muncitorimii, ceea ce 1-a apropiat de ideea unui socialism național. Sunt de observat căutările naive ale acestei perioade, în care nu putem vedea o linie doctrinară clară şi în nici un caz o ideologie clasică de Dreapta. De altfel, şi vremurile favorizau astfel de experiențe doctrinare. Oricît ar părea de surprinzător, în comparație cu ceea ce ne-a spus propaganda comunistă despre Mişcarea legionară, puseul antisemit al mişcării studențeşti nu s-a produs la Iaşi, ci la Cluj, într-un moment cînd Corneliu Zelea Codreanu nici nu se afla în țară.

în ziua de 10 decembrie 1922, din sala de disecție a Facultății de Medicină de la Cluj au dispărut 5 cadrave puse la dispoziția studenților. Ancheta a constatat că unii studenți evrei şi angajați ai Facultății organizaseră împreună un sistem de selecție a cadavrelor, astfel încît cele aparținînd unor evrei decedați şi identificați prin preputio-prive să nu ajungă pe masa de disecție a studenților români, în acea zi s-a întîmplat ca 25 de studenți români să nu aibă pe ce să-şi facă practica, în momentul în care conducerea Facultății a constatat realitatea, studentul Ion I. Moța de 21 de ani a „venit în sala în sala de disecție şi prin propria hotârîre a scos 25 de studenți evrei de la disecarea cadavrelor româneşti şi a instalat în locul lor pe cei 25 studenți români de la cadavrele evreieşti sustrase de coreligionari"459. Gestul a produs solidarizarea imediată a studenților medicinisti din celelalte centre universitare, apoi şi a studenților de la alte facultăți, declanşîndu-se o campanie de proteste, marşuri greve, care, printre alte revendicări, au pus şi problema stabilirii unei cifre de şcolarizări care să corespundă configurației etnice (numerus clausus), dar care avea în substrat limitarea accesului studenților evrei cu vederi politice de stînga în universități. Din păcate, fenomenul preponderenței studențimii evreieşti de stînga era destul de însemnat şi el reprezenta şi un focar de iradiere destul de periculos în societatea românească. Mişcarea a fost interpretată ca explicit antisemită, deşi sursele ei reale erau politice, în timp ce studenții s-au declarat în grevă generală, guvernul a închis toate universitățile din România pe întreg anul 1923 şi a interzis activitatea legală a organizațiilor studențeşti. Fără îndoială că guvernul Ionel l.C. Brătianu făcea aici un joc dublu, arătînd că înțelege să ia măsuri energice împotriva nuanței antisemite a mişcărilor studențeşti, dar acordîndu-şi şi un răgaz pentru a putea reglementa situația

intolerabilă din universități. Pe de altă parte, anul 1923 este cel al promulgării noii Constituții, care acorda drepturi cetățeneşti tuturor evreilor. La 4 martie 1923, se înființează Liga Apărării Național Creştine, care îl va avea drept lider pe A.C. Cuza. Apariția acestei formațiuni nu poate fi explicată decît prin nevoia lui A.C. Cuza de a avea în spatele său un partid politic propriu, platformă pentru cariera sa parlamentară, la care Corneliu Zelea Codreanu s-a asociat pentru a încerca să dea un cadru organizat şi dezvoltat teritorial mişcării studențeşti şi în general tinerimii angajate. Dacă A.C. Cuza se dovedea un mare orator parlamentar, deşi unele atitudini ale sale, precum şi obsesia antisemită dusă pînâ la scandalos, îl creditează mai mult ca un individ ce nu era în toate minții, prezența lui Codreanu pare mai degrabă o primă tentativă de a intra în politică. Este de bănuit că tînărul avocat avea o doză de respect față de profesorul său, care îi devenise şi naş, şi mai trebuie să acceptăm că la 24 de ani încă nu avea o viziune clară asupra drumului pe care putea conduce mişcarea naționalistă a tineretului, în plus, din societatea civilă, în ciuda tuturor eforturilor de afirmare publică şi a exemplului personal, şansele unui succes care să atingă un număr mare de oameni erau foarte limitate; românii se obişnuiseră cu partidele politice, liberalii erau marii învingători ai războiului, iar încrederea într-un tînăr abia ieşit de pe băncile facultății, extrem de mică. De aceea, antisemitismul lui A.C. Cuza, care avea un plan negaționist primitiv, părea o bază mai solidă decît afirmarea unor principii generoase ale Dreptei naționaliste. Rolul lui A.C. Cuza în toată această turbulență a fost acela că a reuşit, în mod nefast, să extindă „chestiunea evreiască" de la spațiul restrîns al universităților la întreaga problematică evreiască din țară. Cum problema zăcea undeva latent şi era catastrofal redeşteptată de presiunile externe, cuzismul s-a aşezat cu precizie exact pe rana ca reîncepea să supureze. Şi cu toate acestea, L.A.N.C., condus de fostul socialist A. C. Cuza, a rămas cu totul marginal în intenția de vot a cetățenilor. Cunoscînd abilitățile şi fluctuațiile lui în timp, putem afirma că profesorul Cuza căuta să facă din tineretul naționalist o armată politică în beneficiul său. Codreanu va înțelege acest lucru şi va căuta o formulă proprie care să marcheze o diferență clară față de organizarea partidelor politice, înființînd la 24 iunie 1927 Legiunea Arhanghelului Mihail, pornind de la afirmarea unor principii naționaliste româneşti.

Rămîne de discutat, pentru această primă perioadă, fenomenul antisemit. Aici avem cele mai mari probleme de mentalitate, dar şi de istoriografie. Aşa cum a arătat istoricul Gheorghe Buzatu, imaginea noastră despre Mişcarea legionară este în continuare puternic deformată de propaganda comunistă460. Primează în atitudinea istoricilor comunişti acuzația de fascism şi de cîrdâşie

cu Hitler. Mişcarea legionară a fost prezentată cu titlu generalizator ca exponent al Dreptei reacţionare. Aşa cum am mai arătat, în momentul în care explici poziția de Dreapta a Mişcării legionare pentru ca era antisemita, te pui în situația de a afirma implicit că evreii erau de Stingă, legionarii producînd o reacție antisemită de Dreapta la o mişcare politică antinațională de Stînga a evreilor. Şi această problemă are povestea ei. Formîndu-se în mediul universitar, unde studenții şi intelectualitatea evreiască vehiculau fârâ să se ferească ideile marxismului şi cultul Uniunii Sovietice, mişcării studenţeşti naționaliste i-a fost uşor să identifice lupta sa anticomunista ca pe o luptă împotriva evreilor şi, prin extensie, pe evrei cu comuniştii. Acțiunile teroriste şi destabilizatoare conduse din Ucraina bolşevică pe teritoriul României, în care erau uşor de găsit evreii, nu veneau decît să întărească această credință.

Presa comunistă a reprezentat cel mai grav atentat la liniştea relațiilor româno-evreieşti. Ziarele Adevărul, Dimineața şi Opinia au introdus ura, disprețul şi bătaia de joc la adresa românilor şi a sensibilităților româneşti. Folosind largile libertăți democratice oferite de vechea Constituție, aceste publicații au incitat în permanență conflictul etnic şi social, au destabilizat relațiile sociale, provocînd muncitorii şi țăranii la revoltă împotriva conducătorilor politici şi împotriva statului național unitar, căutînd să inducă un sentiment de inferioritate poporului român, ca națiune înapoiată, cînd „lumea" se îndreaptă avîntat spre orizonturile comuniste „luminoase" etc. Corneliu Zelea Codreanu avea să mărturisească în 1936: „Am văzut în coloanele acestor ziare, într-un ceas de grea cumpănă românească, toată ura şi vicleana uneltire a unei nații vrăjmaşe, aşezată şi tolerată aici din mila şi numai din mila românilor. Lipsă de respect pentru gloria Armatei române şi pentru sutele de mii de morți în uniforma ei sfințită; lipsă de respect pentru credința creştină a unui popor întreg. Nu era zi să nu arunce pe fiecare pagină venin în inimile noastre. Din lectura acelor ziare care mi-au crispat sufletul, am cunoscut adevăratele sentimente ale acestor venetici pe care şi le-au dezvăluit, fără nici un fel de reținere, în momente în care ne-au crezut doborîți la pâmînt. într-un an de zile am învățat atîta antisemitism ca să-mi ajungă pe trei vieți de om. Căci nu poți să izbeşti în credințele sfinte ale unui popor, în ceea ce inima lui iubeşte şi respectă fără ca să nu răneşti în adîncuri şi fără că din rana făcută să nu picure sînge. Sunt 17 ani de atunci şi rana sîngerează mereu"461. Importanța agenturii bolşevice din redacțiile ziarelor menționate este covîrşitoare pentru conflictele care au urmat. Evreii bolşevici plasați în presa română sunt primii responsabili pentru instalarea urii între români şi evrei. Decenii la rîndul se vor prevala de drepturile statului de drept, arâtîndu-se drept promotori ai unor idei politice, ăi libertății de expresie şi de

conştiinţă, ani la rîndul vor spune că acţiunea lor n-are nici o legătură cu rasa, şi cînd adversarii lor politici au început să-i caute echipaţi în cămăşi verzi, cu diagonala petrecută peste piept şi terminată într-un revolver Mauser, aceiaşi „democraţi" n-au ştiut prin ce gaură de şarpe să se mai ascundă, au început sa ţipe că sunt evrei şi că răsplata pentru activităţile lor antinaţionale nu este anticomunismul, ci antisemitismul. Dintr-o dată, adepţii luptei de clasă, care le spuneau rabinilor că sunt „epave", „antichităţi", „puturoşii societăţii", au redevenit peste noapte evrei. Mulţi au fugit în Uniunea Sovietică, pentru a se întoarce apoi pe tancurile acesteia ca învingători. Nimeni nu putea să facă un rău mai mare comunităţii evreieşti din România, în realitate — cu privilegiul timpului trecut pe care îl avem la dispoziţie —, vom constata că minoritarii evrei din România, evreii de rînd, se ţineau în acea perioadă de rabinii lor, de tradiţiile şi obiceiurile ce nu trebuiau să se piardă, îşi urmau liderii din Partidul Evreiesc la vot şi îi trimiteau în Parlament, se ocupau cu problema „coşului zilnic", la fel ca românii săraci, sau cu afacerile lor capitaliste, foarte depărtate de ceea ce oferea comunismul. Liderii comunităţilor evreieşti colaborau din plin cu liderii politici români pentru împiedicarea sau aplanarea oricărui conflict.

între liderii politici români şi liderii comunităţii evreieşti existau înţelegeri profunde îndreptate spre protejarea statului român şi pentru bunăstarea întregii naţiuni. Prin relaţiile internaţionale pe care le aveau, liderii evreilor stabileau contacte, facilitau rezolvarea unor probleme comerciale sau diplomatice, mijloceau investiţii şi finanţări importante, contribuiau la înzestrarea Armatei. Lucrurile astea, făcute discret împreună cu liderii politici români, nu erau cunoscute; erau însă dezvăluite şi condamnate de presa comunistă, în lumea satelor, creşterea nivelului de trai, mai ales după marea împroprietărire de după război, şi diminuarea rolului arendaşilor evrei, a trecut problema antisemită pe un plan cu totul marginal. Pe de altă parte, elementele fundamentale ale doctrinei de Dreapta — cultul României Mari, al eroilor militari din război, al Armatei, al Bisericii, al culturii naţionale, al tradiţiei folclorice — ajungeau la cetăţeanul român pe cale oficială, prin actele guvernelor politice. Să nu uităm că, începînd din 1920, intrăm în perioada interbelică în care temele identităţii şi unităţii naţionale circulau în toate straturile societăţii.

Un alt element esenţial al curentului naţionalist de Dreapta din România — cultul lui Eminescu — se dezvolta amplu în sfera sa literara, în timp ce opera politică era necunoscută la oamenii de jos. Toate aceste realităţi au făcut ca antisemitismul studenţilor să poată fi aprobat din cap, dar nu şi transformat într-un gest. Cu totul alte procese, dezvoltate mai tîrziu, vor aduce la criză

acută „chestiunea evreiască". Este însă important să subliniem că şi atitudinea antisemită a avut evoluția ei, de la mişcările studenţeşti cu substrat politic, la antisemitismul direcțional împotriva oligarhiei bancare şi financiare evreieşti, pentru ca la un moment dat să atingă fibra sensibilă a unui număr mare de români prin prezentarea evreilor ca mari conspiratori internaționali împotriva păcii şi independenței popoarelor, ca autori ai comunismului, ai Uniunii Sovietice, ca Satana. Fenomenul se va reproduce aproape identic în Statele Unite ale Americii după al doilea război mondial, în perioada macarthistă, cînd propaganda anticomunistă şi antisovietică va folosi formula „conspirației internaționale", iar principalii urmăriți şi cercetați pentru activități comuniste vor fi evreii, întreaga propagandă anticomunistă din Statele Unite se va concentra în interior pe nocivitatea presei, care specula libertățile democratice pentru a inocula ideile comuniste, în toată această nebunie care a cuprins mai întîi Europa, evreul de rînd din România a fost mereu strivit între marile jocuri de interese, între Mari Puteri beligerante, între doctrine şi legi restrictive, în interiorul unei națiuni bîntuite de idealul său național. De aceea, la această degringoladă pe care a trăit-o România, trebuie să adăugăm şi „ciudățeniile" doctrinare ale Mişcării legionare.

Aşa cum am văzut şi cum se va dovedi în evoluția curentului numit generic Mişcarea legionară, aceasta a pornit ca o formă de socialism anticomunist, religios şi specific românesc. După un parcurs destul de oscilant prin zona politicului partinic, Mişcarea legionară îşi va înființa propriul Corp Muncitoresc Legionar, care va lua un caracter explicit comunist şi revoluționar, înțelegerea unui anumit succes al Legiunii Arhanghelului Mihail şi personal al lui Corneliu Zelea Codreanu trebuie să vină din acțiunile ieşite din comun pe care le desfăşurau în perioada pe care o studiem, adică pînă la 1930. Care au fost aceste lucruri deosebite care au atras atenția românilor asupra Legiunii?

în primul rînd, cultul muncii. Codreanu i-a convins pe legionarii săi că ideea eminesciană a muncii românilor pentru ridicarea țării lor trebuie pusă în practică. Legionarii au început să deschidă şantiere în diferite sate, construind drumuri, diguri, fabrici de cărămizi, poduri, biserici. Nu cereau nici un ban, desfăşurînd o muncă fizică pe care astăzi o definim „în folosul comunității". Sigur că acțiunile acestea aveau impact la țărani, deşi ne putem închipui imaginea clasică, pe care o întîlnim şi astăzi, a țăranilor care stau pe margine şi privesc cum muncesc alții pentru ei şi ne putem întreba ce îi împiedica să-şi facă nişte cărămizi, de exemplu. Atitudinea legionarilor însă rămîne exemplară, lăudabilă, a fost pornită dintr-o intenție curată şi nu trebuie tratată cu superficilitate. Impactul său a fost amplificat de mentalitatea deja instalată

a cetățeanului de rînd, a țăranului, că deasupra sa se află un stat agresor, care îi percepe taxe, care dă legi împotriva lui, care îl sărăceşte, care îi trimite jandarmii la poartă dacă protestează, care are o conducere undeva la Bucureşti sufocată de corupție şi preocupări mondene — un stat care există pentru a-i da, a-1 ajuta şi nu o face. La un moment dat munca nici nu a mai rentat. Şi aici, legionarii, care veneau în sat să facă ceea ce țăranii nu mai erau motivați să facă sau aşteptau să le facă statul, deveneau adevărați eroi. Scena țăranilor care stau pe margine şi privesc cum muncesc alții stă la baza edificiului legionar din anii următori.

în al doilea rînd, a fost exemplul personal. Legionarii co-drenişti încercau să prezinte profilul moral al unui român educat, credincios şi cinstit. Educația din familiile lor era sobra, naționalistă în sens patriotic, plină de civilizație şi respect pentru comunitatea familială. Nu erau petrecărești şi zurbagii. Vorbeau puțin şi într-un limbaj aparte, pe alocuri mistic. Sigur că ne putem întreba cît de mult mai semănau cu românul, aşa cum îl ştim noi, dar atitudinea lor impunea respect, în ciuda acuzațiilor propagandei comuniste, legionarii erau săraci. Banii puțini pe care îi aveau sau îi strîngeau se cheltuiau pentru acțiuni obşteşti sau pentru nevoile organizației. Nu se fura între legionarii lui Codreanu. Ca un fapt exponențial, se poate cita incidentul de la Iaşi din 1940, care a stat la originea pogromului din 1941.

După instalarea aşa numitului stat național-legionar din 14 septembrie 1940, conducerea laşiului a fost încredințată comandantului legionar Sturza. Acesta a ordonat o verificare a licențelor de funcționare a magazinelor evreieşti din oraş. Preşedintele comunității evreieşti i-a semnalat că unul dintre legionarii trimişi în control a pretins mită de la un proprietar evreu. Sturza s-a deplasat la fața locului şi a produs o confruntare între evreu şi legionar. Actul de corupție a fost dovedit. Evreului i s-au dat banii înapoi, iar legionarul a fost judecat de tribunalul local al Legiunii, fiind găsit vinovat de necinste. O dată cu sentința, i s-a oferit şi pistolul. Legionarul corupt şi-a tras un glonț în cap. (Conform unei versiuni locale, acest act s-a petrecut în piața publică). Populația românească a laşiului a rămas impresionată de acest gest şi, fără să aibă datele exacte ale cazului, 1-a compătimit pe legionar, rezervîndu-şi aversiunea față de comunitatea evreiască, în timpul pogromului de la Iaşi, provocat de autoritatea germană, în complicitate cu legionari locali şi cu elemente progermane din SSI, lucrul ăsta a contat.

în al treilea rînd, a fost ierarhia precisă şi unitară. Corneliu Z. Codreanu nu era un democrat. De altfel, un om de Dreapta autentic poate fi liberal sau conservator într-un regim al conducerii prin elite, care este opusul democrației. Să nu uităm că în acea perioadă democrația începuse să fie

prezentată ca o invenție evreiască, care produce demagogie şi libertinaj, în interiorul organizației sale, Codreanu a construit o ierarhie pornind de la el în jos, prin selecția pe baza faptelor şi profilului moral. S-a pus întrebarea de ce s-a numit singur şef. Răspunsul este interesant prin detaliul său. Corneliu Zelea Codreanu a înființat Legiunea Arhanghelului Mihail cu următoarea chemare: „Astăzi, Vineri 24 iunie 1927 (Sf. Ion Botezătorul), ora zece seara, se înființează LEGIUNEA ARHANGHELULUI MIHAIL, sub conducerea mea. Să vină în aceste rînduri cel ce crede nelimitat. Să râmînă în afară cel ce are îndoieli. Fixez ca şef aş gărzii de la Icoană pe Radu Mironovici". Aşadar, o chemare la oră fixă şi cu şeful deja numit. Nimeni nu era obligat să vină. La început au venit doar patru. Şi cu toate astea, cînd idealismul lor a început să impresioneze, au venit cu miile. Codreanu va declara în memoriile sale: „Eu am condus mereu" şi „Niciodată n-am avut comitete şi n-am pus la vot propuneri". Legionarii dinții îl urmau ca pe o personalitate recunoscută, în ierarhia originală a Legiunii nu se ducea o luptă pentru posturi. Era ciudat, era neobişnuit, dar tocmai de aceea într-un mare contrast cu ceea ce se întîmpla în fiecare zi în partide şi în administrația statului birocratic şi bugetar. Apoi, a pune o gardă pentru a păzi o icoană atrăgea atenția asupra pericolului ateismului şi al maculării simbolurilor creştine.

în al patrulea rînd, a fost respectul pentru Biserică. Cultul pentru ortodoxie a reprezentat o formă de luptă împotriva ateismului promovat de bolşevism, într-un moment cînd Biserica se clătina. Se dezvolta atunci propaganda pentru credința ca o afacere personala, arătîndu-se spre biserici ca spre nişte clădiri ale unei instituții a statului. Propaganda comunistă încerca să dena tureze conținutul fundamental al Bisericii, care este în realitate comunitatea credincioşilor săi, şi nu un număr de clădiri. Pe de altă parte, legionarii lui Codreanu se conduceau după principiile spațiului românesc, compus din cer şi pămînt. Ei voiau „să ocupe pămîntul cu biserici şi să populeze cerul cu sfinți şi eroi", să aducă în conştiința românilor de rînd „mitul folcloric şi misterul religios". Aderența preoților simpli la Legiune va reprezenta un alt element favorizant pentru ascensiunea naționalismului militant.

în al cincilea rînd, strîns legat de celelalte principii, legionarii au promovat cultul jertfei. Considerată ca o formă de fanatism, ideea jertfei legionarilor pentru a trezi conştiința românilor a reprezentat o piatră grea de încercare pentru societatea românească. Ea înfățişa sacrificiul pentru un ideal — mort la românul politizat excesiv — şi un dispreț al morții în numele unui principiu. Uşurința cu care se jertfeau în disprețul morții a şocat, dar pe de altă parte a si speriat, atunci cînd pedeapsa pentru trădare a luat forme crude. Dacă repetatele trimiteri la puşcărie a liderilor au creat la un moment dat simpatie,

uşurința cu care îşi eliminau trădătorii proprii sau pe cei numiți „trădători de neam", dar, mai ales, cruzimea cu care au operat în unele cazuri au născut şi repulsia. Natura mistică a felului în care intrau în rîndul martirilor era destul de alterată, daca ne gîndim că sfinții şi martirii se beatificau pentru fapte creştine de mare luminozitate. Ca metoda demonstrativă, jertfa legionară putea să nască un cutremur moral dacă Mişcarea legionară râmînea la formele ei civice şi nu se implica în lupta politică. Astfel, jertfele lor au părut pînâ la urmă demonstrații politice.

într-adevăr, Legiunea Arhanghelului Mihail a adus pe scena vieții publice româneşti un scurt episod despre ceea ce ar fi putut fi, cu amendamente, o societate românească mai morală, mai apropiată de spiritualitatea sa veche, mai puternică şi mai rezistenta prin refacerea în sistem a culturii sale naționale. Ca națiune întărită pe principii clasice, românii ar fi avut tăria să tolereze fără spaime — paradoxal, dar numai aparent — o comunitate evreiască de cinci sau şapte sute de mii de indivizi într-un stat național unitar de 19 milioane. Națiunea ar fi putut trece prin propria sa înțelegere de la cultura națională la civilizația modernă şi contemporană, la revoluția tehnologică şi ar fi putut străbate marile crize continentale cu alt rezultat decît cel pe care îl ştim. Din păcate, societatea română era prea pervertită de tribulațiile statului său. Oricum, faptul că între mişcarea naționalistă modernă română şi fascism nu a existat nici o legătură este dovedit şi de eşecul înființării la Bucureşti a Fasciei Naționale Române şi a. Acțiunii Româneşti, de inspirație fascistă (adică socialist italiană), la Cluj. Existența lor efemeră şi ridicolul doctrinei lor au arătat că naționalismul românesc avea cu totul alte surse. Antisemitismul lor exagerat a părut ca un abuz chiar şi pentru omul de rînd, apoi, ca un import prea străin şi prea strident. Aici. Corneliu Zelea Codreanu a avut probabil rolul său decisiv. Ştim că a călătorit în Occident şi că s-a documentat asupra mişcărilor național-socialiste. Conform unui raport al Serviciului special al Siguranței din Iaşi, datat 17 noiembrie 1922, şi preluat de scriitorul Paul Ştefănescu, Corneliu Zelea Codreanu urmărea şi studia în detaliu mişcarea naționalistă din Germania, întreținînd corespondență cu diferitele fracțiuni şi grupări naționaliste de acolo462. Fie că a încercat mai întîi popularitatea naționalismului românesc, fie că a aşteptat cu răbdare ridicarea național-socialismului occidental la putere, Codreanu, în ciuda vîrstei sale, pare omul politic român cel mai bine calculat şi lucid din această perioadă. El a dat impresia că ştie ce urmează. Iar cînd a urmat ce a urmat, poziția lui s-a întărit accelerat, atingînd pragul autorității. Exact în acest moment a fost suprimat de Carol al II-lea.

Legiunea a cunoscut umbre încă de la debutul său. Să analizăm cîteva.

Există un episod pe care lucrările de repunere în discuție a Mişcării legionare îl ocolesc, în primăvara anului 1923, după apariția Ligii Apărării Național Creştine şi după votarea Constituției democratice, un grup al studențimii române a imaginat o conspirație menită să răzbune „trădarea" partidelor politice care acceptaseră încetățenirea evreilor. S-a constituit un comitet de acțiune — o infirmare a principiilor lui Codreanu expuse mai sus — compus din Ion I. Moța, Tudose Popescu, Ilie Gîrneață *! Corneliu Zelea Codreanu, care avea misiunea să pregătească un Congres al L.A.N.C. Se hotăreşte „lupta împotriva partidelor politice, considerate ca înstrăinate de neam". Acțiunea avea rolul de a potența politic Liga lui A.C. Cuza, prin exagerarea pericolului evreiesc, deşi Constituția din 1923 nu făcea decît să confirme o stare de fapt. Ei au fost încurajați şi de atitudinea Partidului Național Român al lui luliu Maniu, în care vedeau de timpuriu un aliat, şi care denunțase Constituția, dar din cu totul alte motive. Lovită politic de guvern, L.A.N.C. îşi va dovedi neputința şi fragilitatea, în aceste condiții se produce Complotul din Dealul Spirii - o întrunire în casele lui Nicolae Dragoş din strada 13 septembrie nr. 41, unde conducătorii mişcării studențeşti, între care şi Corneliu Z. Codreanu, întocmesc o listă neagră şi unde „se hotărăşte împuşcarea politicienilor trădători şi a plutocraților evrei"463. Liderii complotului vor fi arestați şi depuşi la închisoarea Văcăreşti. Aici, Corneliu Z. Codreanu va înființa Frățiile de Cruce, ca „un corp de elită al tinerimii", pornind de la principiul că prezență lor în închisoare este o formă de jertfă pentru ideeâ redeşteptării neamului. Tot aici, Ion I. Moța îl împuşcă pe studentul Vernichescu, demascat drept trădător al Conspirației din Dealul Spirii. Oamenii politici - între care Nicolae lorga a fost un promotor — au minimalizat şi chiar privit cu îngăduință aceste fapte, considerîndu-le acte ale unor minți tinereşti înfierbîntate. într-o țară unde ofițerii îşi făceau dreptate în fața vecinilor de cartier cu pistolul şi unde, aduşi în fața Tribunalului, se descoperea că erau decorați pînă peste frunte, eroi ai războiului, sprijiniți de înalte protecții şi achitați pentru aceste considerente, achitarea tinerilor conspiratori nu a reprezentat o prea mare surpriză.

Momentul este important pentru istoria Mişcării legionare. Programul politic al grupării studențeşti naționaliste poate fi oricînd discutat, dacă încercăm să privim lucrurile din unghiurile argumentului şi contraargumentului. Să studiem cele şase puncte ale programului, care nu prezentau ce vor să facă naționaliştii, ci anume care sunt intențiile evreilor la care trebuie reacționat:

1.Vor căuta să rupă legăturile sufleteşti ale neamului cu cerul şi pămîntul; (era o referire la ateism şi la campania împotriva naţionalismului românesc, acţiuni confirmate de realitatea mediatică).

2.Pentru ca aceasta să reuşească, vor căuta să pună mîna pe presă; (lucrurile sunt deja clare şi corespondeau adevărului).

3.Vor întrebuinţa orice prilej pentru ca în tabăra poporului român să fie dezbinare, neînţelegeri, ceartă, şi dacă e posibil, chiar îl vor împărţi în mai multe tabere, care să se lupte între ele; (fenomenul dezbinării nu era produs de evrei, dar el putea fi accentuat printr-o serie de diversiuni).

4.Vor căuta să acapareze cît mai mult mijloacele de existenţă ale românilor; (era o aluzie la dominaţia din economie, dar fenomenul se izola tot mai mult la nivel comercial, iar guvernarea naţionalistă liberală va tăia curînd în carnea vie a intereselor străine).

5.îi vor îndemna sistematic (pe români, n.a.) pe calea desfrîului, nimicindule familia şi puterea morală; (greu de precizat cum se putea produce acest fapt, care, de altfel, prezentat aşa, dădea impresia că familia românească este compusă din inocenţi şi puritani).

6. îi vor otrăvi şi ameţi cu tot felul de băuturi şi otrăvuri; (era un reflex tîrziu al problemei rachiului falsificat, pe care cîrciu-mari evrei îl vînduseră cu ani în urmă în satele din Moldova).

Valoarea acestui text este dată de identificarea precisă a tipurilor de activităţi conduse de terorismul bolşevic pe teritoriul României. Ele nu pot fi însă generalizate la adresa întregii comunităţi evreieşti şi nu corespundeau decît intenţiilor evreilor comunişti. Nu ştim — pentru că nu avem un text de gen — în ce măsură Corneliu Zelea Codreanu înţelegea prin jidani, pe aceia care purtau acest nume cu mîndrie: evreii comunişti din Ucraina. Cert este însă că în faptul Conspiraţiei din Dealul Spirii, lucrurile se mai lămuresc. Programul de asasinate prevăzut de gruparea studenţească a lui Codreanu conţinea patru categorii de „trădători": şase miniştrii români în frunte cu George Mîrzescu, rabinii din Bucureşti, bancherii Aristide şi Mauriciu Blank, liderii evrei din presă. A afirma că miniştrii Cabinetului român, rabinii şi bancherii erau vînduţi bolşevismului reprezintă deja o serioasă alterare, dacă nu o compromitere a mesajului anticomunist cu care se născuse mişcarea, în plus, nu le-a trecut prin cap — din naivitate sau din ignoranţă — că legile împotriva terorismului date de guvern îi vizau în primul rînd pe comunişti, nu pe tinerii naţionalişti, ale căror procese pentru infracţiuni evidente se cam terminau în coadă de peşte şi a căror imagine publică era mereu protejată de mari personalităţi politice şi culturale, în al doilea rînd, afirmaţia că „în dosul fiecărui om politic cumpărat există un cap de rabin care a studiat şi a ordonat

Cahalului sau bancherului jidan respectiv să plătească", nu poate fi serioasă. Influențele nefaste de acest gen veneau, o dată cu capitalul dirijat din exterior, dintr-o zonă aflată într-un conflict latent cu rabinii din România. Aceştia încercau cu disperare să limiteze intervențiile străine în înțelegerile făcute cu liderii politici români, astfel încît să nu pericliteze supraviețuirea cît mai liniştită a comunității în țara noastră. Apoi, asasinarea celor doi bancheri Blank ar fi fost o mare gafa, pentru că ei finanțau partidul lui luliu Maniu, aliatul de Stînga împotriva Constituției democratice, nu pe liberali. Sigur, pe ultimul loc veneau şi adevărații inamici — comuniştii din presă. Conspirația din Dealul Spirii marchează istoriceşte primul pas important spre pierderea premizelor înalte cu care pornise mişcarea națională a tineretului în 1919. Ea a dat primul semnal că politizarea mişcării, prin ataşarea la diversiunea politicianistă L.A.N.C. a lui A.C. Cuza, a rănit ideea încă din faşă. Vor rămîne multe fapte şi gesturi dincolo de perioada eroică şi curată 1919 — 1923, dar istoricului îi va fi greu să le califice altfel decît ca atitudini politice. Căderea mişcării studențeşti şi apoi a Legiunii în excese a fost, de fapt, o expresie a slăbiciunii. Se pare că o anumită realitate crudă a generat nevoia de excese: poporul nu reacționa la stimulul național. Abia tîrziu, situația politică dezastruoasă din țară, contextul internațional, crimele făcute de evreii comuniști în Basarabia, participarea amplă a preoțimii de jos la Mişcarea legionară, numeroasele agresiuni şi crime la adresa legionarilor, care le-au confirmat jertfa, vor trezi interesul românului.

La 25 octombrie 1924, agasat, provocat şi bruscat în timp ce pleda într-un proces, Corneliu Z. Codreanu îl împuşcă pe un anume Manciu, şeful poliției din Iaşi. Cazul pare şocant, dar el avea o întreagă istorie în spate. La sfîrşitul lunii mai 1924, Codreanu şi 50 de aderenți fuseseră arestați abuziv de Manciu, în timp ce lucrau la o grădină de zarzavaturi în slujba comunității. După arestare, Manciu i-a supus torturilor, în fața acestui abuz, la care Codreanu a răspuns inițial cu seninătate şi fără nici o reacție, în Iaşi s-au declanşat acțiuni de protest şi Manciu a fost destituit. Amenințat cu pistolul în clădirea Tribunalului, Codreanu va trage primul. Incidentul îl va urmări pentru restul vieții, fiind asociat mereu şi cu crimele făcute de legionari mai tîrziu. La 26 mai 1925, Tribunalul din Turnu Severin îl va achita şi steaua lui va urca spre o popularitate națională. A.C. Cuza se va dovedi complet depăşit de noua situație din L.A.N.C. şi, credincios liniei parlamentare, se va opune căii deschise de acțiunile dure ale tineretului organizației sale. înțelegînd că poate sâ-şi exploateze popularitatea, Corneliu Z. Codreanu va candida la alegerile pentru Camera Deputaților în județul Putna, pe care le va pierde penibil.

A fost încă un pas major spre eroare, prima încălcare evidentă a principiilor pe care le promova şi prima pată pe imaginea sa istorică. Vor urma alte tentative politice de acest gen, simptom al pierderii de timpuriu a substanței doctrinare curate de la care pornise.

Concluzii

Este important să reținem ca ceea ce numim de regulă Mişcarea legionară a fost în realitate un complex de fenomene ideologice, doctrinare, politice şi de sorginte civică militantă care naşte nevoia unor periodizări şi clasificări. Termenul general de Mişcare legionară nu acoperă corect întreaga fenomenologie. Astăzi, supraviețuitorii acestui fenomen se împart, de exemplu, în două aripi distincte: codrenişti, ataşați Legiunii Arhanghelului Mihail, şi gardişti asociați lui Horia Sima. Mişcarea legionară a cunoscut diferite etape istorice, din care noi am prezentat aici doar primii ani (1919 — 1930), cînd s-au petrecut, cum am văzut, destul de multe evenimente în interiorul mişcării, începutul a fost exemplar, plin de fapte remarcabile. Mişcarea legionară s-a născut exclusiv ca o forță anticomunistă, la timpul potrivit şi cu o doctrină naționalistă întoarsă la originile sale conservatoare. Simtomele sale antisemite au fost o reacție la predominația comunistă a studenților evrei din mediul universitar, la agresiunile încărcate de ură ale presei comuniste şi mai tîrziu a fost extinsă nedrept asupra întregii comunități, încadrarea în gruparea politică a lui A. C. Cuza a accentuat caracterul antisemit al mişcării, profund negaționist, dar mişcarea a avut şi propria sa linie constructivă, pornind de la principiile naționaliste cunoscute. Dedicată clasei muncitoreşti, pervertite de sindicalismul infestat cu bolşevism, mişcarea va lua un caracter declarat socialist, dar într-o combinație fără succes. Succesul a venit mai tîrziu şi s-a datorat conjuncturii.

Cum național-socialismul se declara peste tot cînd contrarevoluționar, în sensul luptei împotriva bolşevismului, cînd revoluționar în sensul schimbării sistemului democratic, confuzia doctrinară a afectat şi Mişcarea legionară. De altfel, în afara doctrinei naționaliste de tip nou, mai mistice, mai dinamice, mai militante, programul economic la Mişcării legionare se reducea doar la nişte vagi proiecte cooperatiste importate de la Virgil Madgearu şi de prin reforma agrară a lui Mussolini. în continuare, Legiunea Arhanghelului Mihail va evolua spre compromisul politic, pe de o parte, şi spre efortul de a-şi conserva aura de altceva pe scena publică românească, de exemplu moral necesar reformării societății româneşti şi de fermitate, pe de altă parte. Paradoxul ei este că putea supraviețui şi, poate, chiar să învingă şi fără antisemitism. Dovada o constituie felul în care spiritul Legiunii a supraviețuit

în comunism, transportat de legionari deveniți comuniști și, mai ales, de personalități culturale care mimau Stînga, dar au rămas pînă la capăt oameni de Dreapta, de extracție naționalistă codrenistă. Unii dintre ei l-au influențat pe Nicolae Ceaușescu — acesta avusese un scurt episod legionar în biografia sa —, amintindu-i realități nedeformate de propaganda sovietică. Deși se vorbește cu ușurință despre „naționalismul comunist" din perioada ceaușistă, el a fost în realitate o continuare subterană și bine protejată cultural a Dreptei naționaliste. Personalitatea exponențială a continuității filonului naționalist autentic — acuzat și astăzi prostește de comunism — este poetul Adrian Păunescu. Poezia lui este varianta criptată a celor mai vechi mesaje ale Dreptei tradiționale românești.

Legiunea Arhanghelului Mihail a fost o creație românească, cu origini mult înaintea fascismului și nazismului, cu sursele doctrinare în naționalismul clasic român, care a fost întotdeauna de Dreapta, și s-a constituit într-un strigăt al conștientizării degradării ființei naționale. Ea a fost reacția la prea lungul conflict organic dintre societatea românească și suprastatul său artificial. Legiunea Arhanghelului Mihail a căutat să reconstruiască de jos societatea românească prin elementul său cel mai înaintat, tinerii, readucînd-o la principii morale, la credință autentică și în jurul instituțiilor sale tradiționale. Din acest loc vine explicația pentru adeziunea la Legiune a personalităților de Dreapta din perioada interbelică: regizorul Haig Acterian, filozoful Ernest Bernea, sociologul Traian Brâileanu, inginerul Gheorghe Clime, poetul Aron Cotruș, scriitorul Constantin Gane, poetul Radu Gyr, profesorul specialist în fizica nucleară Gheorghe Mânu, marele istoric Petre P. Panaitescu, marele istoric Mihail Polichroniade (ambii interziși în ultimii 55 de ani și de aceea necunoscuți) — toți aceștia membrii ai Legiunii, și simpatizanții activi: poetul Ion Barbu, poetul și filozoful Lucian Blaga, poetul Dan Botta, generalul Platon Chirnoagă, filozoful Emil Cioran, poetul Nichifor Crainic, marele filozof și scriitor Mircea Eliade, scriitorul Horia Vintilă, filozoful Nae lonescu, savantul în domeniul chimiei Gheorghe G. Longinescu, marele economist Mihail Manoilescu, marele geograf Simion Mehedinți, filozoful Constantin Noica, marele fiziolog Nicolae C. Paulescu, descoperitoril insulinei, marele filolog Sextil Pușcariu, filozoful Petre Țuțea, marele poet și filozof Mircea Vulcănescu.

Oamenii aceștia n-au fost nebuni!

Ceva profund a apropiat elita intelectuală de curentul militant condus de Corneliu Zelea Codreanu, cu toate că s-au amestecat și apoi s-au despărțit cu tot felul de ambuscați de tip Gîrneață, Trifa, Papanace și alții ca ei. Legiunea a

fost un ultim puseu de demnitate şi inspiraţie a vechiului filon conservator al românului simplu, compromis însă de o societate care începuse deja să urmeze previziunile sumbre ale lui Caragiale, copiind un stat impropriu, în loc să transforme ea statul după principiile sale generatoare. Să ne gîndini puţin, din perspectiva tuturor informaţiilor prezentate în acest volum: în ce mediu a evoluat Mişcarea legionară? Partidul Naţional Liberal — decapitat; Partidul Naţional Ţărănesc — populişt, stîngist, compromis repede în afaceri şi speculaţii bancare; regele detronat şi aventurierul deviant sexual Carol Caraiman urcat pe Tron; partidele aduse în stare de figuraţie; economia pusă la dispoziţia capitalului străin; românii condiţionaţi din exterior de interesul asupra Dunării, petrolului şi „chestiunii evreieşti". Era în întregime un aspect de criză profundă a societăţii româneşti. Prea tînără şi prea grăbită, Mişcării legionare i s-a arătat vinovatul în conspiraţia evreiască mondială, asociindu-se astfel schizofreniei ideologice care a însîngerat lumea înainte de jumătatea veacului trecut. Dar, pe fond, ea a reprezentat o dovadă de vitalitate a poporului român.

Adevăratele cauze ale ascensiunii Mişcării legionare au fost slăbirea plnă la figuraţie a mecanismelor statului birocratic şi bugetar, ruperea pactului cu societatea prin lovitura de stat din 7—13 iunie 1930, guvernarea scandaloasă a lui Carol al Il-lea, toate aducînd gruparea naţionalistă militantă a lui Corneliu Zelea Codreanu în condiţia de ultimă rezervă politică a ţarii şi forţînd apoi statul să apeleze şi la ultima soluţie de guvernare cunoscută de istorie: Armata.

Mai rămîne în discuţie imaginea acestei organizaţii. Ea este prezentată ca formaţiune extremistă de Dreapta. Analiza atentă a doctrinei sale şi a evoluţiei pe scena politică românească o prezintă mai de grabă ca o mişcare de tipul socialismului fascist sau nazist incipient, adică de Stînga. Destinul Mişcării legionare, aşa cum vom vedea în volumul următor, a fost şi el diferit de cel al fascismului si nazismului, în timp ce nazismul, de exemplu, a evoluat spre o Dreaptă militaristâ si agresivă internaţional, expansionistă, Mişcarea legionară a involuat spre Stînga, inclusiv spre forme revoluţionare marxiste, topindu-se apoi în comunism. Să analizăm pe scurt acele considerente care au conturat imaginea de Dreapta a Mişcării legionare:

1.A rămas ca mentalitate (greşită) că atitudinea antisemită este un indiciu al Dreptei. Aşa cum am arătat, această proiecţie propagandistică este falsă. Stînga şi regimurile comuniste de după 1950 au fost la fel de antisemite, ca să nu mai punem la socoteală atitudinea constantă a Bisericilor creştine.

2.Atitudinea violentă, categorică împotriva democraţiei.

Legionarii aveau într-adevăr această atitudine, dar prin „democrație" trebuie să înțelegem sistemul politic bolnav al țârii, politicianismul, corupția, clientelismul, cosmopolitismul caracteristic statului birocratic şi bugetar. Totodată, şi comunismul era adversar al democrației.

3.Opțiunea pentru pedeapsa cu moartea. Dreapta este de regulă adepta aplicării pedepsei cu moartea, dar în cadrul unui sistem politic de autoritate, bazat pe ordine publică. O Dreaptă autentică foloseşte pedeapsa cu moartea numai împotriva actelor grave îndreptate împotriva persoanei şi a națiunii, nu pentru eliminarea adversarilor politici.

4.Atitudinea anticomunista. Fără îndoială că această valoare a Mişcării legionare definea nuanța sa de Dreapta şi realimenta imaginea respectivă, dar trebuie spus că organizația va aluneca treptat spre Stingă revoluționară, dorind să distrugă tot şi pe oricine i se opune pentru a transforma statul, în ce anume, nu vom şti niciodată.

5.Naționalismul. Această valoare este autentică numai slujită de o ideologie curată de Dreapta. Raportarea la tradiție şi la realism politic, social şi economic defineşte şi astăzi Partidul Conservator din Marea Britanie şi Partidul Republican din SUA. Credința — indiferent care — joacă un rol în orice

guvernare a partidelor de Dreaptă din Occident. Mişcarea legionară practica doctrinar cultul tradiției, dar se dovedea complet lipsită de realism. Influențată de socialismul german şi italian, ea va ajunge să lupte pentru ă prelua puterea şi a se alia cu Germania şi Italia, folosind speculativ bazele sale naționaliste, fără ă putea prezenta un program social, economic şi politic viabil. Actele exponențiale ale degradării sub

stanței sale naționaliste au fost: desconsiderarea legilor țârii, încercarea de a se substitui Poliției, conflictul violent cu Armata. Or, se cunoaşte că orice formațiune politică sau civică autentică de Dreaptă se constituie doctrinar pe principiul ordinii, prin respectul legii, prin sprijin acordat Poliției şi

Armatei. Neavînd masele de partea ei, Dreapta nu poate învinge decît prin exemplul de moralitate, fermitate, intransigență, clarviziune asupra problematicii naționale.

Privind toate aceste deviații de fond ale activității Mişcării legionare nu trebuie să ne mai surprindă eşuarea sa în violență şi stîngism revoluționar, mai accentuat după asasinarea Căpitanului. Slăbiciunile sae doctrinare şi lipsa de consistență a programului său social şi economic au făcut-o extrem de vulnerabilă la infiltrații şi manipulare. Mişcarea legionară va ajunge după 1930 un instrument de manevră pe scena politică românească, fie din partea lui Carol al II-lea, a PNȚ sau a SSI-ului, fie din partea lui Hitler sau a lui

Stalin. Supraviețuitorii Mişcării legionare de atunci se prezintă astăzi, cu foarte mici excepții, ca cei mai puțin informați asupra dedesubturilor organizației din care au făcut parte. Unii dintre ei, de exemplu, habar nu aveau că organizația poseda un steag verde, care era ținut numai în locuri special amenajate ale Caselor Verzi, şi au reacționat cu vehemență cînd s-a vorbit despre el în anii 90. Ei sunt în continuare prizonierii pasiunii, curățeniei sufleteşti şi credinței cu care s-au angajat în mişcarea națională — unii încă oiai judecă destinul organizației din perspectivă antisemită —, fără să măi poată înțelege lucid cît de uşor au fost manipulați şi cîte interese străine au slujit inconştient.

în perspectiva timpului, trecerea Mişcării legionare de la inițiativele sale curate la violență politică şi antisemitism pronunțat a fost o extrapolare de la lupta cu o mînă de comuniști evrei dezaxați, aflați în țară, la alianța cu o Mare Putere antisemită, care lupta cu evreii din toată lumea. Forțele între care s-a băgat Mişcarea legionară erau complet disproporționate. De aceea, imaginea Mişcării legionare plăteşte şi azi prețul naivității. Un sistem democratic sănătos, condus de lideri rutinați — cum am avut —, în stare să se bată cu armele democrației pe plan european, să le pună probleme Marilor Puteri — cum le-au pus în 1878 şi 1919 —, să negocieze la sînge atuurile României, să se sacrifice la momentul oportun în folosul națiunii, ar fi avut un succes mult mai vizibil azi.

Conservarea democrației parlamentare şi a luptei politice deschise şi corecte între PNL şi PNȚ, ar fi produs şi o salvare a vieții democratice româneşti, a şanselor de modernizare şi îmbunătățire a vieții cetățenilor. Curentul politic de Dreapta ar fi constituit în continuare marea rezervă a statului, şi împotriva nazismului şi împotriva bolşevismului, împingînd încet România spre modelul britanic, unde se află cea mai apropiată soluție de spriritul conservator românesc, dedicat fundamental tradiției şi realismului. Calitatea de entitate latină insulară a României o apropia şi mai mult de acel model britanic. Chiar zdrobită la nivelul elitelor, Dreapta ar fi supraviețuit, cum s-a întîmplat în alte țări, pînă în 1990, cînd s-ar fi ridicat din propria sa cenuşă. Pe cînd aşa, politica românească s-a reconstruit numai pe moştenirea dictaturii comuniste, prelungită în trecut cu alte două dictaturi: carlistă şi antonesciana. De aceea, actul din 7-13 iunie 1930, cînd regimul parlamentar a fost batjocorit şi sfîşiat printr-o lovitură de stat dată împotriva Constituției democratice, a Monarhiei, a economiei naționale şi, în ultimă consecință, împotriva sistemului democratic, rămîne cea mai gravă faptă antinațională din secolul al XX-lea.

Noutăți

Alex Mihai Stoenescu ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA

Cele trei dictaturi

Volumul 3

„Față de istorici, dl Alex Mihai Stoenescu are un mare avantaj: este scriitor (sau şi scriitor). N. lorga scria, în încheiere la prefața Istoriologiei umane, ca ar fi dorit să aibă mai mult talent poetic pentru a fi mai aproape de adevăr, altfel spus harul literar sporeşte capacitatea cercetătorului istoric de a reconstitui şi de a înțelege faptele trecutului.

în cel de-al treilea volum al Istoriei loviturilor de stat în România se reîntîlnesc toate calitățile de informație, analiză şi stil care au asigurat marele succes al celor două care 1-au precedat."

Florin Constantiniu

Revoluție şi francmasonerie

Volumul l

Eşecul democrației române

Volumul 2